studii

REVISTĂ DE ISTORIE

ANUL XVI — 1963

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

4

ANUL XVI
1 9 6 3

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII" – REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA; M. BERZA, T. BUGNARIU, V. MACIU, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei R.P.R.; L. BÁNYAI: V. CHERESTEȘIU; TITU GEORGESCU; V. POPOVICI.

Redacția: București, B-dul Aviatorilor nr. 1
Telefon: 18.25.86

www.dacoromanica.ro

SUMAR

STUDII

Pag.

D. HUREZEANU, Poziția mișcării muncitorești față de problema agrară și lupta de clasă a țărănimii între 1907 și 1917 783

N. POPESCU, 60 de ani de la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. 805

GH. CRONȚ, Exabiblul lui Armenopol 817

NOTE ȘI COMUNICĂRI

CONSTANTIN N. VELICHI, Relațiile romîno-turce în perioada februarie—iulie 1866. Înființarea Comitetului Central Secret Bulgar de la București și legăturile acestuia cu guvernul romîn 843

CONTRIBUȚII DE ISTORIE LOCALĂ

N. ADĂNILOAIE și I. DÎRDALA, Acțiuni țărănești în Bucovina în perioada aplicării reformei agrare din 1921 869

IOANA CRISTACHE - PANAIT, Unele probleme privind situația din București după 13 septembrie 1848 887

N. STOICESCU, Despre aprovizionarea cu apă a orașului București pînă la jumătatea sec. al XIX-lea 903

AL. BĂRBAT, Dezvoltarea și decăderea ultimei grupări de negustori de intermediere ai Brașovului în sec. al XIX-lea 921

STUDII DOCUMENTARE

Istoriografia italiană din ultimii ani și problemele etapei finale a Risorgimentului (*Dan Berindei*) 943

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din București (3—5 iunie 1963) (*C. Bușe* și *Gh. Zbuchea*); Sesiunea științifică de arheologie medievală (Iași, 28 mai—3 iunie 1963); Muzee de istorie în regiunea Ploiești (*P. I. Panait* și *C. Căzănișteanu*); Disertații; Cronică 951

RECENZII

* * * *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, Edit. Academiei R.P.R., București, 1962, 503 p. (*V. G. Ionescu*) 963

www.dacoromanica.ro

Pag.

* * * *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821 (Izvoare narative)*, vol. V, Edit. Academici R.P.R., Bucureşti, 1962, 626 p. Redactor responsabil Acad. A. Oţetea (*Ioana Constantinescu*) 969

* * * *Критика буржуазных концепций истории России. Эпоха феодализма.* Сборник статей. (Под редакцией В. Т. Пашуто, Л. В. Черепнина, М. М. Шмранге), Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1962, 430 p. (*A. Lazea*) 973

N. N. IAKOVLEV, *Новейшая история США. 1917 — 1960*, Изд. социально-экономической литературы, Moscova, 1961, 624 p. (*N. Nicolescu*) 978

REVISTA REVISTELOR

„Československý časopis historický" (Revista cehoslovacă de istorie), Praga, X, nr. 1—6, 1962 (*Tr. Ionescu-Nişcov*) 933

„Revue historique", Paris, LXXXV—LXXXVI (1961—1962) (*P. Simionescu*). . . . 987

ÎNSEMNĂRI

Istoria Romîniei — VICTOR POPA, *Problema învoielilor agricole din Ţara Romînească şi Moldova în perioada dintre 1848—1864*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasciculus 1, 1961, Historia, Cluj, p. 91—106 (*E.N.-M.*). **Istoria universală.** V. GOLOBUŢKI, *Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648—1654 гг.*, Государственное издательство политической литературы УССР, Kiev, 1962, 360 p. (*S. I.*); A. I. KLIBANOV, *Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVIвв.* Изд. Академии Наук СССР, Moscova, 1960, 410 p. (*A. C.*); MIHAIL BĂCIVAROV, *Мирогледът на др. Петър Берон* (Concepţia despre lume a doctorului Petru Beron), Държавно издателство, Varna, 1961, 206 p. (*S. I.*); * * * *Słownik staropolski* (Dicţionarul limbii vechi polone), tom. I—III (fasc. 17), Wroclaw Cracovia—Varşovia, 1953—1961, 1315 p. (*I. C.*); * * * *Sborník filosofické fakulty brněnské university* (Colecţia de studii a facultăţii de filozofie de la Universitatea din Brno), seria „Istorie", X, 1961, 568 p. (*Tr. I.N.*); BARBARA JELAVICH, *Russia and Greece during the Regency of King Othon. 1832—1835. Russian documents on the first years of Greek Independence*, Thessalonic, 1962, 155 p. + 4 pl. (*D.B.*); GHEORGHE, KOLIAS Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Τιμοθ'ου πρ ς τον Πάπαν Πίον Ε' (1572) (Scrisoare a mitropolitului Timotei catre papa Pius V (1572). Text — comentarii). Extras din Εἰς Μνεμην Κ. Ι. Ἀμάντου, Atena, 1960, p. 391 — 411 + p. 412 facsimile (*A. C.-C.*); JEAN MASSIN, *Marat* (Paris), 1960, 302 (306) p. (*S.C.*); * * * *Документы по истории внешней политики Франции 1547—1548 гг.*, sub redacţia lui A. D. Liublinskaia, Editura Acad miei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova—Leningrad, 1963, 503 p. (*L. D.*); S. REED BRETT, *The Stuart Century. 1603 — 1714*, London, Toronto, Wellington, Sydney, 1961, 452 p. (*S. C.*); L. T. MILSKAIA, *Очерки из истории деревни в Каталонии X XII веков*, Изд. Академии Наук СССР, Moscova, 1962, Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. — Institutul de istorie, 155 p. (*R. C.*). **Bizantinologie.** — * * * *Byzantinische Quellen zur deutschen Geschichte.* Ausgewählt und erklärt von Gustav Soyter. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 1950; * * * *Germanen und Deutsche im Urteil byzantinischer Historiker in getreuter deutscher Übersetzung*, mit Einleitung und einer Stammtafel von Gustav Soyter. Paderborn : Ferdinand Schöningh, (*J. I.*); F. K. BUBULIDIS, Παλαιογραφικά. Οἱ κώδικες Ἀλεξ. Κολιβᾶ (Paleografice. Codicii colecţiei Alex. Kolivas). Extras din vol. 65 al revistei „Atena", Tipografia Mirtiadis, Atena, 1961, p. 243—248 (*Gh. C.*); A. BAKALOPOULOS, *Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVe*

www.dacoromanica.ro

Pag.

siècle jusqu'à sa chute (1453), „Byzantinische Zeitschrift", 55 (1962), Heft I, p. 56—65 (*E. Fr.*); M. NYSTAZOPOULOU, *Note sur l'anonyme de Hase improprement appelé toparque de Gothie*, „Bulletin de Correspondance hellénique", LXXXVI (1962), p. 319—326 (*E. Fr.*). **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.** — * * * *Български периодичен печат 1844—1944. Анотиран библиографски указател* (Presa periodică bulgară 1844—1944. Indice bibliografic adnotat), vol. I, A—M, Sofia, 1962, 503 p. (*A. C.*); * * * *Tâches et problèmes des Bibliothèques nationales*, Paris, 1960, 135 p.+5 f. pl. (*A. I.*); G. TH. ZORA—F. K. BUBULIDIS, „Βιβλιογραφικὸν δελτίον νεοελληνικῆς φιλολογίας, *B'* 1960" (Buletinul bibliografic al literaturii neogreceşti, II, 1960), Atena, 1961, 76 p. (*Gh. C.*) 995

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

S T U D I I

POZIȚIA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI FAȚĂ DE PROBLEMA AGRARĂ ȘI LUPTA DE CLASĂ A ȚĂRĂNIMII ÎNTRE 1907 ȘI 1917

DE

D. HUREZEANU

Răscoala țăranilor din 1907 prezintă nu numai o remarcabilă însemnătate de ordin istoric general, concentrînd ca într-un focar întreaga semnificație a complexului de procese social-economice a căror evoluție s-a soldat cu marea încleștare din primăvara neuitatului 1907 și aruncînd în același timp o puternică lumină asupra tendințelor de dezvoltare istorică ulterioară. Ea a avut o înrîurire directă și imediată asupra celor mai diverse laturi ale vieții social-economice. Pe plan politic, după răscoala din 1907 s-a produs o regrupare a partidelor și fracțiunilor de guvernămînt din cadrul coaliției burghezo-moșierești. Junimiștii au fuzionat cu conservatorii pentru a întări pozițiile politice ale marii moșierimi, poziții zdruncinate puternic în urma răscoalei. În același timp, aripa burgheză a partidului conservator s-a desprins de acesta și a constituit partidul conservator-democrat. În cadrul partidului liberal a intervenit o întărire a pozițiilor burgheziei, în timp ce pozițiile deținute de moșierime au slăbit, mai ales după înlocuirea lui D. A. Sturdza cu Ion I. C. Brătianu la conducerea partidului (ianuarie 1909).

Răscoala a determinat schimbări în politica agrară a cercurilor dominante. Găsind o largă adeziune în rîndul claselor dominante, partidul liberal a adoptat între anii 1907 și 1912 o serie de legi menite, în intenția legislatorilor, să atenueze contradicțiile de clasă la sate, deci să înlăture eventualitatea unor noi răscoale respectînd, în același timp, „interesele superioare" ale marii proprietăți. Măsura de înființare a Casei rurale și intensificarea acțiunii de organizare a obștilor sătești de arendare urmărea să transfere o parte din pămînturile marii proprietăți în folosința, mai ales, a burgheziei sătești.

Legea învoielilor agricole (1907), prin care se interziceau dijma la tarla și rușfeturile, era îndreptată împotriva acelor excrescențe ale sistemului agrar, care deveniseră în mod deosebit odioase țărănimii. Aplicarea

www.dacoromanica.ro

legii a fost însă aproape complet ignorată de către moşieri, astfel că practica învoielilor la tarla şi a perceperii rușfeturilor a continuat, cu toată interdicția legală. Un izvor de permanentă nemulțumire a țăranilor era de asemenea lipsa acută de pășune, care punea în primejdie însuşi parcul animalier al țării. Prin legea învoielilor agricole se prevedea înființarea unor izlazuri comunale, măsură a cărei realizare era departe de a satisface nevoile stringente şi imperioase în ce priveşte asigurarea bazei furajere pentru animalele țăranilor muncitori.

Principala orientare a legislației agrare după anul 1907 urmărea de altfel nu îmbunătățirea situației maselor de bază ale țărănimii, cît consolidarea pozițiilor burgheziei săteşti, ca principal reazem social al regimului burghezo-moşieresc la sate. Rezultatele legiunilor agrare (1907 — 1912) s-au dovedit a fi mai mult decît modeste [1]. Însuşi modul în care au fost concepute nu putea să determine schimbări importante în raporturile agrare. Atîta timp cît moşierimea căuta să-şi păstreze aproape intactă baza dominației economice în agricultură, acceptînd numai neînsemnate concesii, contradicțiile care măcinau sistemul agrar nu puteau fi rezolvate. Aceste contradicții se dezvoltau pe acelaşi fond general, căpătînd, bineînțeles, unele forme şi trăsături noi, izvorîte din accentuarea procesului de extindere a capitalismului în economia agrară.

Evenimentele revoluționare ale anului 1907 au determinat dezbateri ample în cele mai diferite cercuri social-politice. Reprezentanții diferitelor clase şi pături sociale căutau să-şi expună punctele de vedere în legătură cu problemele pe care le-a ridicat răscoala.

Unul dintre curentele de idei care încerca să cîştige teren în această perioadă a fost poporanismul. Principalul susținător al acestui curent era Constantin Stere. El a formulat, în articolele publicate sub titlul *Social-democratism sau poporanism*, în revista „Viața romînească" (nr. 8, 9, 10 şi 11 pe anul 1907 şi nr. 1 şi 4 pe anul 1908) principiile de bază ale poporanismului [2].

În ciuda realităților înconjurătoare, teoria poporanistă nega dezvoltarea industrială a Romîniei şi considera că relațiile capitaliste sînt atît de firave încît nici în viitor nu vor putea să se dezvolte. Poporanismul susținea în mod fals, după cum a demonstrat şi realitatea vieții, că Romînia e condamnată să rămînă o țară agrară, de mici producători fărîmițați, ceea ce ar fi dus inevitabil la exploatarea marii mase a țărănimii de chiaburimea satelor şi la menținerea unor forme înapoiate, rutiniere în agricultură.

Prezentarea deformată a situației economice a țării slujea poporaniştilor drept sprijin pentru a justifica faptul că mişcarea socialistă nu ar

[1] După 4 ani de la punerea lor în aplicare, doar aproximativ 20 000 de ha au trecut în mîinile chiaburimii prin intermediul Casei rurale. Obştile de arendare şi-au sporit sensibil operațiile funciare (de la 42 000 ha, cît dețineau în 1907, la circa 400 000 în anul 1913) dar departe de a satisface aspirațiile burgheziei săteşti. (Vezi „Viitorul social", anul 1913 ; vezi şi C. Georgescu, *Exproprierea*, în „Viața romînească", nr. 3, an. IX, 1914, p. 360—375.)

[2] Mai amplu despre concepția poporanistă vezi D. Micu, *Poporanismul şi Viața romînească*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961, Ion Enache, *Contribuții la critica poporanismului*, Bucureşti, Ed. ştiințifică, 1961, D. Hurezeanu, *Privire critică asupra studierii problemei agrare în Romînia la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii privind istoria economică a Romîniei*, Ed. Acad. R.P.R., 1961, pp. 106—120.

www.dacoromanica.ro

avea, chipurile, teren de dezvoltare în țara noastră deoarece clasa muncitoare, produs al societății capitaliste, se află în față.

Reprezentanții cercurilor „Romînia muncitoare" au dovedit netemeinicia afirmațiilor poporaniste și au arătat că ascuțișul acestor afirmații este îndreptat tocmai împotriva mișcării socialiste și a intereselor proletariatului, care luptă nu numai pentru eliberarea sa, dar și pentru eliberarea întregului popor muncitor de sub apăsarea regimului burghezo-moșieresc. În revista „Viitorul social" și gazeta „Romînia muncitoare" teoriile poporaniste au fost viu criticate.

Din păcate această critică a avut ea însăși limitele ei datorită faptului că anumiți reprezentanți ai mișcării socialiste proclamau activitatea pașnică, legală, unica formă de luptă a proletariatului, ridicîndu-se împotriva transformărilor și a luptei revoluționare.

Evenimentele revoluționare din 1907 și-au lăsat puternic amprenta și asupra orientării mișcării muncitorești față de problemele pe care le comportă chestiunea agrară și situația țărănimii. E vorba nu numai de activizarea preocupărilor mișcării socialiste față de chestiunile sociale ale satului. O importanță de prim plan o capătă faptul cr mulțumită mai ales eforturilor depuse de elementele înaintate s-au făcut pași însemnați înspre o justă abordare a acestor probleme.

Aruncînd o privire de ansamblu asupra sferei de activitate a mișcării socialiste în chestiunile social-agrare, în deceniul posterior răscoalei din 1907, se pot desprinde 3 aspecte esențiale pe care ea le-a îmbrățișat. Unul dintre ele-o constituie aniversarea, an de an, a răscoalei din 1907. Este, fără îndoială, unul din meritele de seamă ale mișcării socialiste faptul că a ținut mereu vie amintirea eroicelor evenimente din 1907 și nu a încetat să denunțe fărădelegile comise de clasele exploatatoare în numele „ordinii" burghezo-moșierești. În condițiile în care exponenții ideologici ai cercurilor dominante, cu concursul și din stăruința acestora, căutau să așternă vălul uitării peste răscoala din 1907, mișcarea muncitorească organizată și-a făcut o datorie de conștiință din a releva însemnătatea evenimentului, a-l grava în conștiința opiniei publice înaintate.

Un alt aspect caracteristic al activității mișcării socialiste în problema agrar-țărănească, după răscoala din 1907, îl reprezintă creșterea interesului pentru abordarea teoretică a acestei probleme. Atît în documentele programatice ale mișcării socialiste, cît și în numeroasele studii și materiale publicate de militanții mișcării, sînt dezbătute diverse laturi ale problemei agrar-țărănești. Este demn de remarcat faptul că soluțiile propuse de conducerea mișcării socialiste în rezolvarea problemei agrare prezintă o tendință generală de radicalizare. În ciuda influenței teoriilor lui C. Dobrogeanu-Gherea, care a publicat „Neoiobăgia" chiar în această perioadă, și a unor erori de interpretare a fenomenelor petrecute în economia agrară, măsurile pe care le preconizau militanții înaintați ai mișcării socialiste erau tot mai hotărîte, corespunzînd într-o măsură din ce în ce mai mare, chiar dacă nu erau ferite de anumite fluctuații, intereselor maselor țărănești și necesităților obiective ale dezvoltării istorice. Pe de altă parte, în presa socialistă apărea tot mai insistent

www.dacoromanica.ro

ideea că mişcarea socialistă trebuie să se apropie de ţărănime, ea fiind conducătorul firesc al luptei celor asupriţi pentru eliberare. Ideea necesităţii conducerii politice a ţărănimii de către mişcarea socialistă şi a existenţei unor interese comune între proletariat şi ţărănimea muncitoare reprezintă o treaptă însemnată înspre înţelegerea problemelor alianţei muncitoreşti-ţărăneşti.

În sfîrşit, în comparaţie cu perioada de la începutul secolului al XX-lea, etapa următoare răscoalei este marcată de sporirea acţiunilor practice ale mişcării socialiste în vederea răspîndirii influenţei socialiste la sate. Acţiunile iniţiate pe această linie de mişcarea socialistă au fost mai susţinute mai ales în împrejurimile oraşului Bucureşti şi în regiunea Văii Prahovei, mulţumită în primul rînd eforturilor depuse de muncitorii socialişti. Conducerea mişcării socialiste nu a desfăşurat în mod organizat şi perseverent campanii în acest sens, concentrîndu-şi cu precădere atenţia asupra aspectelor de ordin teoretic ale problemei agrare. Este însă neîndoios că în deceniul posterior răscoalei s-au lărgit contactele mişcării socialiste cu satele. Ţăranii găseau în socialişti apărători sinceri şi plini de solicitudine; gazeta „Romînia muncitoare" reacţiona cu promptitudine în sprijinul truditorilor pămîntului, dezvăluind situaţia grea a acestora, semnalînd fenomenele luptei de clasă la sate, condamnînd nedreptăţile şi silniciile la care erau supuşi ţăranii de către moşieri şi marii arendaşi sau de reprezentanţii puterii de stat.

★

După ce a reprimat în mod sălbatic răscoala ţăranilor, guvernul liberal a instituit un regim de cruntă teroare împotriva forţelor sociale progresiste. Valul de teroare dezlănţuit de cercurile dominante s-a abătut cu o deosebită putere asupra mişcării muncitoreşti. Au fost arestaţi numeroşi muncitori socialişti, sediile organizaţiilor socialiste şi ale sindicatelor au fost încălcate, întrunirile şi manifestaţiile muncitorilor interzise, gazeta „Romînia muncitoare" a fost confiscată, iar circulaţia ei la sate oprită. Poliţia proceda la percheziţii printre lucrătorii socialişti, confisca corespondenţa organizaţiilor socialiste şi profesionale, recurgea la denunţuri şi ameninţări. Legea expulzărilor a fost pusă din nou în funcţiune. Numai în anul 1907 guvernul liberal a aruncat peste graniţă 880 de persoane, cu toate că mulţi dintre cei îndepărtaţi din ţară nici nu cădeau măcar sub rigorile legii [1].

Măsurile represive îndreptate împotriva mişcării muncitoreşti n-au înfrînt voinţa de luptă şi de acţiune a acesteia. Înfruntînd nenumărate piedici, dînd dovadă de spirit de abnegaţie şi fermitate, proletariatul s-a ridicat cu vigoare în apărarea drepturilor sale încălcate, a dus campanii susţinute pentru libertatea de organizare şi întărire organizatorică, politică şi profesională a rîndurilor sale, pentru obţinerea dreptului de vot universal etc.

La Conferinţa cercurilor socialiste şi a sindicatelor, ţinută în vara anului 1907, s-a luat hotărîrea creării unui organ politic central care să

[1] Vezi „Viitorul social", an. I, nr. 1, august 1907, pag. 100.

www.dacoromanica.ro

polarizeze în jurul său activitatea mișcării socialiste. În anul 1908, atribuțiile noii organizații, denumită Uniunea Socialistă din Romînia au fost jalonate cu mai multă preciziune. Uniunea Socialistă a reușit numai într-o anumită măsură să joace rolul de coordonator al mișcării socialiste, să asigure acesteia închegarea organizatorică și centralizarea politică, pe scara întregii țări. Crearea Uniunii Socialiste din Romînia a constituit, totuși, o etapă premergătoare reconstituirii P.S.D.R. în anul 1910.

Paralel cu acțiunile menite să imprime un nou impuls luptei proletariatului, mișcarea socialistă își ațintea privirile spre problemele satului, pe care răscoala le dezvăluise cu atîta acuitate. La puțin timp de la înăbușirea răscoalei, gazeta „Romînia muncitoare" publica o traducere a articolului lui Eugen Fournier „Socialismul țăranilor" însoțită de următoarea notă a redacției, semnificativă pentru căutările mișcării socialiste în problema agrară: „Socotim că e bine, acum, cînd țărănimea dovedește că umblă după găsirea unei noi forme de viață, să dăm loc acestui articol ...De altfel, chestiunea aceasta (agrară — *n.n.*) rămîne acum deschisă și ea va trebui să ne preocupe, teoreticește cel puțin, mai aproape de acum înainte" [1].

Cu ocazia întrunirilor și a manifestațiilor muncitorești, în cuvîntările oratorilor se rezerva un loc însemnat dezvăluirii stării de lucruri la sate [2]. La cea de-a doua conferință a organizațiilor socialiste și sindicale ținută în iulie 1907 la Galați s-a adoptat, de exemplu, o moțiune specială „în problema răscoalelor țărănești". Conferința se declara „solidară cu cererea țăranilor de a li se acorda drepturi politice și pămînt" [3]. Nu este lipsit de interes faptul că pentru prima dată într-un document oficial al mișcării muncitorești, după 1900 — se exprima ideea schimbării raporturilor de proprietate la sate prin împroprietărirea țăranilor.

Mișcarea muncitorească a dus o viguroasă campanie pentru obținerea amnistiei țăranilor arestați și condamnați în urma răscoalei.

Sub presiunea unui puternic curent de opinie favorabil amnistiei și neliniștite de starea agitată a satelor, cercurile guvernante au acceptat în vara anului 1907 acordarea unei „amnistii regale" pentru o parte dintre țăranii condamnați. Cercul socialist „Romînia muncitoare" din București a convocat o întrunire la care s-au arătat adevăratele mobiluri, foarte interesate, ale „clemenței regale" și s-a exprimat hotărîrea necesității luptei pentru obținerea unei amnistii depline și generale. În moțiunea votată, muncitorimea conștientă din capitală chema „pe țăranii... pe toți cei care duc jugul robiei boierești, să purceadă [la] o luptă metodică și fără preget" pentru obținerea unor revendicări printre care figurau măsura exproprierii tuturor moșiilor de la 500 ha în sus în folosul țărănimii, reluarea moșiilor stăpînite fără acte de proprietate, înființarea unor izlazuri comunale, revizuirea democratică a legii tocmelilor agricole, intro-

[1] „Romînia muncitoare", an. III, seria II, nr. 5, 1—8 aprilie 1907.

[2] Mai pe larg, vezi I. Gheorghiu, *Protestul mișcării muncitorești împotriva represiunii răscoalei țăranilor din 1907 (aprilie 1907—aprilie 1910)*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 199—212.

[3] „Romînia muncitoare", an. III, seria a II-a, 15—22 iulie 1907.

www.dacoromanica.ro

ducerea votului universal[1]. Ideea exproprierii, e drept, parțiale și restrînse, a marii proprietăți revenea din nou într-un document oficial al mișcării muncitorești. Un pas important pe linia evoluției măsurilor de expropriere a marii proprietăți funciare propuse de mișcarea socialistă a fost făcut în proiectul de program al Uniunii Socialiste din Romînia, publicat la sfîrșitul anului 1907 [2].

Proiectul prevedea „exproprierea silită a tuturor proprietăților mari care întrec cifra de 300 de ha" [3]. Se admitea principiul răscumpărării, dar ca o variantă a cărei evitare ar fi de dorit. În privința modului de folosire a pămîntului expropriat, atît proiectul de program, cît și programul, preconizau sistemul municipalizării. „Toate aceste pămînturi — se scria de pildă în program — vor forma un fond funciar național, administrat de comune sub supravegherea statului din care se va arenda țăranilor lipsiți de pămînt sau asociațiilor țărănești loturi în mărimea necesară unei mici gospodării țărănești și pe termen care nu pot fi mai mici de 50 de ani" [4].

Măsurile preconizate de mișcarea socialistă în domeniul rezolvării problemei agrare constituiau o replică viguroasă la proiectele de reforme inițiate de guvernul liberal. Aflate în centrul vieții politice, în perioada de după 1907, reformele au format de altfel obiectul unor preocupări speciale și din partea mișcării socialiste. În presa muncitorească, în manifeste anume redactate, s-a dezvăluit pe larg substratul de clasă al reformelor, s-a subliniat inconsistența rezultatelor lor. Îi revine, fără îndoială, mișcării socialiste meritul de a fi făcut cea mai ascuțită critică, pătrunsă de simpatie pentru masele țărănești, mult trîmbițatelor reforme „liberale", de a fi demascat în fața opiniei publice adevăratele intenții ale guvernanților și claselor exploatatoare care au inaugurat „era reformelor". Într-o chemare lansată de Uniunea Socialistă din Romînia către muncitorii capitalei, în apărarea țărănimii, se spunea printre altele : „În parlamentul țării, care este parlamentul celor puțini și bogați, se joacă astăzi o comedie tristă. Cei care astă primăvară au măcelărit mii de țărani... aceia se dau astăzi cei mai buni prieteni ai țărănimii... iar cei interesați, țăranii cei mulți, care prin munca lor fac belșugul comedianților de sus și al cutezătorilor de la Dacia, sînt ținuți departe cu călușul la gură... Ei nu se pot deplasa să ia parte la dezbaterea legilor ce-i privesc pe ei... În starea aceasta de lucruri ni se impune nouă, muncitorilor conștienți ai orașelor, înfrățiți prin aceleași suferinți cu exploatații cîmpurilor, să ne ridicăm glasul pentru ei... avem datoria ca noi, muncitori și socialiști, să spunem clar celor ce ne stăpînesc astăzi, că țărănimea nu poate fi îndestulată cu

[1] „Romînia muncitoare", anul III, seria a II-a, nr. 25 din 19—26 aug. 1907.

[2] Programul Uniunii Socialiste din Romînia nu a fost adoptat la Conferința acesteia din ianuarie 1908, sub cuvînt că un asemenea act important necesită încă discuții și, întrucît are mai mult un rol propagandistic, poate fi încă amînat.

[3] „Romînia muncitoare", anul III, seria a II-a, nr. 41 din 9—16 decembrie 1907.

[4] Spre deosebire de proiectul de program, programul conținea unele precizări referitoare mai ales la exceptarea de la răscumpărare a domeniilor coroanei „care trebuie pur și simplu readuse în domeniul statului" și a moșiilor „care au fost smulse prin mijloace frauduloase, fie din domeniul statului și al comunelor, fie din pămîntul țăranilor" („Romînia muncitoare", an. III, seria a II-a, nr. 45, 2—13 ianuarie 1908).

www.dacoromanica.ro

crîmpeiele lor de reforme" [1]. În încheiere, chemarea făcea apel la muncitorimea capitalei „spre a arăta că e alături de țărănimea împilată și că nu se lasă amăgită de legile schiloade" (ale burgheziei și moșierimii — *n.n.*) să participe la întrunirea publică organizată în acest scop.

În perioada posterioară răscoalei țăranilor din 1907, alături de preocuparea preponderentă pentru aspectele pe care le comporta rezolvarea problemei agrare, mișcarea socialistă a manifestat interes pentru țărănime ca forță socială, pentru definirea locului și rolului acesteia în relațiile cu organizația politică a clasei muncitoare. Este demn de remarcat faptul că tocmai domeniul raporturilor dintre mișcarea politică organizată a clasei muncitoare și țărănime a scos la iveală existența unor divergențe principiale dintre elementele oportuniste și cele înaintate din mișcare.

Exponenții înaintați ai clasei muncitoare susțineau cu fermitate ideea rolului de conducător politic al țărănimii, care îi revine mișcării muncitorești organizate. Acest rol — așa cum just subliniau militanții înaintați — decurgea din faptul că mișcarea socialistă concentrează și exprimă interesele generale ale maselor exploatate de la orașe și sate. Sarcina mișcării socialiste consta de aceea în a se apropia de țărănime, a o trezi la o viață conștientă, a contribui la eliberarea ei. Este drept, orientarea în general justă în problema atitudinii față de țărănime nu era eliberată încă de optica abstract-umanitară, de considerentele că țărănimea merită solicitudine și atenție datorită, în bună măsură, suferințelor pe care le îndură.

În numărul din 1/5/8 martie 1909 al gazetei „Romînia muncitoare", dedicat în întregime aniversării răscoalei din 1907 [2], se scria printre altele, într-un articol consacrat semnificației evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1907 pentru sarcinile practice ale activității mișcării socialiste. „Masele țărănești trebuie chemate la viață. Ele trebuiesc luminate, organizate, pregătite pentru viața cetățenească în stat. În întunecimea Congoului romînesc trebuie să aducem lumina idealului socialist. Trebuie să vîrîm în capul țăranilor ideia că nu vor putea ajunge să-și întemeieze o viață mai tihnită, decît cînd vor deveni o forță conștientă, unită și hotărîtă" [3].

Mai concludent și mai amplu se dezvăluie necesitatea realizării unei apropieri strînse dintre mișcarea socialistă și țărănime, a conducerii și organizării luptei țărănimii de către Partidul Social-Democrat în editorialul din „Romînia muncitoare" intitulat *Partidul Social-Democrat Romîn și țărănimea* [4].

Demascînd cu tărie politica partidelor burghezo-moșierești, a „poporaniștilor", a „naționaliștilor" etc. în problema agrară și menționînd

---

[1] Vezi „Chemarea Uniunii Socialiste din Romînia", *Către muncitorii Capitalei*, Tipografia Speranța; vezi și „Romînia muncitoare", 20—27 aprilie 1908.

[2] Numărul 1/5/8 martie 1909 al gazetei „Romînia muncitoare", dedicat aniversării răscoalei, a fost confiscat de poliție. Acțiunea samavolnică a poliției nu a făcut decît să crească interesul pentru numărul respectiv. E. a fost tras suplimentar într-un tiraj de 10 000 de exemplare care s-au vîndut în întregime.

[3] „Romînia muncitoare", anul V, seria a II a, nr. 1—2—3, din 1/5/8 martie 1909.

[4] Ibidem, anul VI, seria a II-a, nr. 57 din 23 septembrie 1910.

www.dacoromanica.ro

lipsurile mişcării muncitoreşti în legătură cu sarcinile pe care le avea în a conduce ţărănimea, editorialul încheia: „Căldura luptei voastre (a Partidului Social-Democrat — *n.n.*) va pătrunde la sate, va încălzi inimile şi va strînge pe robii de decenii în falange de luptă sistematică şi rodnică. Atunci ne vom fi îndeplinit misiunea faţă de robii de la sate. Neghiobi ce sînt! (e vorba de reprezentanţii burgheziei şi moşierimii — *n.n.*). Ei se minunează cum ne încumetăm noi, o mînă de oameni, să luăm stindardul în mînă înaintea milioanelor de asupriţi de la ţară! Apoi acesta e rolul proletariatului orăşenesc de pretutindeni" [1].

Deşi tendinţele înaintate, pătrunse de spirit combativ, în orientarea faţă de ţărănime cîştigau teren, unii fruntaşi ai mişcării socialiste continuau să se menţină pe poziţii vădit oportuniste. S-a remarcat în această privinţă Cristian Racovski, care pleda, sub motivul că muncitorimea e insuficient organizată la oraşe, pentru abţinerea de la orice „acţiune practică printre ţărani" şi persista în a dezaproba lupta revoluţionară a ţăranilor, ca mijloc de rezolvare a problemelor sociale. „Noi — scria neîndreptăţit Racovski în numele mişcării socialiste — ne-am abţinut şi ne vom abţine de la o acţiune practică între ţărani, atîta timp cît nu vom fi foarte organizaţi la oraşe... toată discuţia teoretică şi programul nostru agrar vor servi, nu atît spre a face o acţiune politică la sate, cît spre a ne deosebi de partidele burgheze, de partidul liberal, mai ales, în chestiunea agrară" [2]. Cu ocazia comemorării, în anul 1910, a marii răscoale ţărăneşti, poziţia oportunistă faţă de problema agrară şi lupta ţărănimii îşi găsea expresia într-un articol care căuta să dea cîştig de cauză „justeţei" liniei de dezaprobare a răscoalei [3].

Între timp, la sate atmosfera se menţinea încordată inspirînd nelinişte şi temeri claselor dominante. Înăbuşirea sîngeroasă a răscoalei nu a înfrînt spiritul de nemulţumire şi protest în rîndurile ţărănimii. Coaliţia stăpînitoare reuşise „să triumfe" asupra ţărănimii, aproape neînarmate, dar nu să şi o aducă la starea de resemnare supusă, de recunoaştere deznădăjduită a inutilităţii oricărei acţiuni în faţa forţei superioare, implacabile, a maşinii de stat burghezo-moşiereşti. După 1907 nu s-a aşternut „liniştea" — fie şi a durerilor înăbuşite — pe care urmăreau s-o întroneze clasele exploatatoare. Ca nişte ecouri prelungite ale răscoalei, răbufnirile luptei de clasă se manifestau periodic, cînd mocnite şi surde, cînd violente şi aprinse.

Chiar în perioada imediat următoare răscoalei din 1907 reprezentanţii autorităţilor se arătau surprinşi de starea de efervescenţă şi de spiritul de împotrivire a ţărănimii. Aveau loc nenumărate conflicte izbucnite mai ales în legătură cu efectuarea învoielilor agricole. În timp ce ţăranii căutau să aşeze învoielile pe baze mult mai uşoare, moşierii şi marii arendaşi, la adăpostul trupelor rămase în sate, se arătau intransigenţi, porniţi pe alocuri chiar să sporească obligaţiile în cadrul învoielilor. Lipsa de înţelegere a situaţiei din partea moşierilor era atît de evidentă şi împotrivirea

[1] „Romînia muncitoare", anul VI, seria a II-a, nr. 57 din 23 septembrie 1910.
[2] „Viitorul social", nr. 6, ianuarie 1908, p. 454.
[3] „Romînia muncitoare", anul VI, seria a II-a, nr. 2, 7 martie 1910.

www.dacoromanica.ro

lor atît de acerbă, încît pînă și autoritățile centrale se vedeau nevoite să facă apel la prefecți pentru a media la încheierea învoielilor agricole, temperînd zelul setei de răzbunare de care erau cuprinși marii proprietari funciari. De fapt prefecții — printre care cel din Iași, Covurlui, Fălciu etc. — își exercitau rolul de mediator nu atît căutînd să determine la concesii pe moșieri, cît să-i ferească de izbucnirea mîniei țărănești.

În vara anului 1907 a căpătat o largă răspîndire refuzul țărănimii de a ieși la strînsul recoltei. În zeci de sate — în special din județele Dolj, Vlașca, Iași — marii proprietari se izbeau de împotrivirea, sub această formă, a țăranilor. În unele localități țăranii ridicau recolta fără să aștepte dijmuirea [1]. Mișcările din timpul secerișului, denumite nu fără temeiuri, de presa socialistă, greve agrare, au găsit o totală adeziune și sprijin din partea mișcării muncitorești.

În primăvara anului 1908 s-a înregistrat un nou val de frămîntări printre țărani. Noua lege a învoielilor agricole, care urma să intre în vigoare, a fost întîmpinată de țărănime cu o dîrză împotrivire. Pentru a preîntîmpina eventualitatea unei noi dezlănțuiri revoluționare, guvernul a trimis trupe de cavalerie în localitățile considerate focare de agitație. În cadrul ansamblului de măsuri menite să întărească aparatul represiv a fost sporit de peste două ori efectivul jandarmeriei (de la 2690 la 6310).

Încercînd să zădărnicească pătrunderea influenței socialiste la sate, autoritățile burghezo-moșierești căutau să țină sub o strictă supraveghere pe muncitorii socialiști care aveau contacte cu țărănimea. Într-o circulară adresată la 21 februarie 1908 de către ministrul de Interne, Ionel Brătianu, către prefecții județelor se arăta că „emisari ai Cercului socialist « Romînia muncitoare » din București și ai organizațiilor sindicaliste din provincie caută să distribuie la sate diferite broșuri în scopul propagandei" [2]. Circulara accentua asupra măsurilor menite să împiedice legăturile dintre lucrătorii socialiști și țărani. Cu toate acestea, acțiunile orientate spre extinderea înrîuririi socialiste la sate se făceau simțite tot mai puternic. Nu întîmplător în anul 1909 lupta de clasă a țărănimii a căpătat forme intense anume în județele cu o puternică mișcare socialistă: Ilfov și Prahova.

La începutul anului 1910 mișcarea muncitorească din Romînia a trăit din nou, după 17 ani, sub însuflețirea unui eveniment de o însemnătate deosebită: reorganizarea Partidului Social-Democrat. Reorganizarea

---

[1] Un reprezentant al autorităților comunica ministrului de Interne relativ la grevele de seceriș din jud. Dolj: „Greva agricolă din Dolj, deși parțială, totuși continuă" (Arhiva C.C. al P.M.R., fond probleme 52, dosar nr. 41736). Fenomenul refuzului țărănimii de a lucra pe baza învoielilor strivitoare impuse de moșieri și arendași cuprinsese de asemenea multe localități din jud. Dîmbovița, Prahova etc. „Ni se comunică că în unele județe ca: Dîmbovița, Prahova — relata o gazetă conservatoare — cea mai mare parte dintre țărani ar fi în grevă și refuză să iasă la lucru" („Cronica", an. VII, nr. 1719, 4 mai 1907). Mai amplu despre desfășurarea mișcării țărănești în anii 1907—1917 vezi M. Iosa, *Acțiuni țărănești în Romînia în perioada 1907—1917*, în „Studii", nr. 4/1962, p. 837; J. Benditer, *Starea și lupta țărănimii după martie 1907*, în *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1957, p. 255—260.

[2] Arh. St. Oltenia, fond prefectura Dolj, dosar 105/1908, f. 1, citat după „Studii", nr. 4/1962, p. 840.

www.dacoromanica.ro

P.S.D. a constituit rezultatul unei lungi perioade de dezvoltare a mișcării muncitorești, de creștere a conștiinței de clasă a proletariatului și de maturizare politică și ideologică. „Ca o adîncă necesitate, izvorîtă din frămîntările și luptele proletariatului industrial din Romînia—scria vibrant, în pragul congresului de reconstituire, ziarul «Romînia muncitoare»— răsare azi noul partid social-democrat, vrednic vlăstar al vechii rădăcini socialiste pe care nimic n-a putut-o distruge, considerînd ca patrimoniu legitim al său, pe lîngă adevărurile socialismului științific, tradițiile și întreaga literatură socialistă de 30 de ani încoace" [1]. În centrul dezbaterilor congresului de reconstituire a P.S.D. s-a situat adoptarea programului său.

Expunerea de motive a programului sublinia că P.S.D. se inspiră din ideile socialismului științific și „vrea să cucerească puterea guvernamentală ca un instrument pentru prefacerea socială" [2]. Expunerea releva că P.S.D. se situează pe terenul luptei de clasă și al solidarității internaționale a proletariatului. Ea conținea ideea că P.S.D. este un partid revoluționar, însă nu sub raportul metodelor de luptă folosite în vederea răsturnării vechii societăți, ci pentru că recunoaște necesitatea transformării relațiilor sociale.

Expunerea de motive, ca și raportul din cadrul dezbaterilor Congresului de reconstituire a P.S.D. sublinian însemnătatea deosebită a problemei agrare în Romînia și rolul ce-i revine țărănimii, ca element covîrșitor al populației țării. La Congres s-a reafirmat ideea că țărănimea găsește în P.S.D. „protectorul ei natural" însă nu s-a mers mai departe pe linia înțelegerii necesității închegării alianței muncitorești-țărănești. Chemarea țărănimii la viața publică și apărarea intereselor acesteia erau obiective care intrau ca aspecte majore în activitatea P.S.D. [3]. Demn de subliniat e te faptul că la dezbateri s-a emis ideea justă, marxistă, potrivit căreia și în Romînia evoluția agriculturii se conformă acelorași legi generale, în ciuda deosebirilor de ordin particular, pe care le prezintă și evoluția capitalistă a industriei.

Prevederile programatice în domeniul problemei agrare reprezentau, cu unele mici amănunte suplimentare, punctele programului Uniunii Socialiste din Romînia.

Trebuie menționat de altfel că atît programul agrar cît și discuțiile purtate în jurul său au stat sub semnul provizoratului. Invocîndu-se complexitatea problemei agrare și lipsa unor studii satisfăcătoare, Congresul I al P.S.D. considera programul agrar ca un simplu proiect — urmînd ca ulterior să se alcătuiască o comisie specială însărcinată cu definitivarea lui. În realitate, definitivarea programului agrar se condiționa de apariția lucrării lui C. Dobrogeanu-Gherea *Neoiobăgia* de la care mulți fruntași ai partidului erau tentați să aștepte un aport excepțional în cercetarea problemei agrare.

[1] „Romînia muncitoare", an. V, seria a II a, nr. 96, 24 ianuarie 1910.

[2] *Dezbaterile Congresului de constituire a P.S.D. și ale Congresului sindical*, București, 1910, p. 76, vezi și „Romînia muncitoare", an. V, seria a II-a, nr. 96 din 24 ianuarie 1910.

[3] *Dezbaterile Congresului de constituire a P.S.D. și ale Congresului sindical*, București, 1910, p. 77.

www.dacoromanica.ro

Într-adevăr, în septembrie 1910 Dobrogeanu-Gherea a publicat lucrarea *Neoiobăgia* menită a fi după autor un studiu social-economic al problemei agrare din Romînia. De fapt lucrarea nu reprezintă o simplă analiză economică a relațiilor din domeniul economiei agrare; problema agrară este privită în lucrarea lui Gherea ca o problemă generală de ordin social-economic despre direcția, căile, destinele și particularitățile întregii dezvoltări istorice a Romîniei.

Potrivit concepției lui Dobrogeanu-Gherea, Romînia intrase după reforma agrară din 1864 într-o fază de evoluție denumită neoiobagă. Drept trăsătură esențială, această fază ar fi prezentat, chipurile, faptul că în timp ce baza economică, relațiile sociale, în primul rînd cele de la sate, rămăseseră aproape neschimbate, predominant feudale, suprastructura politică și juridică fusese înnoită și prevăzută cu instituții burghezo-liberale introduse după modelul apusului de către o mînă de intelectuali.

O serie de anomalii și contradicții legate de persistența rămășițelor feudale în agricultură au fost just dezvăluite și analizate de Gherea. De asemenea, în ce privește analiza conținutului economic și definirea caracterului reformei agrare din 1864, Gherea a făcut unele observații întemeiate.

În ansamblu însă, el a substituit problema dezvoltării capitaliste a Romîniei pe calea reformelor prin schema sa eronată și dăunătoare a neoiobăgiei. Ca și în alte țări din Europa răsăriteană, în țara noastră nu era vorba, în perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, de așa-zisa dezvoltare neoiobagă, ci de evoluția capitalistă a țării, atît în domeniul industriei cît și al agriculturii. Este drept, în cadrul rînduielilor agrare, capitalismul se dezvolta avînd la bază marea gospodărie moșierească, în condițiile menținerii unor însemnate resturi feudale. Aceasta nu schimbă însă caracterul capitalist al evoluției țării.

De aceea și concluzia pe care el o trăgea, potrivit căreia Romînia s-ar afla, chipurile, în situația de a intra din faza evoluției neoiobage în aceea a dezvoltării burgheze capitaliste era cu totul eronată și dăunătoare cauzei clasei muncitoare. Ea era cu atît mai dăunătoare cu cît, minimalizînd rolul și capacitatea revoluționară a proletariatului, ca și energia și puterea de luptă a țărănimii, Gherea susținea că sarcina de a asigura trecerea societății din imaginarul stadiu neoiobag al dezvoltării în acel capitalist burghez revine statului burghez, în urma introducerii votului universal și a adoptării altor reforme politice și economice restrînse, cu caracter democratic. În felul acesta, Gherea făcea din votul universal o pîrghie a transformării sociale, iar din statul burghezo-moșieresc, care reprezenta interesele claselor dominante, instrumentul principal al acestei transformări. Era promovarea unei tactici legale, reformiste, care nu putea să asigure adîncile prefaceri revoluționare economice și politice ce se puneau spre rezolvare în fața societății românești. Aceste prefaceri puteau fi înfăptuite numai pe calea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, de către proletariat în alianță cu masele de bază ale țărănimii. Nu burghezi a șipîrghiile statului, pe care le deținea, puteau să lichideze rămășițele feudale din agricultură și să rezolve problema agrară.

www.dacoromanica.ro

Burghezia intrase de mult în alianță cu moșierimea și se adaptase căilor reformiste de dezvoltare a capitalismului.

La fel de eronată și de dăunătoare era și așa-zisa lege pe care, chipurile, ar fi descoperit-o Gherea referitoare la modul în care se desfășoară dezvoltarea țărilor numite de el înapoiate. Legea respectivă Gherea a formulat-o încă în lucrarea *Ce vor socialiștii romîni* (1886). Mai tîrziu el a expus-o pe larg în studiul polemic *Cuvinte uitate* (1908) și în lucrarea *Neoiobăgia* și a preluat-o în articolul *Asupra socialismului în țările înapoiate* apărut în 1911. După această „teorie", evoluția țărilor înapoiate, „întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială", este determinată de dezvoltarea țărilor capitaliste înaintate, de faptul că ele sînt prinse în orbita evoluției acestor țări [1].

Făgașul care înlesnește atragerea țărilor înapoiate în orbita celor dezvoltate ar fi, așa cum rezultă din concepția lui Gherea, comerțul, piața capitalistă mondială [2]. Gherea acorda astfel comerțului o însemnătate independentă, ignorînd faptul că însești condițiile de schimb și repartiție sînt determinate de condițiile materiale de producție, iar măsura în care aceste condiții se schimbă depinde de treapta de dezvoltare istorică la care au ajuns și de împrejurările legate de aceasta. De altfel, însuși Dobrogeanu-Gherea se abătea de la propriile lui idei despre rolul comerțului, întrucît atunci cînd trecea la analiza vieții economice nu numai că nu era înclinat să supraaprecieze gradul de dezvoltare a noilor relații capitaliste și nivelul forțelor de producție, dar, dimpotrivă, le minimaliza și găsea, așa cum am văzut, că ele n-au ieșit din stadiul neoiobag.

Inconsecvent în argumentare, Gherea susținea că de pe urma contactului cu Apusul, al antrenării țărilor înapoiate în orbita țărilor avansate pe linia evoluției economice și politice capitaliste se schimbă în primul rînd fenomenele suprastructurii, se adoptă instituții juridice și politice burghezo-liberale. De aceea, o altă latură fundamentală a „legii" dezvoltării țărilor înapoiate ar fi, chipurile, dezvoltarea lor de la formă la fond, transformîndu-se inițial formele politice-juridice ale societății și apoi fondul social-economic.

„Legea" lui Gherea denaturează flagrant marxismul, inversînd adevăratul raport dintre rolul factorilor interni și externi în dezvoltarea socială și răsturnînd, de asemenea, principiul universal valabil al învățăturii marxist-leniniste, după care suprastructura politică-juridică a societății este generată de baza sa economică.

Trebuie spus că întreaga teorie a lui Gherea despre evoluția țărilor înapoiate îi servea drept suport pentru a justifica teoria oportunistă a menținerii mișcării socialiste în cadrul căilor legale de luptă.

Analizînd caracterul oportunist, nociv al teoriilor lui Gherea, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a arătat că „el a apreciat însă greșit condițiile obiective ale etapei în care se afla țara noastră, nu vedea că în Romînia — țară cu o economie înapoiată în care predomina agricultura — capitalismul era în plină dezvoltare, iar o dată cu aceasta creștea

[1] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, 1910, p. 31.
[2] *Ibidem*, p. 32—33.

www.dacoromanica.ro

proletariatul industrial, ca o clasă revoluționară, de sine stătătoare și în plină ascensiune. El a elaborat concepțiile antimarxiste despre așa-zisa „neoiobăgie", despre „socialismul în țările înapoiate", care condamnau clasa muncitoare la pasivitate, ignorau imensele rezerve de energie revoluționară ale țărănimii și negau posibilitatea alianței muncitorești-țărănești, duceau proletariatul la remorca burgheziei" [1]. El căuta să arate că întrucît socialismul va învinge în țările dezvoltate din punct de vedere capitalist, evoluate economic și social, rolul socialiștilor în țările unde condițiile obiective nu sînt maturizate pentru transformarea societății, se reduce mai ales la o muncă pregătitoare, moderată, cu caracter educativ-cultural. Acest punct de vedere vădește clar faptul că Dobrogeanu-Gherea minimaliza puterea de luptă și sarcinile reale imediate, foarte importante, care se ridicau în fața proletariatului romîn.

În articolul *Asupra socialismului în țările înapoiate*, Gherea revine asupra unor păreri formulate anterior și face un pas spre recunoașterea caracterului capitalist al evoluției țării, atît în industrie cît și în agricultură, în dezvăluirea politicii de clasă a burgheziei—refractară progresului social și intereselor maselor populare [2].

Aceste observații și susțineri au fost însă date uitării sau premeditat ignorate de către liderii din mișcarea socialistă de mai tîrziu, fiind preluate și cultivate îndeosebi concepțiile sale dăunătoare, greșite.

Este totuși semnificativ faptul că în timp ce argumentele de ordin teoretic, adesea confuze și voit contradictorii, ale lui Gherea au întrunit adeziuni foarte largi în cadrul conducerii mișcării socialiste și au smuls admirații, de cele mai multe ori sincere, deși nejustificate, soluțiile practice privind rezolvarea problemei agrare pe care le susținea în mod oficial P.S.D. și militanții săi înaintați erau mult mai radicale și mai concrete decît constatările vagi despre necesitatea „desființării complete a raporturilor neoiobage" care se făceau în lucrarea lui Gherea. Cu ocazia campaniei pentru alegerile generale din 1911, P.S.D. a desfășurat o activitate electorală susținută, orientată atît spre proletariatul industrial cît și spre păturile țărănimii muncitoare. Într-un apel lansat de Comitetul executiv al P.S.D. se arăta că „partidul clasei muncitoare de la orașe și de la țară, partidul celor apăsați și obijduiți, partidul maselor populare își propune să lucreze pentru deșteptarea țărănimii" [3].

Campania electorală a contribuit la lărgirea legăturilor dintre Partidul Social-Democrat și masele țărănești, mai ales în regiunile industriale ale țării.

Un pas important pe linia radicalizării preconizărilor P.S.D. în vederea rezolvării problemei agrare a fost realizat în perioada 1912—1914.

[1] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 328.

[2] Vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, articol publicat ca postfață la lucrarea lui K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, Cercul de editură socialistă, 1911, p. 266—270.

[3] „Romînia muncitoare", an. VI, seria a II-a, nr. 87, 13 ianuarie 1911; vezi și nr. 89 din 20 ianuarie 1911; nr. 85 din 6 ianuarie 1911.

www.dacoromanica.ro

Dacă în programul Uniunii Socialiste şi în proiectul de program al P.S.D. se prevedea exproprierea parţială (pînă la 500 sau 300 de ha) a marii proprietăţi, în anii 1913—1914 s-a pus pe un front larg şi în mod insistent *problema exproprierii totale a marii proprietăţi funciare. Preocupările mereu sporite ale elementelor înaintate pentru găsirea unor soluţii juste, corespunzătoare, în domeniul problemei agrare, eforturile depuse de muncitorii conştienţi pentru extinderea legăturilor cu satele, şi-au găsit expresie în formularea acestei revendicări de o importanţă deosebită.*

Atmosfera social-politică în anii 1912—1914 a fost răscolită de puternice frămîntări cu caracter intern, agitată de evenimente externe ce se desfăşurau vertiginos în zona balcanică a Europei. În vara anului 1913 Romînia a fost împinsă de către cercurile dominante, care nutreau vădit pofte expansioniste, în cea de-a doua conflagraţie izbucnită în Balcani. Mişcarea muncitorească din Romînia s-a ridicat cu vigoare atît împotriva manevrelor diplomatice şi a pregătirilor militare ale guvernului romîn în perioada primului război balcanic, cît mai ales împotriva aruncării ţării în cel de-al doilea război balcanic. Mărturii elocvente în acest sens sînt manifestările şi demonstraţiile antirăzboinice, grevele cu un pronunţat caracter politic, fulminantul manifest al lui Ştefan Gheorghiu „Război războiului", care dezvăluia o poziţie înaintată în înţelegerea sarcinilor ce-i revin clasei muncitoare faţă de dezlănţuirea războaielor imperialiste, întrunirile şi mitingurile de protest împotriva tratatului de pace de la Bucureşti.

Aruncarea greutăţilor războiului de intervenţie exclusiv pe umerii oamenilor muncii, jertfele inutile omeneşti provocate îndeosebi de proasta organizare şi aprovizionare a operaţiilor militare, abuzurile şi afacerile oneroase ale cercurilor guvernante şi ale autorităţilor militare şi civile locale au dus la ascuţirea contradicţiilor sociale, la creşterea nemulţumirilor şi stării de spirit revoluţionare a maselor largi faţă de politica guvernului moşieresc [1]. Materialul inflamabil acumulat din abundenţă la sate ameninţa să se aprindă din nou. Semnalul de alarmă îl trăgeau înşişi reprezentanţii unor cercuri ale opiniei publice burgheze. „În primul rînd trebuia să fi răzbit convingerea — scrie gazeta «Adevărul» — că starea de lucruri dată nu mai poate să dăinuiască şi dacă e vorba să se evite reîntoarcerea periodică a izbucnirilor şi zguduirilor elementare ca cea din 1907, o schimbare radicală a stării de lucruri date se impune" [2]. O constatare similară făcea şi un publicist al revistei „Viaţa romînească". „O mare nemulţumire domneşte la sate şi dacă nu se vor lua măsuri urgente şi radicale de îndreptare, vom avea o nouă mişcare agrară, mai înverşunată de cît cea din 1907" [3].

Starea de efervescenţă din lumea satelor a favorizat creşterea contactelor partidului socialist cu ţărănimea, extinderea influenţei mişcării socialiste printre ţărani. În comparaţie cu perioada anterioară, organul

[1] Vezi mai pe larg *Istoria Romîniei*, vol. IV, machetă, p. 981—1003.

[2] „Adevărul", an. XV, nr. 8587, 9 august 1910.

[3] „Viaţa romînească", an. XI, nr. 3, 1914, p. 367.

www.dacoromanica.ro

de presă al P.S.D. căpătase o circulație mai largă printre săteni [1]. Numeroși țărani adresau redacției gazetei „Romînia muncitoare" plîngeri, cerîndu-i sprijinul împotriva samavolniciilor săvîrșite de autorități sau moșieri [2]. Mai activă era propaganda pe care muncitorii socialiști o desfășurau la sate. Întrunirile organizate cu țăranii în diferite localități erau punctate adesea de intervenția brutală a autorităților și arestarea propagandiștilor socialiști [3]. Un indiciu al creșterii înrîuririi mișcării socialiste asupra satelor l-a constituit participarea țăranilor, alături de proletariatul orășenesc, în diferite centre ale țării, la sărbătorirea zilei de 1 Mai 1914 [4].

Participarea Romîniei la cel de-al doilea război balcanic nu dusese la rezultatele scontate de cercurile diriguitoare: atenuarea tensiunii interne prin captarea maselor, efectuată cu mijloacele celei mai deșănțate demagogii, pentru cauza războiului și obținerea unor „succese" pe cîmpul de luptă. „Tot entuziasmul războiului — se scria într-un organ progresist al vremii în legătură cu modul cum au reacționat țăranii la demagogia războinică a claselor dominante — a trecut peste dînsul fără să-l ridice. Toate făgăduielile stăpînitorilor s-au lăsat peste fața lui grele ca un pumn"[5].

În aceste condiții, partidul liberal, aflat în opoziție, a început să fluture ideea unor noi reforme [6].

Liberalii preconizau înființarea colegiului unic în locul sistemului existent de vot, care împărțea alegătorii, în funcție de avere, pe 3 colegii, și alienarea unei părți (cca. 25%) din marea proprietate moșierească, mai mare de 1000 de ha [7].

---

[1] „Romînia muncitoare", an. IX, nr. 46, 16 iunie 1913.

[2] Ibidem.

[3] „În comuna Latinu (jud. Brăila), relata «Romînia muncitoare», în urma unui denunț privind o consfătuire ce mai mulți săteni o țineau în casa unuia dintre ei, a fost arestat tovarășul nostru Dumitru St. Mihail, locuitor al acelei comune. Sătenii s-au adunat în semn de protest... Toți vorbitorii au arătat că sătenii încep a-și asvîrli pătura de pe ochi și a urma lucrătorii de la oraș" („Romînia muncitoare", an. IX, nr. 5, 20 ianuarie 1913). Un caz similar s-a petrecut în comuna Tîncăbești (Ilfov). (Vezi „Romînia muncitoare", an. X. nr. 48, 1 mai 1914.)

[4] La Ploiești, de exemplu, un țăran din comuna Pleșa a vorbit la mitingul închinat zilei de 1 Mai despre situația țărănimii și a recitat versuri originale consacrate răscoalei din 1907 (vezi „Romînia muncitoare", an. X, nr. 49, 4 mai 1914). La Brăila, în coloana demonstranților se aflau și țărani („Romînia muncitoare", an. X, nr. 45 și 46, 27 aprilie 1914). La Bacău, moțiunea întrunirii publice, consacrată sărbătorii muncii, era întocmită și în numele țărănimii, participante la întrunire (Ibidem).

[5] „Facla", 5 octombrie 1913.

[6] Vezi mai pe larg, Traian Lungu, *Poziția partidelor politice din Romînia față de problema agrară între anii 1913—1921*, în „Studii", nr. 2—3/1956, p. 19—35; N. Copoiu, *Partidul Social-Democrat din Romînia în ajunul izbucnirii primului război mondial*, în „Studii", nr. 4/1958, p. 35—55.

[7] „Reformele" au fost anunțate de către șeful liberalilor I. I. C. Brătianu la începutul lui septembrie 1913 printr-o scrisoare publicată în ziarul „Viitorul" (vezi „Viitorul", 8 septembrie 1913). Prudența excesivă și interesul vag pe care-l purtau reformelor anunțate reiese din faptul că liberalii nici n-au fixat multă vreme măsuri concrete în legătură cu reforma anunțată „în principiu". Chiar în raportul Comisiunii pentru propunerea de revizuire a Constituției se scria relativ la împroprietărire că este de prevăzut „trecerea în mîinile țărănimii a proprietăților de mînă moartă și a unei părți din prisosul marii proprietăți" (*Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1913/1914, p. 70). Despre principiile proiectului de reforme vezi „Democrația", an. I, nr. 16, din 15 noiembrie 1913 și an. II, nr. 9 din 15 mai 1914.

www.dacoromanica.ro

Cursul spre efectuarea unor noi reforme agrare confirma prin el însuşi falimentul reformelor iniţiate de acelaşi partid liberal în perioada 1907—1912. Reforma agrară şi electorală aveau rolul unei supape de siguranţă, cu ajutorul căreia liberalii căutau să regleze în continuare funcţionarea organismului social măcinat de contradicţii tot mai adînci. Prin aceste reforme ei căutau să-şi consolideze poziţiile politice şubrezite, dispunînd de o bază socială mai largă a burgheziei săteşti — beneficiara principală a reformei — şi să preîntîmpine o nouă dezlănţuire de proporţiile celei din 1907, pentru care erau atîtea semne prevestitoare.

Concentrînd atenţia tuturor cercurilor sociale şi a partidelor politice, în jurul reformelor s-au angajat dispute vii în presă, în publicaţiile speciale şi în incinta parlamentului. Conservatorii se arătau în majoritate adversari acerbi ai reformelor [1], în timp ce liberalii ţineau să-i asigure de unitatea intereselor care există între ei şi de poziţiile, în fond comune, pe care se situau, dictate de apărarea marii proprietăţi funciare. Dezvăluind substratul real al reformelor, şeful liberal I. I. C. Brătianu remarca: „Voim o expropriere, nu voim o confiscare. Voim evaluarea dreaptă a pămîntului. Vă credeţi oare d-voastră mai proprietari de cît noi? — se adresa pe deplin îndreptăţit Ionel Brătianu marilor proprietari funciari conservatori— ... noi credem că interesul marii proprietăţi este în armonie cu reformele pe care le propunem" [2].

Politica „reformelor" iniţiată de liberali a fost amplu analizată şi dezbătută de mişcarea muncitorească în moţiuni, la întruniri, mitinguri, în presa Partidului Social-Democrat. Mişcarea muncitorească a dezvăluit multilateral adevăratul substrat de clasă al reformelor şi a subliniat incompatibilitatea dintre interesele reale ale ţărănimii şi măsurile înjumătăţite, ciuntite propuse de liberali. „Scopul şi rezultatul operei de reforme liberale din 1907 ca şi ale acelora care se pregătesc acuma — scria revista «Viitorul social» — este de a ridica şi întări clasa burgheză mijlocie, sacrificînd interesele politice şi economice ale imensei majorităţi a ţăranilor. Liberalii... caută să-şi întărească situaţia politică zdruncinată, chemînd la viaţa publică, nu poporul romîn, ci cîteva mii de ţărani, pe care ei cred să-i stăpînească prin băncile populare" [3].

Reformelor propuse de liberali, Partidul Social-Democrat le-a opus soluţia justă, înaintată, a exproprierii totale a marii proprietăţi. Susţinerea şi fundamentarea necesităţii înfăptuirii exproprierii marii proprietăţi, a desfiinţării moşierimii este un semn neîndoios al radicalizării poziţiei mişcării socialiste faţă de una din problemele esenţiale ale dezvoltării social-economice a Romîniei.

Ea anticipează orientarea de stînga a mişcării socialiste din Romînia în perioada evenimentelor declanşate, la numai cîteva luni, de primul război mondial imperialist, perioadă caracterizată de cristalizarea curen-

[1] Despre poziţia lui P. P. Carp, Gh. Ştirbei, C. Disescu şi alţi fruntaşi conservatori faţă de reforme, vezi *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1913/1914, p. 93, 87; 108; „Adevărul", an. XXVI, nr. 8589, 11 august 1913.

[2] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1913/1914, p. 136, vezi şi „Romînia muncitoare", an. X, nr. 26, 9 martie 1914.

[3] „Viitorul social", an. II, nr. 8—9, 1914, p. 349—350.

www.dacoromanica.ro

tului revoluționar în P.S.D. În același timp, ea se integrează ansamblului de manifestări care pun în evidență maturizarea clasei muncitoare, creșterea conștiinței sale revoluționare.

Expunînd poziția mișcării socialiste față de problema agrară, participanții la un miting convocat de P.S.D. declarau că „numai exproprierea totală a marii proprietăți... ar aduce ușurarea dorită în mizeria țărănească" [1]. Într-un articol consacrat aniversării răscoalei țărănești gazeta „Romînia muncitoare" sublinia: „Chestia țărănească nu va fi rezolvată pînă ce nu este nimicită atotputernicia economică și politică a clasei marilor proprietari. Țărănimea trebuie să înțeleagă că salvarea ei este în unirea cu muncitorimea de la orașe..." [2]. Însăși comemorarea evenimentelor din 1907, care a avut loc în anii 1913 și 1914, a căpătat o nouă semnificație. Ea era legată de revendicarea preconizată de P.S.D. pentru rezolvarea problemei agrare. Într-o foaie volantă a P.S.D. lansată cu ocazia campaniei electorale în vederea convocării Adunării Constituante se afirma de asemenea: „Atîta timp cît va dăinui marea proprietate la sate, *țăranul nu va fi slobod! Înlăturarea marii proprietăți este năzuința politică a social-democrației romîne*" [3].

În contrast cu poziția înaintată a mișcării muncitorești, agitația demagogică a Partidului Liberal, aflat la putere de la începutul anului 1914, în jurul reformelor își dovedea inconsistența și prin simplul fapt că dezbaterile purtate în Adunarea Constituantă se prelungeau infructuos și steril. La redeschiderea Adunării, în toamna anului 1914, sub pretextul izbucnirii primului război mondial, liberalii au abandonat realizarea „reformelor" expediind-o fără termen la o dată ulterioară.

Romînia intrase în perioada neutralității. Cercurile dominante își desfășurau jocul periculos al tranzacțiilor diplomatice, al pregătirilor militare febrile, în vederea aruncării țării în război, în condițiile pe care le considerau cele mai prielnice intereselor lor, ignorînd starea de spirit antirăzboinică a maselor. Inelul de foc al primului război mondial imperialist nu cuprinsese încă Romînia, dar consecințele sale asupra situației maselor populare se repercutau din plin. La orașe, muncitorii sufereau de pe urma scumpirii alimentelor, a urcării chiriilor. Șomajul devenise un fenomen de masă, căpătînd proporții nemaiîntîlnite anterior. La sate, concentrările succesive, recrutările anticipate și rechizițiile sustrăgeau micilor gospodării țărănești forța de muncă și mijloacele de producție, epuizîndu-le capacitatea productivă, accelerînd procesul de pauperizare a maselor largi țărănești.

---

[1] „Romînia muncitoare", an. IX, nr. 97, 25 noiembrie 1913.

[2] Ibidem, an. IX, nr. 19, 10 martie 1913.

[3] „Romînia muncitoare", anul X, nr. 50, 6 mai 1914. Pe aceeași linie se înscrie și hotărîrea Congresului P.S.D. din 1914 în problema agrară în care se sublinia că „numai cu ajutorul proletariatului (țărănimea — *n.n.*) va putea căpăta *exproprierea totală* a marilor proprietăți și arendarea prin comună la obști și individual, pe termene lungi și arende mici („Romînia muncitoare", an. X, nr. 40, 13 aprilie 1914). Într-un ciclu de articole consacrat problemei agrare în Romînia, organul teoretic al partidului, revista „Viitorul social", menționa: „Afară de exproprierea totală a marii proprietăți, nu există altă soluție care ar putea crea la sate condiții economice și politice pentru ridicarea democrației țărănești" („Viitorul social", an. II, nr. 8—9, 1914, p. 356).

www.dacoromanica.ro

Țăranii se împotriveau corvezilor de tot felul și prestațiilor, refuzau în numeroase locuri să iasă la muncă pe moșiile marilor proprietari, în timp ce propriile lor ogoare rămîneau nelucrate din lipsă de brațe, își manifestau nemulțumirea împotriva autorităților.

Contradicțiile regimului burghezo-moșieresc din Romînia s-au ascuțit în mod deosebit după aruncarea țării în războiul imperialist (15 august 1916) de către cercurile dominante. Dezastrul provocat de război, sutele de mii de jertfe omenești înregistrate pe cîmpul de luptă, dezorganizarea și haosul economic, ruinarea agriculturii, ocupația germană, toate acestea au agravat considerabil starea și așa foarte grea a maselor muncitoare.

Acțiunile țărănimii împotriva moșierilor și marilor arendași au căpătat amploare și intensitate. Conflictele izbucnite pe terenul refuzului populației muncitoare de la sate de a lucra moșiile marilor proprietari, atacarea conacelor, ciocnirile cu autoritățile locale și jandarmii, nesupunerea la prestarea corvezilor forțate, împotrivirea față de ocupanții germani deveneau tot mai dese și amenințau să se reverse într-o răscoală generală.

În timpul primului război mondial imperialist s-a ridicat pe o nouă treaptă lupta proletariatului din Romînia. În perioada neutralității, clasa muncitoare a desfășurat o largă campanie antirăzboinică, împletită cu lupte pentru revendicări economice, care a culminat cu eroica demonstrație din 13 iunie 1916 de la Galați. O deosebită semnificație a avut-o închegarea și afirmarea curentului de stînga în cadrul P.S.D. Stînga revoluționară în mișcarea muncitorească din Romînia s-a cristalizat în primul rînd în legătură cu evenimentele generate de primul război mondial imperialist și și-a găsit principala sferă de manifestare în jurul definirii atitudinii mișcării socialiste față de aceste evenimente.

În același timp, procesul de radicalizare a mișcării muncitorești, de afirmare a stîngii revoluționare este pus în evidență de pașii noi făcuți în abordarea justă a altor probleme social-economice și politice ale dezvoltării țării. Printre ele un loc important îl ocupa problema agrară și lupta țărănimii. Semnificativ pentru poziția elementelor revoluționare din mișcarea socialistă față de problema agrară este nu numai postularea unor soluții radicale în rezolvarea acestei probleme, ci mai ales începutul cotiturii făcute în domeniul înțelegerii și al acordului cu lupta deschisă a țărănimii. Dacă pînă la această perioadă dezaprobarea răscoalelor ca mijloc de luptă revoluționară era dominantă în conducerea mișcării socialiste și formal acceptată chiar de opoziția înaintată, în timpul primului război mondial a început să se manifeste un curent favorabil formelor revoluționare de luptă duse de țărani, de aprobare și acord cu aceste forme.

Vasilescu-Vasia scria, de pildă, în această ordine de idei : „Faceți, lucrători, prin stăruința voastră, ca *sămînța răzvrătirii* (subl. ns.) contra

www.dacoromanica.ro

hidoasei alcătuiri de astăzi să pătrundă și în fundul satelor, la frații voștri țărani, care să înceteze de a mai fi instrumentul orb al clasei stăpînitoare și să devină tovarășii voștri în lupta pentru o viață nouă" [1]. Ridicîndu-se împotriva elementelor oportuniste care se mulțumeau doar cu declarații constatative privind situația grea a țărănimii, Ecaterina Arbore chema Partidul Social-Democrat, cu ocazia comemorării în 1916 a răscoalei din 1907, la acțiune nemijlocită pentru susținerea intereselor țărănimii. „Nu trebuie să ne mai mulțumim cu o protestare platonică contra nedreptăților ce le îndură țărănimea. Partidul muncitorilor — declara ea — trebuie să-și ia rolul de luptător pentru întreaga clasă muncitoare din Romînia" [2].

Ideea susținerii răscoalei ca mijloc de luptă a țărănimii se degajă cu suficientă claritate în discursul ținut la unul din mitingurile antirăzboinice organizat la Turnu-Severin : „... dacă revoluția din 1907 triumfa nu era să se întîmple altceva decît că pămînturile celor 4 000 de proprietari să treacă în stăpînirea țărănimii — se susținea, pe bună dreptate, într-unul din discursuri. Pe noi revoluția nu ne sperie. Să se știe însă un lucru : că acum orașele vor sări în ajutorul satelor, că acum opera de represiune va întîmpina rezistența proletariatului organizat" [3].

Cu ocazia reprimării sîngeroase a demonstrației din 1916 de la Galați, ziarul „Lupta" arăta că jertfele pe care le dă proletariatul și țărănimea nu vor abate masele muncitoare de la luptă, ci, dimpotrivă, vor contribui la călirea acestora, la educația lor în spiritul luptei necruțătoare de clasă. „Nu ne înspăimîntă nici amenințarea cu concentrarea muncitorilor — scria ziarul în articolul *Asasinii tremură* — nici consemnarea trupelor, nici starea de asediu, nici chiar repetarea lui 1907" [4].

Sensul deosebit al orientării spre aprobarea luptei revoluționare a țărănimii nu constă numai în simpla îndreptare a unei poziții adînc înrădăcinate în mișcarea socialistă. În această orientare se întrevede o tot mai accentuată înțelegere de către elementele revoluționare a necesității răsturnării prin luptă a dominației burghezo-moșierești în general.

În condițiile creșterii impetuoase a luptelor revoluționare ale proletariatului din vara anului 1917, a ridicării nivelului de combativitate a clasei muncitoare, a formării grupurilor revoluționare ilegale a început să-și croiască drum tot mai mult ideea trecerii la înfăptuirea revoluției.

Pentru mișcarea muncitorească din Romînia se anunțau zorii unei noi etape de dezvoltare a avîntului revoluționar din perioada 1917 — 1921, care avea să culmineze cu crearea Partidului Comunist din Romînia — moment de răscruce în istoria mișcării muncitorești și a luptelor maselor populare din țara noastră.

---

[1] „Lupta zilnică", an. XI, nr. 267, 15 noiembrie 1915.

[2] Ibidem, an. XII, nr. 61, 13 martie 1916.

[3] Ibidem, an. XII, nr. 169, 22 iulie 1916.

[4] Ibidem, nr. 140, 18 iunie 1916.

www.dacoromanica.ro

ПОЗИЦИЯ РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ ПО АГРАРНОМУ ВОПРОСУ И КЛАССОВОЙ БОРЬБЕ КРЕСТЬЯНСТВА В 1907—1917гг.

РЕЗЮМЕ

Целью статьи является исследование главных сторон деятельности социалистического движения, проводившейся по аграрно-крестьянскому вопросу в десятилетие, последовавшее за великим крестьянским восстанием 1907 г.

Революционные события 1907 г. — подчеркивается в статье — наложили глубокий отпечаток на отношение рабочего движения к аграрному вопросу и положению крестьянства. Речь идет не только о возрастании интереса к вопросам социальной жизни села. Первостепенную роль приобретает тот факт, что главным образом благодаря усилиям передовых элементов были сделаны значительные шаги в направлении правильной постановки этих вопросов. Если охватить в совокупности сферу деятельности социалистического движения в социально-аграрных вопросах в десятилетие, последовавшее за восстанием 1907 г., то можно выделить три существенных аспекта, которые она охватила. Одним из них является годовщина восстания 1907 г., отмечавшаяся из года в год.

Другим характерным аспектом деятельности социалистического движения в аграрно-крестьянском вопросе после 1907 г. явилось возрастание интереса к теоретической разработке этого вопроса.

Несмотря на то, что выяснение процессов, происходивших в экономике сельского хозяйства, находилось под отрицательным влиянием теории неокрепостничества, разработанной К. Доброджану-Геря, необходимо подчеркнуть , что в решениях, предложенных руководством социалистического движения по аграрному вопросу, появляется общая тенденция к полевению. В статье указывается, что в период 1913—1914 гг. СДП широко и настойчиво ставила вопрос о полной экспроприации крупного землевладения.

Во время первой мировой империалистической войны представители левого течения повернули в сторону соглашения с открытой борьбой крестьянства. Документальный материал свидетельствует о том, что начало обозначаться течение в пользу революционных форм борьбы крестьян, течение, одобрявшее эти формы и соглашавшееся с ними.

Наконец, по сравнению с периодом начала XX в., следующий этап восстания отмечен усилением практических действий социалистического движения для увеличения его влияния на селе. В статье указываются некоторые моменты, ясно показывающие расширение контактов социалистического движения на селе.

LA POSITION DU MOUVEMENT OUVRIER DANS LA QUESTION AGRAIRE ET LA LUTTE DE CLASSE DE LA PAYSANNERIE ROUMAINE DE 1907 À 1917

RÉSUMÉ

Cet article se propose d'exposer les principaux aspects de l'activité déployée par le mouvement socialiste dans le domaine des questions agraire et paysanne, au cours des dix années consécutives à la grande révolte paysanne de Roumanie de l'année 1907.

Les événements révolutionnaires de 1907 ont marqué d'une profonde empreinte la position du mouvement ouvrier par rapport aux problèmes soulevés par la question agraire et la

www.dacoromanica.ro

situation de la paysannerie. Non seulement les problèmes sociaux des campagnes commencent à tenir une place plus active dans les préoccupations du mouvement socialiste : le fait essentiel, dû en premier lieu aux efforts des éléments avancés, est le progrès marqué qui se constate dans la manière juste dont ces problèmes sont abordés.

Si l'on jette un regard d'ensemble sur l'activité du mouvement socialiste dans les questions sociale et agraire pendant les dix années qui ont suivi la révolte de 1907, on poura lui reconnaître trois aspects essentiels. Le premier consiste dans la célébration chaque année de l'anniversaire de la révolte de 1907.

Un second aspect caractéristique de l'activité, après 1907, du mouvement socialiste dans la question agraire et paysanne résulte de l'accroissement de l'intérêt manifesté pour l'examen, en plan théorique, de cette question. Malgré l'influence négative exercée sur la manière d'aborder le problème par la théorie du « nouvel asservissement paysan », élaborée par C. Dobrogeanu-Gherea — théorie qui fait l'objet d'un bref exposé de la part de l'auteur —, il convient d'insister sur le fait que les solutions proposées par les chefs du mouvement socialiste pour résoudre le problème agraire se caractérisent par une tendance générale pour des mesures radicales. C'est ainsi que, au cours des années 1913—1914, le P.S.D. a posé ouvertement et d'une manière insistante le principe de l'expropriation totale de la grande propriété foncière. Au cours de la première guerre mondiale impérialiste, la conscience des chefs de la gauche prit un tournant en ce qui concerne la compréhension de la lutte ouverte des paysans avec laquelle ils se déclarèrent d'accord. Les documents attestent qu'il commença alors à se dessiner un courant favorable aux formes de luttes révolutionnaires des paysans et de solidarité avec celles-ci.

Enfin, en comparaison avec la période du début du XXe siècle, l'étape consécutive à la révolte de 1907 atteste l'extension prise par les actions concrètes de diffusion de l'influence socialiste dans les villages. Le présent article cite à ce propos différents moments de cet élargissement des contacts entre le mouvement socialiste et la campagne.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

60 DE ANI DE LA CONGRESUL AL II-LEA AL P.M.S.D.R.

DE

N. POPESCU

S-au împlinit şase decenii de la al II-lea Congres al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia, care a pus bazele primului partid marxist de tip nou al clasei muncitoare, partidul bolşevic.

Partidul bolşevic a apărut la începutul unei noi epoci istorice — epoca imperialismului, cînd revoluţia proletară devenise o problemă a practicii nemijlocite pentru proletariatul internaţional şi a fost rezultatul firesc al dezvoltării şi maturizării mişcării muncitoreşti din Rusia ţaristă, al ascuţirii contradicţiilor de clasă la hotarul dintre secolele XIX şi XX.

La sfîrşitul veacului trecut, Engels sublinia că centrul mişcării revoluţionare internaţionale se muta în Rusia, unde crîncena exploatare capitalistă autohtonă şi străină, rămăşiţele feudale şi asuprirea naţională se împleteau într-un nod de contradicţii ce se manifestau sub forma lor cea mai brutală, care reprezenta veriga cea mai slabă a lanţului imperialist. Creşterea vertiginoasă a luptei proletariatului, ca urmare a ascuţirii contradicţiilor de clasă ale capitalismului intrat în ultimul său stadiu de dezvoltare, lărgirea acţiunilor greviste, îmbinarea tot mai mult a luptei economice cu cea politică, folosirea demonstraţiilor de stradă ca o nouă formă a luptei maselor şi intensificarea mişcărilor ţărăneşti, ridicau cu acuitate sarcina creării unui partid revoluţionar, capabil să unească, să organizeze şi să conducă clasa muncitoare aliată cu ţărănimea, la răsturnarea ţarismului, la cucerirea puterii.

În aceste împrejurări obiective, sub influenţa mişcării muncitoreşti internaţionale şi a răspîndirii tot mai largi a ideilor marxiste, mişcarea muncitorească din Rusia a luat treptat un caracter tot mai organizat. Grupul marxist „Eliberarea muncii", înfiinţat în 1883, sub conducerea lui Plehanov, a deschis drumul creării unui partid muncitoresc marxist. Un alt pas important pe calea unirii socialismului ştiinţific cu mişcarea

www.dacoromanica.ro

muncitorească a fost crearea, la Petersburg în anul 1895, din inițiativa lui V. I. Lenin, a „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare" — primul germene al partidului revoluționar.

Congresul de la Minsk din 1898 a hotărît înființarea Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.). Cu toate acestea, Congresul, la care au participat reprezentanți doar a cinci organizații muncitorești, n-a reușit să creeze un partid unic, cu un program și un statut elaborate pe fundamentul ideilor lui Lenin cu privire la rolul de conducător al clasei muncitoare în revoluție, la structura organizatorică a partidului ei revoluționar.

În pregătirea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R., care avea să pună bazele partidului marxist, un rol deosebit de important l-a avut Vladimir Ilici Lenin. Uriașa activitate teoretică și practică desfășurată de el pentru orientarea ideologică, politică și organizatorică a mișcării social-democrate din Rusia, pentru fundamentarea învățăturii despre partidul comunist și rolul său în lupta pentru socialism, a marcat o etapă nouă în lupta de eliberare a proletariatului, în dezvoltarea teoriei marxiste. Într-o serie de articole și lucrări apărute în paginile ziarului „Iskra", V. I. Lenin a elaborat în mod științific principiile programatice, tactice și organizatorice ale partidului de tip nou, intransigent față de manifestările oportuniste de toate nuanțele și revoluționar pînă la capăt față de burghezie. În nemuritoarea sa lucrare *Ce-i de făcut?*, V. I. Lenin a zdrobit din punct de vedere ideologic „economismul", variantă rusă a oportunismului internațional, a elaborat cele mai importante teze ale programului și tacticii partidului, a indicat mijloacele de făurire a partidului unic centralizat, a argumentat rolul și însemnătatea teoriei revoluționare pentru mișcarea muncitorească și pentru întreaga activitate a partidului.

Apărarea marxismului împotriva atacurilor revizioniștilor și oportuniștilor de tot felul, dezvoltarea sa creatoare în condițiile imperialismului, întreaga activitate teoretică a lui Lenin și a tovarășilor săi de luptă au contribuit în mod hotărîtor la delimitarea ideologică clară între social-democrația revoluționară și curentele oportuniste, la creșterea influenței ideilor marxist-leniniste în rîndurile a sute de mii de muncitori, la unirea detașamentelor mișcării muncitorești din Rusia, pregătind astfel premisele necesare creării partidului revoluționar al proletariatului rus.

În aceste condiții a fost convocat cel de-al II-lea Congres al P.M.S.D.R., ale cărui lucrări s-au desfășurat la Bruxelles și apoi la Londra în perioada 30 iulie—23 august 1903. La Congres au participat delegați care reprezentau 26 de organizații social-democrate din întreaga Rusie, cuprinzînd cîteva zeci de mii de oameni.

Congresul a avut o compoziție eterogenă și aceasta a determinat desfășurarea unei lupte înverșunate între aripa revoluționară în frunte cu Lenin și cea oportunistă. V. I. Lenin, sprijinit activ de iskriștii fermi*, a desfășurat o activitate neobosită, apărînd cu fermitate învățătura marxistă despre partid. El a argumentat cu o forță zdrobitoare inconsistența

* La Congres au participat și iskriști nestatornici, șovăielnici, care au trecut de partea menșevicilor.

www.dacoromanica.ro

concepţiilor oportuniste care preamăreau fărîmiţarea organizatorică, el a promovat neabătut ideea creării unui partid în care toate organizaţiile sale să fie strîns legate între ele din punct de vedere ideologic şi organizatoric.

Una din problemele fundamentale rezolvate de Congres a fost adoptarea programului partidului de tip nou al clasei muncitoare din Rusia, pe baza proiectului elaborat de redacţia ziarului „Iskra" sub conducerea nemijlocită a lui V. I. Lenin. În program au fost dezvoltate în mod creator tezele lui Marx şi Engels despre partid ca principala forţă organizată şi armă hotărîtoare a clasei muncitoare în lupta pentru victoria revoluţiei proletare, a socialismului şi comunismului. Programul înfăţişa fizionomia partidului de tip nou, înarmat cu teoria cea mai înaintată — marxismul, indisolubil legat de mase, puternic prin unitatea sa de monolit, luptător hotărît şi consecvent împotriva oportunismului de toate nuanţele (revizionism, dogmatism şi sectarism). Programul răspundea cerinţelor luptei de clasă din Rusia şi se caracteriza prin consecvenţă revoluţionară, prin formularea precisă, clară a scopului final şi a sarcinilor imediate ale partidului, prin sublinierea rolului de avangardă a clasei muncitoare în lupta pentru înlăturarea ţarismului şi zdrobirea capitalismului. Programul asigura unitatea ideologică a partidului, orientarea tuturor organizaţiilor sale, a tuturor membrilor partidului spre înfăptuirea acestui scop.

Oportuniştii au încercat prin toate mijloacele să schimbe conţinutul revoluţionar al programului partidului, propunînd în acest scop tot felul de amendamente de esenţă reformistă. Ei s-au ridicat împotriva includerii în program a tezelor leniniste cu privire la rolul conducător al partidului, la necesitatea instaurării dictaturii proletariatului, au negat rolul revoluţionar al ţărănimii, iar în problema naţională s-au situat pe poziţiile naţionalismului burghez.

Lenin şi iskriştii fermi au combătut şi respins cu hotărîre concepţiile exprimate la congres de „economişti", bundişti etc., demascînd caracterul lor oportunist şi legătura strînsă a acestor concepţii cu ideile revizioniste care se manifestau în mişcarea muncitorească internaţională.

Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a adoptat un program marxist, consecvent revoluţionar, care se deosebea radical de programele partidelor social-democrate din Internaţionala a II-a. Pentru prima dată în istoria mişcării muncitoreşti internaţionale, după moartea lui K. Marx şi F. Engels, a fost adoptat un program revoluţionar în care — aşa cum a arătat Lenin — problema dictaturii proletariatului a fost pusă în mod clar şi precis, fiind legată tocmai de lupta împotriva lui Bernstein, împotriva oportunismului. Recunoaşterea deschisă în programul P.M.S.D.R. a necesităţii dictaturii proletariatului în perioada de trecere de la capitalism la socialism, a reprezentat o victorie istorică a adepţilor orientării leniniste, revoluţionare asupra aripii oportuniste din mişcarea muncitorească rusă şi internaţională.

Victoria principiilor leniniste a unităţii ideologice a partidului trebuia consolidată prin unitatea sa organizatorică. Aceasta s-a realizat prin adoptarea statutului partidului, menit să pună capăt spiritului de cerc, metodelor meşteşugăreşti de muncă, lipsei unei discipline ferme de partid

www.dacoromanica.ro

ce se manifesta în rîndurile social-democrației ruse, să unească întreaga masă a membrilor de partid pentru transpunerea în practică a programului revoluționar al partidului.

Elementele oportuniste s-au ridicat cu vehemență și împotriva proiectului de statut elaborat și prezentat la Congres de către V. I. Lenin, urmărind adoptarea unui statut de tipul celor al partidelor Internaționalei a II-a și preconizînd astfel crearea unui partid reformist care să nu fie în stare să traducă în viață programul revoluționar.

Divergențele dintre aripa revoluționară în frunte cu V. I. Lenin și elementele oportuniste au ieșit deosebit de puternic în evidență cu prilejul discutării primului paragraf al proiectului de statut privind calitatea de membru de partid. Lenin a propus ca primul paragraf din statutul partidului să fie formulat astfel: „E considerat membru al partidului oricine recunoaște programul lui și sprijină partidul atît prin mijloace materiale, cît și prin participarea personală într-una din organizațiile partidului" [1], în timp ce Martov a propus să fie considerat membru al partidului „oricine recunoaște programul partidului, ajută partidul prin mijloace materiale și îi acordă personal un sprijin regulat sub conducerea uneia din organizațiile lui" [2]. Aceste două formulări privind primul paragraf din statut reflectau două concepții diametral opuse asupra partidului.

V. I. Lenin și adepții săi urmăreau crearea unui partid marxist-revoluționar consecvent și cereau ca în acest partid să intre cei mai înaintați muncitori, oamenii muncii cei mai devotați cauzei proletariatului, arătînd că numai așa partidul poate să fie detașamentul de avangardă al clasei muncitoare, capabil să conducă masele în revoluție.

Formularea lui Lenin asigura ca partidul să fie un tot organizat, membrul de partid trebuind să facă parte *în mod obligatoriu* din una din organizațiile sale și să se supună disciplinei unice de partid. Ea constituia o stavilă împotriva pătrunderii în partid a elementelor nestatornice, carieriste, oportuniste etc. Subliniind importanța asigurării purității rîndurilor partidului și înaltelor calități morale și politice ce le implică titlul de membru de partid, V. I. Lenin arăta într-una din cuvîntările sale rostite la Congres că: „Sarcina noastră este să păstrăm fermitatea, principialitatea, puritatea partidului nostru. Trebuie să ne străduim să ridicăm titlul de membru de partid și însemnătatea acestui titlu mai sus, tot mai sus..." [3]

În totală opoziție cu aceasta, oportuniștii în frunte cu Martov urmăreau crearea unui partid de tipul partidelor din Internaționala a II-a — partid al reformelor sociale, mic-burghez, dezlînat, pestriț și amorf. Formularea dată de Martov primului paragraf din Statut deschidea larg porțile partidului pentru elementele șovăielnice, neproletare și chiar dușmănoase clasei muncitoare. Confundînd noțiunea de partid cu cea de clasă, ceea ce ducea la dizolvarea partidului în masă, Martov propunea

[1] *Rezoluțiile și Hotărîrile Congreselor, Conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale Plenarelor C. C.*, partea I, E.P.L.P., București, 1954, p. 43.
[2] *Istoria P.C.U.S.*, Editura politică, București, 1960, p. 64.
[3] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 7, Editura politică, București, 1962, p. 284.

www.dacoromanica.ro

ca în partid să fie primiți toți doritorii, fără a fi obligați să facă parte dintr-o organizație a partidului și fără să se supună disciplinei de partid.

Respingînd propunerea lui Martov și atrăgînd atenția asupra primejdiei pătrunderii în partid a elementelor nestatornice, V. I. Lenin spunea : „E mai bine ca zece oameni care activează să nu se intituleze membri de partid (adevărații activiști nu aleargă după titluri !), decît ca un flecar să aibă dreptul și posibilitatea de a fi membru de partid. Acesta este un principiu care îmi pare incontestabil..." [1] Nu trebuie să se uite, sublinia Lenin, „...că orice membru de partid răspunde pentru partid și că *partidul răspunde pentru orice membru de partid*" [2].

Dezbaterile Congresului au scos limpede în relief faptul că în mișcarea muncitorească se confruntau nu două păreri diferite asupra formulării unuia sau altuia dintre paragrafele statutului, ci două concepții fundamental opuse despre partid : una reformistă, depășită de istorie, infirmată de viață, și alta leninistă, confirmată de practică și corespunzătoare sarcinilor noi ale mișcării revoluționare care avea nevoie de un partid de luptă, de acțiune, unit, organizat.

Lupta hotărîtă a leniniștilor a fost încununată de succes prin adoptarea de către Congres a proiectului de statut al partidului prezentat de V. I. Lenin, cu excepția primului paragraf, care a rămas în formularea lui Martov. Înțelegînd caracterul vremelnic al acestui succes obținut de oportuniști, Lenin spunea : „Nu vom pieri din cauză că unul din punctele statutului nu e bun" [3]. Congresul al III-lea al partidului a îndreptat și această greșeală adoptînd formularea lui Lenin.

Statutul sublinia că partidul de tip nou este organizat pe principiul centralismului democratic, stabilea normele vieții interne de partid, asigurînd unitatea și coeziunea partidului — garanția sigură a îndeplinirii programului său revoluționar. Adoptarea statutului a constituit un eveniment de importanță hotărîtoare pentru crearea, dezvoltarea și întărirea continuă a partidului de tip nou în Rusia.

Principiile leniniste în problemele programatice, tactice și organizatorice au fost consolidate prin alegerea în organele conducătoare ale partidului a unor revoluționari fermi, chemați să asigure aplicarea în viață a liniei stabilite de Congres. În timpul acestor alegeri Lenin și adepții săi au obținut majoritatea voturilor, iar oportuniștii au rămas în minoritate, ceea ce a însemnat divizarea definitivă a delegaților la Congres în majoritate (bolșevici) și minoritate (menșevici). Astfel a luat ființă bolșevismul, cel mai revoluționar și mai consecvent curent de gîndire politică din mișcarea muncitorească internațională. El a devenit steagul de luptă al reprezentanților înaintați ai proletariatului din lumea întreagă.

Congresul al II-lea a reprezentat un uriaș pas înainte în comparație cu primul congres al P.M.S.D.R., prin faptul că a adoptat programul, tactica și statutul partidului, marcînd astfel începutul existenței partidului proletar de tip nou. După caracterizarea lui V. I. Lenin, Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a constituit un fenomen unic, fără precedent, în

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 7, Editura politică, București, 1962, p. 283.
[2] *Ibidem*, p. 280.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, Ed. politică, București, 1959, p. 286.

www.dacoromanica.ro

întreaga istorie a mișcării revoluționare ruse. „Pentru prima oară — scria Lenin în lucrarea *Un pas înainte doi pași înapoi* — un partid revoluționar conspirativ a reușit să iasă din bezna ilegalității la lumina zilei, arătînd tuturor întreaga desfășurare și deznodămîntul luptei interne din partidul nostru, întreaga fizionomie a partidului nostru — precum și a fiecăreia dintre părțile lui cît de cît vizibile — în problemele programului, ale tacticii și ale organizării. Pentru prima oară am reușit să ne eliberăm de tradițiile indisciplinei proprii spiritului de cerc, de tradițiile filistinismului revoluționar, și să adunăm laolaltă zeci de grupuri dintre cele mai diferite, adesea crîncen învrăjbite între ele, legate exclusiv prin forța ideii și hotărîte (în principiu hotărîte) să sacrifice orice fel de particularism și de autonomie de grup în folosul marelui întreg — *partidul*, pe care pentru prima oară îl creăm în fapt" [1].

Apariția P.M.S.D.R. a marcat intrarea în arena mișcării muncitorești internaționale a unui partid revoluționar, care ducea mai departe și dezvolta tradițiile mișcării comuniste, ale cărei baze au fost puse de Marx și Engels, iar experiența dobîndită în lupta pentru crearea acestuia au avut un rol hotărîtor în dezvoltarea continuă, pe o linie consecvent revoluționară a mișcării muncitorești din Rusia. Întemeierea partidului leninist a constituit, în același timp, un eveniment de însemnătate istorică pentru întreaga mișcare muncitorească, o mare victorie a marxismului asupra oportunismului.

Aplicarea fermă, neabătută a principiilor leniniste, lupta necruțătoare împotriva grupărilor și practicilor antileniniste au constituit chezășia întăririi continue a unității ideologice și organizatorice a partidului comunist, a creșterii forței sale și a rolului său conducător. În cei 60 de ani care au trecut de la făurirea sa, partidul creat de marele Lenin a condus cu deplin succes clasa muncitoare și masele populare din Rusia țaristă și apoi din Uniunea Sovietică în numeroase și grele lupte împotriva dușmanilor de clasă și a dificultăților de tot felul, cucerind victorii de însemnătate istorică.

Unind sub steagul său revoluționar cele mai largi mase de oameni ai muncii, partidul bolșevic a înfăptuit Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, eveniment de însemnătate istorică mondială, care a deschis o nouă epocă în istoria omenirii — epoca trecerii de la capitalism la socialism, epoca prăbușirii imperialismului, epoca triumfului socialismului și comunismului în întreaga lume.

În condiții deosebit de grele, poporul sovietic, luptînd cu eroism împotriva dușmanilor din afară și din interior, a urmat cu încredere partidul comunist, a înfăptuit politica sa leninistă, pășind, pentru prima dată în istorie, la înfăptuirea societății socialiste. Subliniind acest sentiment de justificată mîndrie V. I. Lenin scria : „Avem... tot dreptul să ne mîndrim — și ne mîndrim chiar — că noi am avut parte de fericirea de *a începe* construirea statului sovietic, de *a inaugura* astfel o epocă nouă în istoria mondială, epoca dominației unei clase *noi*, care în toate țările capitaliste este asuprită și care pretutindeni pășește spre o viață nouă, spre victoria

[1] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 8, Ed. politică, București, 1962, p. 401.

www.dacoromanica.ro

asupra burgheziei, spre dictatura proletariatului, spre izbăvirea omenirii de jugul capitalului, de războaiele imperialiste"[1]. Popoarele Uniunii Sovietice, strîns unite în jurul Partidului Comunist şi sub conducerea lui au repurtat o victorie strălucită în Marele Război Pentru Apărarea Patriei, au salvat popoarele de robia fascistă, contribuind astfel la creşterea puternică a mişcării revoluţionare mondiale.

Rezolvînd într-un termen scurt sarcinile grele şi complexe ale refacerii economiei naţionale distruse de război, poporul sovietic a desăvîrşit cu succes construcţia socialismului şi a trecut la înfăptuirea grandiosului program de construire a comunismului, adoptat la cel de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. Congresul şi documentele adoptate cu acest prilej au o mare însemnătate atît pentru Uniunea Sovietică, cît şi pentru mişcarea comunistă internaţională, prin aceea că au adus o contribuţie de seamă la îmbogăţirea teoriei marxist-leniniste şi a practicii construirii socialismului şi comunismului. Pentru prima dată programul adoptat de Congresul al XXII-lea înfăţişează în faţa oamenilor muncii de pretutindeni tabloul concret al societăţii comuniste, căile sigure care duc la comunism. Prevederile planului de construire desfăşurată a comunismului în Uniunea Sovietică au răsunat ca un imn închinat omului, arătînd că această orînduire „transformă în realitate tot ce au visat mai bun minţile cele mai luminate ale omenirii"[2]. Sub conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, al Comitetului său Central în frunte cu tovarăşul N. S. Hruşciov, poporul sovietic obţine succese tot mai însemnate în crearea bazei tehnico-materiale a comunismului, în dezvoltarea industriei, agriculturii, în ridicarea bunăstării oamenilor sovietici prin satisfacerea cît mai deplină a cerinţelor lor materiale şi spirituale. Într-o serie de domenii hotărîtoare, Uniunea Sovietică a ajuns din urmă şi a depăşit S.U.A. — cea mai dezvoltată ţară capitalistă — atît în ce priveşte volumul, cît şi producţia pe cap de locuitor. În domeniul ştiinţei şi tehnicii, al folosirii energiei nucleare în scopuri paşnice şi al cuceririi cosmosului, Uniunea Sovietică a obţinut succese epocale care au stîrnit admiraţia şi stima oamenilor cinstiţi din toată lumea.

Victoriile economice, tehnice şi ştiinţifice obţinute de Uniunea Sovietică şi celelalte ţări ale comunităţii socialiste exercită o adîncă influenţă asupra conştiinţei maselor muncitoare din lumea capitalistă, asupra întregului mers al istoriei mondiale. Ele sînt cel mai convingător propagandist pentru socialism, o mărturie grăitoare a justeţii şi viabilităţii atotbiruitoarei învăţături marxist-leniniste, a superiorităţii incontestabile a orînduirii socialiste.

Viaţa a confirmat în întregime aprecierile şi concluziile Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti de la Moscova din 1960. Creşte continuu forţa şi influenţa sistemului mondial socialist devenind factorul hotărîtor al dezvoltării societăţii omeneşti, se adînceşte procesul de prăbuşire a ruşinosului sistem colonial, se ascut necontenit contradicţiile sistemului capitalist, care a intrat într-o nouă etapă

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 33, E.S.P.L.P., 1956, p. 36.

[2] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări 1961—1962*, Ed. politică, Bucureşti, 1962, p. 187.

www.dacoromanica.ro

a crizei sale generale. Toate aceste fenomene sînt caracteristice pentru realitatea contemporană.

Înfăptuind politica leninistă a P.C.U.S. în domeniul relațiilor externe, statul sovietic aduce o contribuție prețioasă la măreața luptă a omenirii pentru apărarea păcii, militînd consecvent pentru zădărnicirea acțiunilor agresive ale cercurilor imperialiste și preîntîmpinarea unui nou război mondial, pentru triumful principiilor coexistenței pașnice, prieteniei și colaborării între popoare, pentru progres social. Ca rezultat al politicii de pace a Uniunii Sovietice, a tuturor țărilor socialiste, s-a obținut o importantă victorie a politicii de coexistență pașnică prin încheierea Tratatului privitor la interzicerea experiențelor cu arma nucleară în atmosferă, spațiul cosmic și sub apă. Acest tratat a fost semnat pînă acum de un mare număr de țări, printre care și Republica Populară Romînă, și salutat de cercurile cele mai largi ale opiniei publice mondiale.

Pe măsură ce societatea sovietică înaintează spre comunism crește tot mai mult rolul partidului comunist. În condițiile social-politice existente în etapa actuală de dezvoltare a Uniunii Sovietice, partidul revoluționar al clasei muncitoare a devenit partidul întregului popor sovietic, conducătorul și organizatorul său politic în măreața operă de făurire a celei mai drepte orînduiri din istorie — comunismul.

Experiența acumulată de P.C.U.S. în decursul istoriei sale de șase decenii constituie o contribuție de seamă la îmbogățirea tezaurului experienței teoretice și practice a mișcării comuniste, la dezvoltarea învățăturii marxist-leniniste. P.C.U.S. a dobîndit un imens prestigiu în mișcarea comunistă și muncitorească internațională. Pe bună dreptate reprezentanții partidelor comuniste și muncitorești au subliniat la Consfătuirea de la Moscova din 1960, că Partidul Comunist al Uniunii Sovietice este cel mai experimentat și mai călit dintre ele și că „Experiența acumulată de P.C.U.S. în lupta pentru victoria clasei muncitoare, în construirea socialismului și în înfăptuirea construcției desfășurate a comunismului are o însemnătate principială pentru întreaga mișcare comunistă internațională" [1].

Partidul Muncitoresc Romîn acordă o înaltă prețuire experienței P.C.U.S., o studiază întotdeauna cu atenție, trăgînd din ea învățăminte pentru propria sa activitate, corespunzător condițiilor istorice și particularităților țării noastre. Între Partidul Comunist al Uniunii Sovietice și Partidul Muncitoresc Romîn, între poporul romîn și poporul sovietic — unite prin țelul comun al construirii socialismului și comunismului — s-au statornicit și se dezvoltă relații frățești, de sinceră prietenie și colaborare. Poporul nostru nutrește sentimente de profundă bucurie pentru uriașele realizări obținute de poporul sovietic în construirea primei societăți comuniste din lume, realizări care aduc o contribuție primordială la întărirea forțelor socialismului și păcii.

★

Făurirea în 1903 a primului partid marxist-revoluționar a constituit un punct de cotitură nu numai în lupta clasei muncitoare din Rusia, ci

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Ed. politică, București, 1960, p. 65.

www.dacoromanica.ro

şi în istoria mişcării muncitoreşti mondiale. Ea a demonstrat clasei muncitoare internaţionale justeţea principiilor marxist-leniniste ale construcţiei de partid, necesitatea şi posibilitatea organizării partidului de avangardă pe temelii noi, revoluţionare, radical deosebite de cele ale partidelor social-democrate din restul Europei, împotmolite în mlaştina oportunismului şi reformismului. „Bolşevismul — scria V. I. Lenin în 1918 — a popularizat în lumea întreagă ideea «dictaturii proletariatului», a tradus aceste cuvinte din limba latină la început în limba rusă, iar apoi în *toate* limbile lumii... Bolşevismul a ajutat în fapt atît de mult dezvoltării revoluţiei proletare în Europa şi în America, cum n-a reuşit să o facă pînă acum nici un partid din nici o ţară... bolşevismul *poate servi ca model de tactică pentru toţi*" [1]. Călăuzindu-se după învăţătura marxist-leninistă şi inspirîndu-se din exemplul partidului făurit de Lenin, proletariatul din numeroase ţări şi-a creat partide de tip nou, capabile să-şi îndeplinească cu cinste înalta lor sarcină, devenind o uriaşă forţă a progresului social. Aceasta a marcat triumful pe plan internaţional al învăţăturii lui Lenin despre partidul de tip nou ca cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, avînd la bază principiile centralismului democratic.

Ideile leniniste au exercitat o puternică influenţă asupra mişcării muncitoreşti din Romînia. La începutul sec. al XX-lea, mişcarea muncitorească din Romînia era în plină dezvoltare, clasa muncitoare a devenit o importantă forţă politică-socială de sine stătătoare, care continua cele mai bune tradiţii de luptă ale poporului nostru pentru libertate, pămînt şi independenţă naţională. În această perioadă ea şi-a întărit legăturile cu mişcarea muncitorească internaţională, care au înlesnit pătrunderea în ţara noastră a literaturii marxiste. Un rol însemnat l-au avut legăturile socialiştilor romîni cu mişcarea muncitorească din Rusia. Literatura revoluţionară a P.M.S.D.R., şi îndeosebi „Iskra", era trecută din apusul Europei în Rusia şi prin ţara noastră, cu sprijinul direct al revoluţionarilor romîni din Bucureşti, Ploieşti, Galaţi, Iaşi etc. Au fost traduse şi răspîndite lucrări, articole şi scrisori ale lui Marx, Engels, Lenin.

Învăţătura marxist-leninistă călăuzea tot mai mult activitatea reprezentanţilor revoluţionari ai clasei muncitoare din Romînia, pentru refacerea Partidului muncitoresc, făurirea organizaţiilor sindicale şi dezvoltarea continuă a mişcării muncitoreşti pe cale revoluţionară.

Partidul Social-Democrat din Romînia, deşi nu ajunsese la înţelegerea clară a ideii leniniste cu privire la transformarea războiului imperialist în război civil, a participat la Conferinţa de la Zimmerwald, iar reprezentanţii săi au făcut parte din grupul zimmerwaldienilor de stînga, organizat din iniţiativa lui Lenin. Partea cea mai înaintată a clasei muncitoare, în frunte cu aripa revoluţionară din P.S.D., s-a ridicat cu hotărîre împotriva participării Romîniei la primul război mondial imperialist, organizînd în acest scop curajoase greve şi demonstraţii de protest.

Ascuţirea contradicţiilor regimului burghezo-moşieresc din Romînia în anii primului război mondial imperialist, adîncirea mizeriei maselor largi muncitoare ca urmare a acestuia au dus la creşterea com-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 28, Ed. politică, Bucureşti, 1959, p. 286.

www.dacoromanica.ro

bativității revoluționare a oamenilor muncii, la ridicarea luptelor proletariatului romîn pe o treaptă mai înaltă, nemaicunoscută pînă atunci în istoria patriei noastre. Ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie au găsit în condițiile economice și sociale din țara noastră un teren deosebit de fertil, contribuind la radicalizarea maselor muncitoare, la intensificarea luptei lor, la desfășurarea unor demonstrații și greve muncitorești de mare amploare, culminînd cu greva generală din 1920, care a ridicat la luptă aproape întregul proletariat din Romînia.

Totodată în această perioadă în mișcarea muncitorească din Romînia a avut loc procesul de clarificare politică și ideologică care a dus la întărirea aripii revoluționare în frunte cu grupurile comuniste din partidul socialist, la orientarea tot mai hotărîtă a majorității membrilor partidului spre ideile marxism-leninismului, spre crearea unui partid de tip nou revoluționar. Prin propria sa experiență — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — clasa noastră muncitoare a verificat valoarea de neprețuit a învățăturii lui Lenin privitor la rolul de avangardă care îi revine partidului comunist, ca partid capabil să conducă proletariatul în lupta cea mai hotărîtă, în lupta finală împotriva tuturor forțelor capitalismului[1].

În anul 1921, ca urmare firească a luptei pentru eliberare socială și națională desfășurată de poporul romîn de-a lungul veacurilor și ridicată la un nivel superior de mișcarea muncitorească revoluționară, a luat ființă în țara noastră partidul comunist, partid de tip nou al clasei muncitoare, organizat pe principiile ideologice, tactice și organizatorice leniniste. Aceasta a însemnat o victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din țara noastră.

Clasa muncitoare, masele populare exploatate din Romînia au avut în partidul comunist un conducător și călăuzitor devotat pînă la capăt idealurilor socialiste. În condițiile grele ale ilegalității, ale terorii burghezo-moșierești, comuniștii romîni au slujit cu abnegație și eroism cauza dreaptă a clasei muncitoare și a întregului popor, cauza eliberării celor ce muncesc, a independenței și prosperității țării, cauza luptei pentru democrație și socialism. Partidul a organizat și condus proletariatul, masele muncitoare în numeroase și puternice bătălii de clasă, hotărîtoare pentru soarta poporului romîn. Sub conducerea partidului s-au desfășurat luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933, moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești din țara noastră. Partidul comuniștilor a mobilizat și condus masele largi populare la înfăptuirea insurecției armate antifasciste din august 1944 care a marcat începutul revoluției populare. Partidul a unit în jurul său toate forțele democratice, a condus cu pricepere lupta victorioasă a poporului nostru împotriva reacțiunii interne și a uneltirilor cercurilor imperialiste, pentru construirea socialismului în patria noastră.

În lupta dusă de-a lungul frămîntatei sale istorii împotriva abaterilor de la principiile leniniste ale construcției de partid, pentru strîngerea legăturilor cu masele și în primul rînd cu clasa muncitoare, cu detașamentele ei cele mai înaintate, partidul nostru s-a călit ca partid marxist-leninist

[1] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 432.

www.dacoromanica.ro

de tip nou. În focul acestei lupte s-au ridicat şi s-au format cadre muncitoreşti devotate care au stat şi stau în fruntea luptei poporului nostru pentru socialism. Partidul Muncitoresc Romîn este astăzi mai puternic şi mai unit în jurul Comitetului său Central, în frunte cu tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej, cum n-a fost niciodată. Aceasta se datoreşte fidelităţii nestrămutate faţă de învăţătura marxist-leninistă, aplicării ei în ţara noastră corespunzător fiecărei etape istorice, luptei neîmpăcate împotriva elementelor oportuniste, scizioniste şi antipartinice, alungării acestora din rîndurile partidului. Partidul nostru desfăşoară o vastă activitate pentru înarmarea membrilor şi candidaţilor de partid cu învăţătura marxist-leninistă, pentru răspîndirea acesteia în rîndurile milioanelor de oameni ai muncii, contribuţie de seamă la educarea lor în spiritul patriotismului socialist şi al internaţionalismului proletar.

Eroica noastră clasă muncitoare în frunte cu partidul său marxist, avangarda de decenii a poporului muncitor în lupta petru doborîrea burgheziei şi moşierimii de la putere, îndeplineşte cu cinste sarcina de forţă conducătoare în Republica Populară Romînă. Toate prefacerile înnoitoare din patria noastră, industrializarea socialistă a ţării, transformarea socialistă a agriculturii, înfăptuirea revoluţiei culturale etc., sînt rezultatul uriaşei activităţi a clasei muncitoare, aliată cu ţărănimea muncitoare, care, sub conducerea partidului, au obţinut victoria deplină a socialismului. Înfăptuind grandiosul program elaborat de Congresul al III-lea, P.M.R. conduce cu succes masele muncitoare la înfăptuirea măreţei opere de desăvîrşire a construcţiei socialiste şi de creare a condiţiilor necesare trecerii treptate la comunism.

★

Ideile marxist-leniniste, care cu decenii în urmă erau cunoscute şi însuşite de un număr relativ restrîns de oameni, au devenit astăzi steagul de luptă al celor peste 90 de partide comuniste şi muncitoreşti, cu 42,5 milioane de membri, al popoarelor puternicului lagăr socialist şi exercită o uriaşă înrîurire asupra a sute de milioane de oameni de pe întregul glob pămîntesc.

Comuniştii sînt pretutindeni purtătorii ideilor revoluţionare marxist-leniniste, ei stau în primele rînduri ale luptei pentru înaltele idealuri ale clasei muncitoare, ale maselor populare şi întregii omeniri progresiste. Partidele comuniste conduc în ţările socialiste măreaţa operă de construire a socialismului şi comunismului, în ţările capitaliste lupta împotriva exploatării omului de către om, în ţările recent eliberate şi în cele care mai gem sub jugul colonialismului însufleţesc lupta pentru cucerirea şi consolidarea independenţei naţionale, peste tot păşesc în fruntea luptei pentru pace, eliberare naţională, democraţie şi socialism, ţinînd sus steagul marxism-leninismului.

Evoluţia evenimentelor pe arena mondială demonstrează cu putere justeţea aprecierilor elaborate în comun de partidele comuniste şi muncitoreşti în declaraţiile Consfătuirilor de la Moscova din 1957 şi 1960. Partidele comuniste şi muncitoreşti, independente şi egale în drepturi, îşi elaborează linia lor politică pe baza învăţăturii marxist-leniniste, îşi

www.dacoromanica.ro

unesc forțele în vederea triumfului cauzei comune — construirea socialismului și comunismului. „Grija pentru întărirea permanentă a unității mișcării comuniste internaționale — se arăta în Declarația de la Moscova din 1960 — este suprema datorie internaționalistă a fiecărui partid marxist-leninist" [1].

Însuflețit de înaltele idealuri ale comunismului și ținînd seama de principiile adoptate la Consfătuirile de la Moscova, Partidul Muncitoresc Romîn, prin întreaga sa activitate teoretică și practică, contribuie la întărirea mișcării comuniste mondiale, la lupta împotriva ideologiei burgheze și a influenței acesteia în mișcarea muncitorească, la apărarea purității învățăturii marxist-leniniste. „Partidul Muncitoresc Romîn — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — promovează cu perseverență politica de întărire continuă a unității lagărului socialist și a coeziunii mișcării comuniste mondiale, pe baza marxism-leninismului, a internaționalismului socialist, în interesul cauzei socialismului și a păcii între popoare" [2].

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești (noiembrie 1960)*, Ed. politică, București, 1960, p. 63.

[2] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări 1961—1962*, Ed. politică, București, 1962, p. 469.

www.dacoromanica.ro

EXABIBLUL LUI ARMENOPOL

DE

GH. CRONȚ

Receptarea dreptului romano-bizantin în țările în care acest fenomen istoric a avut loc continuă să formeze obiectul cercetărilor bazate pe studiul izvoarelor. Bazate pe concepția materialistă a istoriei, noile cercetări pun în lumină rezultate deosebite de cele obținute de vechea istoriografie. Se studiază în prezent mai cu seamă semnificația socială și funcția culturală a receptării, constatîndu-se că textele și instituțiile dreptului romano-bizantin au fost alese și adaptate potrivit necesităților sociale obiective și în condiții istorice proprii popoarelor respective. Datorită factorilor sociali diferiți și dezvoltării istorice proprii fiecărui popor, dreptul receptat n-a mai rămas identic în conținutul său cu textele și instituțiile juridice romano-bizantine.. Fiind condiționate de factorii istorici locali, formele receptării se deosebesc de la un popor la altul, de la o perioadă la alta.

Între izvoarele juridice bizantine ale istoriei Romîniei, *Exabiblul lui Armenopol* ocupă un loc excepțional. Acest monument reprezentativ al dreptului romano-bizantin din sec. al XIV-lea a exercitat o puternică și îndelungată influență asupra dreptului societății feudale de pe teritoriul țării noastre. Cercetînd acest monument de drept în lumina istoriei universale, examinăm în studiul de față mai întîi activitatea și scrierile lui Armenopol, relevînd îndeosebi valoarea istorică și răspîndirea *Exabiblului*. Cercetăm apoi utilizarea *Exabiblului* în țările romîne.

I. ACTIVITATEA ȘI SCRIERILE LUI ARMENOPOL

Istoria Imperiului Bizantin din prima jumătate a sec. al XIV-lea se caracterizează prin zguduitoare frămîntări sociale și politice, determinate pe de o parte de începuturile destrămării feudale și de luptele pentru tron, iar pe de altă parte de frecventele atacuri din afară și mai cu seamă de primejdia cotropirii otomane. În această perioadă, inițiativele statului bi-

www.dacoromanica.ro

zantin au slăbit mai ales în domeniul activităților juridice. Criza societății bizantine s-a reflectat îndeosebi în domeniul dreptului, prin multitudinea textelor oficiale și neoficiale aflate în circulație, prin caracterul arbitrar al aplicării lor și prin corupția ce domnea în practica instanțelor judiciare. În această situație, s-au ridicat din rîndurile cărturarilor bizantini unii inițiatori ai măsurilor de îndreptare, în limitele concepțiilor lor. Un asemenea inițiator, care a și rămas reprezentativ în istoria societății bizantine din prima jumătate a sec. al XIV-lea, a fost Constantin Armenopoulos. În studiul de față folosim forma *Armenopol*, proprie limbii romîne.

Biografia lui Constantin Armenopol nu este încă lămurită pe deplin [1]. Nu s-a putut preciza data nașterii lui. Ca date probabile s-au indicat anii 1315—1318. Tatăl său deținea demnitatea de curopalat la curtea împăratului bizantin Ioan Cantacuzino. Mama sa a fost vara acestui împărat. Armenopol a avut profesori învățați între care, pentru studiul dreptului, pe Simeon Attaliatis, un descendent al istoricului și juristului Mihail Attaliatis din sec. al XI-lea. Armenopol a fost mai întîi profesor de drept, apoi a fost numit consilier juridic al împăratului Ioan Cantacuzino, iar sub Ioan al V-lea Paleologul a succedat tatălui său în demnitatea de curopalat. Prin căsătorie, Armenopol s-a înrudit cu marea familie bizantină Bryennios.

În unele din lucrările sale și în actele contemporane, Armenopol figurează cu titlurile de πανσέβαστος, νομοφύλαξ și κριτής. Epitetul de *pansevastos* indică rangul său înalt în ierarhia titlurilor onorifice bizantine. În vremea în care a trăit Armenopol, însuși titlul de *nomofilax* avea o semnificație onorifică; acest titlu trebuie pus în legătură cu demnitatea sa de consilier juridic al împăratului. În ceea ce privește titlul de *judecător*, acesta indică funcțiunea care a exercitat-o efectiv în Tesalonic. În unele acte, Armenopol figurează cu titlul de *judecător general*. În prima jumătate a sec. al XIV-lea, judecătorii generali exercitau atribuțiile lor judiciare în numele împăratului în principalele orașe ale imperiului. Ca judecător general al Tesalonicului, Armenopol a putut să fie și membru al tribunalului imperial, precum rezultă din acte [2]. Nu se știe data precisă cînd a fost numit judecător și nici data cînd a încetat de a funcționa în această calitate. A murit la Constantinopol, după unii biografi [3] în anul 1380, iar după alții în 1383.

Prin scrierile sale și prin întreaga sa activitate, Armenopol a fost un remarcabil reprezentant al intelectualității bizantine din prima jumătate a sec. al XIV-lea. A fost cu adevărat omul vremii sale. A studiat și aplicat deopotrivă dreptul laic și dreptul canonic. A fost jurist și judecător. A cercetat și problemele generale, politice și religioase ale societății în care a

[1] Datele privitoare la viața și activitatea lui Armenopol au fost examinate critic de: J. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin dans l'Empire d'Orient*, III, Paris, 1846, p. 495, și S. H. Sakellariadis, Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου Atena, 1916. Au reexaminat datele biografice referitoare la Armenopol colaboratorii volumului Τόμος Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, Tesalonic, 1952. Pentru trimiterile la studiile cuprinse în acest volum folosim indicația romînească *Tomos*.

[2] P. Lemerle, *Note sur la carrière judiciaire de Constantin Harménopoulos*, în *Tomos*, p. 243—249.

[3] N. A. Bees, Ἀρμενοπουλικὰ Ἀνάλεκτα, în *Tomos*, p. 351—364.

www.dacoromanica.ro

trăit. A studiat şi problemele limbii greceşti, ca probleme ale culturii, socotind limba ca factor de unitate al societăţii bizantine. În istoria culturii bizantine, ca şi în istoria universală, Armenopol a devenit cunoscut mai cu seamă prin opera sa intitulată Πρόχειρον Νόμων ἢ Ἑξάβιβλος, adică *Manual de legi sau Exabiblos.*

Armenopol a terminat redactarea *Exabiblului* în anul 1345. Asupra acestei date biografii săi sînt de acord. Unii au socotit însă că la această dată Armenopol nu era judecător al oraşului Tesalonic. Dar autorul *Exabiblului*, chiar dacă n-ar fi fost judecător în anii întocmirii codului său, a fost un perfect cunoscător al dreptului bizantin care se aplica în vremea sa. S-a făcut însă dovada că în 1345 el era judecător al Tesalonicului. Faptul rezultă dintr-un act din acelaşi an, purtînd semnătura sa [1]. *Exabiblul* apare astfel ca opera unui profesionist al dreptului bizantin. În perioada în care a întocmit *Exabiblul*, Armenopol a redactat şi *Prescurtarea canoanelor* [2] pentru a răspunde cerinţelor practicii judiciare bizantine. În legătură cu cercetarea textelor juridice şi canonice, el s-a ocupat şi de problemele limbii greceşti. Limba savantă a textelor era limba statului şi a bisericii, pe care masele populare nu o înţelegeau bine. Diglosia reflectă existenţa de necontestat a celor două culturi în societatea bizantină, nobilimea şi clerul folosind limba cărturărească, iar masele populare limba vorbită. Avînd şi preocuparea de a face înţeleasă maselor limba savantă a textelor juridice, Armenopol a întocmit un *Dicţionar alfabetic al verbelor* [3], lucrare rămasă netipărită, dar răspîndită prin recopierea manuscriselor.

Armenopol a scris şi lucrări teologice. În general, el a considerat biserica şi ortodoxia ca factori de unitate ai Imperiului Bizantin. Într-o expunere *Despre erezii* [4], el învederează pericolul dezidenţelor religioase pentru unitatea Bizanţului. În *Expunerea credinţei ortodoxe* [5], Armenopol relevă importanţa unităţii dogmatice pentru societatea creştină. Pentru apărarea acestei unităţi, el a luat atitudine fermă şi împotriva isihasmului. În marea dispută isihastă dintre adepţii lui Grigorie Palamas şi susţinătorii lui Varlaam din partida latinizantă mai ales în perioada 1341—1351, Armenopol a stat de partea Varlaamiţilor, împărtăşind astfel concepţiile progresiste ale acestora [6]. El este autorul scrierii din 1351 împotriva isihasmului. Redactînd *Tomosul împotriva lui Grigorie Palamas* [7], Armenopol a combătut isihasmul ca pe o mişcare mistică şi nerealistă, dăunătoare societăţii bizantine. Controversa dintre Palamas şi Varlaam, precum şi opo-

---

[1] *Actes d'Athos, V, Actes de Chilandar, Première partie, Actes grecs.* Publiés par Louis Petit et B. Korablev, în „Византийский Временник", XVII, Petrograd, 1911, Prilojenie I, p. 279—282; citat după N. I. Pantazopoulos, Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος νομοφύλαξ καὶ κριτὴς Θεσσαλονίκης, în *Tomos*, p. 486—488.

[2] Intitulată Ἐπιτομὴ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, această operă s-a tipărit mai întîi de Leunclavius, *Juris graeco-romani tam canonici quam civilis*, I, Frankfurt, 1596, p. 1—71.

[3] Λεξικὸν κατὰ στοιχεῖον περιέχον τὰ κοινῶς γραφόμενα ῥήματα. Vezi N. I. Pantazopoulos, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 503.

[4] Textul grecesc în G. A. Rallis — M. Potlis, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, V, Atena, 1855, p. 446—453.

[5] Textul grecesc în G. A. Rallis — M. Potlis, *op. cit.*, V, p. 453—454.

[6] N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 361—362.

[7] Textul grecesc a fost publicat de Leo Allatius, *Graecia Orthodoxa*, I, Roma, 1652, p. 780.

www.dacoromanica.ro

ziția lui Armenopol față de învățăturile lui Palamas, departe de a fi avut numai semnificația unei dispute filozofice, au reflectat curentele contradictorii generate de dezvoltarea relațiilor sociale din Imperiul Bizantin. Susținînd mișcarea isihastă, palamismul recomanda bizantinilor starea contemplativă și asceza. Biserica și nobilimea urmăreau pe această cale să orienteze masele populare spre activități mistice pentru a le îndepărta de la luptele sociale și pentru a evita astfel protestul popular împotriva feudalilor. Varlaamiții, în rîndurile cărora a activat și Armenopol, aveau concepții raționaliste și au fost precursorii ideilor umaniste în gîndirea bizantină, militînd pentru emanciparea rațiunii omenești de sub autoritatea dogmelor bisericești. Acest curent de gîndire exprima poziția cărturarilor și a categoriilor sociale cu idei opuse feudalității bizantine. Întreaga activitate cărturărească a lui Armenopol a avut o orientare rațională, pătrunsă de spiritul practic al juristului, în limitele concepțiilor sociale din timpul său.

În marea răscoală a zeloților din anii 1342—1349, care a izbutit să instaureze pentru cîțiva ani o conducere cu concepții antifeudale în Tesalonic, Armenopol s-a manifestat împotriva feudalilor și a fost învinuit chiar că a împărtășit concepții împotriva bisericii [1]. Este sigur însă că în anii răscoalei zeloților el nu a rămas în Tesalonic ca judecător [2], deoarece autoritatea revoluționară a orașului a înlăturat din funcțiile lor pe demnitarii imperiali. În această împrejurare, dezaprobînd pe marii feudali, Armenopol s-a manifestat însă ca un sprijinitor al monarhiei. Cerîndu-i-se să redacteze un document pentru excomunicarea răsculaților din Tesalonic ca dușmani ai împăratului, Armenopol a folosit trei acte sinodale din secolele X—XIII privitoare la anatemizarea răzvrătiților politici, dar documentul pe care l-a redactat n-a fost aprobat de biserică, motivîndu-se că justa aplicare a canoanelor nu permitea excomunicarea decît pentru erezie, nu și pentru împotrivirea față de autoritatea imperială [3]. Prin atitudinea sa în favoarea împăratului, Armenopol se situa pe linia unor cărturari bizantini din sec. al XIV-lea, care manifestau compătimire pentru suferințele maselor populare și preconizau măsuri de îndreptare pe calea justiției și a carității dar cu deplina respectare a regimului social-politic existent și în limitele ideologiei clasei dominante.

II. VALOAREA ISTORICĂ ȘI RĂSPÎNDIREA *EXABIBLULUI*

Ca monument al culturii bizantine, *Exabiblul* lui Armenopol a avut o circulație foarte largă în Europa medievală și modernă. Fiind în esență o sinteză reușită a dreptului romano-bizantin, *Exabiblul* a avut destinul istoric de care s-a bucurat însuși acest drept. Pentru întocmirea *Exabiblului*, Armenopol a folosit aproape toate culegerile și lucrările de drept ale bizan-

[1] N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 362—363.
[2] N. I. Pantazopoulos, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 494.
[3] Textul documentului nu ni s-a păstrat, dar cunoaștem actul prin care a fost respins de biserică. Vezi N. I. Pantazopoulos. *op. cit.*, în *Tomos*, p. 510—511.

www.dacoromanica.ro

tinilor aflate în uz şi anume : *Legea Agrară*, *Ecloga*, *Prohironul*, *Epanogoga*, *Basilicalele*, *Sinopsa Basilicalelor*, *Peira*, *Novelele*, *Edictele*. Sintetizînd regulile juridice romano-bizantine socotite ca avînd valoare generală şi utilitate practică pentru societatea în care trăia, Armenopol a prelucrat şi sistematizat conţinutul acestor izvoare, avînd grijă să le şi indice. A comparat textele cu tradiţiile juridice şi practica judiciară din vremea sa, a comentat regulile juridice care aveau nevoie de lămuriri şi a înlăturat nesiguranţa ce domnea cu privire la aplicarea dreptului, pricinuită de mulţimea textelor, adeseori contradictorii, rămase în circulaţie. Armenopol a revizuit deci o imensă cantitate de texte şi a unificat şi simplificat dreptul.

Urmărind să alcătuiască o prelucrare a dreptului utilă deopotrivă judecătorilor şi celor care studiau dreptul, Armenopol a sistematizat materia, incluzînd în codul său regulile generale ce se aplicau în vremea sa, modificînd redactarea lor şi completînd el însuşi lipsurile. Lucrarea are o structură metodică, fiind împărţită în şase cărţi, iar acestea avînd subdiviziuni distincte denumite titluri. Cartea întîia tratează, în 18 titluri, despre izvoarele dreptului, statutul persoanelor, acţiuni şi convenţii ; cartea a doua, în 11 titluri, şi cartea a treia, tot în 11 titluri, cuprind regulile dreptului patrimonial ; cartea a patra, în 15 titluri, cuprinde dreptul familial, a cincea, în 13 titluri, dreptul succesoral şi a şasea, în 15 titluri, dreptul penal. Materia dreptului civil figurează astfel în primele cinci cărţi, într-o sistematizare care în linii generale va fi adoptată şi de codurile burgheze. Reprezentanţii şcolii dreptului natural au găsit în cartea I a *Exabiblului* principiile generale despre lege şi dreptate, cărora ei le-au atribuit un caracter permanent şi o valoare universală [1]. Prin sistematizarea regulilor de drept civil şi de drept penal în codul său, Armenopol apare ca un precursor al codificărilor moderne [2].

Exabiblul a fost redactat în limba bizantină savantă şi a circulat, începînd din 1345, în numeroase manuscrise. Lucrarea s-a răspîndit repede în Imperiul Bizantin datorită conţinutului ei corespunzător trebuinţelor instanţelor judiciare şi cerinţelor generale de cunoaştere a regulilor de drept aflate în uz. Răspîndirea a fost înlesnită şi de faptul că Armenopol deţinea funcţia de judecător şi demnitatea de consilier juridic al curţii imperiale. *Exabiblul* a ajuns repede şi în mîinile clericilor, aceştia avînd importante atribuţii judiciare în domeniul dreptului familial [3]. Apoi *Exabiblul* a început să constituie obiectul unei atenţii generale din partea juriştilor occidentali.

Prima ediţie greacă a *Exabiblului* a fost tipărită în 1540 la Paris de către Theodoricus Adamaeus Suallemberg, cu titlul dublu : grecesc şi latinesc [4]. În sec. al XVI-lea s-au editat de mai multe ori două traduceri

---

[1] Gh. S. Maridakis, Ὁ Ἀρμενόπουλος καὶ ἡ τεχνικὴ τοῦ δικαίου, în *Tomos*, p. 99—100.

[2] N. I. Pantazopoulos, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 522—523.

[3] Printr-un act sinodal din 1819, patriarhul Grigorie al V-lea al Constantinopolului a dat lui Armenopol epitetul de „sfînt", socotind codul acestuia ca avînd aceeaşi valoare ca înseşi canoanele. Vezi N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 370.

[4] Πρόχειρον Νόμων τὸ λεγόμενον Ἡ Ἑξάβιβλος... παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου. *Epitome juris civilis, quae legum Prochiron et Hexabiblos inscribitur, authore Konstantino Harmenopulo nomophylace et iudice Thessalonicensi*, Parisiis, MDXL.

www.dacoromanica.ro

latinești. Bernhard von Rey a tradus *Exabiblul* în latina medievală după textul grecesc publicat de Suallemberg în 1540. Traducerea s-a tipărit de trei ori, în 1547, 1549 și 1556, la Köln [1]. Cea de-a doua traducere în limba latină a fost făcută de J. Mercer, fiind tipărită în 1556 la Lyon [2] și în 1580 la Lausanne [3]. Dionisie Gothofredus a publicat în 1587 la Geneva o ediție în limba greacă, cu traducerea latină a lui J. Mercer [4]. În 1780 Otto Reitz a editat la Haga textul grecesc cu trimiteri comparative la dispozițiile legilor romane [5]. O ediție critică, bazată pe cercetarea celor mai vechi manuscrise cunoscute atunci, a fost publicată în 1851 de către G. E. Heimbach la Leipzig în limba greacă, cu traducere în limba latină [6].

În sec. al XVI-lea, *Exabiblul* a fost tradus în limba germană de către Justinus Göbler [7], după versiunea latină editată de Bernhard von Rey. Traducerea germană a fost tipărită de trei ori, în 1564, 1566 și 1576 la Frankfurt [8]. În lumea greacă, *Exabiblul* a circulat și în traduceri populare începînd chiar din sec. al XV-lea [9]. Se menționează astfel traducerea în limba neogreacă făcută de Nikolaos Kounalis Kritopoulos în anul 1490, traducerea lui Theodosios Zigomalas aflată într-un manuscris din 1605 descoperit la Trapezunt și traducerea monahului Theoclitis din 1671.

Cea mai răspîndită traducere a *Exabiblului* în limba neogreacă a fost cea tipărită de mai multe ori la Veneția în sec. al XVIII-lea și atribuită lui Alexios Spanos din Ianina. Prefața ediției din 1744 a acestei traduceri și prologul mitropolitului Gherasim al Heracleii Traciei arată că acest mitropolit, găsind o traducere a *Exabiblului* în manuscris, făcută de un necunoscut, a copiat-o și a încredințat-o lui Alexios Spanos pentru a întocmi un indice alfabetic al cuprinsului și a introduce în textul traducerii rectificările pe care le-ar socoti necesare. Totodată i s-a cerut lui Spanos să alcătuiască un manual cu privire la impedimentele la căsătorie, pe care Armenopol le tratase prea succint. Autorul traducerii aflate astfel în mîinile

[1] Titlul complet al ultimei ediții este : *Epitome juris civilis ex tribus pandectarum, codicis. institutionum et Justiniani aliorumque principum novellis constitutionibus a Constantino Harmenopulo quondam graece collecta, nuper autem a Bernhardo Reidano jure consulto, sermoni latino restituta*, Köln, 1556.

[2] *Epitome juris civilis auctore Constantino Harmenopulo.* Latina versio Joannis Merceri, Lyon, 1556.

[3] *Promptuarium iuris civilis, latine reditum a Ioanne Mercero,* Laussanne. 1580.

[4] Πρόκειρον Νόμων... *Promptuarium iuris.* Interprete Ioanne Mercero-Dionysiy Gothofredi, [Génève], 1587.

[5] Ediția lui Otto Reitz a fost tipărită în lucrarea lui J. L. B. De Meerman, *Supplimentum novi thesauri juris civilis et canonici*, Hagae, 1780.

[6] Această ediție se intitulează : *Constantini Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis*, Lipsiae, 1851.

[7] Artur Steinwenter, *Eine deutsche Übersetzung der Hexabiblos aus dem 16.* Jahrhundert, în *Tomos*, p. 79—87.

[8] Traducerea germană se intitulează : *Handbuch und Ausszug kayserlicher und bürgerliche Rechten, in sechss unterschiedliche Bücher, durch den... Herrn Constantinum Harmenopulum... anfängklich in griechischer Sprach beschreiben, darnach... in das Latein gebracht und jetzt durch Herrn Justinum Göbler von Sanct Gewer der Rechten Doctorn und Bürgern zu Franckfort in gemeine teutsche verwandelt*, 1576.

[9] Vezi G. E. Heimbach, *op. cit.*, p. IX; K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, II, München, 1897, § 258; D. S. Ghinis, Περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Ἐξαβίβλου ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Σπανοῦ, în *Tomos*, p. 174—175; N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 371—372, 380—395.

www.dacoromanica.ro

lui Spanos a rămas necunoscut, identificările propuse neputînd fi considerate decît ca ipoteze [1].

Fiind profesor la şcoala grecească din Adrianopol, Alexios Spanos a găsit acolo ediţia *Exabiblului* întocmită de Suallemberg şi tipărită în 1540, pe care a comparat-o cu traducerea încredinţată lui de către mitropolitul Gherasim. Prin îmbunătăţirile pe care le-a adus acelei traduceri, Spanos o socotea „perfectă". În realitate, traducerea revizuită de Spanos are numeroase greşeli. Această traducere a avut o largă răspîndire. Tipărită la Veneţia mai întîi în 1744, această traducere a fost retipărită în 1766, 1777, 1793 şi 1805 [2]. A circulat şi în manuscrise, după cum rezultă din numeroasele exemplare aflate în biblioteci [3]. În practica judiciară au fost folosite în acelaşi timp numeroase parafraze şi extrase din *Exabiblu*, ca instrumente auxiliare pentru interpretare, în care figurează şi unele adaptări impuse de obiceiurile juridice [4].

O altă traducere a fost editată la Nauplia în 1820 de către Dimitrios Theodosios din Ianina, care a adăugat ediţiei sale unele texte canonice de aplicaţie frecventă [5]. Mai bună decît traducerile precedente a fost cea făcută de K. Klonaris şi tipărită la Nauplia în 1833. Pentru traducerea sa, Klonaris a luat ca bază textul savant editat de Otto Reitz în 1780 la Haga şi considerat atunci ca avînd caracterul unei prezentări corecte [6]. Guvernul grec, adoptînd în 1830 *Exabiblul* ca legiuire a noului stat, a editat textul original, luînd ca bază de asemenea ediţia lui Otto Reitz din 1780. Ediţia oficială publicată la Atena în 1835 este însoţită de decretul guvernului privitor la caracterul obligator al *Exabiblului*, ca legiuire civilă a Greciei [7]. Ediţia în greaca savantă a fost destinată instanţelor judiciare pentru a le înlesni în aplicarea *Exabiblului* să corecteze erorile de traducere din ediţiile în limba neogreacă, pe care de asemenea le foloseau aceste instanţe [8]. În Grecia, pînă în anul 1940, *Exabiblul* a mai fost editat de cinci ori, figurînd în colecţiile de legi publicate de : Rallis, Flogaitos, Diovouniotis, Karakatsanis, Malagardis. A existat şi o ediţie cu trimiteri la izvoare şi cu note, publicată în 1872 la Atena de avocatul Z. Noutzis [9].

---

[1] C. Diovouniotis şi N. A. Bees au atribuit această traducere lui N. Kounalis Kritopoulos, iar N. Pantazopoulos o socoteşte a lui Theoclitis ; traducerea ar putea fi atribuită şi lui Theodosios Zigomalas, după cum apreciază D. S. Ghinis, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 174—175.

[2] É. Legrand — L. Petit — H. Pernot, *Bibliographie Hellénique*, Paris, 1918, tom. I, p. 319—322 ; tom. II, p. 55 şi 884. Vezi şi N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 381—394.

[3] C. E. Zachariae von Lingenthal, *Historiae juris graeco-romani delineatio*, Heidelberg, 1839, p. 87.

[4] D. S. Ghinis, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 176—177.

[5] D. S. Ghinis—Valerios Mexas, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία *1800—1863*, tom. I (1800—1839), Atena, 1839, p. 199 ; N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 394—395.

[6] D. S. Ghinis — Val. Mexas, *op. cit.*, tom. I (1800—1839), p. 341 şi 476. Avem în biblioteca personală un exemplar din ediţia lui K. Klonaris.

[7] Πρόχειρον Νόμων τὸ λεγόμενον ἡ Ἐξάβιβλος, Atena, Tipografia A. Koromilas, 1835.

[8] I. T. Visvizis, Ἡ Ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ἡ τῶν Ἀθηνῶν ἔκδοσις τῆς τοῦ 1835, în *Tomos*, p. 163—172.

[9] N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 396[b].

www.dacoromanica.ro

Istoricii greci explică apariția *Exabiblului*, caracterul său de sinteză juridică reușită și rapida sa răspîndire prin renașterea culturii grecești în sec. al XIV-lea, premergătoare Renașterii din Europa Occidentală [1], și prin îndelungata tradiție a sistematizărilor juridice întocmite de bizantini [2]. Există însă și o altă explicație. Începutul destrămării relațiilor feudale în societatea bizantină din sec. al XIV-lea a făcut necesară o nouă selecționare a normelor juridice utile acestei societăți. Dreptul bizantin din perioada feudalismului fusese amplu și poliform și avea un caracter didactic, în sensul că propunea „învățături" mai mult decît norme imperative, judecătorii și împricinații putînd să invoce după preferință temeiuri diferite din texte juridice diferite. Societatea feudală prefera pluralitatea culegerilor de drept. Armenopol a trăit însă într-o perioadă caracterizată prin schimbări de structură în societatea bizantină. Această societate în transformare cerea sistematizarea dreptului, prefera utilizarea reglementărilor privitoare la dobîndirea și apărarea proprietății private, reclama măsuri favorabile activităților industriale și comerciale și reprimarea actelor de protest îndreptate împotriva regimului social întemeiat pe împărțirea societății în clase antagoniste. În acest sens sistematizarea și prelucrarea dreptului au fost necesități sociale obiective, care l-au determinat pe Armenopol să alcătuiască *Exabiblul* său. Societatea bizantină a acceptat *Exabiblul* ca legiuirea sa în perioada cînd statul bizantin, istovit de contradicțiile interne și de loviturile din afară, nu era în stare să întocmească o asemenea prelucrare și adaptare a dreptului corespunzătoare cerințelor sociale.

După prăbușirea statului bizantin, *Exabiblul* a continuat să rămînă în vigoare, prin multe din dispozițiile sale pentru populațiile creștine aflate sub stăpînirea turcească. Supușii nemusulmani ai Imperiului Otoman aveau tribunale ecleziastice proprii și instanțe arbitrale locale compuse din clerici și din reprezentanții comunităților creștine. În aceste tribunale și în aceste instanțe arbitrale, dreptul scris ce se aplica era îndeosebi cel cuprins în *Exabiblul* lui Armenopol. Nu s-au aplicat sub dominația otomană dispozițiile de drept public din *Exabiblu*, dar dispozițiile privitoare la dreptul familial, dreptul succesoral și obligații au rămas în vigoare [3], chiar și în insulele grecești aflate sub stăpînirea venețiană.

Larga circulație a *Exabiblului* în Europa Occidentală se explică prin utilizarea efectivă a dreptului romano-bizantin de către societatea feudală. Dreptul romano-bizantin a fost studiat și comentat de către glosatori și postglosatori în secolele XII—XIV ca un drept ce se aplica mai ales în orașele din nordul Italiei. Juriștii din Occident au continuat să prelucreze dreptul romano-bizantin în secolele XV—XVI [4], folosind și *Exabiblul* lui Armenopol pentru studiul dreptului și interpretarea legilor. Tocmai în această perioadă s-a intensificat și circulația *Exabi-*

[1] Pan. I. Zepos, Πρόλογος, în *Tomos*, p. VII—VIII.
[2] Gh. S. Maridakis, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 107—108.
[3] Hr. Pratsikas, Προϊστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἀστικοῦ κώδικος (*1821—1941*), Atena, 1943, p. 105.
[4] P. Koschaker, *Europa und der römische Recht*, München—Berlin, 1947; Val. Al. Georgescu, *Études de philologie juridique et de droit romain*, I, Bucarest—Paris, 1940, p. 410—416.

www.dacoromanica.ro

blului în Europa Occidentală prin numeroasele sale manuscrise şi mai cu seamă prin ediţiile tipărite în limba greacă şi în traduceri latineşti şi germane.

Aprecierile exprimate de cercetătorii dreptului bizantin nu sînt unanime în recunoaşterea calităţilor *Exabiblului*. Umaniştii occidentali au dat acestui monument al dreptului bizantin aceeaşi preţuire pe care au dat-o tuturor marilor creaţii ale culturii greceşti. În prefeţele ediţiilor occidentale ale *Exabiblului* figurează menţiuni entuziaste cu privire la conţinutul, claritatea şi preciziunea textului acestui cod. Dar în sec. al XIX-lea unii cercetători occidentali ai dreptului bizantin au caracterizat *Exabiblul* ca fiind doar o compilaţie lipsită de originalitate [1]. Am relevat structura sistematică a acestei opere şi caracterul ei de sinteză. Armenopol nu este original în sensul de a fi creator al unui monument de drept, dar este un autor reprezentativ în istoria dreptului bizantin prin opera sa de prelucrare şi de sistematizare a acestui drept, oferind societăţii bizantine codul unitar de care avea nevoie.

Valoarea istorică a *Exabiblului*, ca a oricărui monument de drept, trebuie apreciată nu după criteriul originalităţii intrinsece, ci după caracterul său reprezentativ în dezvoltarea culturii universale şi după criteriul funcţiei sale istorice. Valoarea istorică a *Exabiblului* este remarcabilă din aceste puncte de vedere. Cuprinzînd concepte generale ale gîndirii juridice, *Exabiblul* a devenit necesar societăţii feudale şi precapitaliste mai cu seamă prin formulările sale privitoare la dreptul familial şi dreptul succesoral, bazate pe sistemul ce consacra dreptul de proprietate, adică pe relaţiile dintre producătorii şi posesorii de bunuri în condiţiile societăţii împărţite în clase antagoniste.

III. EXABIBLUL ÎN ŢĂRILE ROMÎNE

Cercetările privitoare la valoarea istorică a utilizării izvoarelor juridice bizantine în ţările romîne sînt abia la începutul lor [2]. Împrumuturile şi influenţele străine n-au diminuat capacitatea poporului romîn de a-şi crea o cultură proprie; dimpotrivă, uneori au stimulat efectiv forţele sale creatoare. Receptarea dreptului bizantin se dovedeşte a fi fost un proces de selecţiune şi asimilare activă a unor texte şi instituţii,

[1] Părerea că „*Exabiblul* este o compilaţie săracă din cărţile de drept mai vechi ale Bizanţului" a fost exprimată de E. Zachariae, *Reise in den Orient*, Heidelberg, 1840, p. 134. Mai moderat se exprimă J. A. B. Mortreuil, *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l'Empire d'Orient*, tom. III, Paris, 1846, p. 370.

[2] Gh. Cronţ, *Dreptul bizantin în ţările romîne*, „Studii", nr. 5, an. XI (1958), p. 33—59 şi nr. 1, an. XIII (1960), p. 57—82; de acelaşi, *Elemente juridice bizantine în cultura societăţii feudale romîneşti*, „Revue des études sud-est européennes", an. I (1963), (în curs de apariţie;) Val. Al. Georgescu, *Protimisisul în Manualele de legi din 1765, 1766 şi 1777 ale lui Mihail Fotino*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, V (1962), p. 281—333.

www.dacoromanica.ro

fără ca acestea să altereze originalitatea poporului romîn în domeniul vieții sale juridice. Utilizarea *Exabiblului* lui Armenopol în societatea românească feudală, ca fapt important în procesul istoric al receptării dreptului romano-bizantin, a fost determinată de necesitățile obiective ale acestei societăți. Potrivit acestor necesități, *Exabiblul* a fost utilizat mai întîi prin mijlocirea nomocanoanelor manuscrise și a pravilelor tipărite din sec. al XVII-lea, apoi prin însuși textul grecesc al codului din edițiile tipărite, prin prelucrări ale textului grecesc și printr-o importantă traducere românească. Organele judiciare ale statelor feudale și ale bisericii, ca și cărturarii și clericii, au găsit în *Exabiblu* o autoritate juridică de necontestat pentru rezolvarea multor pricini și nedumeriri, textele acestui cod putînd fi folosite în societatea feudală.

Cel mai important dintre nomocanoanele postbizantine utilizate de către instanțele judiciare ale comunităților greceşti din Imperiul Otoman a fost *Nomocanonul lui Manuil Malaxos*. Întocmind în 1561 nomocanonul său în greaca savantă, Malaxos l-a redat el însuși și în limba neogreacă în 1562 sau 1563, codificarea aceasta răspîndindu-se apoi în numeroase manuscrise și fiind efectiv folosită și în țările romîne [1]. Într-unul din manuscrisele acestui nomocanon, Malaxos menționează pe Armenopol printre „divinii dascăli" pe care s-a bazat lucrarea sa [2]. Editînd în 1962 împreună cu Vasile Grecu textul neogrec al *Nomocanonului* lui Malaxos după manuscrisul nr. 307 din anul 1613 păstrat în Biblioteca Academiei R.P.R., am indicat în ediția noastră și mențiunile textului privitoare la izvoarele nomocanonului [3]. Dintre cele 302 capitole ale acestui nomocanon, un număr de 33 capitole menționează pe Armenopol printre izvoarele textului respectiv. Prima mențiune figurează în capitolul al doilea cu precizarea : „Constantin Armenopol care a fost judecător al Salonicului și pansevast nomofilax" [4]. Malaxos nu indică însă subdiviziunile *Exabiblului* din care a luat textele respective. Am identificat toate textele luate din Armenopol și am constatat că Malaxos reproduce corect conținutul lor, în general sub forma rezumativă.

Nomocanonul lui Malaxos a fost folosit ca izvor principal de către Eustratie Logofătul din Moldova în a sa *Pravila aleasă* din 1632 și de către alcătuitorii pravilei Țării Romînești *Îndreptarea legii* din 1652. Aceste două pravile cuprind în traducere românească o variantă a *Nomocanonului* lui Malaxos foarte apropiată de cea editată de Vasile Grecu și de noi ca izvor al pravilei muntene. Cercetînd modul cum au trecut textele lui Armenopol prin mijlocirea lui Malaxos în pravilele romînești din sec. al XVII-lea, am constatat următoarele corespondențe :

---

[1] Cu privire la circulația acestei codificări să se vadă articolul nostru *Nomocanonul lui Manuil Malaxos în țările romîne*, în *Omagiu academicianului P. Constantinescu-Iași* (în pregătire pentru tipar).

[2] Cf. K. I. Diovouniotis, Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ, Atena, 1916, p. 60.

[3] *Nomocanonul lui Manuil Malaxos*, în *Îndreptarea legii*, București, 1962, p. 635—929.

[4] *Ibidem*, p. 660.

www.dacoromanica.ro

Utilizarea *Exabiblului* lui Armenopol în pravilele româneşti prin mijlocirea *Nomocanonului* lui Manuil Malaxos

Exabiblul lui Armenopol din 1345 în ediţia Klonaris	*Nomocanonul* lui Malaxos din 1562—1563 după ms. gr. din 1613.	*Pravila aleasă* din 1632 a lui Eustratie log. din Moldova.	Pravila Ţării Rom. *Îndreptarea legii* din 1652.
Despre dreptate IV—V	cap. 2	cap. 3	glava 2
Despre dreptate II—III	cap. 3	cap. 4	glava 3
Cartea I, tit. 1, 34	cap. 5	cap. 5	glava 4
Cartea I, tit. 6, 1—33	cap. 24	cap. 31	glava 24
Cartea VI, tit. 9, 2	cap. 26	cap. 34	glava 26
Cartea I, tit. 11, 3	cap. 49	cap. 57	glava 55
Cartea V, tit. 3, 1	cap. 52	—	glava 57
Cartea IV, tit. 2, 1	cap. 149	cap. 219	glava 177
Cartea IV, tit. 12, 14	cap. 172	cap. 251	glava 216
Cartea IV, tit. 12, 9 şi 11	cap. 175	cap. 254	glava 219
Cartea IV, tit. 12, 3	cap. 178	cap. 257	glava 222
Cartea IV, tit. 12, 16	cap. 192	cap. 271	glava 236
Cartea IV, tit. 6, 31 şi 42	cap. 195	cap. 274	glava 240
Cartea VI, tit. 3, 6	cap. 199	cap. 278	glava 255
Cartea IV, tit. 9, 10	cap. 203	cap. 283	glava 263
Cartea IV, tit. 12, 15	cap. 204	cap. 284	glava 264
Cartea IV, tit. 8, 25 şi 33	cap. 205	cap. 284	glava 265
Cartea IV, tit. 10, 1	cap. 209	cap. 288	glava 269
Cartea III, tit. 1, şi 9	cap. 211	cap. 290	glava 271
Cartea V, tit. 8, 30	cap. 218	cap. 298	glava 278
Cartea V, tit. 8, 31	cap. 219	cap. 299	glava 279
Cartea V, tit. 8, 35	cap. 220	cap. 300	glava 280
Cartea V, tit. 9, 31	cap. 223	cap. 305	glava 284
Cartea V, tit. 7, 1 şi 5	cap. 224	cap. 306	glava 285
Cartea V, tit. 1o, 1 şi 7	cap. 225	cap. 307	glava 286
Cartea V, tit. 11, 3	cap. 226	cap. 308	glava 287
Cartea III, tit. 9, 1—2	cap. 227	cap. 310	glava 288
Cartea I, tit. 4, 47	cap. 228	cap. 311	glava 289
Cartea I, tit. -9, 4 şi 12	cap. 229	cap. 312	glava 290
Anexa II, 37	cap. 230	—	glava 291
Cartea I, tit. 7, 12	cap. 231	cap. 313	glava 292
Cartea III, tit. 5, 78	cap. 232	cap. 314	glava 293
Cartea III, tit. 8, 27	cap. 235	—	glava 310

www.dacoromanica.ro

Cercetarea noastră întăreşte ipoteza că Eustratie Logofătul în a sa *Pravila aleasă* din 1632 şi alcătuitorii *Îndreptării legii* din 1652 au folosit *Nomocanonul* lui Malaxos din manuscrise cu conținut identic sau foarte apropiat. În raport cu *Îndreptarea legii* care cuprinde în 33 glave dispoziții din Armenopol prin mijlocirea lui Malaxos, pravila lui Eustratie foloseşte pe Armenopol numai în 30 de capitole, neincluzînd dispozițiile acestuia cuprinse în capitolele 52, 230 şi 235 din Malaxos. Precizăm de asemenea că în glavele 3 şi 291 din *Îndreptarea legii* figurează dispoziții din Armenopol fără se se menționeze acest izvor, iar în glava 279 se menționează Armenopol fără ca dispoziția respectivă să existe în *Exabiblul* acestuia. Cu aceste cîteva nepotriviri, trimiterile făcute în pravilele romîneşti la Armenopol ca izvor al dispozițiilor respective, deşi nu indică niciodată cartea, titlul şi paragraful luate din *Exabiblu*, au putut fi identificate ca avînd corespondențele aici arătate. Armenopol a redactat regulile de drept într-o formă limpede şi precisă, dîndu-le un pronunțat caracter imperativ. Cuprinse în pravile romîneşti, cele mai multe sub formă rezumativă, regulile juridice luate din Armenopol păstrează aceleaşi trăsături de claritate şi de precizie.

În ceea ce priveşte conținutul lor, dispozițiile *Exabiblului* incluse în pravilele romîneşti din sec. al XVII-lea, în ordinea textelor indicate în tabelul nostru comparativ, se referă la următoarele materii: despre dreptate, despre lege şi obicei ca izvoare ale dreptului, despre martori, sancțiunea calomnierii, nevalabilitatea actelor încheiate prin violență, despre logodnă, cauzele ce permit desfacerea căsătoriei sau interzic contractarea acesteia, diferite reguli de drept succesoral, despre donații, testament, codicil şi legat, despre depozit, valabilitatea hotărîrii arbitrilor, despre învoieli, regulile asocierii, despre jurămînt, despre închiriere. Constatăm astfel că multe din dispozițiile *Exabiblului* incluse în pravilele romîneşti din sec. al XVII-lea corespund relațiilor sociale bazate pe dezvoltarea economiei de schimb, pe folosirea convențiilor de asociație, de depozit şi de închiriere, pe dreptul de a contracta, pe respectul obligațiilor contractuale.

Începutul destrămării relațiilor feudale în sec. al XVIII-lea a creat condiții proprii pentru utilizarea directă a *Exabiblului* în practica judiciară din Țara Romînească şi Moldova. Această perioadă se caracterizează prin larga circulație a exemplarelor din edițiile tipărite ale codului şi din celelalte lucrări ale lui Armenopol. Faptul se explică şi prin necesitățile judiciare ale domniilor fanariote. În încercarea lor de a-şi întări autoritatea prin codificări bazate pe dreptul bizantin, domnii fanarioți au folosit şi codificarea lui Armenopol în versiunea ei neogreacă. Sînt cunoscute şi relațiile personale care au putut înlesni pătrunderea tipăriturilor *Exabiblului* în Țara Romînească şi Moldova. Mitropolitul Gherasim al Heracleii, inițiatorul editării *Exabiblului* în versiunea neogreacă apărută la Veneția în 1744, s-a bucurat de sprijinul politic al marilor familii fanariote. A fost ajutat efectiv mai ales de Nicolae Mavrogheni şi de familia Racoviță spre a obține aprobarea Porții Otomane pentru ridicarea sa în scaunul mitropolitan al Niceii şi apoi al Heracleii. Devenit mitropolit, Gherasim a sprijinit în 1741 pe Mihail Racoviță să obțină tronul Țării Romîneşti şi în 1749 pe Constantin Racoviță să obțină domnia Moldovei; pe acesta

www.dacoromanica.ro

l-a sprijinit şi în 1753 să obţină domnia Ţării Romîneşti [1]. Prin relaţiile mitropolitului Gherasim cu domnii fanarioţi, au putut lesne pătrunde în ţările noastre exemplare tipărite sau şi manuscrise din versiunea neogreacă a *Exabiblului* lui Armenopol, pentru îmbunătăţirea şi editarea căreia purtase grijă şi făcuse cheltuieli însuşi mitropolitul.

Instanţele judiciare din perioada destrămării feudale au putut găsi în Armenopol unele reglementări bine formulate pentru noile relaţii juridice în materia contractelor. S-a putut afla în acest cod imaginea monarhiei autoritare şi a aparatului administrativ de care aveau nevoie păturile sociale ce susţineau domniile fanariote. În condiţiile stratificării sociale din sec. al XVIII-lea şi de la începutul sec. al XIX-lea, principiul echităţii înscris în textele *Exabiblului* a corespuns aspiraţiilor noilor categorii sociale ridicate din rîndurile micii boierimi, ale negustorilor şi meşteşugarilor, care năzuiau să cucerească poziţii în viaţa publică şi să îngrădească puterea clasei feudale. În sec. al XVIII-lea se considera că *Exabiblul* cuprinde înseşi preceptele dreptului natural. În prima ediţie a *Exabiblului* în limba neogreacă tipărită la Veneţia în 1714, Alexios Spanos susţine în prefaţa sa că „legea este călăuza omului pe calea dreaptă"; ea impune înfăptuirea dreptăţii maxime prin cinstirea celor drepţi şi prin corectarea celor nedrepţi. Spanos, care are meritul necontestat de a fi contribuit la răspîndirea *Exabiblului* în limba neogreacă, a redat bine concepţia de bază a lui Armenopol, potrivit căreia originea divină a legilor trebuie înţeleasă şi în sensul că însăşi natura indică oamenilor legea şi aceasta este *legea naturală*: φυσικὸς νόμος [2].

Au circulat şi celelalte scrieri ale lui Armenopol, din care bibliotecile romîneşti posedă în prezent numeroase exemplare. Astfel lexiconul intitulat *Dicţionar alfabetic al verbelor*, care în Grecia se păstrează numai într-un singur manuscris [3], datînd din 1796, se găseşte în ţara noastră în şapte exemplare, unele datînd chiar din secolele XVI—XVII [4]. Acest dicţionar a putut fi utilizat de profesorii şi elevii Şcolii domneşti de la Sf. Sava din Bucureşti la sfîrşitul sec. al XVII-lea şi în sec. al XVIII-lea. Fragmente din scrierile lui Armenopol *Despre erezii* şi *Despre credinţă* se găsesc la Biblioteca Universităţii din Iaşi într-un manuscris miscelaneu redactat în limba greacă şi datînd de la începutul sec. al XIX-lea [5]; din aceleaşi scrieri există şi o ediţie datînd din 1572, păstrată în Biblioteca Academiei R.P.R. [6]. *Prescurtarea canoanelor*, scriere pe care Armenopol a redactat-o ca parte întregitoare a *Exabiblului*, se păstrează la Biblioteca

[1] Atanasie Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, ed. Filaret Vafiadis, p. 325, 350, 365, 379, 384; citat după N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 376—379.

[2] Πρόχειρον..., Veneţia, 1744, p. 3—10.

[3] Vezi N. A. Bees, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 367—368; N. I. Pantazopoulos, *op. cit.*, în *Tomos*, p. 503—504.

[4] Aceste manuscrise greceşti se păstrează în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele: 293 (f. 1—48), 345 (f. 1—111), 365 (f. 47—147), 576 (f. 164—173), 725 (f. 127—157), 1073 (f. 38—128) şi 1159 (f. 1—37).

[5] Ms. gr. III—106, pe hîrtie de fabricaţie indigenă, semnalat de Constantin C. Angelescu într-o scrisoare personală.

[6] Ediţia are în catalog cota I—47574 şi se intitulează: Harmenopuli C., *De opinibus haereticorum, — de sectis, — de fide orthodoxa*, Basileae, 1578, p. 556—583.

www.dacoromanica.ro

Academiei R.P.R. în două manuscrise greceşti cu textul complet: unul datînd din sec. al XVII-lea [1], iar celălalt din sec. al XVIII lea [2]. Şi această operă a putut fi folosită în Şcoala domnească de la Sf. Sava.

În ceea ce priveşte *Exabiblul*, dovezile privitoare la circulaţia acestuia se împletesc cu mărturiile referitoare la aplicarea sa în practica judiciară a Ţării Romîneşti şi Moldovei. Deşi nu găsim în bibliotecile romîneşti decît un singur manuscris grecesc al *Exabiblului*, fiind şi acesta lipsit de importanţă, deoarece a fost copiat după o ediţie tipărită [3], larga răspîndire a acestei opere se constată din numeroasele exemplare păstrate în toate ediţiile tipărite şi din însăşi utilizarea codului în practica judiciară a societăţii romîneşti din sec. al XVIII-lea şi de la începutul celui de-al XIX-lea. Astfel, Biblioteca Academiei R.P.R. posedă un exemplar din prima ediţie cu textul grecesc original publicată de Th. A. Suallemberg în 1540 la Paris, un exemplar din versiunea latină tipărită de I. Mercer în 1580 la Lausanne, un exemplar din ediţia greco-latină publicată de D. Gothofredus în 1587 la Geneva şi cîte un exemplar din ediţiile în neogreacă tipărite la Veneţia în anii 1744, 1766, 1793 şi 1805 în traducerea atribuită lui Alexios Spanos [4]. În aceeaşi bibliotecă se află şi cîte un exemplar din ediţia neogreacă tipărită în 1835 la Atena şi din ediţia critică în greaca savantă publicată de Heimbach în 1851 la Leipzig [5]. În biblioteca Institutului de istorie din Bucureşti se păstrează un exemplar din ediţia neogreacă tipărită în 1793 la Veneţia [6]. Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. posedă cîte un exemplar din prima ediţie greacă publicată în 1540 la Paris şi din ediţia neogreacă apărută în 1805 la Veneţia [7]. Din această ultimă ediţie se mai păstrează un exemplar în Biblioteca Centrală Universitară din Cluj [8] şi două exemplare în Biblioteca Universităţii din Iaşi [9], care mai posedă şi un exemplar din ediţia oficială greacă tipărită în 1835 la Atena [10], precum şi două exemplare [11] ale traducerilor ruseşti din 1834 şi 1908.

Utilizarea *Exabiblului* în Ţara Romînească şi Moldova, ca legiuire bizantină receptată potrivit nevoilor societăţii feudale şi apoi ale societăţii precapitaliste, în concurenţă cu pravilele romîneşti şi cu obiceiul pămîntului, reflectă din plin procesul istoric al asimilării împrumuturilor juridice străine şi al dezvoltării dreptului romînesc prin procedeele receptării textelor bizantine. Textele *Exabiblului* incluse în pravilele romîneşti din sec. al XVII-lea s-au aplicat atît de instanţele laice, cît şi de cele

[1] Ms. gr. 992 (f. 13—110).
[2] Ms. gr. 188 (f. 98—177).
[3] Ms. gr. 8 din Biblioteca Academiei R.P.R. Cf. C. Litzica, *Catalogul manuscriptelor greceşti*, Bucureşti, 1909, p. 157.
[4] Sub cotele: II—150146, I—28372, II—138773, II—6103, II—38532, II—282361, II—17680, II—14927.
[5] Sub cotele: II—31249, II—4813.
[6] Sub cota: II—9537 L.
[7] Aceste exemplare fac parte din fondul T. Cipariu şi au cotele: 5725 şi 4092.
[8] Sub cota 232730.
[9] Sub cotele: III—4682 şi II—12439.
[10] Sub cota II—3954.
[11] Sub cotele III—29754 şi I—16549.

www.dacoromanica.ro

bisericești. Avem mărturii istorice privitoare la aplicarea *Exabiblului* și înainte de includerea textelor acestuia în pravilele tipărite din sec. al XVII-lea. În Țara Romînească un asemenea document este cel din 1633 prin care se arată că pe vinovat „l-a ajuns pravila" [1]. S-a aplicat titlul 9 din cartea a VI-a a *Exabiblului*.

S-a aplicat *Exabiblul* mai cu seamă prin mijlocirea *Îndreptării legii* din 1652. „Cărțile de despărțenie" date de dicasteria mitropoliei Țării Romînești în sec. al XVIII-lea, ca hotărîri judiciare bazate pe pravile, citează dispozițiile privitoare la cauzele de divorț din *Îndreptarea legii*, între care figurează și cele luate din Armenopol și menționate ca atare [2]. Și în Moldova s-a aplicat *Exabiblul* prin mijlocirea pravilei muntene. Astfel în 1753, judecătorii care au judecat procesul de moștenire al familiei Racoviță arată că „au căutat și la sfînta pravilă, capul 290, titlul 287 Armenopolo și așa s-au aflat scriind : toată tocmirea ce se tocmește omul unul cu altul pe un lucru cu scrisoare, au fără scrisoare, să fie adevărată" [3]. Actul citează exact glava 290, făcînd trimitere la pagina 287 (în document : „titlul") din ediția pravilei de la 1652.

Relevăm de asemenea judecata făcută în Moldova la 1769 cu privire la stricarea unei logodne sancționată cu restituirea dublă a arvunei, precum prevede *Exabiblul* [4]. În aceeași perioadă, tot în Moldova s-a admis pe baza textului lui Armenopol inclus în *Îndreptarea legii* desfacerea unei căsătorii la cererea femeii care fusese pe nedrept învinuită de desfrînare [5]. Precizăm că prin mijlocirea pravilei muntene, *Exabiblul* s-a aplicat și în Transilvania, unde *Îndreptarea legii* a reprezentat dreptul canonic rămas în vigoare nu numai pentru biserica ortodoxă, ci și pentru cea unită cu biserica catolică [6].

Exabiblul s-a aplicat în sec. al XVIII-lea și prin utilizarea textului neogrec din edițiile venețiene. Într-un proces judecat la 1792 în Țara Romînească cu privire la dreptul de a divorța acordat unei femei învinuite pe nedrept de desfrînare, hotărîrea s-a întemeiat pe „Cartea de drept a lui Armenopol" [7]. Hotărîrea din 24 decembrie 1753 privitoare la un proces de moștenire judecat în Moldova citează în romînește cinci texte din Armenopol, cu trimiteri exacte la subdiviziunile codului care au putut fi identificate după ediția neogreacă tipărită în 1744 la Veneția [8].

Textele *Exabiblului* s-au aplicat și în procesele comerciale. Concludentă în acest sens este cartea de judecată din 28 noiembrie 1773, dată de către „departamentul de judecăți" al divanului Moldovei. Procesul oglindește dezvoltarea comerțului de tranzit prin Moldova, datorită

---

[1] Arh. St. București, *M-rea Cîmpulung*, LXIII/10.
[2] Paul F. Tinculescu, *Cărți de despărțeală, 1765—1774*, București, 1932, p. 82, 113, 219.
[3] T. Codrescu, *Uricarul*, vol. XVI, Iași, 1891, p. 303.
[4] N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, București, 1904, p. 134—135.
[5] Actul dicasteriei citat de Șt. Gr. Berechet, *Legătura dintre dreptul bizantin și romînesc*, Vaslui, 1937, p. 64.
[6] Felician Bran, *Dreptul canonic oriental*, I, Lugoj, 1929, p. 11, 30, 36 și 37.
[7] Fragment din act în Șt. Gr. Berechet, *op. cit.*, p. 64.
[8] Textul actului în *Buletinul Comisiei Istorice a Romîniei*, VIII (1929), p. 82—84.

www.dacoromanica.ro

schimburilor de mărfuri dintre negustorii din Rusia și cei din Italia și din Constantinopol, operații comerciale în care au fost antrenați și negustorii romîni. Cartea de judecată dată la Iași expune pe larg desfășurarea procesului și probele prezentate, între care figurează polițe și facturi cu sume imense în diferite monede străine. Părțile în proces și instanța judecătorească au folosit pentru soluționarea litigiului „pravila lui Armenopol". Hotărîrea divanului de judecată citează de patru ori texte din *Exabiblu*, făcînd trimiteri la cartea, titlul și paragraful respectiv, cu privire la regulile „tovărășiei" negustorești și la obligația reclamantului de a face dovada susținerilor sale [1]. Verificarea trimiterilor ne îndreptățește să precizăm că în acest caz a fost utilizată versiunea neogreacă a *Exabiblului* fie în manuscris, fie în ediția venețiană din 1744 sau din 1766. Este însă posibil să fi existat și traduceri romînești fragmentare pentru nevoile judecăților de acest fel [2].

Aplicarea *Exabiblului* în concurență cu celelalte pravile și mai ales cu obiceiul pămîntului pricinuia greutăți instanțelor judiciare din cauza numeroaselor contradicții între dispozițiile acestor izvoare de drept. O încercare de soluționare oficială a unei contraziceri ivite în practica judiciară între obiceiul juridic-al Țării Romînești și codul lui Armenopol figurează în „Obștească anafora" din 4 octombrie 1763, întărită de Constantin Cehan Racoviță. Actul stabilește că pentru răscumpărarea bunurilor nemișcătoare să se urmeze după obiceiul țării, iar nu după „pravila lui Armenopol". *Exabiblul* prevedea că rudele neînștiințate la vînzarea bunurilor nemișcătoare puteau să le revendice timp de zece ani pe calea judecății. Obiceiul țării nu acorda acest drept rudelor care luau cunoștință de efectuarea vînzării, dar care nu revendicau de îndată bunurile respective și nu întorceau cumpărătorilor prețul. Măsura cuprinsă în actul domnesc din 1763 a urmărit să evite nesiguranța proprietății pricinuită de revendicările bazate pe dreptul de protimisis ce se putea invoca timp de zece ani. În acest sens se urmărea „să lipsească pricinile, să nu ceară unii după pravilă și alții după obiceiu" [3]. Reflectă și acest act faptul de necontestat că *Exabiblul* era folosit ca una din legiuirile în vigoare.

Numeroase texte din *Exabiblu*, folosite astfel indirect sau direct, au fost în același timp adaptate și incluse în operele de sistematizare a dreptului alcătuite în sec. al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea. Sistematizînd dreptul folosit în Țara Romînească în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, jurist-consultul Mihail Fotino a indicat în al său *Manual de legi* și pe Armenopol între izvoarele directe ale operei sale.

---

[1] Originalul cărții de judecată se păstrează în Biblioteca Academiei R.P.R., ms. LXXVIII—114. Documentul a fost publicat cu o bună prezentare istorică de către C. Istrate, *Știri noi despre comerțul de tranzit prin Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în periodicul Filialei Iași a Academiei R.P.R., „Studii și cercetări științifice. Istorie", an. XI (1960), fasc. 2, p. 246—254.

[2] Vezi actul lui Grigore Calimach din 1763, în Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. IV, partea a doua, Iași, 1914, p. 115—118.

[3] Textul actului în Arh. St. București, *Diplomatice*, nr. 35.

www.dacoromanica.ro

Manualul acesta, întocmit din însărcinarea domnească, promulgat de Ştefan Racoviţă în 1765 şi cu unele schimbări de Scarlat Ghica în 1766, se integrează în activitatea legislativă a domniilor fanariote şi are un conţinut juridic corespunzător destrămării relaţiilor sociale feudale şi apariţiei relaţiilor capitaliste [1]. Cele 137 de texte din Armenopol incluse în *Manualul* lui Fotino [2] cuprind în esenţă reglementări favorabile dezvoltării economiei băneşti, achiziţiilor de bunuri şi activităţilor comerciale, adică reglementări ce corespundeau perioadei de tranziţie de la feudalism la capitalism.

În al său *Manual juridic* din 1814, pravilistul moldovean Andronachi Donici utilizează *Exabiblul* lui Armenopol, făcînd trimiteri, în general corecte, la subdiviziunile acestui cod. El menţionează ca fiind în vigoare în Moldova dispoziţiile *Exabiblului* privitoare la: dobînzi, prescripţii, contracte, martori, danii, vîrsta legiuită pentru unele acte juridice, situaţia văduvei, darurile dinaintea nunţii, dreptul de moştenire [3]. *Exabiblul* a continuat astfel să figureze între pravilele folosite de instanţele româneşti, ca o legiuire în uz. În consultaţiile lor cerute de instanţele din Moldova, pravilиştii Christian Flechtenmacher şi Andronachi Donici menţionează pe „Armenopol" ca un cod al ţării între alte pravile [4].

Importanţa *Exabiblului* în istoria vechiului drept românesc se reflectă într-un mod deosebit în traducerea românească integrală a acestui cod pentru trebuinţele instanţelor judiciare ale Moldovei de la începutul sec. al XIX-lea. Este vorba de traducerea făcută în 1804 de către Toma Cara. În actele moldoveneşti, Toma Cara apare cu titlul de paharnic în anii 1804—1806 şi apoi cu cel de ban. Avea întinse cunoştinţe juridice, după cum reiese mai ales din lucrarea sa intitulată *Pandecte* [5]; avea şi cultură filozofică. În 1809 iscălea şi ca judecător [6]. Cunoscător al limbii greceşti şi al dreptului bizantin, Toma Cara a fost ajutat la traducere de cîţiva buni cunoscători ai limbii române. Posedăm această traducere în două manuscrise ce se păstrează sub cotele 4317 şi 5282 în Biblioteca Academiei R.P.R. Manuscrisele sînt voluminoase, cuprinzînd fiecare peste 500 de file, şi nu se deosebesc decît prin mici diferenţe grafice [7]. Mai vechi pare a fi ms. 5282. În ceea ce priveşte conţinutul, manuscrisele sînt identice,

[1] Sectorul de drept vechi românesc din Institutul de istorie al Academiei R.P.R. pregăteşte o ediţie a acestui important monument de drept, însoţind textul grecesc de o traducere în limba română.

[2] Pentru textele din Armenopol folosite de Mihail Fotino, menţionăm indicele remarcabilei ediţii publicate de Pan. I. Zepos, Μιχαὴλ Φωτινοπούλου. Νομικὸν Πρόχειρον, Atena, 1959, p. 285—286.

[3] *Manualul juridic al lui Andronachi Donici*, ediţie critică, Bucureşti, 1959, titlurile I, 8; IX, 23; XI, 2 şi 16; XVI, 1; XXII, 5; XXIV, 11; XXIX, 3; XXX, 11; XXXII, 2 şi 25; XXXIV, 1—2; XXXVII, 2 şi 8 (în ediţie p. 34, 48, 54, 57, 70, 76, 81, 90, 94, 101, 109, 111—112, 132 şi 135).

[4] Arh. St. Iaşi, *Condica K*, 343, p. 84 şi 245. Citat după Gh. Ungureanu, *Justiţia în Moldova* (1741—1832), Iaşi, p. 57—58.

[5] Πανδέκτη, ms. gr. nr. VI—8 în Biblioteca Universităţii din Iaşi.

[6] Aurel Sava, *Departamentul criminalicesc şi norme de procedură la începutul secolului al XIX-lea*, „Revista de drept penal şi ştiinţă penitenciară", nr. 7—9, p. 4; Gh. Ungureanu, *Justiţia în Moldova (1741—1832)*, Iaşi, 1934, p. 52—53; Ariadna Cioran-Camariano, *Traducerile în limba greacă şi română a „Nacazului" Ecaterinei a II-a*, „Studii" nr. 2, an. XI (1958) p. 130.

[7] Ms. 4317 (f. 22—23) nu indică paginile în *„Scara după rînduiala slovelor"*.

www.dacoromanica.ro

dar în cel de sub cota 4317 prefața traducătorului este scrisă pe două coloane, greceşte şi romîneşte, pe cînd în ms. 5282 coloana rezervată textului grecesc a rămas nescrisă [1].

Traducerea lui Toma Cara are un titlu foarte lung [2]. Cuvintele greceşti Πρόχειρος Νόμων τὸ λεγόμενον ἡ Ἑξάβιβλος au fost traduse prin cuvintele *Îndemînoasa adunare a pravililor ce să numeşte Exavivlos*. Din titlu aflăm că traducerea s-a făcut în 1804 din porunca lui Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, şi că în ceea ce priveşte limba romînă traducătorul a fost ajutat de Ioan Luca, Toma Luca şi Constandin Negre, primul dintre aceştia fiind menționat cu titlul de serdar. Deşi titlul arată că traducerea s-a făcut „din limba elleniască", verificarea ne dă dreptul să precizăm că Toma Cara a tradus textul *Exabiblului* după versiunea neogreacă atribuită lui Alexios Spanos şi tipărită în cunoscutele ediții venețieue [3]. Mai constatăm că traducătorul a verificat trimiterile, a îndreptat unele greşeli strecurate în ediția tipărită, a lămurit unele sensuri neclare şi a făcut unele mici însemnări. Ca jurist învățat şi ca profesionist al dreptului, traducătorul a putut face asemenea intervenții în prezentarea cuprinsului *Exabiblului*.

În prefața sa, Toma Cara arată că traducerea i-a fost cerută de domn şi se justifică față de acesta, cu o modestie excesivă, că n-a izbutit să zugrăvească decît „umbra" şi nu adevăratul chip al *Exabiblului* lui Armenopol. El apreciază că domnul este legiuitorul țării şi are nevoie de pravilă pentru a ocroti pe supuşii săi „ca un părinte pe copiii săi". Ocrotirea domnească a supuşilor o înțelege Toma Cara în sensul concepțiilor clasei sale. Afirmînd că folosirea unei singure pravile este o necesitate pentru stăpînitori, el precizează că aceştia au nevoie „să se sfătuiască mai înainte decît norodul, iar supuşii să urmeze lor cu supunere". Prefața lui Toma Cara ilustrează şi starea cunoştințelor istorico-juridice ale traducătorului, stăruiud asupra valorii *Exabiblului* ca monument de drept.

Traducătorul foloseşte imaginea răsadului spre a arăta că nici un grădinar nu poate izbuti lucrul său dacă rădăcina şi pămîntul nu sînt bune şi timpul nu este propriu. Adept al şcolii dreptului natural, el apreciază că „rădăcina pravilei lui Armenopol sînt pravilele împărăteşti şi ale acestora rădăcină iaste pravila cea firească". Despre „răsădirea" pravilei lui Armenopol în limba romînă şi pe pămîntul romînesc, Toma Cara se exprimă astfel: „limba moldovenească...una că iaste limba

[1] În ms. 4317 (f. 8v.) figurează semnătura traducătorului atît în greceşte Θωμᾶς Κάρρας cît şi în romineşte: *Toma Cara*.

[2] Titlul complet al traducerii este acesta: *Îndemînoasa adunare a pravililor, ce să numeşte Exavivlos, adunată din toate pravilile cu alegere şi în scurt, şi aşa alcătuită de prea cinstitul păzitoriu al pravililor şi giudecătoriu al Thesaloniculuí, Constantin Armenopol, cel mai intîi între giudecători, care acum intîi din luminată porunca prea înălțatului şi mult milostivului nostru stăpîn şi domn a toată Moldavia Măria sa Alexandru Constantin Muruz Vvod, s-au tălmăcit din limba elleniască pre această moldovenească de către Toma Cara, paharnic, dîndu-i agiutoriu la limba moldovenească Ioan Luca serdar, Toma Luca şi sulger Constandin Negre, iar scriitoriu Neculai Diacu. La anul de la Hristos 1804, mai 30.*

[3] În acest sens şi Ion Peretz, *Curs de istoria dreptului romîn*, vol. II, partea II, Bucureşti, f.a., p. 427—428.

www.dacoromanica.ro

cea de obştie a aceştii patrii, al doilea fiind prea lesnitoare spre înţelegerea noimilor, nu are încurcăturile şi încungiurările cele întunecate ale limbei elineşti... Apoi dar pămîntul acesta întru care răsadul s-au răsădit iaste foarte bun" [1]. Prin lămuririle şi însemnările ce însoţesc traducerea şi prin terminologia juridică folosită de traducător, *Îndemînoasa adunare a pravililor* oglindeşte nivelul dezvoltării dreptului romînesc de la începutul sec. al XIX-lea şi includerea oficială a *Exabiblului* între legiuirile Moldovei [2]. Traducerea romînească a fost folosită în manuscrise de către instanţele judiciare moldoveneşti.

Exabiblul a circulat şi sub forma unor prelucrări şi extrase folosite de profesioniştii dreptului. Fragmentele unei prelucrări intitulate Νέος Ἀρμενόπουλος, adică *Noul Armenopol*, se păstrează la Arhivele Statului din Iaşi în manuscrisul grecesc nr. 1638 [3]. Această lucrare a aparţinut lui Constantin C. Hrisochefal, avocat la Departamentul Criminalicesc al Moldovei. A fost redactată în neogreacă la 1820 probabil de posesorul ei pentru cerinţele profesiunii sale [4]. Deşi cuprinde unele erori, ca de pildă indicarea faptului că Armenopol ar fi trăit în sec. al XII-lea [5], prefaţa lucrării este foarte preţioasă prin informaţiile pe care le dă şi prin proiectul pe care-l anunţă autorul ei.

Se arată anume că „Exabiblul lui Armenopol este în uz nu numai în Moldova şi în Ţara Romînească, ci şi în Constantinopol, în toată Marea Egee, în tot Epirul, în Anatolia, Tracia şi Bulgaria". Se apreciază că această pravilă este „foarte necesară judecătorilor şi împricinaţilor". Se învederează erorile versiunii neogreceşti atribuite lui Alexios Spanos şi se anunţă o nouă traducere în limba neogreacă „după textul elen tipărit în 1587". Autorul afirmă că poate face el însuşi o asemenea traducere „avînd practica şi teoria legilor, ca unul care le cercetez de multă vreme". În *Noul Armenopol* urmează să figureze titluri noi despre avocaţi şi despre procuratori, precum şi unele reglementări referitoare la prescripţii şi acţiuni. Se anunţă apoi îmbogăţirea lucrării prin liste de judecători, de patriarhi şi vechi dregători, precum şi prin „listele diferiţilor domni ai Moldovei". Dacă lucrarea s-a putut alcătui astfel, ea a trebuit să aibă două volume, cuprinzînd la sfîrşitul volumului al doilea ca anexe : prescurtarea canoanelor în redactarea lui Armenopol, manualul despre căsătorii şi diferite canoane, precum anunţă autorul prefeţei [6].

---

[1] Ms. 4317 (f. 5—8) şi ms. 5282 (f. 6—11) din Biblioteca Academiei R.P.R.

[2] Traducerea lui Toma Cara nu cuprinde prefaţa lui Alexios Spanos şi nici prologul mitropolitului Gherasim al Heracleii, aceste texte fiind inutile pentru scopurile ce se urmărcau prin redarea *Exabiblului* în limba romînă. Nu figurează în traducere nici manualul căsătoriilor şi nici canoanele din anexele ediţiilor veneţiene ale *Exabiblului*. Faptul trebuie înţeles în sensul că asemenea texte nu erau necesare faţă de cele existente în Moldova.

[3] Existenţa manuscrisului grecesc ne-a fost semnalată de Val. Al. Georgescu.

[4] Planul lucrării este vast dar manuscrisul nu cuprinde decît 31 pagini numerotate prin litere greceşti, 16 pagini numerotate prin cifre arabe şi şase foi albe. Este datat 1831 şi semnat cu literele greceşti K.K.X. Am indicat anul 1820 în loc de 1831 şi numele autorului ca mai sus, după identificările făcute de Gh. Ungureanu în *Istoricul avocaturii în Moldova*, Iaşi, 1938, p. 14 şi 25.

[5] Această eroare figurează şi în predoslovia din *Manualul Juridic al lui Andronachi Donici* (ed. critică, Bucureşti, 1959), p. 19.

[6] Arh. St. Iasi, *Ms. gr. 1638*, γ′—ή.

www.dacoromanica.ro

Într-un supliment „către cititori" ce figurează în cuprinsul manuscrisului, autorul stăruie asupra faptului că „*Noul Armenopol* a fost îmbogățit cu însemnări, note și explicații" spre a fi de folos „mai ales tuturor celor din Moldova" [1]. Cuprinsul manuscrisului are aspectul unei scheme, indicînd mai ales subdiviziunile lucrării proiectate și adaosurile ce urmau să întregească și să îmbunătățească *Exabiblul*. Faptul că o asemenea lucrare a putut fi concepută în Moldova în 1820 dovedește marele interes al profesioniștilor dreptului pentru pravila lui Armenopol și necesitatea îmbunătățirii cuprinsului acesteia prin noi reglementări și explicații referitoare la problemele de drept ce se ridicau în fața instanțelor judiciare de la începutul sec. al XIX-lea.

Folosirea *Exabiblului* în versiuni neogrecești nu este un fapt inexplicabil. În sec. al XVIII-lea și la începutul celui de-al XIX-lea, multe texte juridice continuau să fie folosite și în limba neogreacă. Mulți membri ai instanțelor judiciare și mulți cărturari, laici și clerici, cunoșteau textele grecești ale pravilelor, unii putînd identifica chiar și erorile lor de sens și de limbă. Imperfecțiunile și greșelile versiunii neogrecești din edițiile *Exabiblului* publicate la Veneția și utilizate în țările romîne au fost în mod stăruitor semnalate de către traducătorii și juriștii romîni de la începutul sec. al XIX-lea. Utilizînd pentru traducerea sa din 1804 versiunea neogreacă atribuită lui Spanos, Toma Cara a semnalat în prefața sa greșelile și sensurile „întunecate" ale acelei versiuni [2]. Andronachi Donici în predoslovia *Manualului Juridic* din 1814 caracterizează astfel traducerea lui Spanos: „cu tălmăcirea... ce s-au urmat în limba proastă grecească, cu totul s-au întunecat slava cărții, neglăsuind tîlcuirea cu textul și abătîndu-se de noima cea adevărată..." [3]. Hrisovul prin care se promulgă *Codul Calimach* din 1817 precizează că traducerea *Exabiblului* lui Armenopol în limba greacă vorbită este greșită „în multe locuri" [4]. Asemenea aprecieri dovedesc deopotrivă utilizarea *Exabiblului* pentru nevoi e judiciare și insuficiența textului său grecesc aflat în circulație.

★

Constatăm așadar că *Exabiblul* lui Armenopol a fost receptat ca izvor de drept în Moldova și Țara Romînească atît prin includerea unor texte în pravilele romînești sau prin utilizarea lor în operele juridice reprezentative pentru dreptul aplicat, cît și prin traducerile și prelucrările elaborate în vederea folosirii lor de către instanțele judiciare. În aplicare, acest cod a fost folosit potrivit realităților sociale romînești. În sec. al XVII-lea reglementările cuprinse în *Exabiblu* au fost utilizate îndeosebi pentru necesitățile sociale ale feudalilor. În sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea, au fost folosite din pravila lui Armenopol și reglementările privitoare la dezvoltarea activităților comerciale și meșteșugărești. Receptarea a fost activă și progresivă, stimulînd activitatea legislativă a statelor romînești din perioada respectivă și contribuind la dezvoltarea culturii

[1] Arh. St. Iași, *Ms. gr. 1638* κ β'.
[2] Academia R.P.R., *Ms. rom. 4317* (f. 9—10) și 5282 (f. 13—15).
[3] *Manualul Juridic al lui Andronachi Donici*, ediție critică, Buc., 1959, p. 19.
[4] *Codul Calimach*, ediție critică, Buc., 1958, p. 48—49.

www.dacoromanica.ro

juridice romînești. Clasele sociale și păturile intermediare au putut găsi în formulările generale ale acestui cod preceptele juridice de care aveau nevoie pentru apărarea intereselor lor. Bune pentru feudali, textele lui Armenopol au fost bune și pentru elementele precapitaliste ale societății romînești. Am explicat faptul prin conținutul codului menit să servească dobîndirii și apărării proprietății private.

Prin conținutul său, *Exabiblul* are limitele determinate de mediul social în care și pentru care a fost alcătuit, iar din punctul de vedere gnoseologic are nivelul gîndirii juridice bizantine din sec. al XIV-lea. Apărut în acele condiții istorice, *Exabiblul* a avut valoarea unei creații culturale pe care sub diferite forme o parte din omenire a prețuit-o și a folosit-o timp de șase sute de ani. Într-adevăr, în Grecia, acest cod a fost o legiuire civilă de bază în perioada bizantină, în timpurile postbizantine și în epoca modernă, fiind efectiv utilizat ca atare din sec. al XIV-lea pînă în anul 1946. Sub alte forme acest cod a fost folosit în unele țări din Europa Occidentală timp de aproape trei sute de ani. Am arătat sub ce forme a fost utilizat acest cod timp de peste două sute de ani în Moldova și Țara Romînească și timp de peste o sută de ani în Rusia.

„Habent sua fata libelli". Destinul *Exabiblului* lui Armenopol — ca însuși destinul dreptului romano-bizantin — arată că în istoria lor popoarele pot avea aceleași pravile și aceleași instituții juridice și că utilizarea creatoare a împrumuturilor culturale nu stînjenește dezvoltarea culturii lor proprii. Destinul *Exabiblului* mai dovedește că din vremuri vechi popoarele recunosc existența unor elemente comune în dezvoltarea lor istorică și în creațiile lor culturale. Dacă pentru consolidarea pozițiilor lor sociale, clasele conducătoare au căutat să adopte texte juridice universale, aceste texte cu preceptele lor mai largi au putut fi de folos și celorlalte clase și pături sociale mai ales pentru reglementările dreptului familial și pentru apărarea bunurilor dobîndite prin propriile lor activități. Studiat în acest fel, destinul istoric al *Exabiblului* reflectă progresul societății romînești în perioada de trecere de la feudalism la primele forme ale relațiilor capitaliste. În lumina istoriei universale, folosirea *Exabiblului* în Moldova și Țara Romînească este și o dovadă a prezenței poporului romîn în comunitatea culturii universale din evul mediu și de la începutul epocii moderne.

ШЕСТИКНИЖИЕ АРМЕНОПУЛА

РЕЗЮМЕ*

Автор, изложив исторические данные о жизни и деятельности Константина Арменопула как юриста и писателя Византийской империи XIV века, исследует распространение в Западной Европе его выдающегося труда, озаглавленного *Шес-*

* Данное резюме было представлено на *XII Международном съезде по византийским исследованиям*, опубликовавшем его в своих Résumé des communications, Белград-Охрид, 1961, стр. 20—21.

www.dacoromanica.ro

тикнижие. Широкое распространение этого уложения объясняется тем, что оно представляет собой систематическое обобщение римско-византийского права, а также объективными нуждами феодального и докапиталистического общества, пользовавшегося этим правом в судебной практике, в истолковании законов и при изучении права.

Большая часть настоящего исследования посвящена использованию *Шестикнижия* как источника старого румынского права. Принятие римско-византийского права в средневековых румынских государствах в сущности было продиктовано нуждами румынского феодального общества. Это право основано главным образом на регламентации приобретения и роста частной собственности и на репресивных мерах, призванных защищать социальный порядок, опиравшийся на частную собственность и разделение общества на антагонистические классы.

Применение византийских сводов законов в румынских государствах было частичным и осуществлялось постепенно. В XVIII веке и в первой половине XIX века применение римско-византийского права в этих странах объясняется переходом от феодализма к капитализму, вызвавшим необходимость использования византийских регламентаций в области обмена и кредита, мероприятий, направленных на поощрение товарного производства, а также юридических постановлений относящихся к эксплуатации труда капиталом.

Среди византийских уложений, частично или полностью использованных феодальным и докапиталистическим обществом румынских государств, *Шестикнижие* Арменопула играло особую роль. Однако эта роль не совсем хорошо известна ученым, исследующим довольно широкое применение византийского уложения, носящего имя Арменопула. Так, например, применение *Шестикнижия* в румынских государствах не привлекло внимания редакторов выдающегося юбилейного издания, вышедшего в 1952 г. в Салониках под заглавием Τομος Κωνσταντίνου 'Αρμενοπούλον.

Многие постановления и комментарии из *Шестикнижия*, иногда даже сопровождаемые ссылками на этот источник, фигурируют в румынских уложениях XVII века: в *Избранных законах* Евстратия 1632 г., в молдавском уложении *Книга наставлений для румын* 1646 г., в валашском уложении *Свод законов* 1652 г. Эти уложения заимствовали главным образом византийские тексты, относящиеся к значению обычая как источника права, к браку и разводу, к дарениям и наследованию, к опеке и юридическому положению детей, т.е. тексты гражданского права, которыми пользовались феодальные государства до того, как они начали использовать писаное право для организации административных дел.

В XVIII веке *Шестикнижие* было использовано Михаилом Фотино в качестве источника своего уложения Νομικὸν Πρόχειρον, которое применялось в Валахии в десяти различных редакциях. Две из них были опубликованы в 1765 и 1766 гг. В кратком изложении византийского права, отредактированном Андронаке Доничем и опубликованном в 1814 г. в Яссах под заглавием *Юридический учебник*, среди источников также указывается *Шестикнижие*. Этот учебник широко применялся в судопроизводстве Молдовы, чем объясняется и его перевод на русский язык.

Но еще более убедительным доказательством того, что *Шестикнижие* применялось в румынских государствах, является тот факт, что это уложение было переведено в 1804 г. на румынский язык Томой Кара в Яссах по приказу господаря Александра Моруци. Подлинник этого перевода, хранящийся в Академии Румынской

www.dacoromanica.ro

Народной Республики, отражает приспособление уложения к румынской общественной действительности. Перевод предназначался для судебных инстанций. Тот же Тома Кара отредактировал на новогреческом языке по приказу того же господаря краткое изложение *Базиликалий*, в котором можно усмотреть влияние *Шестикнижия*.

Путем изучения изданий, появившихся в Венеции в 1744, 1766, 1777, 1793 и 1805 гг. в новогреческом переводе, приписываемом Алексиосу Спаносу, можно опознать некоторые части *Шестикнижия* в *Уложении Калимаха* 1817 г., применявшемся в Молдове. Наконец, большое значение имеет новогреческая рукопись, озаглавленная Σέος Ἁρμενόπουλος, хранящаяся в Ясском государственном архиве. Эта рукопись 1820 г. представляет собой оригинальное приспособление *Шестикнижия* к судебным нуждам Молдовы.

О применении *Шестикнижия* свидетельствуют многочисленные судебные решения как светские, так и духовные. На этом основании мы считаем это уложение прямым источником румынского писаного права, применявшегося начиная с XVII века. В румынских государствах *Шестикнижие* не считалось иностранным внешним уложением. Римско-византийское право, рассматривавшееся как право универсальное, применялось в румынских государствах наравне с внутренним правом, состоявшим из обычаев и приказов господарей. Впрочем одновременное применение нескольких судебных систем являлось характерной чертой феодального и докапиталистического общества.

Введение *Шестикнижия* в старое румынское право отнюдь не являлось пассивным. По мере применения этого уложения оно приспособлялось к румынской действительности. Старая судебная практика, основывавшаяся на *Шестикнижии* доказывает, что этот кодекс соответствовал главным образом судебным нуждам боярства и духовенства, защищая учреждения феодального и докапиталистического общества.

L'*HEXABIBLOS* D'HARMÉNOPOULOS

RÉSUMÉ *

Après avoir présenté les données historiques sur la vie et l'activité de Constantin Harménopoulos comme juriste et écrivain de l'Empire byzantin au XIVe siècle, l'auteur examine la diffusion dans l'Europe Occidentale de l'*Hexabiblos*, l'œuvre remarquable d'Harmenopoulos. Cette grande diffusion est expliquée par le caractère de synthèse systématique du droit romano-byzantin que possède ce code, ainsi que par les nécessités objectives de la société féodale et précapitaliste concernant l'utilisation de ce droit dans la pratique judiciaire, dans l'interprétation des lois et dans l'étude du droit.

La plus grande partie de la présente étude est consacrée à l'utilisation de l'*Hexabiblos*, comme source de l'ancien droit roumain. La diffusion du droit romano-byzantin dans les pays roumains au moyen âge eut pour cause première les besoins de la société féodale romaine. Ce

* Le résumé qui suit fut présenté au *XIIIe Congrès international des études byzantines*, qui l'a fait insérer dans ses *Résumés des communications*, Belgrade-Ochride, 1961, p. 20—21.

www.dacoromanica.ro

droit repose surtout sur la réglementation concernant l'acquisition et l'accroissement de la propriété privée et sur des mesures répressives pour la défense de l'ordre social fondé sur la propriété privée et sur la division de la société en classes antagonistes.

L'adoption des collections byzantines dans les pays roumains fut partielle et graduelle. Au XVIIIe siècle et dans la première moitié du XIXe siècle, l'application du droit romano-byzantin dans ces pays s'explique par la transition de la société roumaine du féodalisme au capitalisme, ce qui rendit nécessaire l'utilisation des réglementations byzantines sur l'échange et le crédit, les mesures pour stimuler la production des marchandises et les dispositions juridiques pour l'exploitation du travail par le capital.

Parmi les codifications byzantines utilisées partiellement ou intégralement par la société féodale et précapitaliste des pays roumains, l'*Hexabiblos* d'Harmenopoulos eut un rôle tout particulier, qui toutefois n'est pas bien connu aux savants qui s'attachent à étudier l'application assez étendue de cette codification byzantine portant le nom de Constantin Harmenopoulos. L'application de l'*Hexabiblos* dans les pays roumains n'a même pas attiré l'attention des rédacteurs du remarquable tome commémoratif édité à Salonique en 1952 sous le titre Τόμος Κωνσταντίνου Ἁρμενοπούλου.

L'étude des conditions historiques qui ont déterminé l'application de l'*Hexabiblos* dans les pays roumains prouve que, dans le processus de centralisation de l'Etat, les classes sociales dominantes ont trouvé dans ce code un droit écrit avantageux, ayant un contenu qui correspondait aux besoins de la société féodale et précapitaliste.

Bien des dispositions et commentaires de l'*Hexabiblos*, parfois même avec renvoi à cette source, se trouvent dans les codifications roumaines du XVIIe siècle : le code d'Eustratie (*Pravila aleasă*) de 1632, le code moldave (*Carte romînească de învățătură*) de 1646, le code valaque (*Îndreptarea legii*) de 1652. Ces codes ont principalement emprunté des textes portant sur la coutume, le mariage et le divorce, les legs et les successions, la tutelle et la condition des enfants, c'est-à-dire les textes du droit privé dont les Etats féodaux se servaient, avant qu'ils aient utilisé le droit écrit pour l'organisation des services administratifs.

Au XVIIe siècle, l'*Hexabiblos* fut utilisé par Michel Photeinopoulos comme source de son code Νομικὸν Πρ'χειροο, qui eut en Valachie dix rédactions différentes, dont deux ont été promulguées en 1765 et 1766. Le résumé du droit byzantin rédigé par Andronachi Donici et publié en 1814 à Jassy sous le titre de *Manuel Juridique* indique aussi l'*Hexabiblos* parmi ses sources. Ce manuel eut une large application judiciaire en Moldavie, ce qui explique en même temps sa traduction en russe.

Mais ce qui est encore plus concluant pour l'application de l'*Hexabiblos* dans les pays roumains est le fait que ce code a été traduit en roumain par Toma Cara à Jassy, sur les ordres du prince régnant Alexandru Moruzi en 1804. L'original de cette traduction, conservé par l'Académie de la République Populaire Roumaine, reflète les adaptations du code aux réalités sociales roumaines. Cette traduction a été destinée aux instances judiciaires. Le même Toma Cara a rédigé en néogrec, sur les ordres du même prince, un résumé des *Basiliques*, dans lequel on retrouve l'influence de l'*Hexabiblos*.

Par l'étude des éditions en néogrec dues à Alexandre Spanos et publiées à Venise en 1744, 1766, 1777, 1793 et 1805, on peut identifier certaines parties de l'*Hexabiblos* dans *Codul Callimachi* de 1817, qui fut appliqué en Moldavie. Très important, enfin, est le manuscrit néogrec intitulé Νέος Ἁρμενόπουλος, conservé à Jassy dans les Archives de l'Etat. Ce manuscrit de 1820 est en quelque sorte une originale adaptation roumaine de l'*Hexabiblos*, destinée aux instances judiciaires de Moldavie.

www.dacoromanica.ro

L'application de l'*Hexabiblos* est confirmée par de nombreuses décisions judiciaires, tant laïques qu'ecclésiastiques. C'est pourquoi nous considérons ce code comme une source directe du droit écrit roumain appliqué à partir du XVIIe siècle. Dans les pays roumains l'*Hexabiblos* n'a pas été considéré comme un code externe et étranger. Estimé comme droit universel, le droit romano-byzantin a été utilisé dans les Etats roumains parallèlement au droit interne, constitué par la coutume ou les ordres des souverains. L'application concomitante de plusieurs systèmes juridiques était d'ailleurs un trait caractéristique de la société féodale et précapitaliste.

L'utilisation de l'*Hexabiblos* dans l'ancien droit roumain ne fut point passive. L'application de ce code dut s'adapter aux réalités roumaines. L'ancienne jurisprudence roumaine basée sur ce code prouve qu'il répondait surtout aux besoins judiciaires de la noblesse et du clergé, étant donné qu'il protégeait fermement les institutions de la société féodale et précapitaliste.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

RELAŢIILE ROMÎNO-TURCE ÎN PERIOADA FEBRUARIE—IULIE 1866. ÎNFIINŢAREA COMITETULUI CENTRAL SECRET BULGAR DE LA BUCUREŞTI ŞI LEGĂTURILE ACESTUIA CU GUVERNUL ROMÎN

DE

CONSTANTIN N. VELICHI

În cel de-al şaptelea deceniu al sec. al XIX-lea lupta de eliberare a poporului bulgar capătă o deosebită amploare. Ea se duce nu numai de pe teritoriul Bulgariei, ci şi din sînul emigraţiei din Romînia şi sudul Rusiei. Începînd din cea de-a doua jumătate a acestui deceniu, Bucureştii devin sediul unor organizaţii bulgare burgheze, burghezo-liberale sau revoluţionare, cum au fost Asociaţia de binefacere, Comitetul Central Secret Bulgar, Comunitatea Bulgară sau, mai tîrziu, Comitetul Central Revoluţionar Bulgar şi altele. Masele populare din ţara noastră au privit cu simpatie şi au ajutat întotdeauna această mişcare de eliberare, ai cărei fruntaşi au avut legături şi cu unele personalităţi politice de la noi. Astfel de legături au existat, între altele, în perioada cînd a activat la Bucureşti Comitetul Central Secret Bulgar şi asupra unora dintre ele ne vom opri mai jos.

În istoriografia actuală sovietică, bulgară şi romînească persistă încă unele aprecieri greşite în ceea ce priveşte Comitetul Central Secret Bulgar, care a luat fiinţă la Bucureşti în primăvara anului 1866. Principala cauză a acestor aprecieri se datoreşte faptului că istoria acestei organizaţii a emigraţiei burgheze bulgare din Romînia s-a scris mai ales pe baza unor izvoare de a doua mînă, în special literatură memorialistică, materialul documentar care s-a păstrat fiind insuficient pentru precizarea tuturor datelor şi cîte o dată utilizat doar parţial.

Cum era şi firesc, majoritatea lucrărilor referitoare la C.C.S.B. s-au scris de către istoricii bulgari pe care această problemă i-a interesat îndeosebi. Pe baza memoriilor lăsate de contemporani, ca şi a documen-

www.dacoromanica.ro

telor existente în arhivele bulgare, istoricul bulgar burghez Straşimirov s-a ocupat în două rînduri de această problemă ajungînd la anumite concluzii, dintre care unele au fost preluate mai mult sau mai puţin critic şi de istoricii bulgari sau străini care au scris despre această organizaţie după 1944. Ultimele lucrări dedicate C.C.S.B. se datoresc istoricului bulgar marxist Al. Burmov, publicate în revista „Istoriceski Pregled" a Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe a Republicii Populare Bulgare [1]. Cu rezerva lipsurilor ce se vor arăta mai jos ele reprezintă cele mai valoroase studii referitoare la C.C.S.B. scrise în istoriografia bulgară. Cel de-al treilea articol anunţat de acelaşi istoric nu a mai apărut. El urma desigur să trateze şi orientarea ideologică a C.C.S.B. Această lipsă este suplinită de excelenta lucrare a lui D. Kosev menţionată aici. Concluziile la care s-a ajuns în aceste studii se reflectă şi în ultima ediţie a tratatului de istorie a Bulgariei [2].

În general lipsurile istoriografiei bulgare actuale se referă la data înfiinţării acestei organizaţii (martie 1866), la rolul pe care Ion Brătianu l-ar fi jucat în crearea ei şi la legăturile pe care ultimul le-ar fi avut cu unii reprezentanţi de seamă ai emigraţiei bulgare în aceeaşi perioadă — martie 1866. De asemenea, în istoriografia bulgară actuală nu s-a subliniat în suficientă măsură ecoul pe care l-au avut în masele populare unele acţiuni ale aceluiaşi Comitet. Utilizînd lucrările acestei istoriografii, unele aprecieri greşite au trecut şi în istoriografia sovietică sau în cea românească.

Prin articolul de faţă, sprijinindu-ne mai ales pe documente de arhivă, necunoscute pînă acum, urmărim să aducem unele precizări asupra relaţiilor româno-turce din februarie-iulie 1866, asupra C.C.S.B, şi a unor legături între această organizaţie şi unele personalităţi politice de la noi, arătînd între altele că Ion Brătianu nu a contribuit cu nimic la crearea C.C.S.B. şi că nu a avut nici un fel de legături, în perioada 11/23 februarie—10/22 mai 1866, cu Rakovski sau cu alţi emigranţi bulgari de la Bucureşti. La fel, contrar unor păreri ce mai persistă încă, I. Brătianu n-a acordat nici un fel de ajutor C.C.S.B., chiar atunci cînd acesta i l-a solicitat stăruitor. De asemenea, nici înfiinţarea C.C.S.B. nu poate fi stabilită în martie 1866, aşa cum se admite în mod unanim, ci ceva mai tîrziu. Tot pe baza unor documente se va arăta ecoul pe care crearea C.C.S.B. şi situaţia politică din Romînia, din timpul în care s-a format această organizaţie, l-a avut în sînul maselor populare. În sfîrşit,

[1] Pentru a nu aglomera studiul de faţă trimitem la bibliografia bulgară foarte bogată, dată în aceste două articole. Vezi Al. K. Burmov, *Таен централен български комитет (Образование и първи период от развитието му)* în „Исторически Преглед", XVI, Sofia, 1960, nr. 2, p. 40—65 şi *Таен централен български комитет (Втори период от съществуването му)*, în aceeaşi revistă din acelaşi an, nr. 3, p. 59—84; adăugăm la această bibliografie lucrarea acad. D. Kosev, *Към историята на революционното движение в България през 1867—1871*, Sofia, 1958, în care primul capitol se referă la C.C.S.B. Vezi recenzia lui C. Velichi în „Romanoslavica", V, Bucureşti, 1962, p. 226—227. Pentru cele două articole ale lui Burmov, vezi şi prezentarea lui C. Velichi în revista „Studii", nr. 5, XV, Bucureşti, 1962, p. 1317—1318. N. Kondarev, *Към въпроса за революционното движение в България, през 1867—1871*, Sofia, 1962, p. 30 şi urm.

[2] *История на България*, vol. I, ed. a II-a, Sofia, 1961, p. 408—410.

www.dacoromanica.ro

faptul că în istoriografia românească s-a scris foarte puțin și cu unele greșeli despre relațiile romîno-bulgare în perioada existenței C.C.S.B. formează un motiv în plus pentru necesitatea elaborării prezentului studiu. Pentru a nu-i da o extindere prea mare, nu se vor trata aici toate problemele legate de existența și activitatea C.C.S.B., insistîndu-se doar asupra celor menționate mai sus, istoria acestei organizații bulgare fiind cu multă competență tratată în articolele lui Al. Burmov și D. Kosev citate mai sus.

Este cunoscută atitudinea Porții Otomane față de evenimentele ce au urmat la noi după detronarea lui Alex. Ion Cuza [1] și măsurile pe care guvernul le-a luat în această situație. Și în istoriografia bulgară se arată că în urma înlăturării lui Cuza, Romînia s-a găsit într-o situație foarte primejdioasă, Poarta concentrînd trupe la Dunăre. La București se zvonise „că turcii se pregăteau să treacă Dunărea pentru a-l readuce la tron pe Cuza... În această situație Brătianu și Rosetti au hotărît să utilizeze emigrația revoluționară bulgară, îndemnînd-o să treacă la acțiuni ofensive, prin care ar fi abătut atenția guvernului turc" [2].

Al. Burmov, folosind lucrările memorialistice bulgare, admite că înainte de 25 martie 1866 [3] „Brătianu s-a adresat lui Rakovski" întrebîndu-l dacă ar putea strînge voluntari ca să lupte împotriva turcilor în cazul cînd aceștia vor ataca Romînia. Cunoscutul revoluționar bulgar ar fi răspuns că poate dispune în trei zile de 5 000 de oameni, dacă guvernul romîn își va lua sarcina înarmării lor. A doua zi însă „Brătianu s-a răzgîndit", ba chiar a declarat altcuiva că Rakovski, cu 5 000 de oameni, i-ar putea cauza unele neplăceri. De aceea „acest om primejdios trebuia înlăturat de aici" și numai după asta s-ar putea trece la recrutarea unor revoluționari. Mai mult, Brătianu ar fi arătat că s-ar fi prezentat la dînsul un alt bulgar, care i-ar fi spus să se păzească de Rakovski. În consecință, Brătianu a renunțat la acest revoluționar bulgar, care a început a fi urmărit de poliție. La finele lui martie Rakovski a plecat la Brăila, dar văzîndu-se și aci urmărit a trecut la Galați, și de aci în Rusia [4].

La trei zile de la plecarea lui Rakovski din București (deci pe la 23—25 martie), C. A. Rosetti a repetat aceeași propunere lui Ivan Kasabov, secretarul celui dintîi. A doua zi (deci 25—26 martie) acesta a arătat lui Rosetti că recrutarea unor voluntari bulgari, după trista experiență din Serbia, ar fi un lucru mai greu de realizat, propunînd însă formarea unui Comitet secret bulgar, care să organizeze o răscoală în Bulgaria, ceea ce ar atrage atenția turcilor în această direcție. Deși de acord în principiu, Rosetti ar fi amînat o zi (26—27 martie cel mai tîrziu)

[1] P. Constantinescu-Iași, *Liberalii romîni și vechii revoluționari bulgari*, Iași, 1924, p. 2.

[2] D. Kosev, *Лекций по нова българска история*, Sofia, 1951, p. 172.

[3] Datele utilizate în articolele lui Burmov, ca și în general în istoriografia bulgară pentru această perioadă, sînt acelea ale stilului vechi.

[4] Al. Burmov, *op. cit.*, p. 44—45. Pentru datarea acestor tratative vezi p. 54—55. Aceeași versiune se găsește și în vol. I, ed. a II-a, al tratatului de istorie a Bulgariei. Dacă aci nu se precizează data acestor tratative, se trimite însă la lucrările lui Straşimirov și Burmov, citate mai sus și în care se afirmă că aceste convorbiri au avut loc în primele zile din a doua jumătate a lunii martie. Vezi D. T. Straşimirov, *Комитетското десетилетие*, în *България 1 000 години*, Sofia, 1930, p. 863 și Burmov, *op. cit.*, p. 54—55.

www.dacoromanica.ro

răspunsul pentru a se sfătui cu Brătianu. Ultimul fiind şi el de acord, Comitetul secret romîn (cel care îl detronase pe Cuza) a delegat trei persoane: C. Ciocîrlan, Gr. Serurie şi E. Carada, care să stea de vorbă cu reprezentanţii emigraţiei propuşi de Kasabov: D. Diamandiev, St. Riapov, Iv. Agenov, At. Andreev şi Har. Searov. După o altă versiune, Comitetul romîn ar fi intrat în contact cu aceiaşi bulgari prin negustorul N. Jipa, membru al Comitetului romîn şi asociat în comerţ al negustorului bulgar At. Andreev. După cîteva convorbiri ale delegaţilor bulgari D. Diamandiev, Iv. Kasabov şi alţi fruntaşi bulgari (care ar fi alcătuit Comitetul Central Secret Bulgar) cu delegaţii romîni, una în casa lui Ciocîrlan, alta la redacţia ziarului „Romînul", s-a ajuns la încheierea acelui act de „... coaliţiune sacră... " al cărui scop era lupta popoarelor balcanice împotriva Turciei şi crearea unor state autonome şi independente. Comitetul Central Secret Bulgar ar fi luat deci fiinţă după Al. Burmov la 25—26 martie 1866, convorbirile dintre Brătianu şi Rakovski ca şi acelea dintre Rosetti şi Kasabov avînd loc înainte de această dată [1]. Aceasta ar însemna că discuţiile între Brătianu şi Rakovski s-ar fi dus cel mai tîrziu la mijlocul lunii martie, că discuţiile Rosetti-Kasabov ar fi avut loc între 21—25 martie, la această ultimă dată şi ca rezultat al convorbirilor luînd fiinţă şi respectivul Comitet Secret. Tratativele între cele două comitete au continuat şi în prima jumătate a lunii aprilie, dar pînă la urmă acest act a rămas nesemnat de partea românească, Ciocîrlan afirmînd că n-ar fi nevoie de asemenea întăriri, bulgarii putînd lucra după prevederile respectivei „Coaliţii". Cauza nesemnării s-ar fi datorat faptului că relaţiile dintre Romînia şi Poartă s-au normalizat şi în consecinţă romînii n-ar mai fi avut nevoie de o asemenea „Coaliţie". Privind critic această ultimă afirmaţie a memorialiştilor, Burmov constată şi el un anacronism: tratativele s-au încheiat în prima jumătate a lunii aprilie, iar situaţia din Romînia „a ajuns la un sfîrşit favorabil abia la finele lunii iunie" [2]. Istoricul bulgar nu caută să lege renunţarea semnării coaliţiei de către partea românească de acest „sfîrşit favorabil" şi să plaseze înfiinţarea Comitetului Central Secret Bulgar şi a Coaliţiei Sacre mai tîrziu, ci, luînd ca bune datele cronologice de mai sus, caută cauza nesemnării în alte considerente. Astfel s-ar putea presupune că membrii C.C.S.B. n-ar fi inspirat destulă încredere, că acţiunea lui Kasabov, care ar fi trecut îndată la recrutarea voluntarilor, n-ar fi dat rezultatele sperate, că „romînii n-ar fi vrut să se angajeze cu atît de multe obligaţii" prevăzute în Coaliţia Sacră ş.a. [3]

Aproape simultan cu alcătuirea „Actului de Coaliţie Sacră" s-a elaborat şi statutul C.C.S.B., care deşi nu este datat se consideră ca fiind alcătuit tot la finele lui martie-începutul lui aprilie 1866.

---

[1] Burmov datează prima convorbire dintre Rosetti şi Kasabov „în săptămîna dinainte de 27 martie" (*op. cit.*, p. 55). De fapt însă din textul lui Kasabov, *Моите спомени от възраждането на България с революционни идеи*, Sofia, 1905, p. 52, se pare că Rosetti l-a vizitat pe Kasabov la trei zile după ce Rakovski plecase la Brăila — deci 2—3 aprilie.

[2] Al. Burmov, *op. cit.*, p. 57.

[3] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

Din cele de mai sus rezultă atît rolul pe care l-ar fi jucat Brătianu la crearea C.C.S.B., cît și data la care acesta ar fi luat ființă — 25 martie 1866. Aceste greșeli s-au putut strecura în istoriografia bulgară, așa cum s-a arătat la început, din cauza lipsei unor izvoare care să precizeze toate datele problemei, a folosirii nu totdeauna critic a literaturii memorialistice, la care trebuie să adăugăm și necunoașterea amănunțită a situației din Romînia din lunile februarie-iunie 1866, ca și a relațiilor turco-romîne din aceeași perioadă. Precizarea acestor relații, ca și datele pe care le oferă unele documente inedite sau mai puțin cunoscute permit îndreptarea acestor greșeli.

★

După detronarea lui Cuza, Romînia s-a găsit într-adevăr într-o situație grea mai ales față de Turcia, unirea celor două Principate însăși putînd fi periclitată. De aci și măsurile luate.

La finele lunii februarie s-a hotărît ca o delegație compusă din Manolachi Costachi, G. Costaforu și Al. Golescu să plece îndată la Constantinopol, pentru a ruga Înalta Poartă să nu fie împotriva „dorinței unanime a națiunii romîne" .

În același timp delegații trebuiau să ia legătură cu reprezentanții puterilor garante pentru a le cîștiga bunăvoința. Din corespondența acestei delegații [1] ca și din alte date, evoluția relațiilor turco-romîne în perioada februarie-iulie 1866 poate fi cunoscută în amănunt, și aceasta contribuie foarte mult la datarea înființării C.C.S.B.

Delegația Romîniei a sosit la Constantinopol [2] pe la jumătatea lui martie. Pînă la această dată Bordeanu nu comunicase nici o mișcare de trupe. Abia la 22 martie/3 aprilie Golescu anunță că în urma unor pretinse dezordini în țară ziarele vorbeau de trimiterea unei armate de 20 000 de oameni la Dunăre și de 10 000 de ostași trimiși la Șumla. Fuad Pașa desmințise însă aceste știri la întrebarea lui Bordeanu. Alte zvonuri arătau că turcii trimiseseră doar agenți secreți care să provoace manifestații separatiste spre a acționa asupra conferinței de la Paris. În raportul detaliat pe care-l trimetea Golescu la 23 martie/4 aprilie, și în care relata audiența delegației la Aali Pașa și la Fuad Pașa, sublinia aceleași bune relații, ba chiar o oarecare bunăvoință.

Abia la 1/13 aprilie, cînd conferința de la Paris se încheiase, raportul delegației arată o mică schimbare de atitudine. În audiența din această zi „Aali Pașa era vădit indispus". La sfîrșitul ei, demnitarul turc afirmase lui Golescu că nu putea deocamdată să-i spună dacă nu cumva Poarta nu „va fi obligată să ia de-acum înainte măsuri împotriva noastră" [3]. La 7/19 aprilie Ghica îi scria lui Golescu că atitudinea pe care o ia guvernul otoman poate fi considerată „ca o adevărată ostilitate" și că aceasta ar putea determina Romînia „să caute sprijin într-altă parte decît la puterea suzerană [4].

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dosar 125/1866, p. 26.

[2] Prima telegramă a lui A. Golescu de la Constantinopol datează din 22 martie (Arh. M.A.E., dos. cit., p. 36)

[3] Arh. M.A.E., dos. 125/1866, p. 233—234.

[4] Ibidem, p. 236.

www.dacoromanica.ro

Deşi foarte interesante, discuţiile lui Golescu cu reprezentanţii marilor puteri la Poartă nu privesc — cu o singură excepţie — problema noastră. Această excepţie este convorbirea avută cu contele Ignatiev, ministrul plenipotenţiar al Rusiei, care după expresia lui Golescu „i-a arătat un interes viu, ba aş spune chiar aproape o prietenie". Subliniind că Rusia nu ne este ostilă, Ignatiev a afirmat totuşi că ea nu ne poate susţine „în izolarea noastră şi că în solidaritatea cu ceilalţi creştini din Turcia ar trebui să căutăm cheia protecţiei sale" [1].

În raportul său de la 22 aprilie/4 mai Golescu arăta printre altele că Aali Paşa a devenit mai amical şi că i-a făcut anumite declaraţii „confidenţiale" rugîndu-l să le transmită guvernului romîn cu acest titlu. Turcia propunea ca locotenenţa să numească imediat un prinţ indigen sau un caimacam pe un termen de cinci ani. În acest caz marile puteri ar fi puse în faţa unui fapt împlinit, Poarta ne va lua apărarea şi problema prinţului străin ar fi doar amînată. Aceasta a fost de fapt ultima încercare a Porţii de a convinge guvernul romîn să aleagă un prinţ indigen. În orice caz, tonul discuţiei a fost de astă dată cu totul prietenos [2].

Abia la 2/14 mai relaţiile romîno-turce au intrat într-o fază cu totul nouă. La această dată guvernul comunica lui Golescu că era însărcinat să aducă la cunoştinţa Porţii zvonurile îngrijorătoare, şi care nu erau lipsite de orice temei, asupra unor măsuri militare pe care Turcia începuse a le lua. Astfel, vase cu echipament militar urcaseră pe cursul Dunării pînă la Rusciuk şi persoane interesate nu întîrziau să amplifice aceste zvonuri şi să turbure spiritele [3].

Această atitudine a Porţii a determinat guvernul romîn să se adreseze baronului Offenberg, consulul Rusiei la Bucureşti. În nota adresată acestuia se arăta că „Poarta persistă într-o atitudine ameninţătoare pentru teritoriul nostru, judecînd numai după concentrarea continuă a trupelor sale în diversele puncte ale frontierei noastre dunărene". Aceasta arăta intenţia precisă de a invada teritoriul ţării. Nota se încheia arătîndu-se că „sîntem hotărîţi să ne opunem cu o voinţă cu totul fermă violării teritoriului ţării a cărui neutralitate este garantată de marile puteri" [4].

În sfîrşit, relaţiile cu Turcia s-au înăsprit şi mai mult la 11/23 mai cînd Fuad i-a declarat lui Golescu „pe un ton grav şi solemn" că, în urma refuzului nostru de a ţine seamă de sfaturile Porţii şi de hotărîrile conferinţei, Turcia nu va mai avea în vedere în legăturile cu noi decît „propriile sale interese" [5]. În urma acestei situaţii Golescu era înştiinţat la 3/15

---

[1] Raportul lui Golescu din 20 aprilie/2 mai în Arh. M.A.E., dos. cit., p. 282.

[2] Ibidem, p. 285.

[3] Ibidem, p. 336—337. Aceasta corespunde şi cu ştirile pe care d'Avril, noul consul al Franţei la Bucureşti, le comunica la Paris la 5/17 mai: „Turcii se concentrează la Rusciuk şi la Tulcea. Am sfătuit guvernul provizoriu să se abţină de la orice provocare. De frică să nu fie surprins el prepară în secret o concentrare".

[4] Arh. M.A.E., dos. cit., p. 344.

[5] Ibidem, p. 346. Raportul lui Golescu din 12/24 mai.

www.dacoromanica.ro

iunie că „zilele astea, gata pentru orice eventualitate, armata romînă a plecat de la București pentru a forma o linie defensivă" [1].

Din corespondența purtată de colonelul N. Haralambie, comandantul brigăzii I care își avea sediul la Giurgiu, cu colonelul Crețulescu, comandantul brigăzii a II-a cu sediul la Oltenița, și cu Ministerul de Război, corespondență păstrată la Arhivele Statului din București și nefolosită pînă acum, se pot vedea foarte bine atît mișcările trupelor noastre cît și acelea ale trupelor turcești care soseau în porturile de la Dunăre. Datele sînt confirmate de rapoartele trimise la București de prefecții județelor de la Dunăre.

Din aceste corespondențe reies de asemenea eforturile pe care le făcea guvernul — prin Ministerul de Război, ca și prin cel de Interne — pentru ca pe de o parte să afle exact situația și intențiile trupelor turcești de pe țărmul drept al Dunării, iar pe de alta să evite, potrivit sfaturilor consulului francez, „orice provocare".

La 17 mai știri de la Turnu-Măgurele și Brăila arătau că la Nicopole și la Măcin nu era nici o mișcare de trupe turcești. Și de la Galați ca și din alte părți dunărene, la finele lunii nu se anunța nici o mișcare pe malul turcesc [2].

Că la finele lunii mai, la Dunăre, situația nu era prea încordată ne-o arată telegrama din 1 iunie a căpitanului Paraschivescu, care comunica de la Călărași colonelului Crețulescu la Oltenița următoarele : „Ca să am mai sigură informație, am fost eu împreună cu prefectul de Ploiești, Văcărescu, la Silistra. M-am preumblat prin prejurul cătărmilor, grajdurilor și corturilor". Raportînd detaliat numărul trupelor, pe arme, Paraschivescu adăuga : „Am vorbit chiar cu șefii acestor trupe. *Multă armată se află la Varna și Șumla, dar staționează acolo pînă la al doilea ordin.* De vor veni azi, vă anunț" [3].

Toate aceste știri arată deci clar că acele zvonuri răspîndite de unele ziare din Imperiul Otoman și raportate la timp (22 martie) de A. Golescu la București, dar dezmințite de Aali Pașa, n-au fost întemeiate. Armate turcești n-au sosit în martie la Dunăre, ci abia mai tîrziu la Șumla și acestea în număr mic. De asemenea, zvonurile alimentate de Poartă și-au produs efectul dorit la București mult mai tîrziu. A fost nevoie chiar de o dezmințire a guvernului. La 7/19 mai acesta dădea publicității un comunicat ce trebuia larg difuzat „spre liniștea poporului romîn" și în care se arăta că în urma concentrării unor trupe turcești spre frontierele Albaniei, Muntenegrului, Serbiei și la Dunăre, „voitorii de rău... ca să nelinișteascâ

[1] Arh. M.A.E., dos. cit., p. 362—363. De fapt colonelul Haralambie se afla la Oltenița încă de la 15/27 mai cînd sosise aici și primul escadron de cavalerie. În aceeași noapte urma să sosească și un batalion de vînători. După știrile pe care le primea și le comunica Ministerului de Război, atît la Turtucaia cît și la Silistra sau Rusciuk nu sosiseră încă nici un fel de trupe noi (Arh. St. Buc., Mss. 1554, p.1—6). Trupele de la Rusciuk aveau același efectiv (6000 oameni) comunicat încă de la 2/14 martie de Prokesch, ministrul Austriei la Constantinopol, lui Mensdorf la Viena (Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza*, Paris, 1930, p. 239).

[2] Arh. St. Buc., M.A.I., Div. Adm. I, dos. 194/1866, p. 8—12, 14—17, 18, 24. Arh. St. Buc., Fond. M.A.I., Div. rurală-comunală II, dos. 60/1866, f. 22—23.

[3] Arh. St. Buc., Mss. 1554, p. 30.

www.dacoromanica.ro

spiritele în ţară răspîndesc felurimi de vorbe". Guvernul încredinţa populaţia că de la Paris şi Constantinopol veniseră asigurări că nici o armată nu poate „trece pe tărîmul romînesc fără încuviinţarea Puterilor Garante" care nu permit aceasta [1].

Adevărata mişcare a trupelor turceşti spre Dunăre începe încă din primele zile ale lunii iunie. Astfel la 22 mai/3 iunie soseau de la Şumla la Silistra „peste 5 000 (oameni) oştire turcească compusă din cavalerie şi infanterie şi s-a aşezat de vale spre cetate. Se zice că are să mai vie" [2]. Alţi 2 000 de infanterişti soseau a doua zi 23 mai/4 iunie [3]. Ministerul de Interne era anunţat din Giurgiu că în marginea Rusciukului erau două tabere militare avînd fiecare cîte 600 de corturi cu cîte 7—10 soldaţi [4]. Şi de la Oltenita se anunţau mişcări de trupe. La 28 mai/9 iunie colonelul Haralambie anunţa că trupele turceşti din faţa Giurgiului crescuseră pînă la 10—15 000 de oameni şi 5 baterii. Redutele se reparau în grabă, vasele turceşti stăteau sub presiune, iar alte trupe din interior se concentrau la Şumla [5]. Concentrarea trupelor de la Dunăre atingea astfel culmea în prima decadă a lunii iunie. Aceasta o arată şi ziarele bulgare, care apăreau în Imperiul Otoman, ca de pildă „Турция" şi „Время" [6]. Ea este confirmată de raportul telegrafic din 8 iunie al colonelului Creţulescu către Ministerul de Război, în care se afirma că turcii fac aprovizionări enorme. „Pe toate drumurile (declara cineva întors de curînd din Bulgaria) nu vezi decît căruţe încărcate cu provizii". Tabăra din jurul oraşului Razgrad, pe drumul ce duce la Rusciuk, numără 10—12 000 de oameni — infanterie, cavalerie şi artilerie. Acest corp de armată venise de la Constantinopol prin Varna. Un alt corp de armată, despre care nu se ştiuse nimic pînă acum, avînd 5—6 000 de oameni, plecase de la Varna şi se afla la patru ore de Turtucaia. Omer Paşa, care era aşteptat pentru ca trupa „să se pună în marş — nu se ştie spre ce punct", întîrzia şi se zvonea că ar fi fost înlocuit [7]. În sfîrşit, la 1/14 iunie Omer Paşa sosise la Rusciuk şi alte armate continuau să vină spre Dunăre [8].

Toate aceste concentrări de trupe creaseră o stare de alarmă în tabăra romînească. Deşi la 2 iunie colonelul Creţulescu invita pe primarul Oltenitei să comunice locuitorilor să fie fără grijă, deoarece guvernul „a luat toate măsurile" şi „armata va respinge ori ce invazie străină", chiar dacă deocamdată n-ar fi nici un motiv de îngrijorare [9], a doua zi dădea comandanţilor de unităţi din brigada sa următorul ordin : „Fiţi gata, fără

---

[1] „Monitorul" din 7/19 mai 1866. Vezi şi ziarul bulgar „Время", nr. 39 din 14 mai 1866, citat de Burmov, *op. cit.*, p. 57.

[2] Telegrama locot. Iliescu către Creţulescu — Arh. St. Buc., Mss. 1554, p. 48.

[3] Arh. St. Buc., Mss. citat, p. 46.

[4] Arh. St. Buc., M.A.I., Div. Adm. I, 194/1866, p. 25.

[5] Telegrama col. Haralambie către Creţulescu, Arh. St. Buc., Mss. cit., p. 57.

[6] „Турция", numerele din 4 şi 11 iunie ; „Время" din 4 iunie, ambele menţionate de Burmov, *op. cit.*, p. 57.

[7] Raportul colonelului Creţulescu — Arh. St. Buc., Mss. 1554, p. 81.

[8] Ibidem, p. 115. Telegrama locot. Iliescu. La Silistra se mai aştepta de la Şumla un regiment de zuavi. Alte trupe veniseră la 20 iunie la Turtucaia (ibidem, p. 120).

[9] Ibidem, p. 40.

www.dacoromanica.ro

a osteni oamenii; puteți auzi bubuitul armelor dintr-un moment într-altul"[1]. Tot atît de alarmat era și colonelul Haralambie care la 28 mai/7 iunie întreba Ministerul de Război: „În cazul cînd voi auzi bubuitul tunului din partea Giurgiului, trebuie să rămîn aici sau să mă îndrept spre grosul armatei?"[2]. Căpitanul Paraschivescu de la Călărași, aflînd că Mithad Pașa, conducătorul vilaietului dunărean, a sosit la Silistra, „s-a dus și el la cordon". Semnificativ pentru intențiile turcilor, Pașa l-a chemat și i-a declarat că „lucrurile se vor potoli în curînd", dîndu-i și permisia de a vizita tabăra militară de lîngă cetate[3].

Totuși situația era considerată ca gravă. Carol însuși a vizitat pozițiile armatei romîne de pe Argeș[4], iar Ion Ghica plecase în misiune oficială la Poartă, sultanul refuzînd însă să-l primească pînă la 11/23 iunie[5].

La 24 iunie, cu toate că turcii continuau să facă lucrări militare pe țărmul Dunării, nu se putea constata nici un semn de ostilitate. Deși armata era gata să facă față situației în caz de atac, iar linia defensivă era situată pe Argeș, o invazie turcească nu părea probabilă mai ales că „la Rusciuk ca și în alte puncte, turcii erau convinși că va fi vorba de un război cu rușii și arătau chiar simpatie față de noi"[6].

Tensiunea a continuat să scadă pînă la 16 iunie cînd trupele turcești ca și cele romînești au început să se retragă[7]. Cu cîteva zile mai înainte la Constantinopol se vorbea de condițiile în care Poarta îl va recunoaște pe Carol[8].

★

Nu rămîne nici o îndoială că înființarea C.C.S.B. trebuie pusă în legătură cu situația externă în care s-a găsit Romînia după detronarea lui Cuza și în special cu primejdia unei invazii turcești pe teritoriul său, așa cum s-a arătat mai sus. Cunoscînd în detalii evoluția relațiilor romîno-turce și dîndu-ne seama de imposibilitatea unei astfel de invazii în prima jumătate a lunii martie, reiese clar că C.C.S.B. nu a putut lua ființă în a doua jumătate a acestei luni, așa cum a afirmat Strașimirov și nici la 25—26 martie cum a afirmat Burmov, ci abia în luna mai cînd a început într-adevăr să se contureze o asemenea primejdie.

O serie de elemente precis datate vin să confirme această ipoteză și ele sînt cele arătate mai jos.

Istoriografia bulgară a situat înființarea C.C.S.B. în a doua jumătate a lunii martie 1866 luîndu-se după afirmația lui Panaiot Hitov care vorbește de

[1] Raportul colonelului Crețulescu — Arh. St. Buc., Mss. 1554, p. 50.
[2] Ibidem, p. 77.
[3] Ibidem, p. 92.
[4] Ibidem, p. 57.
[5] „Время", din 11 iunie. Vezi și N.Liu, *Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*, București, 1962, p. 140 și urm.
[6] Arh. M.A.E., dos. 125/1866, p. 366—367. Un incident banal de frontieră (grănicerii romîni trăseseră din greșală într-o barcă turcească) n-a fost folosit de turci nici măcar pentru un protest mai sever, totul aranjîndu-se simplu și ușor între autoritățile de frontieră — Arh. St. Buc., M.A.I., Dos. Adm. I, 194/1866, p. 39—41.
[7] La 5 iulie se dăduse ordin ca escadroanele din Argeș și Muscel să pornească spre districtele lor — Arh. St. Buc., Mss. 1554, p. 147 și următoarele. Pentru retragerea turcilor vezi p. 162.
[8] Arh. M.A.E., dos. 125, f. 374.

www.dacoromanica.ro

o întrevedere Brătianu-Rakovski, întrevedere care nu a dat rezultatul așteptat, ci dimpotrivă ar fi dus la urmărirea lui Rakovski de către poliția romînească, fapt care l-a silit să plece la Brăila și apoi în Rusia. Dat fiind că Rakovski, după propria sa mărturisire, a părăsit Bucureștii cu cîteva zile înainte de 27 martie/8 aprilie, reieșea cu necesitate faptul că înființarea C.C.S.B. nu a putut avea loc decît în jurul acestei date. Nu s-a examinat însă și situația celuilalt partener al discuției, pentru a vedea dacă a fost posibil ca acesta să aibă sau nu întrevederi cu fruntașul revoluționar bulgar. Or, faptele arată clar că aceste întrevederi nu au putut avea loc.

Într-adevăr, Ion Brătianu personal n-a putut juca nici un rol în această vreme (martie 1866) și nici Rakovski nu a putut avea convorbiri cu dînsul, deoarece primul se afla în străinătate. La 19/31 martie Brătianu era la Düsseldorf, la 20 martie/2 aprilie scria de la Paris soției sale și scrisoarea nu arăta că va părăsi capitala Franței într-o zi sau două. Este adevărat însă că Brătianu s-a întors pentru cîteva zile la București, spre a organiza plebiscitul care să înfăptuiască dorința coaliției burghezo-moșierești de a aduce în țară prințul prusac. El n-a putut pleca însă de la Paris mai devreme de 25 martie/6 aprilie, sosind astfel la București cel mai devreme în prima zi a lui aprilie. Or, Rakovski părăsise Bucureștii cu vreo 10 zile mai înainte, iar la 31 martie/12 aprilie o pornise de la Sinești spre Brăila. Așa cum arată Burmov, pe baza unor date certe și cum scrie și Rakovski însuși, ultimul plecase din capitală la Sinești cu cîteva zile înainte de Paști, adică atunci cînd Brătianu nu sosise încă în țară. N-a putut avea deci loc nici o convorbire de care vorbesc memorialiștii bulgari, nici răzgîndirea și nici hotărîrea lui Brătianu de a-l îndepărta din țară pe Rakovski, în urma unor clevetiri. Așa se explică și faptul că nici Kasabov, nici Kisimov și nici At. Andreev nu afirmă nimic în legătură cu convorbirea Rakovski-Brătianu. Andreev afirmă însă altceva și anume că lui Rakovski, ca și altor bulgari, li s-ar fi propus să facă parte din Comitetul secret romîn, care pregătea detronarea lui Cuza. Aceștia însă ar fi refuzat deoarece era un act de nerecunoștință din partea lor să lovească „în omul care a făcut un mare bine poporului nostru, dînd poruncă să se primească în Școala de Medicină înființată de Dr. Davilla cîțiva bulgari, care toți sînt astăzi (1893) în Bulgaria doctori în medicină și chirurgi" [1]. Și Kasabov arată că Alexandru Ion Cuza, prin secularizarea averilor mînăstirești, „a făcut pentru noi bulgarii, în privința problemei bisericești un mare bine", lucru recunoscut și de Aali Pașa ministrul de Externe al Turciei.

De altfel poliția romînească îl urmărea pe Rakovski încă din ultimele zile ale lui martie, adică înainte de sosirea lui Brătianu la București. Rezultă deci în mod clar că în perioada dată — finele lui martie — nu poate fi vorba de nici o întrevedere Brătianu-Rakovski. O asemenea con-

[1] P. Kisimov, *op. cit.*, p. 26. De fapt cei „cîțiva bulgari" sînt destul de mulți : în anul școlar 1861—62 școala avea 46 de elevi bulgari față de 67 elevi din Muntenia, 40 din Moldova și 35 din celelalte provincii romînești (vezi acad. P. Constantinescu-Iași, *Studii istorice romîno-bulgare*, Buc., 1955, p. 44). Numărul lor a fost mare și în anii următori.

www.dacoromanica.ro

vorbire n-a putut avea loc în general între aceştia, deoarece Rakovski nu s-a reîntors la Bucureşti decît tîrziu, cînd situaţia reintrase în normal [1].

Greşeala făcută de Straşimirov şi preluată de Burmov în privinţa stabilirii datei la care a luat fiinţă C. C. S. B. provine din faptul că aceşti istorici au legat neapărat urmărirea lui Rakovski de către poliţia românească de crearea acestui Comitet şi de strîngerea voluntarilor bulgari. În realitate Rakovski n-a fost urmărit din această cauză, ci din altele pe care istoriografia bulgară le-a considerat doar adiacente şi pe care le vom arăta pe scurt. În sfîrşit, la acestea mai trebuie adăugate alte două, total neluate în considerare pînă acum.

La Bucureşti, G. S. Rakovski era cunoscut ca prieten a lui M. Kogălniceanu, care-i promisese tipărirea ziarului bulgaro-român „Viitorulu" (Бѫдущность) a cărui ţintă era „a apăra drepturile şi interesele acestor naţiuni (români şi bulgari) cu sinceritate şi cu cel mai mare patriotism posibil". Rakovski vorbea de „casa săteanului român care a fost larg deschisă bulgarului cu cea mai mare ospitalitate" [2], şi luptase în ziarul său pentru împroprietărirea ţăranilor. Astfel, cu cîteva luni înainte de reformă, Rakovski scrisese în numărul 8 al „Viitorului" următoarele : „Poate oare un român să aibă... dragoste de ţară cînd el nu-şi are ţara sa proprie? Cînd el nu-şi are vatra sa părintească? Noi credem că nu este posibil să existe un român... care să spună că ţăranului nu trebuie să i se dea pămînt, că nu trebuie... să aibă din ce să trăiască şi să fie liber şi cu drepturi egale... Acelora care spun : pe ce drept se sprijină această pretenţie a ţăranilor? Noi le răspundem pe scurt : pe dreptul naţional, pe dreptul ţării..." [3] etc. etc.

Tot în ziarul lui Rakovski, B. P. Hasdeu ceruse „dizolvarea camerii boiereşti şi decretarea proiectului ministerial asupra legii electorale". Acelaşi, în articolul său *Da sau Nu*, reprodus apoi şi de ziarul „Buciumul", se declara partizan al apelului lansat către ţară de Cuza şi prin care se cerea „votarea noii constituţii şi a statutului" [4]. La rîndul său Cuza dăduse ajutor bănesc ziarului [5] şi promisese lui Rakovski arme pentru 750 de cetaşi. Rakovski era deci cunoscut în cercurile politice din Bucureşti ca un adept devotat al lui Cuza, ca un revoluţionar care nu se putea împăca uşor cu lovitura de la 11 februarie şi cu detronarea domnitorului. De aceea a fost supravegheat probabil îndată după aceasta de către poliţia bucureşteană. Această supraveghere s-a înteţit spre finele lunii martie şi din cauza unor clevetiri de care vorbesc deschis contemporanii ale căror memorii s-au păstrat. Luptînd pe faţă pentru împroprietărirea ţăranilor, Rakovski nu lovise numai în interesele moşierilor români, ci şi în acelea ale unor

---

[1] La 15/27 iulie Rakovski, care se întorcea din Rusia, se afla la Bolgrad şi de aci pornea spre Bucureşti. Vezi telegrama sa din Bolgrad de la această dată. Aşa cum arată Burmov, Rakovski nu a venit direct la Bucureşti, ci, din prudenţă, a rămas cîtva timp la Sineşti, la moşia rudei sale N. Balkanski (Burmov, *op. cit.*, p. 62).

[2] Al. Iordan, *Primul ziar bulgaro-romîn „Бѫдущность – Viitorulu"*, Bucureşti, 1940, p. 7.

[3] „Viitorulu", nr. 8 din 1 mai 1864.

[4] Al. Iordan, *op. cit.*, p. 9–10. Vezi şi acad. P. Constantinescu-Iaşi, *Studii istorice romîno-bulgare*, Bucureşti, 1955, p. 123.

[5] Al. Iordan, *op. cit.*, p. 11.

www.dacoromanica.ro

moşieri şi arendaşi bulgari, în fruntea cărora se afla Hristo Gheorghiev însuşi. Lupta între Rakovski şi această fracţiune a emigraţiei bulgare începuse mai demult şi ea a fost una din cauzele pentru care cele două gazete ale ultimului n-au putut avea decît o existenţă efemeră. Dat fiind atitudinea net antiotomană a lui Rakovski, ca şi interesul guvernului romîn de a nu nemulţumi cîtuşi de puţin Turcia, clevetirile acestor compatrioţi au găsit teren favorabil în faţa poliţiei romîneşti, care l-a urmărit pe Rakovski nu numai la Bucureşti. La Brăila, după însăşi mărturisirea lui Rakovski, poliţia locală îl urmărea pe faţă [1], fiind silit ca la începutul lui aprilie să treacă în Rusia. În consecinţă, urmărirea lui Rakovski şi plecarea lui din ţară nu trebuie pusă în legătură cu convorbirile pe care le-ar fi avut cu Brătianu şi cu crearea C.C.S.B., ci ea se datoreşte cauzelor arătate mai sus. De altfel aceste confuzii ale memorialiştilor sînt uşor explicabile şi ele s-au produs şi în alte împrejurări [2].

În afară de acestea trebuie să se ţină seamă şi de alte împrejurări şi anume : atît Kasabov, cît şi At. Andreev arată clar că Rakovski a fugit în Rusia de teama turcilor, ceea ce este foarte posibil[3]. În al doilea rînd urmărirea lui Rakovski de către poliţia romînească la finele lunii martie nu trebuie pusă în legătură numai cu prezumtiva sa convorbire cu fruntaşii politici romîni sau cu ataşamentul pe care acesta îl avea faţă de Alex. Ion Cuza, ci şi de faptul că în martie ne găseam în plină campanie electorală. Rakovski nu a fost urmărit de „guvernul romîn", căci Rosetti de pildă nu putea avea o astfel de atitudine faţă de el. În guvernul alcătuit îndată după înlăturarea lui Cuza se găseau miniştri cu diferite orientări. Ministru de Interne era în această vreme Dimitrie Ghica, şeful partidului conservator, reacţionar notoriu şi care a ţinut sub urmărire nu numai străini ca Rakovski, ci chiar şi oameni apropiaţi de guvern, dar cu convingeri progresiste sau chiar republicane, cum a fost de pildă Eugen Carada, supraveghiat şi el îndeaproape în această vreme de aceeaşi poliţie a lui D. Ghica.

După cum se vede din unele corespondenţe publicate de ziarul „Romînul", C.C.S.B. nu era înfiinţat nici în prima jumătate a lunii aprilie. Se ştie că la 3/15 aprilie, cu prilejul plebiscitului, a avut loc la Iaşi cunoscuta mişcare separatistă care urmărea să pună ca domn pe N. Rosetti-Roznovanu. Ziarul „Romînul", relatînd ecourile acestei mişcări, afirmase că în tulburările de la Iaşi au luat parte printre alţi străini şi cîţiva bulgari[4]. În numărul din 9/21 aprilie ziarul publicase însă o dezmînţire. Este vorba de o scrisoare a unui bulgar din Bucureşti, care nu îndrăzneşte să-şi divulge numele deoarece, aşa cum arată, este negustor care trece peste Dunăre pentru afacerile sale comerciale şi-se teme de răzbunarea turcilor. Această teamă era firească deoarece în scrisoarea adresată „Romînului", afirmîndu-se că bulgarii au luptat pentru libertatea Greciei ca şi pentru aceea a Serbiei, se adăuga : „Sune acea oră su-

[1] *Архив на Г. С. Раковски*, I, Sofia, 1952, p. 319—320.
[2] Constantin N. Velichi, *Mişcările revoluţionare de la Brăila*, Bucureşti, 1958, p. 4.
[3] P. Kisimov, *Исторически Работи*, III, Sofia, 1901, p. 27 ; Iv. Kasabov, *op. cit.*, p. 52.
[4] „Romînul" din 6/18 aprilie 1866.

www.dacoromanica.ro

blimă și pentru Romînia și veți vedea ce fapte virtuoase și virile vor dezminți aceste infame calomnii"...etc. Din cele de mai sus rezultă clar că acest anonim s-ar fi exprimat cu totul altfel dacă la 9/21 aprilie ar fi fost vorba de strîngerea de voluntari bulgari, de înființarea C.C.S.B. și altele.

Afirmațiile memorialiștilor indică ele însele anumite date asupra înființării C.C.S.B. Astfel Kasabov vorbește întîi de prima jumătate și apoi de a doua jumătate a lunii aprilie [1]. După eliberarea Bulgariei, cînd Kisimov și-a scris amintirile și a intrat în polemică cu Kasabov asupra „adevărului în privința înființării C.C.S.B.", primul indica ca dată „primăvara anului 1866" [2]. Într-un articol polemic semnat de Kisimov, K. Țankov și Hr. Nikolov, toți trei foști membri ai C.C.S.B., afirmau următoarele : „Comitetul tot după spusele acestuia (adică ale lui Kasabov, paranteza noastră — *C. V.*) a fost înființat și a început să acționeze în vara anului 1866..." [3].

Tot Kasabov arată că, după ce s-a stabilit textul „Sacrei coaliții", semnarea acesteia nu s-a putut face din diferite motive, între care lipsa din București a unuia dintre delegații romîni, care plecase din capitală „pentru un lucru important" [4]. Or, acest „lucru important" și lipsa delegatului romîn se poate ușor stabili pe bază documentară. Este vorba de C. Ciocîrlan. Din cauza situației de la Dunăre, guvernul l-a trimis la Giurgiu. După date documentare acest lucru s-a petrecut nu la începutul lui aprilie, ci la 1 iunie (stil nou). La această dată Ciocîrlan se afla la Giurgiu de unde trebuia să plece la Galați pentru a trimite guvernului știri de pe toată linia Dunării [5].Toate cele de mai sus arată clar că evenimentele de care vorbește Kasabov, adică formarea C.C.S.B., trebuie situate în a doua jumătate a lunii mai. Atunci s-a văzut că din partea romînească nu mai era interes pentru semnarea „Coaliței Sacre" și tot atunci C.C.S.B. a primit din partea romînească 600 galbeni, din care 40 s-au dat lui Andreev pentru a pleca la Tîrnova [6]. Același Andreev, vorbind de formarea C.C.S.B., adaugă îndată : „N-a trecut mult. Prințul Carol a fost recunoscut de marile puteri..." [7] etc.

Examinarea atentă a unor pasaje din textul „Sacrei Coaliții" dintre bulgari și romîni ne poate da alte indicații extrem de prețioase asupra datei la care s-a înființat acest Comitet. Pasajele respective n-au atras pînă acum atenția nici unui cercetător.

În primul rînd data primei ședințe a C.C.S.B. este arătată în „Jurnal" în care apare „27 mai 1853". Considerăm că această dată este cea reală, bineînțeles cu excepția anului care este desigur 1866. Cifra 1853 s-a trecut aci pentru a se induce în eroare acei dușmani în mîna cărora ar fi putut cădea respectivul „Jurnal". Dacă data zilei nu prezintă

[1] Kasabov, *op. cit.*, p. 56—57.
[2] Kisimov, *op. cit.*, III, p. 146.
[3] *Ibidem*, p. 138.
[4] Kasabov, *op. cit.*, p. 57.
[5] Arh. St. Buc., Fond M. A. I., Div. Adm. I, dos. 194/1866, p. 19. La 24 iunie sau o zi, două mai devreme fusese numit prefect al poliției capitalei—Arh. St. Buc., Poliția Capitalei, dos. 15/1866, negru, p. 120.
[6] Kasabov, *op. cit.*, p. 57.
[7] Kisimov, *op. cit.*, p. 28.

www.dacoromanica.ro

însă prea mare interes, aceea a lunii — mai — trebuie neapărat reținută. Mai important este alt pasaj. Este vorba de dezvoltarea articolului IV din „Coaliția Sacră". Această explicare a numitului articol se află în una din variantele Statutului — nepublicată pînă acum și în care, la punctul 4, se precizează textual: „Atunci poporul bulgar va fi chemat la arme prin *proclamații date de guvernul provizoriu bulgar care va lucra în numele A.S.S.C.I., spre a-și redobîndi independența sa...*" (sublinierea ne aparține). Cînd s-a putut alcătui un *asemenea text* în care să se precizeze că proclamațiile vor fi date de guvernul provizoriu bulgar care va lucra în numele lui Carol I? Era posibil aceasta în martie 1866? În acest caz ar fi fost vorba nu de Carol I, ci de Filip I. Prin urmare textul respectiv a fost elaborat după plebiscit sau mai precis după sosirea în țară a principelui prusac impus de monstruoasa coaliție, adică după 10/22 mai 1866. Că după această dată, deci în a doua jumătate a lunii mai, trebuie să fi avut loc înființarea C.C.S.B. ne-o arată și alt pasaj din textul „Sacrei Coaliții".

Astfel, în toate variantele se vorbește de înființarea unor comitete centrale în Bulgaria și Serbia, ca și de comitete „sucursale" în orașele Romîniei etc. Într-adevăr, C.C.S.B. a trecut îndată la formarea acestor comitete, atît în acele orașe din Romînia în care locuiau emigranți în număr mai mare — Giurgiu, Brăila, Galați etc., cît și în Bulgaria. Cînd au luat ființă aceste comitete? Așa cum arată memorialiștii, primul comitet a luat ființă la Giurgiu. S-au înființat apoi comitete și în alte orașe. Dacă din nefericire nu avem date certe pentru înființarea comitetului din Giurgiu, posedăm asemenea date pentru celelalte. Astfel comitetul de la Brăila a luat ființă la finele lunii iunie și începutul lui iulie 1866, ceea ce înseamnă că cel din Giurgiu s-a înființat în iunie același an. La fel comitetele din Bulgaria s-au înființat și ele tot în vara aceluiași an. Kasabov arată că Andreev s-a dus în acest scop la Tîrnova *îndată* după înființarea C.C.S.B. Andreev însuși confirmă că a făcut aceeași călătorie în cursul verii 1866. Aceasta corespunde cu data înființării C.C.S.B. — a doua jumătate a lunii mai 1866. Nu ar avea nici un sens ca C.C.S.B. să fi luat ființă la 25—26 martie, iar înființarea comitetelor „sucursale" să se facă abia la finele lunii iunie sau începutul lui iulie, cînd primejdia otomană trecuse. Dacă data înființării C.C.S.B. ar fi fost martie 1866, atunci, avînd în vedere relațiile romîno-turce arătate mai sus, aceste comitete s-ar fi înființat la finele lui aprilie sau cel mai tîrziu în primele zile ale lunii mai, dar în nici un caz în vara aceluiași an.

Tot pentru data propusă de noi pledează și un alt fapt. Este vorba de voluntarii de care „Comitetul romîn" avea neapărată nevoie și de care, așa cum arată o serie de memorii, Ivan Kasabov s-a ocupat în mod serios, aceasta fiind prima sarcină a Comitetului Bulgar. S-a păstrat chiar și o listă în care același fruntaș bulgar notează circa 100 de voluntari bulgari împărțiți în grupe de cîte zece [1]. Se înțelege că guvernul romîn nu putea să conteze doar pe voluntarii bulgari, ci, pe lîngă armata țării, s-a gîndit

[1] Vezi listele de voluntari la P. Kisimov, *Исторически работи*, în „Българска Сбирка", III, Sofia, 1896, nr. 10, p. 978—979. Vezi și Burmov, *op. cit.*, p. 52.

www.dacoromanica.ro

și la un corp de voluntari organizat de astă dată nu de C.C.S.B., ci de organele militare romînești. Această problemă a voluntarilor nu a preocupat însă guvernul romîn nici în martie și nici în aprilie 1866. Corpul de voluntari se înființează abia prin decretele din 28 mai/9 iunie și 9/21 iunie [1]. A doua zi, la 10/22 iunie, Gh. Magheru a fost numit comandant al acestora [2], proclamația sa tipărindu-se la 15/27 iunie. La 9/21 iunie Ministerul de Război ordona colonelului Haralambie să organizeze batalionul I de voluntari cu 8 companii, fiecare avînd cîte 3 ofițeri și 150 de ostași [3]. Aceasta arată că și recrutarea voluntarilor bulgari s-a făcut la începutul lunii iunie de către C.C.S.B. de curînd înființat. Kisimov arată clar că sarcina „din primele zile ale formării Comitetului... a fost recrutarea de voluntari. Aceasta însă s-a terminat repede, deoarece evenimentele au început a se liniști și pregătirile militare au încetat". Dacă C.C.S.B. ar fi luat ființă în martie sau aprilie, afirmația aceasta ar fi fost cu totul nepotrivită [4].

În sfîrșit, un alt argument care pledează tot pentru această dată este faptul că pînă la urmă nu s-a mai redactat un text al „Coaliției" care să fie semnat de ambele delegații. Partea romînească, observînd în cursul tratativelor că situația internațională mergea spre destindere, a renunțat pînă la urmă la semnarea protocoalelor. Aceasta nu s-ar fi putut întîmpla dacă C.C.S.B. ar fi fost înființat înainte de 27 martie 1866.

În concluzie, pe baza tuturor datelor de mai sus reiese clar că Ion Brătianu nu a avut nici un rol în înființarea C.C.S.B. și a „Sacrei Coaliții", care nu au luat ființă în martie 1866, ci în a doua jumătate a lunii mai în același an. Ion Brătianu a jucat doar un rol negativ, acela de a pune capăt alianței romîno-bulgare stabilită prin „Sacra Coaliție", cerînd în iunie 1866 desființarea oricăror comitete bulgare din Romînia.

Nu încape nici o îndoială că inițiativa formării C.C.S.B. și a „Sacrei Coaliții" aparține romînilor și anume lui C.A.Rosetti. De fapt legăturile cu bulgarii ale lui C. A. Rosetti și a celor din jurul său, în primul rînd Eugen Carada și C. Ciocîrlan, nu „s-au creat" acum, ci doar s-au strîns în această perioadă, tocmai în vederea loviturii de la 11 februarie. Ziarul „Romînul", publicînd după detronarea lui Cuza numele celor care au luat parte directă la „operarea de la 11 februarie", citează pe C. Ciocîrlan și Gr. Serurie, și pe un lucrător ceaprazar din prăvălia bulgarului Nacu Minciovici [5]. Cu acest negustor bulgar, ca și cu alții,

[1] „Monitorul" din 9/21 iunie 1866. Decretele de rechiziții apar în 10/22 și 11/23 iunie. Vezi și comunicatul Prefecturii Poliției Capitalei din 17 iunie 1866 (Arh. St. Buc., Poliția, Comisia de Negru, dos. 36/1866, p. 18).

[2] Ibidem, nr. din 12/24 iunie 1866. Și în Moldova recrutarea voluntarilor a început să se facă abia după 27 mai. Arh. St. Buc., Fond. M.A.I., Div. rurală comunală II, dos. 65/1866, f. 1—2, 33.

[3] Arh. St. Buc., Mss. 1554, f. 131. La 10 iunie T. C. Văcărescu, prefectul Jud. Dîmbovița, anunța Ministerul de Interne că va susține pe seama sa 1000 voluntari timp de 2 luni. Arh. St. Buc., M.A.I., Div. Adm. 194/1866, p. 42.

[4] Kisimov, *op. cit.*, p. 140.

[5] „Romînul" din 1 și 9 martie 1866.

www.dacoromanica.ro

avea legături şi Eugen Carada [1], al doilea redactor al „Romînului". De altfel C. A. Rosetti şi amicii săi, C. Ciocîrlan, Gr. Serurie, C. Lapati, aveau legături cu bulgarii încă de la 1848. În mai 1866 Eugen Carada, Ciocîrlan şi Lapati aveau funcţii de răspundere în Garda Naţională, din care făceau parte şi unii bulgari din Bucureşti [2], şi prin această organizaţie s-au furnizat mai tîrziu, în iulie 1868, arme cetei conduse de Hagi Dimitri. Or, reprezentanţii celor două comitete, care s-au întîlnit la redacţia ziarului „Romînul" ca să trateze încheierea „Coaliţei Sacre" erau tocmai aceşti apropiaţi ai lui Rosetti : Eug. Carada, Gr. Serurie, C. Ciocîrlan şi C. Lapati, iar din partea Comitetului bulgar D. Diamandiev, I. Kasabov, Haralambie Sarov şi alţii.

Tot aici este cazul să subliniem încă un lucru în legătură cu formarea „Sacrei Coaliţii". Evenimentele din primăvara anului 1866 nu trebuie privite strîmt, limitate la scopurile imediate urmărite de guvernul romîn. În acest caz ar fi fost vorba doar de o coaliţie între romîni şi bulgari, aşa cum arată Kasabov şi ceilalţi memorialişti. Din aceste memorii se vede însă că Rosetti a fost acela care a impus cele mai multe modificări textului „Coaliţiei Sacre" voind să-i dea o extindere mai mare, în sensul unei lupte generale antiotomane [3]. Mai mult chiar, în acelaşi an 1866, C. A. Rosetti scria : „Poloni, bulgari, sîrbi, eleni, toţi au aceleaşi interese cu noi" [4]. La fel Eugen Carada lucrase puţin înainte de 1866 ca delegat al lui Mazzini ca să facă o răscoală în Italia şi Austria [5]. Aşadar atît Carada, cît şi Rosetti au urmărit scopuri mult mai largi prin „Sacra Coaliţie" decît o simplă alianţă de moment romîno-bulgară, scopuri de care erau preocupaţi şi pentru care lucraseră cu ani înainte.

Este destul de probabil de asemenea că sfatul contelui Ignatiev, ambasadorul Rusiei la Poartă, transmis prin Golescu la 20 aprilie/2 mai şi potrivit căruia cheia protecţiei Rusiei se afla în „solidaritatea cu ceilalţi creştini din Turcia", n-a rămas fără ecou la Bucureşti. Pe de o parte s-a trecut la legături cu bulgarii, creîndu-se C.C.S.B. şi „Sacra Coaliţie", pe de altă parte s-au strîns relaţiile cu Serbia, unde, ceva mai tîrziu, Carol a trimis pe Dimitrie Brătianu cu misiunea specială „de a strînge şi mai mult legăturile care, în urma unei poziţii similare şi a unei comunităţi de interese, au existat de totdeauna între Serbia şi Romînia" [6].

★

Încheiem acest studiu cu precizarea altor cîteva elemente legate de C.C.S.B. şi care au fost apreciate sau datate greşit în istoriografia romînească sau în cea sovietică. Astfel, în unele lucrări romîneşti, C.C.S.B.

[1] M. Theodorian Carada, *Eugeniu Carada*, Bucureşti, 1922, p. 18.
[2] „Monitorul" din 21 mai/2 iunie 1866.
[3] P. Kisimov, *op. cit.*, p. 28.
[4] „Calendarulŭ Romînului pe anulu 1866" editat de C. A. Rosetti, Buc., 1866, p. 127.
[5] M. Theodorian Carada, *Efemeridele*, Buc., 1930, p. 65, 99. Rosetti, Serurie şi Valentineanu (ultimul fost ofiţer în armata lui Garibaldi) stătuseră împreună în închisoare (*ibidem*, p. 55).
[6] La 14/26 iunie, D. Brătianu se reîntorcea de la Belgrad unde fusese însoţit de căpitanul Filiti. La 4/16 iulie agentul nostru la Belgrad anunţa că va sosi la Bucureşti Hristici, „un fel de Ion Ghica al sîrbilor", Arh. M.A.E., dos. 125, f. 350, 370, 372.

www.dacoromanica.ro

a fost considerat ca un comitet revoluționar sau măcar ca un comitet revoluționar de propagandă. De asemenea, trecerea în Bulgaria a cetei conduse de Panaiot Hitov ar fi avut loc în toamna anului 1867, iar aceea a cetelor lui Hagi Dimitri și Ștefan Caragea s-ar fi produs în iarna anului 1868 — și aceasta ca urmare a înțelegerii romîno-bulgare din martie 1866. Și tratatul de istorie a Bulgariei, ediția Academiei U.R.S.S., afirmă că ultimile două cete, care ar fi trecut în Bulgaria „în iunie 1868", ar fi fost echipate cu mijloace financiare ale C.C.S.B. Toate aceste afirmații, așa cum se va arăta mai jos, sînt eronate, după cum greșită este și părerea că Ion Brătianu, după reîntoarcerea sa în țară, ar fi ajutat C.C.S.B. în echiparea și trecerea acestor cete în Bulgaria.

În primul rînd trebuie precizat faptul că C.C.S.B. nu a fost un Comitet revoluționar, ci o organizație a emigrației bulgare burgheze. Evident, cine citește textul „Coaliției Sacre", al cărei scop era pregătirea spiritelor „pentru o revoluțiune generală contra inamicului comun al popoarelor creștine din Orient" sau că „Semnalul revoluției în Bulgaria îl va da Comitetul Central Bulgar din București" sau alte documente ale Comitetului care vorbesc de cetele ce vor coborî „din munți (Balcani) spre a face să izbucnească o revoluțiune generală în toată Bulgaria" etc., ca și altă frazeologie revoluționară, poate rămîne cu această impresie. Aceeași greșeală au făcut-o și unii dintre contemporani. Nu se poate contesta că prin aceleași fraze din documentele sale Comitetul a și exercitat o oarecare influență asupra emigrației revoluționare din Romînia. Astfel, la finele lui mai și începutul lui iunie 1866, cînd amenințarea otomană era reală, Kasabov a putut strînge o sumă de voluntari. Desigur aceeași frazeologie revoluționară a trezit unele ecouri în sînul maselor emigrației bulgare din Romînia ai cărei membri s-au înscris nu numai în rîndurile voluntarilor recrutați de C.C.S.B., ci și în acelea organizate de autoritățile militare romînești. Din lista gradelor inferioare ale batalionului 1 de voluntari, format în această vreme, se vede că din cei 787 de oameni 82 declaraseră că sînt bulgari, dintre care 32 erau trimiși de prefectura județului Vlașca, 21 erau din București, 14 din Craiova, 8 din Brăila, alții din Ploiești, Alexandria ș. a.

În afară de acestea, la 16 iunie T. C. Văcărescu, prefectul județului Ialomița, arăta Ministerului de Interne că în acel județ sînt „mulți bulgari veniți de peste Dunăre, la muncă (este vorba de muncitori sezonieri, în special grădinari — *C.V.*) și toți sînt gata de a lupta, fiind porniți contra turcilor". Se propunea a fi utilizați „pentru a activa propaganda peste Dunăre" [1].

Proclamația lui Magheru a avut și ea un puternic ecou nu numai în rîndul maselor populare care au răspuns cu entuziasm, fiind gata să-și apere țara de o eventuală invazie otomană, ci și în rîndul emigrației balcanice din Romînia. La acest apel, alături de emigrația bulgară au răspuns destui emigranți sîrbi și greci. Astfel, la Brăila se formase un corp de voluntari de diferite naționalități, cei mai mulți fiind greci și care voiau să

[1] Arh. M.A.I., Div. Adm., I, dos. 194/1866, p. 48.

www.dacoromanica.ro

lupte sub drapelul elen, ceea ce guvernul romîn nu a admis. De asemenea la Craiova, şase sîrbi „au cerut onoarea" de a fi înscrişi ca voluntari. Ei declarau că „au în Serbia un căpitan ce poate procura ţării de la 1 000—1 500 de braţuri, cu arme şi cele trebuincioase" [1].

Şi în Bulgaria (la vremea lui) C.C.S.B. a fost considerat de unii ca organizaţie revoluţionară. Realitatea însă este alta. C.C.S.B. nu a fost o organizaţie a cercurilor revoluţionare ale emigraţiei bulgare din Romînia, ci a celor burghezo-liberale. O afirmă Kasabov însuşi [2]. În al doilea rînd, după cum se ştie, în anul 1867, prin „Memoriul" adresat sultanului, C.C.S.B. propunea o monarhie dualistă turco-bulgară după modelul Austro-Ungariei.

De fapt, aşa cum observă foarte bine Kosev, toate ameninţările din „Memorii" nu aveau ca scop să sperie Imperiul otoman, fapt socotit imposibil chiar de către membrii C.C.S.B. Aceştia urmăreau cu totul altceva şi anume doreau să pună problema Bulgariei în faţa marilor puteri apusene pentru ca acestea, în dorinţa lor de a menţine integritatea Turciei, să impună acest proiect sultanului.

În sfîrşit, conjunctura politică a pus C.C.S.B. în situaţia de a fi silit să-şi precizeze poziţia. Astfel, întoarcerea lui Rakovski la Bucureşti, crearea de către acesta la finele anului 1866 a unei noi organizaţii revoluţionare în scopul alcătuirii unor cete armate, care să fie trecute peste Dunăre, şi iniţiativa diplomaţiei ruseşti de a crea un stat serbo-bulgar prin cealaltă organizaţie a emigraţiei burgheze bulgare „Добродетелна Дружина" (Asociaţia de binefacere) au întărit mult frămîntarea revoluţionară din sînul aceleiaşi emigraţii. După primele tratative, la 5 aprilie 1867, a avut loc la Bucureşti o adunare la care au participat 35 de fruntaşi bulgari din patrie şi din emigraţie şi care au semnat protocolul prin care trebuia să ia fiinţă „Югославянско царство" în frunte cu prinţul Serbiei Mihail Obrenovici. În felul acesta „Asociaţia" se menţinea pe vechea sa linie politică, aceea de executare a planurilor Rusiei ţariste. Pe de altă parte, comitetele provinciale ale C.C.S.B. şi diverşi membri ai acestuia ştiau foarte bine că pregătirile cetelor conduse de Panaiot Hitov şi Filip Totio, care gravitau în jurul lui Rakovski (ţintuit la pat de boala care l-a şi răpus în toamna aceluiaşi an), erau foarte înaintate, acestea urmînd să treacă foarte curînd în Bulgaria. Aşa cum arată Burmov, C.C.S.B. a fost pus în faţa următoarei alternative : „Ori răspundea agitaţiilor revoluţionare din sînul emigraţiei, ori îşi pierdea popularitatea". Mai mult chiar, „conducerea Comitetului a fost ameninţată cu moartea de către unii membri pentru că nu acţiona în vederea organizării răscoalelor" [3]. Dacă la început C.C.S.B. a adoptat o linie de neutralitate, în primele zile ale lunii mai, sub presiunea unor membri adepţi ai trecerii la răscoală, acesta s-a adresat guvernului romîn, pe baza „Sacrei Coaliţii", cerîndu-i ajutor.

---

[1] Arh. St. Buc., Fond. M.A.I., Div. Adm. II, dos. 65/2908/1866, f. 59, 91.
[2] D. Kosev, *op. cit.*, p. 9.
[3] A. Burmov, *op. cit.*, în „Исторически Преглед", XVI, Sofia, 1960, nr. 3, p. 69.

www.dacoromanica.ro

Cei trei delegați ai Comitetului — Andreev, Grudov și Țankov — i-au expus situația lui Ion Brătianu cerînd guvernului romîn arme pentru o răscoală în Bulgaria. Acesta a refuzat sub motiv că nu s-a realizat încă acea înțelegere cu Serbia și Grecia, prevăzută de „Sacra Coaliție". La a doua intervenție Brătianu, căutînd să-i convingă că nu este momentul unei astfel de acțiuni, ar fi răspuns: „Vreți să dați foc casei fără să vă gîndiți că mîine nu veți avea unde dormi și ce mînca". O altă încercare de a obține de la guvernul romîn, în care Brătianu juca rol principal, 50 000 de puști a fost întîmpinată cu refuz. La cererea delegaților Comitetului de a i se acorda măcar 200 de puști, răspunsul lui Brătianu a fost și mai categoric și anume că: „Nu pot da Comitetului nici măcar o capsă". În această situație C.C.S.B. n-a putut înarma și trimite în Bulgaria nici o ceată [1]. Cetele lui Panaiot Hitov și Filip Totio, care au trecut peste Dunăre, prima pe la Turtucaia la 28 aprilie 1867 și a doua pe la SișTov la 17 mai 1867, deși pregătite de Rakovski și apoi de Hitov, au fost echipate și înarmate cu banii „Asociației de binefacere" și nu cu aceia ai C.C.S.B.

De altfel ambele organizații burgheze bulgare din Romînia căutau să folosească în interesul lor mișcarea revoluționară bulgară din țara noastră. Dacă „Asociația" nu se îndepărta de la linia diplomației ruseşti, C.C.S.B. se îndrepta spre cercurile apusene. C.C.S.B. nu a fost deci o organizație revoluționară și nu a urmărit crearea unei asemenea organizații prin comitetele ei înființate în cîteva orașe din Romînia și Bulgaria. În sfîrșit, C.C.S.B., a cărui activitate nu depășește luna iunie 1868 [2] (dată care formează și limita cronologică a acestui articol), nu a înarmat și echipat nici ceata condusă de Hagi Dimitri și Ștefan Caragea, care a trecut în Bulgaria la începutul lui iulie 1868 [3], aceasta revenind altei organizații bulgare [4] (Българско Общество) din Romînia, de a cărei activitate nu ne ocupăm aici.

În concluzie, C.C.S.B., organizație a emigrației bulgare burghezo-liberale din Romînia, nu a putut lua ființă în martie 1866, ci, așa cum s-a arătat mai sus, probabil în a doua jumătate a lunii mai 1866. Deși format, ca și „Coaliția Sacră", din inițiativă romînească, aceasta nu aparține lui Ion Brătianu, ci lui C. A. Rosetti și celor din jurul său. Pe baza argumentelor dezvoltate mai sus nu se mai poate susține că în respectiva perioadă Brătianu ar fi avut vreo întrevedere cu Rakovski sau că ar fi contribuit personal la înființarea C.C.S.B. De asemenea, așa cum s-a arătat, el a refuzat în mai multe rînduri ajutorul cerut în mod expres de C.C.S.B.

---

[1] A. Burmov, *op. cit.*, în „Исторически Преглед", XVI, Sofia, 1960, nr. 3, p. 70—71.
[2] *Ibidem*, p. 84.
[3] Nu la 5—6 iunie 1866 și nu cu mijloacele C.C.S.B., cum se afirmă în *История Българии*, vol. I, Moscova, 1954, p. 266—267. A. A. Popova, *Политика Турции и национально-освободительная борьба болгарского народа в 60-х годах XIX века*, în „Вопросы Истории", Москва, 1953, № 10, p. 63.
[4] *История на България*, I, p. 416.

www.dacoromanica.ro

ANEXE

I

JURNALU[1]

Comitetul secretu Bulgaru compus de personele următore...[2]
în prima sa şedinţă din 27 Maiu 1853 decide:

1. Persoanele menţionate constitue comitetul centralu din Bucuresci care va ave relaţiuni directe cu Comitetul Românu (de aceaşiu natură) representatu de D-nii C. Ciocârlanu, Gr. Serrurie şi Eugene Carada.

2. Comitetul centralu din Bucuresci va forma încă un comitetu centralu într'unul din oraşele principale alle Bulgariei şi altul în Serbia, avându acest 2 Comitetu relaţiuni directe cu Comit. Cent. din Bucuresci şi fiindu sub auspicele lui.

3. Fiecare dintr'aceste 3 comitete centrale va forma comitete sucursale în statul unde există şi care comitete sucursale voru fi în relaţiuni directe cu Comitetulu respectivu centralu de care depindu.

4. Scopulu menţionatelor comitete atâtu centrale câtu şi sucursale va fi a prepara spiritele Bulgariloru pentru uo revoluţiune generală în contra inamicului comun allu poporeloru crescine din Orient iar semnalulu revoluţiunii în Bulgaria l'va da Comitetul Bulgaru din Bucuresci atunci cînd va isbucni în ţerile vecine adică în România, Serbia, Montenegro, Herţegovina, Epiru şi Albania cari împreună cu Bulgaria aspiră a forma state autonome independente, unite prin confederaţiune.

5. Până cându Comitetul Centralu Bulgaru din Bucuresci va dobîndi mijloce proprii şi sufficiente, Comitetul Central Român se obligă a procura tote necesariile, bani arme şi muniţiuni de resbelu, îmbrăcăminte şi întreţiene precum şi uori ce altu concursu atâtu materialu câtu şi moralu, precum a ave emisari în Europa şi concursulu pressei Europene.

6. Fiindcă pote din circumstanţe neprevăḑute se pote ca România s'şi dobîndescă independinţa sa de sub jugul Ottomanu şi să formeze un stat libere şi suzeran atunci chiar să.....
.....jiur pe onorea mea şi pe cele svinte că voiu lucra cu plinu devotăment şi din tote puterile melle pentru restornarea guvernului otomanu actuale din patria mea ce în caḑu de văcanţă la tronulu ţerei melle voi susţine alegerea în rege.

Subscrişi jurăm de onorea şi credinţă nostră a lucra cu nepregitu şi devotament pentru causă la care ne angajăm şi a păstra celle mai mare secrete alle lucruriloru nostre jurăm!...
(Urmează textul jurămîntului în limba bulgară şi modul în care trebuia depus).

II

STATUTE

I. Se formeză în capitala Bucureşti un Comitetu Principalu alcătuitu de Bulgari ale cărora divisă este emanciparea patriei comune Bulgaria de sub despotismulu Ottoman.

---

[1] Extrasele au fost publicate după microfilmul primit de la Biblioteca Naţională V. I. Kolarov din Sofia.
[2] Numele lor nu au fost inserate.

www.dacoromanica.ro

II. Acestu Comitetu se alcătueşte provisoriu de trei[1] membri şi un preşedinte. Membri şi preşedintele se alegu dintre junimea bulgară care de bunăvoie offeră pentru patrie avere şi viaţă — şi care a avut un trecut nepătat. Numărul membrilor se va mări după trebuinţă[2].

III. Membri Comitetului sînt îndatoraţi prin jurămînt a ţine secretu ecsistenţei şi lucrările Comitetului.

IV. Deliberaţiile şi lucrările comitetului se voru ţine în şedinţă complectă şi resultatulu şedinţelor se va hotărî după majoritatea. Sunt ţinuţi toţi membrii a fi presenţi afară de cazu de forţă majoră sau bola şi în acestu cazu membrulu ce va lipsi se îndatoreze a recunoşte hotărîrea majorităţi.

V. Preşedintele comitetului va avea aceleşi obligaţiuni ca şi membrii şi la cazu de divergînţă de opinii şi paritate de voturi, votulu preşedintelui va fi otărătoru.

VI. Nu se va ţine şedinţă dacă nu voru fi presinţi celu puţin trei membri şi dacă în astfelu de şedinţă va fi paritate de voturi, resultatulu se amînă pentru altă şedinţă care va fi completă.

VII. Îndată după formarea comitetului, comitetulu va forma alte comitete sucursale în oraşele Romînii care se va găsi de cuviinţă şi va forma încă un comitetu centralu în un oraşu al Bulgarii şi unul într'un oraşu al Serbii, cu îndatorirea către agenţi care voru forma comitetele sucursale a trimite nainte s(ta)tutele acelor comitete înaintea cerreri de a fi recunoscute.

VIII. Comitetulu centralu va avea relaţii cu comitetulu romănu format pentru acelaşi scopu.

IX. Comitetulu centralu va îngriji să aibe missionări în Bulgaria şi în statele Europene agenţi unul sau mai mulţi după trebuinţa care va resimţî.

X. Şedinţele se voru ţine în cât mai adessea possibilu chiar şi în toate ţilele[3].

. . . . . .

III

IV. . . . . .

V. iaru modulu îndeplinirii scopului menţionatu în art. IV este :

1. propagarea prin emisari şi pregătirea spiriteloru în totă Bulgaria.

2. Formarea, cînd comitetulu Bulgaru din Bucuresci va crede de cuviinţă (cînd cele două comitete din Bucuresci vor crede de trebuinţă)[4] şi dirigerea de grupe[5] în Bulgaria şi mai cu semă în munţii Balcanului. Aceste grupe[6] voru ţine forţele şi gardele inemicului în inquetudine perpetuă, cînd pe d'altă parte Comitetulu centralu d'aice prin foi volante, va propaga mişcarea, iaru comitetele d'acolo vor secunda opera prin toate mijlocele possibile procurînd contingente.

3. Sosindu momentulu favorabile şi spiritele fiind pregătite, Comitetulu d'aici prin canalu comitetelor d'acolo va da semnalu grupelor d'a descinde din munţi spre a face să izbucnească uo revoluţiune generală în totă Bulgaria.

---

[1] În original era scris „cinci" şi peste acest cuvînt s-a scris cu creionul „trei".

[2] Această propoziţie a fost scrisă cu creionul.

[3] În original era scris „serile", peste care s-a scris cu creionul „ţilele".

[4] Cele două temporale ce urmează după „Formarea" sînt adăugate deasupra rîndului, ultima cu creionul.

[5] După cuvîntul „grupe" s-a scris în paranteză „un fel de bandiţi", text tăiat apoi cu creionul.

[6] Şi aci s-a adăugat după cuvîntul grupe „de bandiţi", text apoi şters.

www.dacoromanica.ro

4. Atunci poporulu Bulgaru va fi chematu la arma prin proclamaţiuni date de guvernulu provisoriu Bulgaru care va lucra în numele $\frac{ASS}{CI}$ spre a-şi redobîndi independenţa sea...

5. În acelaş timpu representanţi extraordinari ai poporului Bulgaru... spre a le prezenta programulu şi protestulu Bulgaru în contra oppresorului seu şi a sollicita protecţiunea lor, iară pe d'altă parte se va invita (prin...) pressa liberală Europenă a pleda causa noastră, opiniunii publice a Europei.

6. Comitetulu va face apelu la patriotismulu bulgariloru spre a contribui cu avere şi viaţa.

7. Tote ajutorele ce Comitetulu Românu va procura vor fi considerate ca datorie publică a Statului Bulgaru şi vor fi restituite cu recunosciinţa.

8. Detalliurile modului de acţiune pote fi multiplicate şi asimilate cu circumstanţele, daru totu de una prin scirea Comitetului Centrale român.

Cassa acestei acţiuni va fi ţinută de un cassiaru numitu de ambele comitete. Banii trebuincioşi se voru libera de dânsulu după ordine scrisă a ambeloru preşedinţi.

IV

ACTU DE COALIŢIUNE SACRĂ ÎNTRE ROMÂNI ŞI BULGARI. ACTU DE ALLIANŢA ÎNTRE ROMÂNI ŞI BULGARI

Se formedă comitetu secretu Bulgaru cu condiţiunile următore:

I. Personele următore adică[1]... constituie comitetul Bulgaru Centrale din Bucuresci şi care va ave relaţiuni directe cu comitetul Român (de aceeaşi natură) şi care este reprezentatu de C. Ciocîrlan, Gr. Serurie şi E. Carada.

II. Comitetulu centrale Bulgaru din Bucuresci va forma încă un comitetu centrale într'unul din oraşele principale ale Bulgariei şi altul în Serbia, avîndu aceste duoao comitete relaţiuni directe cu comitetulu centrale din Bucuresci şi fiindu sub auspicile lui.

III. Fiecare din aceste 3 comitete centrale va forma Comitete sucursale în statulu unde există şi care comitete sucursale voru fi în relaţiuni directe cu comitetulu respectivu centralu de care depindu.

IV. Scopulu menţionatelor comitete, atît centrale cît şi sucursale va fi a prepara spiritele pentru uo revoluţiune generală contra inamicului comun alu poporeloru creşcine din Orient. Semnalu revoluţiunii în Bulgaria îlu va da comitetulu centralu Bulgaru din Bucuresci după înţelegere cu comitetulu român atunci cându va isbucni revoluţiunea în ţerile vecine adică în România, Serbia, Montenegro, Herţegovina, Epiru şi Albania, care împreună cu Bulgaria aspiră a forma state autonome şi independente...

V. Iaru modulu îndeplinirii scopului menţionatu în art. IV este:

1. Propagarea prin emisari şi pregătirea spiritelor în tótă Bulgaria.

2. Formarea (cându comitetele Românu şi Bulgaru din Bucuresci vor crede necesaru) şi dirigerea de grupe în Bulgaria şi mai cu seamă în munţii Balcanului. Aceste grupe voru menţine forţele şi gardele inamicului în inquetidunie perpetuă cându pe de altă parte comitetulu centrale

[1] Numele au fost scrise şi apoi şterse.

www.dacoromanica.ro

de aici prin foi volante, va propaga mișcarea, iaru comitetele d'acolo voru secunda opera prin tote mijlocile posibile procurându contingente.

3. Comitetulu centrale va face apeelu la patriotismulu bulgariloru spre a contribui cu avere și viață.

4. Detailliurile modului de acțiune potu fi multiplicate și asimilate cu circumstanțele, daru totu d'euna prin scirea Comitetului Centrale Românu.

5. Cassa acestei acțiuni va fi ținută la un cassieru numitu de ambele comitete; banii trebuincioși se vor libera de dînsulu dupe ordine scrise a ambiloru președinți.

6. Comitetulu Român își rezervă dreptulu a se pune în comunicare cu celelalte comitete ale națiuniloru slave și grece și a ține relațiunea între ele și bulgari pentru acțiunea comună, cum și pentru înțelegerea asupra momentului mișcării, nici uo cercare isolată nu se va face fără învoirea lui.

VI. Pînă ce comitetulu centrale Bulgaru din Bucuresci va dobîndi mijloce proprii și sufficiente, comitetulu român se obligă a li procura tote necesariile precum și bani, arme, munițiuni de resbellu, îmbrăcăminte și mijloce de ecsistență precum și mijloce pentru întreținerea a unui sau mai mulți emisari în Europa și concursulu pressei europene.

VII. Fiindcă însă este cu putință ca, din circumstanțe neprevăḑute, România să'și dobândească într'un altu modu (afară de resbelu cu Turcia) independința și să formeḑe un statu liberu și suḑeranu, se îndatoreḑe și atunci comitetulu centrale Românu (cellu menționatu) a împlini și a se ține strictu de articolulu precedinte (adică VI).

V

ACTUL DE COALIȚIUNE SACRĂ FORMAT ÎNTRE ROMÂNI ȘI BULGARI

Se formeḑă comitet secret Bulgaru și Românu cu condițiunile următore:

I. Personele: Dimitrie Diamandi, Haralamb Saro, Atanas Andreef, Ion Cassabof, constituie comitetul Bulgaru central din Bucuresci și carele va ave relațiuni directe cu Comitetu Român (de aceiași natură) carele este reprezentat de D-nii C. Ciocîrlan, G. Serurie și E. Carada.

II. Comitetul central Bulgaru din Bucuresci va forma încă un comitet central într'unul din orașele principale ale Bulgarii și altul în Serbia, având aceste duoe comitete relațiuni directe cu comitetul central din Bucuresci și fiind sub auspicele lui.

III. Fiecare dintr'aceste trei comitete centrale va forma comitete sucursale în statul unde există și care comitete sucursale va *fi* în relațiuni directe cu comitetul respectiv central de care depindu.

IV. Scopulu menționateloru comitete, atât centrale cât și sucursale va fi a prepara spiritele pentru uo revoluțiune generală contra inamicului comun al poporelor Creștine din Orient. Semnalul revoluțiunei în Bulgaria îlu va da comitetul centrale Bulgaru din Bucuresci dupe înțelegere cu comitetulu român, atunci cînd va isbucni revoluțiunea în țerrile vecine adică în România, Serbia, Montenegro, Herțegovina, Epirul și Albania, cari împreună cu Bulgaria aspiră a forma state autonome și independente...

www.dacoromanica.ro

РУМЫНО-ТУРЕЦКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ФЕВРАЛЕ-ИЮЛЕ 1866 г. УЧРЕЖДЕНИЕ БОЛГАРСКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО СЕКРЕТНОГО КОМИТЕТА В БУХАРЕСТЕ И ЕГО СВЯЗИ С РУМЫНСКИМ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ

РЕЗЮМЕ

Автор статьи подробно излагает на основании богатого архивного материала румыно-турецкие отношения в феврале-июле 1866 г., обусловившие создание румыно-болгарской «Священной коалиции» и учреждение в Бухаресте болгарского Центрального секретного комитета. Учитывая развитие этих отношений, а также ряд других фактов, которые возможно точно датировать, автор высказывает предположение, что эта организация болгарской эмиграции в Румынии не могла быть основана в марте 1866 г., а лишь несколько позднее, во второй половине этого же года.

Затем указывается, что лицами, ведшими переговоры и работавшими с руководителями болгарской эмиграции , были К. А. Росетти, Еуджен Карада и др.

Далее на основании документов автор доказывает, что в этот период, а именно в марте 1866 г., Ион Брэтиану не мог иметь свидания с Г. С. Раковским, так как последний покинул Бухарест до того как первый возвратился из Парижа. Народные массы, а также и балканская эмиграция в Румынии с восторгом отозвались на призыв Магеру, командовавшего добровольческими войсками, которые вместе с армией, расположившейся в долине реки Арджеш, готовились отразить в конце мая и в начале июня 1866 г. возможное турецкое вторжение.

Наконец, автор учитывая некоторые неясности, еще существующие в историографии, уточняет характер и идеологию организаций болгарской эмиграции в Румынии того времени.

LES RAPPORTS ROUMANO-TURCS PENDANT LA PÉRIODE FÉVRIER-JUILLET 1866. CRÉATION DU COMITÉ CENTRAL SECRET BULGARE DE BUCAREST ET SES RELATIONS AVEC LE GOUVERNEMENT ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur fait un historique détaillé des rapports roumano-turques pendant la période février-juillet 1866, qui aboutirent à la constitution de la « Coalition sacrée » entre Roumains et Bulgares et à la fondation du Comité Central secret bulgare de Bucarest. L'évolution de ces rapports ainsi que nombre d'autres faits auxquels il est possible d'assigner une date précise justifient l'hypothèse que cette organisation a été fondée non pas en mars 1866 mais un peu plus tard, dans la seconde moitié du mois de mai.

www.dacoromanica.ro

Les négociations avec les chefs de l'émigration bulgare furent menées par C. A. Rosetti, Eug. Carada et quelques autres hommes politiques roumains.

L'auteur démontre sur la foi de témoignages écrits, qu'aucune entrevue n'a pu avoir lieu en mars 1866 entre Ion Brătianu et G. S. Rakovski, ce dernier ayant quitté Bucarest avant l'arrivée du premier, venant de Paris. Les masses populaires et l'émigration balkanique de Roumanie répondirent avec enthousiasme à l'appel lancé par Magheru, le commandant des troupes de volontaires qui, fin mai et au début de juin 1866, se préparaient à se joindre à l'armée de l'Argeș pour fair face à une invasion ottomane éventuelle.

Enfin, tenant compte de quelques confusions qui persistent, chez les historiographes, l'auteur fournit un certain nombre de précisions sur le caractère et l'idéologie des organisations de l'émigration bulgare de Roumanie à l'époque en question.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ACȚIUNI ȚĂRĂNEȘTI ÎN BUCOVINA ÎN PERIOADA APLICĂRII REFORMEI AGRARE DIN 1921

DE

N. ADĂNILOAIE și I. DÎRDALĂ

În Bucovina — ca de altfel și în Transilvania — reforma agrară înfăptuită ca urmare și sub presiunea revoluției din 1848 nu rezolvase problema agrară. Repartiția pămîntului rămăsese, în continuare, defavorabilă țărănimii. Pentru loturile primite, țăranii au fost obligați să plătească, ani de-a rîndul, drept răscumpărare, o sumă mult prea mare comparativ cu veniturile lor [1]. În deceniile următoare, unele loturi s-au fărîmițat, iar altele — datorită exploatării la care era supusă țărănimea — au intrat în stăpînirea moșierimii sau a burgheziei sătești.

În ajunul primului război mondial imperialist, 63,79% din suprafața Bucovinei — reprezentînd marea proprietate — era concentrată în mîinile moșierilor, clericilor sau ale statului; ea era constituită din 1257 proprietăți între 50 — 1 000 ha și 125 proprietăți de peste 1 000 ha, totalizînd împreună 666 530 ha. Burghezia sătească, cu 6 053 proprietăți între 10 — 50 ha, deținea 10,85% din suprafață, adică 112 982 ha. Țărănimea muncitoare — care reprezenta 96,27% din proprietarii agricoli — nu stăpînea decît 25,36% din suprafața cultivabilă a Bucovinei, adică 191 737 proprietăți înglobînd 264 688 ha; de altfel, 59,23% din țărani aveau mai puțin de un ha, iar 83,44% aveau sub 3 ha de pămînt [2]. Cel mai mare proprietar era fondul bisericesc din Bucovina. Fondul bisericesc stăpînea terenuri întinse de păduri, pășuni și locuri arabile care înglobau 266 352 ha, ceea ce reprezenta 25,71% din întreaga suprafață a provinciei [3]. Nedreapta împărțire a pămîntului este ilustrată deci, în mod convingător, de faptul că numai Fondul bisericesc stăpînea o suprafață mai mare decît cea deținută de întreaga țărănime muncitoare.

[1] I. Nistor, *Istoria Fondului bisericesc în Bucovina*, Cernăuți, 1921, p. 43—44.

[2] Mitiță Constantinescu, *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, București, 1925, p. 271—272.

[3] I. Nistor, *op. cit.*, p. 52—53.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi timp, 24 634 familii de ţărani nu aveau nici un petec de pămînt, iar 90 197 familii aveau pămînt cu totul insuficient — din care „nu-şi pot cîştiga pîinea de toate zilele" — după cum era nevoit să recunoască, mai tîrziu, un deputat bucovinean în parlamentul Romîniei [1].

În timpul stăpînirii austriace, datorită exploatării sociale şi asupririi naţionale [2], ţărănimea bucovineană a fost adusă într-o stare de mizerie. Războiul imperialist a ascuţit contradicţiile de clasă şi naţionale din provinciile monarhiei austro-ungare. Pierderile mari în oameni şi materiale, distrugerile de război, greutăţile aprovizionării, scumpetea, rechiziţiile la sate, suferinţele cauzate de campania militară, în genere, au accentuat starea de mizerie a maselor populare.

Deşi sărăcită, populaţia din Bucovina a fost constrînsă să subscrie la nouă împrumuturi de război [3]. În satele de munte — unde ocupaţia principală a locuitorilor era creşterea vitelor — populaţia a fost lipsită complet de mijloacele de existenţă deoarece, sub pretextul evacuării din zonele de război, autorităţile austriace au acaparat vitele ţăranilor şi le-au predat comandamentelor militare pentru nevoile armatelor Puterilor Centrale. În afară de aceasta, între anii 1914—1918, Bucovina a constituit un teatru de război între armatele austro-ungare şi ruseşti, iar frontul schimbîndu-se mereu a pricinuit distrugerea a zeci de mii de gospodării ţărăneşti [4].

Sătule de mizerie şi de suferinţele îndurate în timpul războiului, masele ţărăneşti şi muncitoreşti din provinciile cotropite de habsburgi au primit cu mare entuziasm vestea victoriei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Lupta maselor populare pentru eliberarea socială şi naţională s-a intensificat. În toamna anului 1918, sub loviturile mişcărilor revoluţionare din interior şi în condiţiile înfrîngerilor militare suferite de Puterile Centrale, Imperiul austro-ungar a început să se destrame. Fără să ţină seama de voinţa politicienilor naţionalişti romîni, care se împotriveau luptei revoluţionare de eliberare naţională, masele populare din Transilvania şi Bucovina—încurajate de revoluţia socialistă rusă—au trecut la înlăturarea vechilor autorităţi locale contribuind astfel, alături de celelalte popoare din Austro-Ungaria, la nimicirea Imperiului habsburgic [5].

Frămîntările revoluţionare din rîndurilor ostaşilor ruşi din Bucovina, întoarcerea în sate a foştilor prizonieri din Rusia — care văzuseră acolo revoluţia socialistă — cît şi întoarcerea soldaţilor demobilizaţi sau care nu mai voiau să lupte în armata austro-ungară au exercitat o puternică influenţă asupra populaţiei din această provincie. La Vatra Dornei, Cîmpulung, Gura Humorului, Suceava şi Iţcani soldaţii, împreună cu

[1] Iorgu G. Toma, *Un glas de la munte. Discurs parlamentar*, Cernăuţi, 1923, p. 12.

[2] În privinţa persecutării romînilor de către autorităţile habsburgice în ultimii ani de dominaţie habsburgică în Bucovina, vezi Teodor Bălan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina în timpul războiului mondial*, Cernăuţi, 1923.

[3] Iorgu G. Toma, *op.cit.*, p. 18.

[4] Au fost distruse complet 104 sate. Devastările războiului în Bucovina au fost evaluate de austrieci, în toamna anului 1918, la suma generală de 2 300 000 000 coroane (Iorgu G. Toma, *op. cit.*, p. 21—22). Referitor la distrugerile cauzate de război, vezi şi V. Liveanu, *1918. Din istoria luptelor revoluţionare din Romînia*, Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 599.

[5] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 613.

www.dacoromanica.ro

populația înfometată, se răscoală, confiscă și împart alimentele din depozitele militare, alungă jandarmeria și autoritățile habsburgice[1].

În multe sate bucovinene, țăranii și soldații, întorși acasă, după ce au alungat pe jandarmii și „finanții" austrieci, au trecut la ocuparea și împărțirea pămînturilor moșierești. Astfel, țăranii din comunele Negrileasa și Ostra, din județul Cîmpulung, „cu ocazia mișcărilor bolșevice, în anul 1918" — cum mărturisea, mai tîrziu, șeful serviciului agricol județean — au ocupat cu forța pămînturile Fondului bisericesc din raza celor două comune și le-au împărțit între ei[2]. De asemenea, țăranii din Cîrlibaba au ocupat o suprafață de 780 ha din moșiile Fondului bisericesc, iar cei din Stupca, județul Suceava, au pus stăpînire pe unele moșii particulare[3]. În scurt timp răscoalele țărănești au cuprins toată Bucovina.

Țăranii și soldații întorși din prizonierat voiseră să facă în Bucovina o republică sovietică. În acest sens, ei se adresaseră, pentru ajutor, unor politicieni burghezi romîni. Fruntașii naționaliști i-au sfătuit — cum de altfel a făcut și liderul social-democrat Grigorovici — să nu se răscoale și să renunțe la ideea de a-și alege „sfaturi cătănești"[4].

La începutul lunii noiembrie 1918 cînd răscoalele luaseră amploare, fruntașii naționaliști burghezi din Cîmpulung, Vatra Dornei și Gura Humorului — care pînă atunci cochetaseră cu Habsburgii, militînd pentru unirea Bucovinei cu Transilvania în cadrul unei „Austrii mari" federalizate —, temîndu-se că „actele revoluționare vor degenera ca în Rusia", au cerut insistent intervenția armatei romîne pentru „restabilirea ordinei", adică pentru salvarea moșiilor și a ordinei burgheze. Așa-zisul Consiliu național romîn central, prin moșierul Iancu Flondor, telegrafiază de asemenea, la 4 noiembrie, guvernului romîn să trimită, neîntîrziat, trupe pentru a potoli „mișcarea bolșevistă" dezlănțuită în Bucovina[5].

Teama burgheziei și moșierimii din Bucovina că răscoalele maselor populare, pentru pămînt și libertate națională, vor merge pe făgașul croit de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a determinat aceste clase reacționare să ceară intervenția armatei romîne. Acțiunile țărănimii, pentru dobîndirea pămîntului, vor continua însă și după intrarea armatei romîne în Bucovina.

Mișcarea muncitorească din vechea Romînie, printr-un manifest publicat în „Socialismul" din 15 noiembrie 1918, își arată entuziasmul pentru faptul că „romînii din Bucovina și Transilvania, datorită revoluției ruseți și datorită muncitorimii germane, ungare și romîne, sînt astăzi liberi și de sine stătători" dar totodată manifestul condamnă

[1] V. Liveanu *op. cit*,. p. 600—606.

[2] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, neinventariat.

[3] Arh. St. Suceava, fond. Tribunal, dos. 1108/1825, f. 13.

[4] Un fruntaș național din Gura Humorului relata, mai tîrziu, că la el a venit un grup de soldați demobilizați care i-au declarat :"... noi am îmbrățișat credința moscăcească de slobozenie « Svoboda »... voim să ne faceți sfaturi cătănești, precum le au moscalii din Rusia și să ne ajutați a pune la cale treburile obștești așa precum le-a pus la cale catanele moscalești în Rusia. Vreți să faceți un așa feli de rînduială în țară?". Acest politician burghez se lăuda că datorită intervenției și sfatului său a luat sfîrșit „încercarea unei revoluții comuniste în Bucov na" (vezi I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, 1938, p. 194 — 195).

[5] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 609—610.

www.dacoromanica.ro

acţiunea guvernului romîn care a trimis armata în Bucovina să reprime „ţărănimea bucovineană, care s-a răsculat pentru a smulge pămîntul boierimii de toate neamurile" [1].

Ecoul instaurării puterii muncitoreşti-ţărăneşti în Rusia a avut o influenţă puternică asupra maselor populare din întreaga Romînie, insuflîndu-le — după cum arată tovarăşul Gh. Gheorghiu Dej — „un curaj şi o hotărîre de luptă încă necunoscute la noi în ţară" [2]. În Oltenia, Muntenia, Moldova şi Transilvania, pretutindeni, valurile luptelor revoluţionare, conduse de grupurile comuniste, ameninţau însăşi existenţa regimului capitalist. Alături de demonstraţiile de stradă şi puternicele greve muncitoreşti se înscriu acţiunile, tot mai numeroase, ale maselor ţărăneşti.

Lipsa de pămînt, foamea şi mizeria determină ţărănimea din multe judeţe să se răscoale împotriva asupritorilor şi să-şi facă singură dreptate [3]. Ţăranii atacă conacele, îşi împart grînele, adeseori şi pămînturile moşierilor sau grofilor, iar în multe sate alungă şi autorităţile locale [4].

Sub presiunea valului de lupte revoluţionare, de teamă să nu se făurească alianţa dintre proletariat şi ţărănime — care să primejduiască existenţa regimului burghezo-moşieresc — clasele dominante au fost silite să legifereze mult trîmbiţata reformă agrară. E semnificativ că decretul pentru reforma agrară [5], care întîrziase aproape doi ani, a fost publicat la 14 decembrie 1918, adică a doua zi după sîngerosul măcel organizat de guvernanţi în faţa Teatrului Naţional, împotriva muncitorimii bucureştene. Decretul acesta nu se referea însă şi la noile provincii.

Pentru Bucovina decretul privitor la exproprierea moşiilor şi reforma agrară a fost publicat în „Monitorul oficial" la 7 septembrie 1919, iar legea de împroprietărire a fost votată de parlament abia în iulie 1921.

---

[1] V. Liveanu, *op. cit.*, p. 612. Vezi şi C. Daicoviciu, L. Banyai, V. Chcrestcşiu, V. Liveanu, *Lupta revoluţionară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu Romînia*, „Studii", nr. 6, 1958, p. 44.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *40 de ani de luptă sub steagul atotbiruitor al marxism-leninismului*, Editura politică, 1961, p. 8.

[3] Nicolae Bazilescu — politician burghez şi deputat la 1917 — fiind nevoit să găscască o explicaţie acestor răscoale ţărăneşti scrie următoarele : „La révolution apparait, aujourd'hui comme hier, aux paysans roumains, comme le seul moyen possible, pour lui de résoudre le grand procès séculaire qui se débat sans issue, entre lui et les propriétaires terriens" (Nicolas Basilesco, *La réforme agraire en Roumanie*, Paris, 1919, p. 226).

[4] Vezi în acest sens : I. Grămadă şi V. Popovici, *Reformele făcute de regimul burghezo-moşieresc din Romînia sub presiunea avîntului revoluţionar al maselor populare între anii 1917 şi 1923*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. I. Edit. Academici R.P.R., 1956 ; Fl. Dragne, *Momente din activitatea desfăşurată la sate de militanţii aripii revoluţionare a mişcării muncitoreşti în frunte cu grupurile comuniste (1917—1921)*, în *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, 1962 ; Ludovic Vaida, *Documente despre mişcările ţărăneşti din Transilvania din noiembrie 1918*, „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.", nr. 5, 1957 ; V. Liveanu, *op. cit.*, p. 490—507.

[5] Referitor la presiunea maselor populare şi la urgentarea decretului pentru reforma agrară vezi : Tr. Lungu, *Poziţia partidelor politice din Romînia faţă de problema agrară între anii 1913 şi 1921*, „Studii", nr. 2—3, 1956, p. 25 ; V. Liveanu, *op. cit.*, p. 623—624 ; Nicolae Bazilescu scrie semnificativ : „Sous la menace du bolchevisme intérieur et extérieur, le gouvernement. ... fit promulguer, inopinément, ce décret loi" (*op. cit.*, p. I).

www.dacoromanica.ro

Au urmat, în noiembrie 1922 și august 1923, unele modificări la regulamentul de aplicare a reformei, modificări defavorabile țăranilor. Organele care trebuiau să facă exproprierea moșiilor și să împroprietărească pe țărani se compuneau, în majoritate, din oameni ai stăpînirii care părtineau pe moșieri; astfel comitetul local se compunea din: primar, preot, diriginte, învățător și doi delegați ai sătenilor, iar comisia de ocol — menită să rezolve contestațiile — era alcătuită din judecătorul de ocol, un delegat al Ministerului Agriculturii, unul al proprietarilor, și unul al țăranilor [1].

Reforma agrară, menținînd marea proprietate, n-a desființat moșierimea ca clasă. Proprietarilor le-a rămas, prin lege, între 100—250 ha din fiecare moșie. În afară de aceasta pădurile, viile, livezile și așa-zisele „ferme model" au fost exceptate de la expropriere. Pentru pămînturile expropriate, moșierii au primit despăgubiri conform prețurilor reale de dinaintea războiului, așa că nu a fost vorba de nici o concesie din partea lor. Țăranii considerați îndreptățiți la împroprietărire trebuiau să primească, prin lege, loturi de 4 ha la șes sau 8 ha la munte; de asemenea urmau să primească loturi de completare sătenii care aveau o suprafață mai mică de 4 ha [2]. La început pămîntul se dădea sub formă de arendă sătenilor, urmînd să fie răscumpărat prin achitarea, an de an, a unor sume împovărătoare pentru ei. Dacă nu puteau plăti patru rate în șir răscumpărarea, pierdeau atît dreptul la împroprietărire cît și sumele achitate pînă atunci.

În afară de faptul că prevederile legilor de expropriere și împroprietărire conțineau de la început o serie de impreciziuni — care erau speculate de moșieri și oamenii stăpînirii, — tergiversîndu-se lucrările și modificîndu-se mereu regulamentele de aplicare, se creau condiții prielnice pentru eludarea lor completă. De altfel, de la un guvern format din politicieni ca Averescu, Garoflid și Argetoianu, cunoscuți dinainte ca adversari ai împroprietăririi, țărănimea nu se putea aștepta la legiuiri agrare mai avantajoase [3]. Pe măsură ce luptele revoluționare erau în descreștere, guvernanții, prin noi regulamente, reveneau asupra unor concesii smulse în perioada avîntului revoluționar.

Concepută în spiritul regimului burghezo-moșieresc — de a menține și de a despăgubi marea proprietate — și aplicată incorect, în defavoarea sătenilor, reforma agrară din 1921 n-a rezolvat nici în Bucovina problema agrară. Deși Garoflid, ministrul Agriculturii, declara încă din septembrie 1920 că în Bucovina „se cunoaște precis atît suprafața expropriată cît și numărul celor îndreptățiți să ia pămînt", că acolo „reforma agrară se va aplica mai repede și mai precis" [4], realitatea era cu totul

[1] C. Hamangiu, *Codul general al Romîniei. Legi uzuale*, vol. IX—X, p. 168—175 și vol. XIII—XIV, p. 365—371.

[2] *Ibidem*, vol. IX—X, p. 171; vezi și I. Grămadă și V. Popovici, *op. cit.*, p. 82.

[3] În 1913, Argetoianu scria: „... o expropriere a marii noastre proprietăți pare ceva inutil și de neînțeles", iar Garoflid susținea că „... a împlini fiecărui țăran un lot de cinci hectare este o concepție politică periculoasă" (N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. II, București, 1940, p. 248—254). Vezi și Tr. Lungu, *op. cit.*, p. 27.

[4] „Izbînda", din 2 septembrie 1920.

www.dacoromanica.ro

alta. La 21 august 1920, consilierul agricol din Cîmpulung raportează Ministerului Agriculturii că pămînturile ce urmează a fi expropriate nu sînt fixate definitiv, deoarece județul are puțin teren arabil [1].

Lucrările de împroprietărire, în Bucovina, au mers mai încet ca în celelalte regiuni deoarece exproprierile au fost și ele — la intervenția moșierilor și în special a Fondului bisericesc — mult tergiversate. Astfel, pînă în noiembrie 1922 abia fuseseră expropriate 20 000 ha; pînă în octombrie 1923 în comunele Breaza, Ciumîrna și Moldovița nu erau întocmite tabelele de împroprietărire [2], iar la Vama abia se făcuse planul parcelării [3].

Operațiunile de expropriere și împroprietărire înaintînd — în mod intenționat — așa de anevoios, nu e de mirare că după scurgerea a patru ani de la publicarea decretului de reformă agrară referitor la Bucovina, abia fuseseră împroprietăriți definitiv, pînă la sfîrșitul anului 1923, 11 319 țărani pe 8 418 ha [4]; adică, în medie, un sătean a primit 0,74 ha. Din lipsă de terenuri expropriate, împroprietăririle s-au făcut, în unele comune, doar la cîțiva țărani, prin tragere la sorți [5].

După statisticile oficiale — care considerau de altfel că în 1927 împroprietărirea era, în general, încheiată — situația în Bucovina se prezenta astfel la 1 ianuarie a acelui an : suprafața totală expropriată 70 442 ha, suprafața dată la împroprietărire 39 998 ha, suprafață afectată pentru izlazuri și „rezerve de diferite categorii" 30 266 ha, numărul sătenilor împroprietăriți 73 226, „numărul sătenilor rămași neîmproprietăriți 6 645" [6]. Analizînd aceste cifre, în comparație cu cele anterioare reformei, observăm că s-a expropriat o suprafață foarte mică în raport cu cea existentă pe latifundii și că țăranii au primit, în medie, loturi infime — circa 0,55 ha — contrar legii care prevedea să fie împroprietăriți cu loturi de 4 sau 8 ha; constatăm de asemenea că numărul sătenilor neîmproprietăriți era mult mai mare decît cel menționat în statisticile oficiale. Știind că înainte de 1921 existau 166 202 săteni care — avînd sub 3 ha de pămînt — dețineau o suprafață de 132 529 ha [7] și că aceștia trebuiau să primească — conform legii — loturi de completare însumînd cel puțin 532 279 ha, conchidem că țărănimea bucovineană a fost frustată, la aplicarea reformei agrare, de 492 281 ha. În același timp, cunoscînd că, în afară de cei 166 202 săteni care posedau sub 3 ha de pămînt, mai erau încă 8 002 capi de familie cu loturi între 3 și 4 ha [8] și că la aplicarea reformei au primit pămînt numai 73 266, constatăm că 100 938 țărani îndreptățiți — adică marea majoritate — au rămas neîmproprietăriți.

În comparație cu celelalte provincii ale țării — unde suprafața medie a loturilor era de 3,06 ha în vechea Românie și de 1,39 ha în Tran-

[1] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, pachet X, dos. Reforma agrară, neinventariat.

[2] Ibidem, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1926, neinventariat.

[3] Ibidem, fond Prefectura, dos. Reforma agrară, 1920—1923, neinventariat.

[4] Vezi „Viața agricolă" din 15 ianuarie-1 februarie 1924, p. 42.

[5] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1926, neinventariat.

[6] Vezi *Minerva*, enciclopedie română, Cluj, 1930, p. 433.

[7] Mitiță Constantinescu, *op. cit.*, p. 272.

[8] Iorgu G. Toma, *op. cit.*, p. 12.

www.dacoromanica.ro

silvania — țăranii din Bucovina au primit, la împroprietărire, cele mai mici loturi de pămînt. De exemplu, în comuna Dorna Cîndreni loturile împroprietăriților au fost de 0,25 ha. Nedreptățile au fost atît de evidente nu pentru că provincia era mică și moșiile insuficiente, așa cum susțineau economiștii burghezi, ci pentrucă Fondul bisericesc, marele proprietar al Bucovinei, în general, a fost exceptat de la expropriere. Întreaga suprafață expropriată în Bucovina cu ocazia reformei din 1921 n-a atins nici măcar suprafața expropriată de austrieci din moșiile Fondului bisericesc cu prilejul reformei de după 1848 [1]. Așa mică, cum a fost, această suprafață expropriată pe baza legii din 1921 n-a fost împărțită integral. Economiștii burghezi au trecut sub tăcere faptul că mare parte din pămîntul expropriat a intrat apoi la „rezervele statului". De pildă, din suprafața expropriată de 2 569 ha în 7 comune din județul Cîmpulung s-au împroprietărit țăranii numai cu 570 ha, restul de 1 863 ha au trecut la rezerve [2]. În comunele Coșna și Cîrlibaba, din 416 ha expropriate nu s-a împroprietărit nici un țăran [3]. În comuna Ciocănești tot terenul cultivabil expropriat a fost dat ca „rezervă" pentru personalul bisericesc și pentru școală, iar sătenilor nu le-a mai rămas nimic. Erau în această comună 34 de locuitori lipsiți cu totul de pămînt și 39 cu mai puțin de 1 ha. Aceștia au solicitat să fie împroprietăriți cu terenuri mărginașe, defrișate, din proprietatea Fondului bisericesc, dar cererea le-a fost respinsă [4].

Tergiversarea lucrărilor de împroprietărire cît și modul arbitrar de aplicare a stîrnit un îndelungat val de proteste și acțiuni țărănești, care au culminat, în unele cazuri, cu adevărate răscoale locale. Un deputat cîmpulungean era silit să recunoască, într-o ședință a parlamentului din 1923, că în Bucovina existau mari nemulțumiri. „A ascunde aceste nemulțumiri — arăta el — ar însemna a ascunde o boală care roade organismul și a o ascunde în fața medicului chemat ca să dea ajutor" [5].

În acest timp Partidul Comunist din Romînia desfășura o largă propagandă printre țărani, îndemnîndu-i să ocupe pămînturile moșierești. După constituirea P.C.R., în 1921, rolul partidului în mijlocul țărănimii din Bucovina a crescut, cu toată propaganda reformistă a social-democrației bucovinene. Din însărcinarea Comitetului Central al P.C.R., Constantin Ivănuș, revoluționar militant și membru al conducerii partidului, a venit în 1922 în Bucovina, cu scopul de a reface și întări organizațiile de partid și de a organiza muncitorii forestieri în sindicate. Timp de mai mulți ani, C. Ivănuș a desfășurat o largă activitate de propagandă

[1] Fondului i s-a expropriat în 1848 o suprafață de 80 500 ha.
[2] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1926, nepaginat.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Iorgu G. Toma, *op. cit.*, p. 9—11.

www.dacoromanica.ro

în satele de munte ale Bucovinei : pe valea Bistriţei, la Vatra-Dornei, la Iacobeni, Ciocăneşti şi Cîrlibaba ; pe valea Moldovei : la Pojorîta, Vama şi Frasin etc. În anii 1922—1923, prin munca propagandistică şi organizatorică a lui C. Ivănuş, în toate aceste regiuni, muncitorii forestieri au fost organizaţi în sindicate roşii, conduse de partid [1]. Dar majoritatea forestierilor erau muncitori sezonieri, ei trăiau la sate, ocupîndu-se cu cultivarea pămîntului. Şeful poliţiei din Cîmpulung raporta în 1924 că nu toţi membrii sindicatelor forestiere şi de plutaşi, înfiinţate de C. Ivănuş, erau muncitori [2]. Printre ei se aflau şi mulţi ţărani care lucrau în timpul iernii la tăierile de păduri. Prin aceste sindicate partidul comunist a desfăşurat propaganda la sate şi a condus luptele ţăranilor împotriva modului arbitrar de înfăptuire a reformei agrare.

Împinşi de mizerie ţăranii săraci din mai multe sate, văzînd că nu mai primesc pămînt, s-au răsculat şi au ocupat cu forţa părţi din moşiile Fondului bisericesc sau ale moşierilor. De altfel, aceste acţiuni ţărăneşti n-au fost zăgăzuite decît temporar, la sfîrşitul anului 1918, prin ocuparea Bucovinei de către trupele romîne. În anul următor, la Bosanci, judeţul Suceava, ţăranii au intrat cu plugurile pe proprietatea moşierului Sturdza [3], iar în 1921 locuitorii comunei Udeşti au încercat să ocupe, cu forţa, pădurea din vecinătatea satului. Ei fiind săraci, nu puteau plăti nici preţul de răscumpărare, după cum recunoştea chiar şeful postului de jandarmi. Deşi acţiunea lor a fost momentan reprimată, starea de revoltă dăinuia, autorităţile se temeau ca situaţia să nu se întindă şi la alte sate [4]. Acţiuni asemănătoare au avut loc şi la Valea Putnei, judeţul Cîmpulung [5]. La Vama, săteanul Vasile Şuhani a ocupat cu forţa 4 ha de pămînt, îndemnînd şi pe ceilalţi ţărani să procedeze la fel şi să nu plătească nimănui nimic. Îngrijorat, agronomul şef al judeţului a cerut, la 2 februarie 1923, prefectului să ia măsuri de urgenţă împotriva acestui „bolşevic" [6]. Ţăranii din Scheia, jud. Suceava, văzînd că „nu există dreptate", s-au hotărît să se unească şi cu toţi să meargă să „împartă pămînturile boierilor, fără frică". „Dacă vom fi uniţi — arătau ei — nimeni nu ne va putea face nimic" [7].

Încă din anul 1922, Ministerul de Interne, prin Siguranţa generală, impusese măsuri drastice împotriva comuniştilor care „intenţionau să-şi reînceapă activitatea la sate" [8]. La începutul anului 1923, Ministerul Agriculturii era informat că în unele judeţe din Bucovina „agenţi instigatori" îndeamnă pe ţărani să nu plătească loturile de împroprietă-

[1] Document aflat în fotocopie la Casa Memorială „C. Ivănuş" din Frasin, raionul Cîmpulung Moldovenesc.

[2] *Figuri de luptători ai mişcării muncitoreşti din ţara noastră. Constantin Ivănuş*, Bucureşti, 1956, p. 18—20.

[3] Arh. St. Suceava, Fond Prefectura, dos. 1/1919, f. 1—2.

[4] Ibidem, dos. 17/1921, f. 5.

[5] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. 1924, neinventariat.

[6] Ibidem.

[7] Arh. St. Suceava, fond. Prefectura, dos. 9/1923, f. 27.

[8] I. Grămadă şi V. Popovici, *op. cit.*, p. 87.

www.dacoromanica.ro

rire [1]. Serviciul regional al agriculturii a arătat în același timp că, în multe sate din Bucovina, s-au produs „grave tulburări". Dacă aceste tulburări nu s-au transformat într-o adevărată „nenorocire" — scriau înspăimîntații funcționarii de la Serviciul regional al agriculturii — acest fapt se datora numai unor serioase măsuri luate de aparatul de stat. La 4 mai 1923, li se cere prefecților din Bucovina să ia cele mai severe măsuri împotriva „instigatorilor" care „provoacă populația satelor la tulburări pe tema reformei agrare" [2].

În realitate nu era vorba de nici un fel de „agenți instigatori", ci de țărani săraci sau de muncitori forestieri, a căror combativitate crescuse în contact cu ideile revoluționare, mai ales după organizarea sindicatelor roșii în această regiune.

Dar, cu toate măsurile luate de aparatul de stat burghezo-moșieresc, frămîntările țărănești n-au încetat, pentru că n-au fost înlăturate nici cauzele care le dădeau naștere. Sătenii, fiind nedreptățiți la aplicarea reformei agrare și văzînd că nu mai primesc pămîntul cuvenit, treceau la acțiuni directe pentru a-și face singuri dreptate.

La Poiana Stampei, județul Cîmpulung, 70 de țărani s-au răsculat pentru că autoritățile, considerîndu-i „revoluționari" nu-i trecuseră pe listele de împroprietărire. Numai după ce s-au răsculat și au amenințat cu moartea pe membrii comisiei agrare, țăranii în cauză au fost înscriși în tabelele de împroprietărire. Membrii comisiei agrare susțineau că printre acești țăranii „revoluționari" era și unul venit de la țară dintre „bolșevici" [3].

Este interesant de reținut faptul că la Poiana Stampei deși comisia agrară a fost nevoită să înscrie pe țărani în listele de împroprietărire, aceștia n-au putut intra în posesia pămînturilor decît tot prin revoltă. Țăranii au așteptat cîțiva ani și văzînd că împroprietărirea nu are loc, sătui de tîrguielile oneroase cu autoritățile, la 19 iunie 1925, în frunte cu un oarecare Samuil Rusoi din Vatra Dornei, care s-a dat drept agent agricol, au trecut, în mod revoluționar, la împărțirea pămînturilor expropriate și darea lor în folosință „pe veci", după nevoile fiecărei familii, fără a mai ține seamă de îndeplinirea vreunei formalități din cele prevăzute în legea pentru reforma agrară. Li s-a dat țăranilor, cu această ocazie, și o parte din pămîntul rezervat pentru sesia parohială, fapt ce a determinat pe preotul din localitate să ceară de urgență intervenția Camerei agricole din Cîmpulung, pentru anularea acestei împroprietăriri, considerată de el drept „împărțeală nelegiuită" [4].

Nemulțumirile țărănești au fost provocate și de faptul că „rezervele comunale" se făceau din pămînturile expropriate, în paguba sătenilor. În comunele Negrileasa și Ostra, țăranii, cu toate represiunile jandarmilor, au refuzat să cedeze „rezervelor" pentru sesii parohiale și personalul bi-

[1] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Reforma agrară, 1924, neinventariat.
[2] Ibidem.
[3] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera Agricolă, dos. Împroprietărirea sătenilor din Poiana Stampei, Reforma agrară, 1920—1923, neinventariat.
[4] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

sericesc terenurile expropriate. Cînd agronomul regional, la 30 iulie 1924, s-a prezentat pe teren împreună cu reprezentanții Fondului bisericesc (fostul proprietar expropriat) pentru a lua în primire, pe seama statului, aceste terenuri, țăranii s-au răsculat. Întreaga populație a acelor două sate s-a ridicat și a ocupat terenurile, declarînd reprezentanților statului că nu cunosc altă împărțire a pămîntului decît aceea pe care au făcut-o ei, că „n-au nevoie nici de sesii", nici „de preot", nici de „biserică". Acțiuni asemănătoare au avut loc și în comunele Frasin, Vama și Sadova, iar agronomul șef regional, temîndu-se că aceste acțiuni să nu se transforme într-o adevărată răscoală, a cerut să se trimită armată „pentru a stăvili mișcările bolșevice, care se lățesc într-un mod îngrijorător" [1]. La 15 august 1924, Consilieratul Agricol din Suceava, aflînd că mulți țărani de pe teritoriul județului Cîmpulung, rămași neîmproprietăriți, au ocupat cu forța pămîntul expropriat și trecut la rezerva statului, a cerut, de asemenea, prefectului să ia măsuri urgente împotriva lor [2].

Tot în august 1924, țăranii săraci din Ciocănești, care — după cum s-a arătat — nu primiseră pămînt, scriau cu amărăciune într-un memoriu: „....e lucru prost că s-a juruit oamenilor pămînt, dar juruința a rămas deșartă și legea nu li-a venit cu nimic în ajutor". În anul următor însă, văzînd că pe cale legală nu pot obține nimic, se răscoală împotriva administratorilor Fondului bisericesc pentru că aceștia nu vroiau să le cedeze o suprafață de 130 ha, expropriată deja, pe muntele Suhard. Intervenția jandarmilor și încăierarea ce a avut loc cu această ocazie a mărit îndîrjirea sătenilor din Ciocănești determinînd autoritățile să bată în retragere [3].

Alte frămîntări țărănești au fost cauzate și de exproprierea unor pămînturi ale Fondului bisericesc ținute, din moși strămoși, de țărani, cu embatic. Articolul 6 din legea reformei agrare prevedea ca pămîntul rural stăpînit prin embatic, ca și cel ținut de țărani cu arendă de cel puțin 10 ani, să fie expropriat în folosul acelor care l-au stăpînit pînă atunci. Comisiile agrare n-au ținut seama de acest lucru și, prin reformă, au trecut la deposedarea țăranilor embaticari. Așa au fost deposedați mulți țărani din satele Frasin, Prisaca Dornei, Ostra, Negrileasa și altele. Procedeul acesta a produs mari nemulțumiri. Țăranilor din comuna Frasin, județul Cîmpulung, li s-a luat pășunea alpină de pe muntele Merțuri, pe care o aveau în arendă, de la Fond, de peste 20 de ani [4]. Această pășune a fost trecută drept rezervă comunală la Vama.

În Frasin exista un puternic curent revoluționar printre muncitorii forestieri întreținut de comuniștii din sindicatele conduse de partid, curent care cuprinsese și masele de țărani. La intervenția autorităților comunei Vama, țăranii din Frasin au adoptat o poziție revoluționară, declarînd că nu vor preda pășunea, iar dacă va fi nevoie o vor apăra „cu ciomagul". Cînd delegația autorităților din Vama a amenințat cu legea și cu pu-

[1] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925.
[2] Ibidem, fond. Camera Agricolă, 1920—1923, neinventariat.
[3] Ibidem, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, nepaginat. Scrisoarea Direcției generale a Fondului bisericesc din 23 iunie 1925. Vezi și *Dezbaterile Adunării Deputaților din 6 noiembrie 1924*, p. 52.
[4] Ibidem, fond. Prefectura, dos. Reforma Agrară, 1924, nepaginat.

www.dacoromanica.ro

terea executivă, țăranii frăsineni au strigat cu îndîrjire : „țineți-vă voi de lege" căci „noi ne facem legea singuri" și „vom împuşca pe oricine ar îndrăzni să se apropie de acest loc"[1]. La 4 august, prefectul a cerut companiei de jandarmi din Cîmpulung să ia măsuri urgente de pedepsire. Împotriva țăranilor din Frasin au fost trimiși și jandarmii din Vama și Bucșoaia[2]. Revolta a fost astfel înăbușită.

Un caz oarecum asemănător a avut loc la Prisaca Dornei unde țăranilor li s-a luat păşunea de pe Poiana Tomnatic, pe care o primiseră la colonizare [3]. După mai multe memorii și o delegație trimisă la București, țăranii din Prisaca, înfruntînd represiunile jandarmilor, și-au luat înapoi păşunea [4]. Lupta dintre ei și autoritățile comunei Vama a continuat multă vreme. Şeful Serviciului agricol regional declara mai tîrziu că atitudinea sătenilor din Prisaca este identică cu a „comuniștilor din Rusia" [5]. În fața rezistenței țăranilor din Prisaca, autoritățile județene au fost silite să bată în retragere, dispunînd totuși — pentru salvarea „prestigiului" — sancționarea lor cu o arendă comercială dublă ; în anul următor însă, s-a suspendat orice sancțiune și urmărire a țăranilor din Prisaca, pînă la noi dispoziții [6].

În același timp, luptînd pentru apărarea păşunii din Poiana Tomnatic, țăranii din Prisaca Dornei au sprijinit și acțiunea a doi săteni din cătunul Zăvoi, care fuseseră deposedați de pămînt. Lăsați fără posibilități de trai, cei doi țărani au refuzat să execute decizia de expropiere a comisiei agrare ; au stricat semnele de defalcare și muşuroaiele făcute de comisie declarînd autorităților că vor lupta cu ciomagul și cuțitul împotriva oricui va încerca să-i scoată din pămînturile de pe urma cărora se hrănesc de 30 de ani. Inginerul agronom, considerîndu-i „instigatori bolşevici", a cerut prefectului din Cîmpulung să trimită jandarmi pentru a-i pedepsi și a pune astfel stavilă unei „purtări bolşevice care dă prilej de perturbări" [7].

Datorită silniciilor la care erau supuși cu prilejul reformei agrare și al aplicării unor măsuri administrative, țăranii s-au răsculat în unele sate și împotriva autorităților. Astfel, țăranii din comuna Arbore județul

---

[1] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Reforma Agrară, 1924, nepaginat.

[2] Ibidem, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1927, neinventariat.

[3] Ibidem, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, nepaginat. Țăranii din Prisaca erau colonişti germani, veniți din timpul stăpînirii austriece. Pe considerentul că au primit pămînt la colonizare, Comisia de ocol, în ședința din 17 septembrie 1923, le-a stabilit un lot de împroprietărire tip de 0,75 ha în loc de 2 ha, cum era lotul tip pentru Vama, din care făcea parte și satul Prisaca (Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera Agricolă, dos. Reforma agrară, 1920—1923, neinventariat).

[4] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, nepaginat. Vezi Procesul-verbal din 1 august 1924 și Raportul comunei Vama nr. 1267 din 15 iunie 1924.

[5] Ibidem, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1923, neinventariat. Şeful serviciului agricol regional cerea şefului poliției din Vama ca, prin orice mijloace și forță publică de care dispune, să procedeze la îndepărtarea lor de pe aceste pămînturi. „Pentru noi, autoritatea de stat, constituie o rușine dacă nu vom pune pe acești recalcitranți la punct", scria acest funcționar servil al regimului.

[6] Ibidem.

[7] Ibidem, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, nepaginat.

www.dacoromanica.ro

Suceava[1] s-au răsculat împotriva primarului și a ajutorului de primar. Pentru a liniști populația, la 12 octombrie 1924 prefectul a venit la fața locului dar sătenii au insistat ca cei doi funcționari comunali să fie îndepărtați. Văzînd că prefectul ezită și vrea să amîne pentru mai tîrziu soluționarea acestui caz, țăranii se năpustesc asupra primăriei. Primarul a scăpat de furia țăranilor fugind și ascunzîndu-se în pădure, iar ajutorul său, care nu era altul decît preotul comunei, a fost alungat și huiduit pe ulițele satului, țăranii strigîndu-i să-și vadă de pocăiții de la biserică, nu de primărie [2]. În satele cîmpulungene țăranii s-au ridicat și împotriva unui inspector general administrativ, trimis din București, care-i insultase. Revoltați peste măsură, țăranii au ținut adunări de protest în care au arătat că „dacă un domn atît de mare trimis de înalta stăpînire de la București vine în creierii munților, la noi, și n-are pentru noi decît palme de dat, atunci noi, acești oameni crescuți în mijlocul codrilor, ce să avem pentru dînsul decît ciomagul?" [3]. Pentru calmarea sătenilor, guvernanții au considerat necesară trimiterea la Cîmpulung a unui subsecretar de stat care să facă și cercetări.

De altfel, guvernul și întregul aparat de stat se temea, în toamna anului 1924, de izbucnirea unei mari răscoale în Bucovina din cauza nemulțumirilor provocate de modul de aplicare a reformei agrare. La 8 octombrie 1924, Casa centrală a cooperației și împroprietăririi — îngrijorată de creșterea influenței comuniștilor la sate — a atras atenția Consilieratului agricol Suceava că o serie de organizații comuniste caută să cîștige țărănimea nemulțumită, în vederea unei acțiuni asemănătoare revoluției bolșevice. „Veți căuta a fi îndată informați — scrie Casa centrală a cooperației și împroprietăririi — despre persoanele care încearcă să facă propagandă printre săteni, contra modului cum s-a înfăptuit reforma agrară, luînd de îndată, pentru cazurile ce s-ar ivi, înțelegere cu d-l prefect al județului, în vederea măsurilor imediate ce s-ar impune și în vederea sesizării organelor în drept" [4]. Atenția organelor de siguranță ale statului era îndreptată în direcția lichidării organizațiilor comuniste și a înlăturării activității acestora la sate. La sediile sindicatelor s-au făcut percheziții, operîndu-se mai multe arestări. Tot în octombrie 1924, la intervenția serviciului de siguranță din Cîmpulung, sindicatele muncitorești din Frasin Moldovița și Pojorîta — înființate de C. Ivănuș — au fost interzise, fiind declarate focare de propagandă comunistă [5].

Măsurile represive ale autorităților n-au putut opri nici activitatea revoluționară a muncitorilor forestieri, nici setea și lupta pentru pămînt a țărănimii bucovinene. În 1925, la procesul de la Malmaison, înscenat de guvernanți unor activiști ai P.C.R., printre care și C. Ivănuș, mai mulți

[1] Pe atunci comuna Arbore făcea parte din județul Gura-Humorului, județ desființat apoi prin împărțirea administrativă din 1925.
[2] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, pachet 51/1924, neinventariat.
[3] Iorgu G. Toma, *Din neajunsurile Bucovinei*, p. 28—29.
[4] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Reforma agrară, 1924, nepaginat.
[5] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, dos. Inspecții și rapoarte, 1926, nepaginat.

www.dacoromanica.ro

țărani din Bucovina, în sumane și opinci, au venit să-l apere pe acest dîrz luptător revoluționar [1].

Concomitent cu acțiunile țăranilor din ținuturile muntoase, au avut loc și la șes mișcări puternice. Ca și Fondul bisericesc, moșierii particulari au căutat să sustragă, sub diferite forme, cîte o parte din terenurile expropriate. Din această cauză, țăranii din Stroiești, județul Suceava, au împușcat pe administratorul moșiei deoarece acesta vindea terenurile supuse exproprierii. Fiindcă moșierul a continuat aceste vînzări, ura țăranilor s-a îndreptat și asupra lui. Înspăimîntați, jandarmii din Stroiești raportau Secției de la Suceava, la 23 ianuarie 1924, că nemulțumirile țăranilor pot să ducă la consecințe incalculabile dacă nu se iau măsuri severe și urgente [2].

O răscoală violentă a avut loc în septembrie 1925 în comuna Stupca, județul Suceava [3]. Aici lucrurile au evoluat treptat. Prin diferite manevre și coruperea comitetului agrar, cei doi proprietari ai moșiei Stupca, Dimitrie Niculiță Popovici [4] și Ghedeon Krismanici, au primit împuternicirea să sustragă 212 ha din partea de moșie expropriată. Această suprafață fusese, de mai mulți ani, dată în folosința țăranilor din Stupca. Decizia de restituire a Comitetului agrar din 1924 a zdruncinat, în mod deosebit, încrederea țăranilor în autoritatea de stat și în legile burghezo-moșierești și a întărit ura lor împotriva moșierilor. Țăranii, văzînd că li se răpește pămîntul ce le fusese dat prin legile agrare, concludeau că legile sînt numai în folosul moșierilor, că cei puși să le păzească le calcă și, în consecință, nici ei nu mai sînt obligați să le respecte. În toamna anului 1924, ei au refuzat să execute decizia Comitetului agrar. Avînd și pămînturile însămînțate, au silit pe moșieri să renunțe la această parte de moșie, pînă în anul următor, după strîngerea recoltei. Sperau că pînă atunci vor obține o decizie dreaptă. Pentru anularea actului arbitrar al Comitetului agrar, țăranii au făcut și un memoriu la Ministerul Agriculturii, la care, bineînțeles, n-au primit nici un răspuns.

La 5 septembrie 1925, au venit însă în comună cei 2 moșieri însoțiți de agronomi și de mai mulți jandarmi din Cîmpulung, în frunte cu un căpitan, pentru a deposeda pe țărani de cele 212 ha aflate în litigiu. Țăranii n-au cedat în fața moșierilor care veneau cu forță armată. Spiritul de revoltă împotriva celor doi moșieri era înrădăcinat. Aflînd de sosirea acestora la primărie, țăranii au dat alarma prin clopote și sunete de goarnă. S-a adunat tot satul, bărbați, femei și copii, în număr de 500—600 oameni. La somația consilierului agricol și a căpitanului de jandarmi de a se deplasa pe moșie, pentru defalcarea terenurilor, țăranii au strigat „în cor" că nu vor să țină seama de dispoziția Comitetului agrar. Învățătorul din comună, care fusese și delegatul lor în comisia agrară, a arătat și el că întrucît s-a făcut o cerere, la București, pentru trimiterea unei anchete, va refuza, împreună cu sătenii, să recunoască vreo hotărîre de defalcare pînă la sosirea comisiei

---

[1] *Figuri de luptători ai mișcării muncitorești din țara noastră. Constantin Ivănuș*, p. 41—45.

[2] Arh. St. Suceava, fond. Prefectura, pach. 1/1924.

[3] Ibidem, fond. Tribunal, dos. 1108/1925, Răscoala țăranilor din Stupca.

[4] Acest moșier își avea reședința în comuna Costîna, unde deținea o proprietate de 575 ha, din care, în mod arbitrar, a izbutit să-și păstreze la expropriere mai mult de jumătate (Arh. St. Buc., Min. Agriculturii (Vînzări), dos. 188/1930).

www.dacoromanica.ro

de anchetă. Nesocotind voința masei de țărani, proprietarii au silit comisia de defalcare să plece pe moșie. Țăranii erau foarte îndîrjiți. Consilierul agricol din Suceava, timorat de rezistența sătenilor, a atras atenția celor doi moșieri și i-a sfătuit să amîne execuția defalcării. Nici comandantul companiei de jandarmi nu era de părere să se întindă prea mult coarda, totuși s-a supus.

Văzîndu-se jefuiți, provocați și de atitudinea agresivă a proprietarilor — cum declara chiar comandantul companiei de jandarmi — țăranii s-au năpustit asupra lor cu pietre și ciomege. Din mulțime, unii țărani strigau că pămîntul este al lor, stropit cu sîngele și sudoarea muncii lor. Unul dintre moșieri, D. N. Popovici, a fost trîntit în șanț, cu o ploaie de bolovani asupra lui. Din mîinile țăranilor revoltați a scăpat numai cu ajutorul jandarmilor. Urmărit, moșierul a scos revolverul să tragă în țărani, dar s-a temut de furia dezlănțuită a maselor. S-a refugiat apoi în localul primăriei, de unde, la adăpostul jandarmilor, a plecat din comună alungat mai departe de țărani cu pietre. Krismanici, cel de-al doilea proprietar, lovit și el, a scăpat de furia maselor cu ajutorul jandarmilor care au oprit mulțimea revoltată [1]. Căpitanul de jandarmi a fost lovit, de asemenea, cu pietre. Starea de revoltă a țăranilor, îndreptată împotriva celor doi moșieri, s-a prelungit pînă în seara acelei zile, liniștindu-se abia după ce comisia de defalcare a părăsit comuna.

Deși comandantul companiei de jandarmi declara, la 7 septembrie, că nu se făcuseră arestări, deoarece, dacă ar trebui să se facă, ar urma să se aresteze în masă, totuși postul de jandarmi din Stupca a procedat la arestarea așa zișilor „capi de răscoală" [2]. Împotriva celor considerați „vinovați", Cabinetul de Instrucție Suceava a emis mandate de arestare și de trimitere în judecată pentru crimă de rebeliune, conform codului penal. Tribunalul Suceava, temîndu-se ca „inculpații" să nu ridice întreaga populație la o nouă revoltă, confirmă mandatele de arestare și mai tîrziu îi achită, punîndu-i în libertate [3].

Cazul de la Stupca, unde cei însărcinați cu aplicarea reformei agrare au revenit asupra hotărîrilor inițiale părtinind pe moșieri, nu a fost singurul în Bucovina. Membrii comisiilor agrare fiind, în majoritate, oamenii stăpînirii, nu aveau nici un interes să ia apărarea țăranilor și să supere pe marii proprietari. Contestații privitoare la modul arbitrar de interpretare a legilor agrare au fost foarte multe. De pildă, numai la Vama s-au făcut 173 de contestații. Justiția fiind însă o justiție de clasă, cu oameni ce se lăsau mituiți de moșieri, nu făcea dreptate sătenilor. Țăranii săraci, neavînd cu ce plăti procesele și neavînd nici încredere în judecători, încercau să-și facă dreptate singuri.

---

[1] Arh. St. Suceava, fond. Tribunalul, dos. 1108/1925, f. 13, 67—69, 130—137. Căpitanul de jandarmi, în buletinul de informație pe care îl dă la Tribunalul Suceava, la 7 septembrie, relatează: „... La un moment dat femeile și copiii au început a arunca cu pietre în proprietari și numai cu mare greutate i-am putut salva din mîinile mulțimei și i-am adăpostit" (ibidem, f. 13).

[2] Ibidem, f. 12, Raportul postului de jandarmi din Stupca, de la 11 septembrie 1925.

[3] Ibidem, f. 55—56.

www.dacoromanica.ro

Dacă marii proprietari contestau exproprierea, li se dădea ușor cîștig de cauză, revenindu-se. În Bucovina înfăptuirea reformei a fost mult întîrziată de revenirile ce se făceau, în favoarea proprietarilor, asupra dispozițiilor de expropriere, de schimburile dese de terenuri (dîndu-se țăranilor altele mai proaste), de piedicile puse de chiaburi, negustori, moșieri și mai des de administratorii Fondului bisericesc. De altfel, Fondul bisericesc a contestat aproape peste tot propunerile de expropriere și — avînd sprijinul Comitetului agrar — a refuzat să accepte defrișarea pădurilor mărginașe din apropierea satelor, așa cum prevedea legea [1].

Comisiile agrare au tergiversat mult timp lucrările de împroprietărire pentru a-și crea din terenurile expropriate o sursă de venituri. Pămînturi expropriate, din cele mai rentabile, au fost arendate fie chiaburilor pentru speculă, fie chiar foștilor proprietari [2]. Toate aceste procedee au produs mari nemulțumiri. Într-un memoriu din 26 decembrie 1924 un mare număr de țărani săraci, invalizi și văduve din Fundul Moldovei, județul Cîmpulung, se adresau Ministerului Agriculturii pe un ton categoric: „...dece nu s-a expropriat în folosul sătenilor din această comună negustorii ...care posedă pe teritoriul comunei noastre cîte 200 ha islaz și fîneață, fără ca ei să se folosească singuri și le dau ani de ani în arendă cu prețuri foarte urcate?... Cutezăm a întreba: din care motiv nu s-au parcelat spre împroprietărire locurile expropriate de la Ioan Ursache ... cele expropriate de la Fondul bisericesc... ci s-a dispus să se facă păscătoare alpină, cu toate că noi nu avem nevoie de păscătoare, ci de parcele unde să ne facem casă și tîrle populare? În felul cum se gospodărește astăzi trag mai mult folos cei bogați, iar nu noi cei îndreptățiți la [reformă] agrară". În continuare țăranii au cerut ca în primăvara următoare aceste terenuri să fie parcelate și să li se dea în stăpînire, fiindcă nu mai sînt dispuși să aștepte [3].

Pînă și unii politicieni burghezi erau scandalizați de modul incorect de aplicare a reformei agrare în Bucovina. Astfel, în decembrie 1926, într-un discurs ținut la Cameră, un deputat bucovinean declara următoarele: „Reforma agrară, în felul cum s-a făcut în Bucovina, e un exemplu clasic de cum nu trebuie făcut" căci „cu pămînturi și avere s-au ales foștii prefecți, deputați și senatori, agronomi, samavolnicii consilieri agricoli, toți ceilalți mai mari, ba chiar foarte mari" [4].

Procedeul, în virtutea căruia pămîntul expropriat era trecut, la început, sub formă de arendă, apoi sub formă de împroprietărire provizorie și numai în ultima etapă — după achitarea integrală a răscumpărării — era considerat definitiv în proprietatea țăranilor, a cauzat de asemenea numeroase nemulțumiri și a dus la pauperizarea sătenilor. Nici pînă în anul 1931 împroprietărirea nu era terminată în Bucovina. În multe sate țăranii mai plăteau atît arenzi, cît și ratele de răscumpărare a loturilor [5].

[1] Iorgu G. Toma, *Un glas de la munte*, p. 17.
[2] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera agricolă, dos. 1920—1925.
[3] Ibidem, fond. Prefectura, dos. Agricultură, 1925, nepaginat.
[4] Dezbaterile Adunării Deputaților din 29 decembrie 1926.
[5] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Camera Agricolă, dos. 1920—1926, neinventariat.

www.dacoromanica.ro

Mulţi ţărani săraci, neputînd achita în mod regulat ratele răscumpărării, care erau foarte mari în raport cu veniturile lor, şi-au pierdut pămînturile; loturile au intrat treptat în stăpînirea chiaburimii săteşti, iar foştii împroprietăriţi au devenit proletari agricoli.

În felul acesta reforma agrară din 1921 a contribuit din plin la descompunerea ţărănimii prin ridicarea burgheziei săteşti şi prin transformarea maselor de ţărani săraci în proletari agricoli.

Faptul că aplicarea reformei agrare a avut loc în perioada stabilizării relative a capitalismului a contribuit de asemenea la agravarea situaţiei ţărănimii, la reprimarea crîncenă a revoltelor, dar n-a putut stinge lupta maselor săteşti pentru pămînt şi o viaţă mai bună.

Unii ţărani bucovineni, nemaiputînd suporta mizeria, nedreptatea socială şi torturile la care erau supuşi de organele represive, au apucat încă din 1924 calea codrului, pentru a-şi face singuri dreptate.

Ca să înăbuşe orice revoltă şi „să preîntîmpine atacurile" acestora — cum se exprimă comandantul regimentului 10 Jandarmi — autorităţile au trimis, în iulie 1926, trupe numeroase de reprimare în zona localităţilor Cîmpulung, Vatra Dornei, Şarul Dornei şi Poiana Stampei. Nici starea de asediu introdusă în 1927 în unele regiuni din Bucovina [1] n-a putut stăvili acţiunile ţărăneşti pentru pămînt şi dreptate socială, care vor lua un nou avînt în perioada crizei economice dintre anii 1929—1933.

КРЕСТЬЯНСКИЕ ВЫСТУПЛЕНИЯ В БУКОВИНЕ В ПЕРИОД ПРОВЕДЕНИЯ АГРАРНОЙ РЕФОРМЫ 1921 г.

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе на основании богатого, в большинстве своем неизданного материала авторы исследуют положение крестьянства в Южной Буковине в 1918—1927 гг. Народные массы Буковины, выведенные из терпения нищетой и страданиями, пережитыми во время империалистической войны, поощряемые примером Великой Октябрьской социалистической революции, устранили местные габсбурские власти и приступили затем к захвату и разделу помещичьих имений.

Под давлением революционной борьбы, охватившей всю Румынию, правители, боясь осуществления союза пролетариата с крестьянством, вынуждены были провести аграрную реформу 1921 г. Эта реформа, сохранив крупную помещичью собственность и не разрешив аграрного вопроса, так как с нею все время медлили и применяли ее произвольно, вызвала недовольство и ряд крестьянских выступлений в буковинских селах.

Несмотря на то, что проведение реформы происходило в период относительной стабилизации капитализма, когда подавление восстаний властями буржуазно-помещичьего строя было еще более жестоким, крестьяне, видя несправедливость,

[1] Arh. St. Cîmpulung Moldovenesc, fond. Prefectura, pachet 18/1927.

www.dacoromanica.ro

совершаемую по отношению к ним, не только не испугались, а наоборот, предприняли энергичные действия, главным образом в уездах Кымпулунг и Сучава для того, чтобы добиться справедливости и земли, необходимой для обеспечения своего существования.

LES MOUVEMENTS PAYSANS EN BUKOVINE LORS DE L'APPLICATION DE LA RÉFORME AGRAIRE DE 1921

RÉSUMÉ

Les auteurs de l'étude analysent sur la foi d'un matériel documentaire en grande partie inédit la situation de la paysannerie de la Bukovine du sud pendant la période 1918—1927. Excédées par la misère et les souffrances endurées au cours de la guerre impérialiste, les masses populaires de Bukovine, encouragées par l'exemple de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre, destituèrent les autorités locales autrichiennes et procédèrent de leur propre chef à l'occupation et au partage des grandes domaines.

Sous la pression de la vague de luttes révolutionnaires qui déferlait sur toute la Roumanie, les gouvernants, redoutant de voir se constituer l'alliance entre le prolétariat et la paysannerie, se virent contraints de légiferer la réforme agraire de 1921. Cette réforme, qui maintenait la grande propriété foncière et n'apportait pas la solution du problème agraire, était en outre appliquée de façon arbitraire et avec toutes sortes de tergiversations, ce qui provoqua de vifs mécontentements et de nombreuses actions paysannes dans les villages de Bukovine.

Bien que la réforme eût été appliquée à l'époque de la stabilisation relative du capitalisme, en un temps où la répression des émeutes par les autorités du régime bourgeois-agrarien était particulièrement sévère, les paysans, se voyant frustrés, ne se laissèrent pas intimider, mais entreprirent des actions énergiques, notamment dans les départements de Cîmpulung et de Suceava, pour se faire justice par eux-mêmes et acquérir la terre nécessaire à leur subsistance.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

UNELE PROBLEME PRIVIND SITUAȚIA DIN BUCUREȘTI DUPĂ 13 SEPTEMBRIE 1848

DE

IOANA CRISTACHE-PANAIT

Studierea valoroaselor fonduri arhivistice aflate în Capitală a permis în ultimii ani întocmirea unor importante lucrări privind desfășurarea revoluției burghezo-democratice de la 1848 în Țara Romînească[1]. Majoritatea documentelor cercetate recent, printre care se numără și cele pe care le vom analiza în lucrarea de față, constituie prețioase izvoare istorice în stabilirea aportului maselor populare de la orașe și sate, și în special din București, la diferitele momente ale revoluției pașoptiste.

Astăzi este incontestabil faptul că revoluția de la 1848 din Țara Romînească a cunoscut, datorită profundelor contradicții ce frămîntau societatea munteană, o largă participare a claselor și păturilor sociale exploatate sau stînjenite în dezvoltarea lor de vechile relații feudale. Detașamentul cel mai combativ, recrutat din rîndurile acestor categorii sociale, l-au dat în primul rînd mahalalele Capitalei [2]. Istoria celor patru luni de succes ale revoluției din Țara Romînească a dovedit în repetate rînduri că burghezia se afla „la cîrma revoluției nu pentru că avea poporul în spate, ci pentru că poporul o împingea din spate" [3]. Această concluzie formulată de clasicii marxismului în urma unei profunde analize a situației în care principalele state ale Europei erau zguduite de revoluții cu caracter burghezo-democratic, sau depășiseră de curînd aceste situații, își găsește

[1] Gh. Georgescu-Buzău, *Aspectul agrar al revoluției din 1848 în Muntenia*, ed. a II-a, București, 1948; M. Regleanu, *Contribuții documentare cu privire la revoluția din 1848 în Țara Romînească*, „Revista Arhivelor", seria nouă, nr. 1, an. V (1962); *125 de ani de activitate 1831—1956*, Buc., 1957, Cornelia C. Bodea, *Figuri puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii" nr. 2, an. XIII, 1960; D. Berindei, *Noi documente privind revoluția de la 1848*, „Revista Arhivelor" (1962); A. Stan, *Participarea țărănimii muntene la revoluția de la 1848 în lumina unor noi documente*, „Revista Arhivelor" seria nouă, nr. 1, an. V (1962).

[2] Florian Georgescu, *Participarea maselor populare bucureștene la revoluția din 1848*, S.P.C., București, 1962.

[3] K. Marx, F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 49.

www.dacoromanica.ro

o evidentă reflectare şi în realităţile sociale ale Ţării Romîneşti din vara anului 1848. Începînd cu 11 iunie şi continuînd cu principalele evenimente care au survenit pe parcursul său anevoios, deseori dramatic [1], revoluţia munteană s-a bucurat de sprijinul dus pînă la sacrificiu al acestor mase, care prin intervenţia lor promptă au dat acestei mişcări nu numai caracterul cel mai radical, ci însăşi existenţa ei. Intervenţia brutală a trupelor otomane în septembrie 1848, masacrarea pompierilor în Dealul Spirii şi jefuirea Capitalei timp de cîteva zile au marcat încheierea etapei de guvernare revoluţionară [2] în limitele pe care Locotenenţa Domnească le înţelegea, sau dorea să le înţeleagă, dar nu a însemnat înăbuşirea definitivă a stării revoluţionare. Dovada cea mai concludentă o constituie nu numai atitudinea ostilă, adeseori violentă a ţăranilor [3], ci şi starea creată în oraşe [4].

Într-o scrisoare către A. Golescu din 16 decembrie 1848 Nicolae Bălcescu analizînd situaţia creată în satele şi oraşele Ţării Romîneşti scria cu convingere că „Ţara e gata şi credincioasă revoluţiei" [5]. Preocuparea de seamă a reacţiunii din Ţara Romînească a fost înăbuşirea avîntului de luptă al maselor populare, folosind metodele cele mai variate şi mai brutale. Dar toată această perioadă de la 13 septembrie pînă către sfîrşitul anului 1849, nu reprezintă numai o ofensivă din partea reacţiunii, ci şi o continuare a luptei maselor populare sub diferite aspecte. În timp ce o bună parte a burgheziei aflată în rîndurile forţelor sociale ce-au declanşat evenimentele din iunie-septembrie 1848, a trădat cauza revoluţiei, slujind cu rîvnă măsurilor luate de Căimăcămie, masele populare de la oraşe şi sate s-au menţinut în continuare în frontul luptei antireacţionare. O listă privind „persoanele ce ar fi luat parte la trecutele evenimente ale revoluţiei" întocmită de Comisia de negru la 5 octombrie 1849 dovedeşte că unele elemente burgheze au continuat şi după intervenţia trupelor otomane să ocupe funcţii în diferite instituţii de stat, multe dintre acestea avînd menirea de a urmări pe cei amestecaţi în treburile revoluţionare. Exemplul pitarului Nicolae Simonidi din mahalaua Vergului, care „în trecutele evenimente au fost cîrmuitor, iar acum este la cinstitul Sfat orăşenesc", al lui Parhali Săvulescu, care îşi exercita funcţia de avocat, „iar în vremea evenimentelor au fost comisar pentru alegerea de ofiţeri vardişti", al lui Andrei Pritoianu din mahalaua Staicului menţinut ca scriitor la epistatul Poliţiei [6], al unor ofiţeri de vardie în mahalalele Mîntuleasa, Hagiului, Popa Soare, deveniţi funcţionari ai Poliţiei, Tribunalului Criminal [7], sînt dovezi concludente ale sprijinului pe care reacţiunea l-a găsit în rîndurile burgheziei. Bucurîndu-se

[1] Ioana şi P. I. Panait, *Participarea maselor populare din Bucureşti la înfrîngerea comploturilor reacţiunii din iunie 1848*, „Studii", nr. 6, an. XIII, 1960.
[2] Cornelia C. Bodea, *art. cit.*, p. 131; Arhivele Statului Bucureşti, Min. Int. Adm. 31/1848 fila 273.
[3] A. Stan, *art. cit.*, p. 221—238.
[4] N. I. Simache şi I. Gh. Burtoiu, *Aspecte din timpul revoluţiei din 1848 în regiunea Ploieşti*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. IV, 1962, p. 172.
[5] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, tom. VI, Bucureşti, 1910, p. 75.
[6] Arh. Stat. Bucureşti, Comisiile poliţieneşti pe culori. Comisia de Negru, 26/1849, f. 209.
[7] Ibidem, f. 208.

www.dacoromanica.ro

de ajutorul acestor elemente, și sub protecția armatelor intervenționiste, reacțiunea desfășoară o furibundă acțiune împotriva acelor numiți „amestecați în fapte revoluționare", o atenție deosebită acordîndu-se maselor bucureștene. La 21 septembrie 1848 a fost decretată înființarea „Comisiei întocmită pentru cercetarea tulburătorilor liniștii obștii", ale cărei lucrări constituie un prețios izvor de informare asupra rolului diferitelor categorii sociale în timpul revoluției. Îndatorirea de seamă a acestei Comisii era cercetarea și supravegherea persoanelor considerate periculoase ordinei publice, atît prin activitatea lor trecută, cît și prin atitudinea față de Căimăcămie. Anchetarea celor chemați în fața Comisiei se făcea adesea prin metode violente. La 23 februarie 1849 era adus de la Comisie la Spitalul Mărcuța Vizanti Neamțu, „croitorul bărbătesc", pe care doctorul Gănescu „l-a găsit cu un ochi umflat de care s-a tămăduit și cu tot trupul acoperit de pete vinete din bătaie" [1]. Persoanele ce se dovedeau deosebit de periculoase erau întemnițate la Văcărești pînă cînd o altă Comisie criminalicească avea să pronunțe sentința.

Concomitent cu ținerea sub o strictă urmărire a celor cunoscuți ca adepți ai ideilor revoluționare, atît Comisia cît și Politia supravegheau executarea plecărilor din București, conform pașapoartelor sau învoirilor date. Într-o adresă din aprilie 1849 se precizează că toți cei găsiți cu „pașapoartele vizarisite de plecare sau cu bileturile ce li se dau de către această Comisie să nu li se îngăduie a mai întîrzia în politie nici măcar o zi, iar cînd și după aceasta vor mai întîrzia să se trimită raport la această Comisie ca ea să ia măsuri de a lor trimitere" [2]. În tendința de a cunoaște orice agitație din Capitală, Comisia era informată uneori și asupra micilor incidente familiale lipsite de un aspect politic [3].

Preocuparea de seamă a acestei instituții reacționare a fost însă urmărirea participanților la revoluție, rezolvarea problemei așa-numiților vagabonzi, înăbușirea alături de Poliție și de armatele de ocupație a oricăror manifestări revoluționare. Lucrările Comisiei au început la 23 noiembrie 1848 [4], aproape la o lună de la masivele arestări din octombrie [5]. Cei circa 100 de arestați [6], atît din București cît și din restul țării, fuseseră mutați încă de la 21 octombrie de la Plumbuita, unde se stabilise inițial arestul deținuților politici, la mănăstirea Văcărești.

Dar lotul celor întemnițați aici sau la Poliția Capitalei [7] nu reprezintă decît un număr restrîns față de cei ce au trecut prin fața membrilor Comisiei pentru fapta de a fi sprijinit revoluția sau de a fi continuat tulburările din București în timpul Căimăcămiei. De aceea chiar o suc-

[1] Arh. St. Buc., Min. Int., Rural-Comunale, dos. 150/1849, f. 51—52.

[2] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de galben, dos. 85/1848, f. 322.

[3] La 27 aprilie 1849 Comisia primea o informare referitoare la bătaia intervenită între niște frați din mahalaua armenească.

[4] *Anul 1848*, tom. VI, p. 61,62.

[5] Din ziua de 24 octombrie, cînd au fost întemnițate peste 40 de persoane, au început arestările în Capitală (*Anul 1848*, tom. V, p. 264). Cele mai numeroase arestări în București au avut loc în octombrie *1848*, ianuarie și martie 1849.

[6] *Anul 1848*, tom. V, p. 545—546; C. D. Aricescu, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor Revoluțiunii romîne de la 1848*, Broșura II, Buc., 1873, p. 102 și urm.

[7] *Anul 1848*, tom. V, p. 359.

www.dacoromanica.ro

cintă analiză a acestei probleme, mai puțin elucidată decît aceea a arestaților de la Văcărești [1], datorită lacunarei menționări cu care persoanele implicate în diferitele anchete sînt prezente, confirmă sau întregește unele date referitoare la aportul maselor populare, la evenimentele din iunie-septembrie 1848.

Comisia pentru cercetarea celor amestecați în fapte revoluționare nu a urmărit numai precizarea vinei celor arestați, majoritatea acestora fiind într-adevăr conducători recunoscuți ai revoluției. Lucrările ei constituie unul din izvoarele de seamă ale precizării rolului maselor populare în timpul și chiar după revoluție, problemă din nefericire neluată în seamă în suficientă măsură de către istoriografia noastră. Este vorba de o serie de liste, întocmite la comisiile pe culori, cu persoanele socotite vinovate de fapte revoluționare și care urmau să se prezinte la ancheta Comisiei pentru cercetarea tulburătorilor ordinei publice. Unul din aceste tabele fusese expediat de către Comisia de galben la 21 noiembrie 1848 [2] sub titlul „Listă de răzvrătitorii liniștii obștii. Despărțirea al treilea galbenă", avînd următoarele rubrici: numărul casei, mahalaua, numele și pronumele, familia (căsătorit sau necăsătorit), meseria, nația, protecția, observații (rubrică la care în general este trecut locul unde se află împricinatul la data respectivă). Sînt menționate în acest tabel 77 de persoane [3] din mahalalele: Popa Petre (6), Silvestru (4), Precupeții Vechi (3), Caimata (13), Armenilor (28), Sf. Ion Moși (23). Marea majoritate a celor înscriși sînt necăsătoriți (75). Analizînd rubrica rezervată meseriei reiese că lista era făcută în special pentru elemente de jos: slugi, lucrători în diferite ateliere, mici meseriași etc. din numai șase mahalale ale acestei vopsele [4]. Astfel apar 22 rîndași la cai, întîlniți mai ales în mahalaua Sf. Ion Moși, 13 feciori, 10 slugi, 6 croitori, 4 ibrișingii din mahalaua Armenească, lucrători la moară și han, pantofari, bărbieri și 8 persoane fără ocupație. Acest document permite formularea ipotezei că, în afară de grelele lor condiții de trai, un rol important în mobilizarea acestor mase la acțiuni revoluționare l-au avut acel început de sporire a numărului lucrătorilor în ateliere [5], existența unui număr mare de slugi în jurul caselor boie-

[1] Studii ample asupra celor arestați la Văcărești sînt publicate de Cornelia C. Bodea în „Studii" an. XIII/1960, nr. 2, p. 131—162, și D. Berindei, art. cit. „Revista Arh." S. N., an. V, 1962, 1, p. 194—220.

[2] Arh. St. Buc. Com. Polițienești pe culori. Culoarea de galben, 85/1848, f. 7.

[3] Ibidem, f. 28 v., 29, 29 v., 54, 54 v., 55.

[4] Vopseaua de galben cuprindea, așa cum arată procesul-verbal din 23 ianuarie 1848 cînd s-a împărțit din nou teritoriul Capitalei pe culori, porțiunea „de la Palatul de Reședență drept înainte pe ulița Mogoșoaiei și pe o parte și pe alta pînă în barieră, iar de acolo la dreapta întru toată întinderea acestui ocol, pînă în dosul proprietăților ce cad cu fața în ulița Scaunelor și a Colții", avînd deci mult mai multe mahalale decît cele trecute în lista analizată (Arh. St. Buc., Municipiul Buc., 1677/1848 f. 2 v., document ce ne-a fost semnalat de Paul I. Cernovodeanu căruia îi mulțumim și pe această cale).

[5] Astfel Spirea brutarul avea 8 muncitori, în brutăria lui Gh. Vasilie din mahalaua Sf. Vasile lucrau 2 frămîntători, 3 cernători și 2 căruțași, la Ioniță pantofarul din mahalaua Popa Dîrvaș își desfășurau activitatea 5 lucrători, pe cînd Kir Ivan Petru rachierul avea 10 muncitori ș. a. (Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de galben, 85/1848 f. 73, 81, 61 v. ș. a.).

www.dacoromanica.ro

rești [1]. În asemenea condiții, transmiterea ideilor revoluției și mobilizarea participanților se putea face mai ușor. Documentele analizate confirmă întru totul această concluzie. Astfel trei dintre lucrătorii lui Manole croitorul din mahalaua Caimata sînt menționați ca „răzvrătitori" [2] Gheorghe Burdului, rîndaș la cai și Costache sin Gociu vizitiu, care lucrează la Garabet în mahalaua Armenilor [3]. Dintre slujitorii lui Igor birjarul, din mahalaua Sf. Ion Moși, sînt menționați patru rîndași la cai [4], iar dintre muncitorii de la moara lui Ioniță Olteanul — doi lucrători [5]. Sînt notați de asemenea slujitori ai paharnicului Mihalache Rahtivanu din mahalaua Caimata [6], ai pitarului Alecu Scărlătescu și Iancu Stănceanu din mahalaua Armenilor [7] ș.a. În unele cazuri se vădește faptul că ideile revoluției se răspîndeau în primul rînd între vecini. Astfel, cei trei rîndași din mahalaua Precupeții Vechi locuiau în casele cu numărul 1084, 1085, 1087 [8]. În mahalaua Caimata este menționat bărbierul Ioniță Ciortan de la nr. 406 [9], dar și Costache și Mațache sin polcovnicul Ioniță, Paraschiva Hristea de la nr. 407 [10], Gheorghe Vizitiul de la nr. 410 [11] ș.a. La mulți dintre cei trecuți în acest tabel din nefericire nu se menționează numărul casei, operația de numerotare a imobilelor din București fiind la acea dată neîncheiată [12]. Este neîndoios faptul că mulți dintre acești oameni de rînd au participat la „trecutele evenimente" ale anului 1848 alături de meșterii lor sau chiar de unele persoane aflate în primele rînduri ale frămîntărilor. Un exemplu concludent în acest sens îl constituie chemarea în fața Comisiei a lui Niță Georgescu „ce șade în casele Ipătescului din cuprinsul vopselei de galben" [13] sau arestarea acelui Alexandru Gheorghe arnăut la Gheorghe Magheru ș.a. [14]

În lumina acestor documente reiese în mod incontestabil faptul că participarea maselor și în special a lucrătorilor din București la revoluția din 1848 este rezultatul obiectiv al contradicțiilor sociale adîncite în urma dezvoltării forțelor de producție din prima jumătate a sec. al XIX-lea.

---

[1] Într-o listă întocmită la începutul anului 1849 se menționează cîte 18 slugi la marele ban Gh. Filipescu (6 feciori, 1 arnăut, 1 sufragiu, 8 rîndași, 2 vizitii). Același număr este menționat și pentru casele lui Filip Lenș din mahalaua Popa Cosma, nr. 372 (vezi și Șt. Ionescu, *Podul Mogoșoaiei — Calea Victoriei*, S. P. C., 1962, p. 119—120), pe cînd caimacamul Costache Cantacuzino folosea la locuința sa din mahalaua Dîrvași 14 slugi. Arh. St. Buc. Com. Polițienești pe culori. Culoarea de galben, 85/1848 f. 65 v., 66, 67, 75, 76 ș. a.

[2] Arh. St. Buc., Comisiile Polițienești pe culori. Culoarea de galben 85/1848 f. 28. v. și 29.

[3] Ibidem, f. 29 v. și 54.

[4] Ibidem, f. 54 v. și 55.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem, f. 28 v. și 29.

[7] Ibidem, f. 29 v. și 54.

[8] Ibidem, f. 28 v. și 29.

[9] Ibidem.

[10] Ibidem, f. 29 v. și 54

[11] Ibidem, f. 28 v. și 29.

[12] Inițiativa luată la 16 februarie 1848 de se a pune tăbliță de fier cu numărul casei a fost abandonată în vara aceluiași an (Arh. St. Buc., Municipiul București, 1677/1848, f. 17, 17 v., 58. Dosar semnalat de P. I. Cernovodeanu).

[13] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 419.

[14] Retras împreună cu Magheru la Rîmnicul Vîlcea, arnăutul Alexandru Gheorghe pleacă după spargerea taberei de la Cîmpul Traian la Caracal unde-i era soția. Revenit în capitală este arestat în iulie 1849 (Arh. St. Buc., Min. Int., Adm. 31/1849, f. 464).

www.dacoromanica.ro

Dar lista celor şase mahalale din vopseaua de Galben, ca şi celelalte tabele de acelaşi gen întocmite în noiembrie 1848 nu redau situaţii definitive. În cursul aceleiaşi luni comisiile pe culori primeau noi instrucţiuni ca în 36 de ore să se trimită noi liste de tulburători [1]. Întocmirea acestor documente mergea destul de anevoios şi Comisia se vede stînjenită în desfăşurarea lucrărilor ei. De aceea la 21 ianuarie 1849 comisiile de culori sînt solicitate din nou să trimită lista tulburătorilor din mahalalele lor [2]. Cei înscrişi în aceste tabele erau chemaţi apoi prin comisiile de culoare în faţa Comisiei întocmite pentru cercetarea „liniştii obştii". Marea majoritate a celor anchetaţi erau obligaţi să-şi aducă „chezaşi şi să-şi facă formele". La 29 martie 1849 era slobozit Alecu Degheanul „cu soroc de trei zile pînă va face formele de cuviinţă" [3]. Dintr-o dispoziţie a Comisiei rezultă că mărturiile pentru atare împricinaţi puteau fi depuse numai de către „persoanele ce au acareturi aici în Bucureşti" [4]. Dar această acţiune ce afecta sute de oameni a fost primită în Capitală cu deosebită ostilitate. Mulţi dintre cei chemaţi la anchetă dispăreau sau, cînd erau obligaţi să-şi aducă chezaşul, nu se mai prezentau. Comisia se vede nevoită adesea să dispună aflarea acestor împricinaţi cu ajutorul Poliţiei. La 9 februarie 1848 Comisia culorii de Galben raporta că a urmărit fără a-l putea găsi pe Stan croitorul din mahalaua Precupeţii Noi, „ce s-au căutat nu numai în mahalaua Precupeţi, ci în toată despărţirea şi nu s-au putut dovedi" [5]. Eforturi deosebite din partea organelor poliţieneşti sînt irosite în zadar pentru aflarea lui Ghiţă bărbierul şi Constantin Olteanu din mahalaua Armenească [6], a lui Costache Gavrilovici şi Gheorghe Sterie al lui Ghiţă feciorul din aceeaşi mahala [7] şi a multor altora. Comisia informează adeseori organele pe culori că „din cei ce au fost trimişi la anchetă sînt mulţi care nu s-au mai văzut înapoiaţi nici cu chezaşi, dar nici singuri" [8], indicîndu-se în acelaşi timp să se ia grabnice măsuri ca să se trimită „iscoade" pentru aflarea acelor tulburători fugiţi [9].

Concomitent cu anchetarea participanţilor din oraş la evenimentele revoluţionare ale anului 1848 şi la mişcările ce au urmat după 13 septembrie au fost luate măsuri în vederea precizării cauzelor şi a persoanelor care au agitat satele din jurul Capitalei. La 23 mai 1849 Comisia alcătuită pentru cercetarea celor care au avut vreo legătură cu acţiunile revoluţionare scria Departamentului Treburilor din Lăuntru că „spre completarea unor anchete în lucrarea cărora se află Comisia, fiind neapărată trebuinţă a cunoaşte ea de către cine anume s-au răsculat şi s-au adus aici în Capitală la izbucnirea revoluţiei din Bucureşti împrejuratele sate Popeşti, Leordeni, Bobeni şi două Gline" [10], propune să se trimită un

[1] Arh. St. Buc., Com. Poliţieneşti pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 31.
[2] Ibidem, f. 101.
[3] Ibidem, f. 323.
[4] Ibidem, f. 130.
[5] Ibidem, f. 159.
[6] Ibidem, f. 299.
[7] Ibidem, f. 127, f. 128.
[8] Ibidem, f. 201.
[9] Ibidem, f. 58.
[10] Idem, Min. Int., Adm. 31/1849, f. 239.

www.dacoromanica.ro

cinovnic care să ancheteze cazul. Peste două zile este însărcinat pentru a se deplasa în acele sate pitarul Gheorghe Perdicari, care primește indicația ca în cazul în care țăranii vor refuza să dea lămuririle necesare să aducă cîțiva dintre ei pentru confruntare. La 25 mai Secretariatul Departamentului este înștiințat să pună la dispoziția lui Gh. Perdicari „un mizel de șase cai de poștă în ducerea pîn-la cel dintîi sat și înapoi" [1]. Acordînd o deosebită atenție lămuririi cauzelor care au determinat participarea țăranilor din satele învecinate la revoluția din vara anului trecut, văzînd în aceasta mai mult rezultatul agitației unor conducători ai evenimentelor, Departamentul Treburilor din Lăuntru se adresează în cursul aceleiași zile de 25 mai cîrmuirii județului Ilfov, subcîrmuirii plășilor locale, aleșilor și locuitorilor satelor respective să dea tot sprijinul în rezolvarea acestor cercetări [2]. Anchetarea țăranilor a durat două zile, căci la 27 mai, seara, amploiatul Perdicari preda Departamentului din Lăuntru „trei acturi în original", precum și cinci locuitori : doi din Popești și trei din Leordeni [3].

Ideile revoluției burghezo-democratice de la 1848 au determinat puternice frămîntări sociale în Țara Romînească, resimțite cu deosebită acuitate și după 13 septembrie 1848. Nerezolvarea problemei țărănești, încercarea de a reintroduce vechile raporturi dintre țărani și moșieri cu ajutorul armatelor de ocupație, anularea decretului de desființarea robiei [4] ș.a. au trezit în rîndul satelor și a robilor o reacție violentă. Mulți dintre locuitorii satelor din jurul Bucureștilor și chiar din comunele îndepărtate părăsesc locuințele lor și îngroașă rîndurile maselor nevoiașe din Capitală. În acest sens este semnificativă porunca cu nr. 1589, prin care Departamentul Treburilor din Lăuntru făcea cunoscut Poliției Capitalei raportul primit de la cărmuirea de Dolj în care se menționa că 21 țărani din comuna Murcașu „deodată au dosit din satul lor făcîndu-se nevăzuți, fără a avea răvașe de drum, ca să fi știut unde se duc și după ce trebuință, și că după cercetarea făcută la fața locului s-a dovedit că au venit întru această Capitală" [5]. Pe baza listei anexate [6], în care sînt menționate numele, semnalmentele, vîrsta fugarilor (toți între 14—32 ani), Comisia de Negru din București urma să cerceteze de îndată, „cu exactitate și pe cîți va găsi sprijiniți în coprins să-i ridice și fără cea mai mică zăbavă să-i trimită la poliție".

Procesul de strămutare a multora din robii boierilor de la țară la București, precum și a celor din Capitală de la un loc la altul este deosebit de activ în a doua jumătate a anului 1848 și la începutul lui 1849. Poliția Capitalei primește numeroase plîngeri ale proprietarilor pentru prinderea și aducerea robilor fugiți atît în timpul revoluției, cît și după aceasta. La 13 ianuarie 1849 Gheorghe Niculescu revine, după ce făcuse cunoscut

[1] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm. 31/1849, f. 241.
[2] Ibidem, f. 242.
[3] Ibidem. f. 261.
[4] La 24 septembrie 1848 Departamentul Treburilor din Lăuntru dispunea ca toți robii țigani să fie trecuți la proprietățile la care au aparținut (N. I. Simache și I. Gh. Burtoiu, *art. cit.*, p. 172).
[5] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Comisia de Negru, 6/1849, f. 164.
[6] Ibidem, f. 164 v. și f. 174.

www.dacoromanica.ro

Poliției „încă de mai înainte pentru găsirea și prinderea țiganilor săi ce se află pripășiți prin Capitală"[1]. Cîteva săptămîni mai tîrziu Ghiță Dănescu, îngrijitorul curții lui Aga Scarlat Borcănescu, se plîngea Poliției că cinci țigani robi de la moșia Borcănești, județul Prahova se află aici în București, „băgați pe la birjari pe podul Tîrgului de Afară"[2]. La 18 aprilie M. Vlădiceanu, adresîndu-se Comisiei de Negru, susținea că, „din țiganii ce i-au fugit în vremea trecutelor evenimente", cinci se află „aici în Capitală, slujind pe la unii alții"[3]. Această tendință de stabilire la București a unor țărani și a robilor țigani, proces atestat și în alte orașe ale Țării Romînești sau în Moldova[4], precum și starea de nemulțumire ce dăinuia în rîndurile acelor pături sociale exploatate din Capitală a determinat reacțiunea să ia o serie de măsuri atît prin organele de Poliție[5], cît și prin Comisia pentru cercetarea tulburătorilor ordinei publice. Încă din primele sale săptămîni de activitate, Comisiei îi revenea sarcina de a veghea asupra așa-numiților „vagabonzi". Operația de întocmire a listelor slugilor și vagabonzilor din mahalale a început în luna noiembrie 1848[6] și a fost în permanență în atenția membrilor Comisiei. Din analiza cîtorva din aceste documente rezultă că sub termenul generic de „vagabond" erau înglobați nu numai slugile sau cei lipsiți de lucru, ci și diferiți meșteșugari, calfe ș.a. Astfel, între cele 135 persoane menționate în „Lista de numele slugilor și altor vagabonzi ce se află în această mahala" — Popa Cosma[7],—figurează 14 brutari, 7 fierari, 6 pantofari, 3 cojocari ș.a. Lotul cel mai numeros în această mahala îl alcătuiau feciorii (26), vizitiii (18), rîndașii (18), bucătarii, sufragiii, bragagiii ș.a. Unele comisii de culori se pare că nu au respectat instrucțiunile primite, fapt pentru care „Comisia pentru cercetarea tulburătorilor liniștii obștești" trimite o nouă ordonanță la 21 februarie 1849, precizînd că la întocmirea viitoarelor catagrafii să se menționeze slugile boierești, „ce nu se înțeleg numai feciorii ce slujesc pe lîngă stăpînul la care slujește cu simbrie intrînd în această categorie și arnăuții, bucătarii, vizitiii, rîndașii, afară de robii ce slujesc pe lîngă al său stăpîn"[8]. Dar afluxul celor veniți de la țară, precum și pendularea slugilor și a calfelor de la un stăpîn la altul făceau ca listele întocmite de Comisiile pe culori să-și piardă repede utilitatea. La începutul lui aprilie 1849, Poliția Capitalei sublinia într-o adresă către Comisia de Galben: „Numărul vagabonzilor se vede înaintînd cu sporire pe toate uliți <le> Capitalei"[9]. Pentru curmarea acestei stări, care producea mari neajunsuri

[1] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Comisia de Negru, 6/1849, f. 11.
[2] Ibidem, f. 59.
[3] Ibidem, f. 118. Alte cazuri de fugă de robi la f. 52, 69, 175 ș. a.
[4] Gh. Platon, *Contribuții la cunoașterea frămîntărilor țărănești din Moldova în preajma și în timpul anului revoluționar 1848—1849. Strămutarea locuitorilor*, în *Studii și articole de istorie*, vol. IV, 1962, p. 164.
[5] În această perioadă este atestată documentar fuga a numeroși ucenici și calfe din atelierele meșteșugărești. Poliția Capitalei este solicitată să intervină pentru readucerea acestora la lucru sub motivul că „au provocat pagube" (Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Comisia de Negru, 6/1849 f. 7, 19, 20, 119, 205, 239 ș. a.)
[6] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f.61—67; 71—72.
[7] Ibidem, f. 72—78.
[8] Ibidem, f. 170.
[9] Ibidem, f. 340.

www.dacoromanica.ro

în primul rînd proprietarilor, se indica intensificarea acțiunilor de prindere a tuturor acestor „vagabonzi" și aducerea lor la cercetare. De aceea, la 11 aprilie 1849, Poliția cere subcomisarilor să trimită în termen de trei zile „straşnice catagrafii" intitulate „liste de toate fețele simbriaşe care urmează a da chezăşiile cerute" [1]. Cîteva zile mai tîrziu noi adrese cereau cu insistență tabelele cu slugile „boierești și negustorești adică și cei după la cazinuri, cluburi, birturi și cafenele" [2]. Întocmirea unei situații generale a tuturor acestor elemente de jos are loc în condițiile manifestării în Capitală a unor ostile acțiuni antireacționare care frămîntau în special aceste categorii sociale. Într-adevăr, numeroase documente precizează o serie de fapte din care rezultă că în București exista și după 13 septembrie o stare de puternică luptă de clasă. Măsurile categorice luate de Căimăcămie, precum și prezența trupelor de ocupație au determinat masele populare să recurgă la metode noi fără a se mai putea ajunge însă la acele ridicări masive, violente din vara anului 1848 [3]. În general, cercetătorii care s-au ocupat pînă acum de istoria Bucureștilor încheie cu evenimentele de la 13 septembrie urmărirea manifestărilor revoluționare din acest oraș, scoțînd în continuare în relief numai caracterul negativ al măsurilor reacțiunii interne și străine. Dar faptele dovedesc că istoria Capitalei se integrează, prin numeroase acțiuni ce au loc aici, în ansamblul mișcărilor antifeudale, antireacționare care frămîntă satele și orașele țării în perioada de sfîrșit a anului 1848 și prima jumătate a anului 1849. Ideile revoluționare n-au putut fi smulse cu aceeași brutatalitate cu care a fost încheiată perioada de guvernare a Locotenenței Domnești. În rîndurile acelor mase ce constituiseră în lunile iunie-septembrie 1848 elementul dinamic al revoluției se va păstra încă mult timp cu intensități variabile, date de anumiți factori, spiritul luptei revoluționare. Reacțiunea cunoștea acest lucru și fiece manifestare cît de puțin perceptibilă era considerată ca primejdioasă. Poliția Capitalei urmărea cu străşnicie sectoarele cunoscute ca vechi focare ale revoluției : Dobroteasa, Armenească, Caimata ș.a. Cînd la 6 octombrie 1848 clopotele bisericilor Popa Rusu și Caimata sînt trase de acel Scarlat Garabet, „împotriva straşnicilor porunci ce erau date de a nu se trage clopotele", fapta acestuia a fost considerată „o crimă ca una ce este signalul ce-l întrebuințează revoluționarii în vederea răzvrătirii pentru adunarea norodului" [4]. Această acțiune a produs, în condițiile ostilei stări antireacționare și a aflării armatei țariste „în afară din oraș la șmotru" [5] o puternică tulburare [6]. Tîrziu, în iunie 1849, cînd Curtea Criminalicească judeca fapta lui Scarlat Garabet, după ce efectuase ancheta preoților de la Caimata și Popa Rusu [7], stabilea că împricinatul urmărea să agite populația știind că „bisericile acestea sînt cu apro-

[1] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 221.
[2] Ibidem, f. 223, f. 225.
[3] Ioana și P. I. Panait, *art. cit.*, p. 84—95.
[4] *Anul 1848*, tom. VI, p. 248.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, tom. V, p 504—505.
[7] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 430.

www.dacoromanica.ro

piere una cu alta şi lîngă mahalaua Armenească unde era cuibul revoluţionarilor" [1].

Teama reacţiunii faţă de cei ce se aflaseră în centrul evenimentelor progresiste din vara anului 1848 rezultă în mod concludent atît din măsurile luate pentru arestarea celor trecuţi peste graniţă, care se întorceau pe ascuns în Capitală şi îşi continuau activitatea găsind aci un climat propice ideilor lor, cît şi prin asiduitatea cu care se urmărea întreruperea legăturilor cu revoluţia din Transilvania. Încă de la 8 noiembrie Departamentul Treburilor din Lăuntru menţiona într-o adresă către Secretariatul Statului că „osebite feţe ce necontenit vin aici în Capitală din Transilvania cu diligenţa Braşovului şi cu alte trăsuri particulare aduc cu sine gazete de ale Braşovului [2] şi alte foi tipărite şi le împrăştie în Capitală mai înainte de a fi cenzurate" [3]. Cîteva zile mai tîrziu, la 13 noiembrie, şeful Poliţiei Capitalei dispunea Comisiei de Galben să urmărească cu strictеţe pe toţi cei ce intră în Bucureşti [4]. Dar eforturile organelor de poliţie erau infructuoase, căci la 30 decembrie 1848 Caimacamul Ţării Romîneşti era informat de către generalul Danielevschi că „dă vreo cîteva vreme a început să intre cît şi să iasă din Bucureşti oameni răi cugetători, nu prin cunoscutele bariere, ci prin alte locuri, oprindu-se prin hanuri şi pe la alte locuri precum cafenele, cazinuri şi restoraţii chiar în oraş" [5].

Poliţia este somată din nou să-şi întărească atenţia „asupra tuturor celor ce intră în Capitală, mulţi din ei fiind tulburători făcînd parte din rîndurile revoluţionarilor" [6] şi să treacă la acordarea unor „grele pedepse" pentru cei ce găzduiesc astfel de persoane. În luna februarie problema elementelor revoluţionare care se întorceau în Bucureşti era departe de a fi rezolvată de către autorităţile reacţionare. La 16 ale acelei luni, Comisia întocmită pentru cercetarea tulburătorilor liniştei obşteşti, atrăgînd atenţia comisiilor pe culori că o parte din cei „trecuţi graniţa de stăpînire pentru relele lor purtări" revin în Bucureşti în taină, face cunoscută lista acestora şi cere să se treacă de îndată „cu mare privighere şi iscodire" la descoperirea unor atari persoane [7]. „Lista de numele celor ce s-au trecut peste graniţă" cuprinde 156 de nume [8], marea majoritate fiind bărbaţi. Acest document inedit în care se menţionează numele unor oameni necunoscuţi în viaţa politică a Capitalei, dar care prin participarea lor la revoluţie şi-au atras mînia reacţiunii, constituie o preţioasă confirmare a rolului maselor populare la evenimentele din iunie-septembrie 1848. Numărul celor trecuţi în acest tabel este de aproape 5 ori mai mare decît acela al listei ce însoţeşte firmanul Sultanului din 6 iunie 1849 [9] şi dublu faţă

[1] *Anul 1848*, tom. VI, p. 248.

[2] Este vorba în primul rînd de „Gazeta de Transilvania" în coloanele căreia apăreau o serie de materiale prin care era demascată politica reacţiunii din Ţara Romînească.

[3] *Anul 1848*, tom. V, p. 385.

[4] Arh. St. Buc., Com. Poliţieneşti pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 30.

[5] *Anul 1848*, tom. V, p. 727—728.

[6] Arh. St. Buc., Com. Poliţieneşti pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 94.

[7] Ibidem, f. 164.

[8] Ibidem, f. 165, 166 şi 166 v. În numerotajul listei se ajunge la 152, unele persoane fiind trecute cîte două la acelaşi număr.

[9] *Anul 1848*, tom. VI, p. 261.

www.dacoromanica.ro

de lista publicată de C. D. Aricescu [1]. Deși întocmită extrem de lacunar, lista trimisă la Comisiile pe culori în februarie 1849 dovedește că avem de a face în exclusivitate cu elemente de jos. Sînt trecuți cizmari, zidari, croitori, vizitii și birjari, simigii, bucătari ș.a. Ea este o dovadă incontestabilă că ideile revoluției au mobilizat în cursul evenimentelor din vara anului 1848 exponenți ai păturilor sociale exploatate de diferite naționalități. Astfel, în afară de romîni, în majoritate, apar cetățeni ruși, supuși austrieci, evrei, sîrbi, greci, armeni, francezi ș.a. Totuși numărul mare al romînilor dovedește că trecerea peste granită nu a afectat numai pe acei așa-numiți străini [2], aceștia constituind o minoritate față de lotul expatriaților, ci și locuitori de baștină ai Bucureștilor. Numai avînd o strînsă legătură cu orașul aceste elemente încercau cu mari riscuri să revină în Capitală. Împotriva eforturilor acestora de a se întoarce în oraș și a ostilei atitudini a populației bucureștene luptau și în martie 1849 organele Caimacamiei. La 6 martie Comisia de Galben primea din partea Poliției 50 de exemplare tipărite „privitoare la niște absurde vorbe răspîndite în Capitală de cei rău cugetători", cu obligația de a le împărți locuitorilor „spre cea mai întinsă publicitate" [3]. În aceeași perioadă Comisiile pe vopsele fac cunoscut tuturor cafegiilor, cîrciumarilor, birtașilor că li se va sigila prăvăliile dacă permit să se mai unelteaască în prăvăliile lor [4]. Dar toate aceste măsuri nu pot stăvili atitudinea profund ostilă pe care o manifestau masele populare din București. Acest fapt este confirmat de o poruncă a Departamentului Treburilor din Lăuntru din 14 martie 1849 către Poliție, în care se menționează că „Din nenorocire rezultatul stăruirii Departamentului mai că nu se vede pînă acum, căci nu e public, nu e colț al Capitalei, nu e prăvălie, pînă chiar și prin cîrciumi în care să nu se urmeze rostiri de o asemenea primejdioasă fire" [5]. De aceea Departamentul atrage atenția șefului Poliției să cerceteze și să aresteze pe „acești rău cugetători și să le dea o osîndă pilduitoare". Dată fiind această alarmantă situație, Poliția trece de îndată la citirea poruncii în fața cîrciumarilor și hangiilor, care se leagă că „vericine va îndrăzni sau va cugeta de astăzi înainte niște asemenea necuviințări, pe unii ca aceia îndată îi vom declara stăpînirii, iar cînd împotrivă dovedindu-am tăinuiri atunci să fim supuși oricărei pedepse" [6].

Deși izvoarele pe care le cunoaștem pînă în prezent sînt destul de restrînse, putem afirma că așa-numitele fapte și discuții „răuvoitoare la adresa statului" [7] aveau ca subiect atît situația din Capitală, cît și

---

[1] C. D. Aricescu, *op. cit.*, p. 114—116. Totuși, într-un apel publicat în „Espatriatul" din 12 aprilie 1849 se vorbește despre „260 emigranți amici ai libertății ce se află răspîndiți în diferite părți ale Europei" (*Anul 1848*, tom. VI, p. 195—196).

[2] *Anul 1848*, tom. V, p. CXVI.

[3] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 273.

[4] Ibidem, 26/1849, f. 44.

[5] Ibidem, f. 45.

[6] Ibidem, f. 52 și 85/1848, f. 216. Procesele verbale încheiate la Comisia de Negru în zilele de 23 și 24 martie sînt semnate de 158 de cîrciumari și birtași din diferite mahalale, cei mai mulți fiind din mahalele Pantelimon (31), Iancului (29), Popa Nan (22), Oborul Nou (22). (Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Comisia de Negru 26/1849, f. 56—60; 65—70.

[7] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 215.

www.dacoromanica.ro

mersul revoluției din Transilvania. În rîndul maselor populare din București, ca de fapt și din alte centre ale Țării Romînești, ideea vremelniciei Caimacamiei și a posibilității revenirii guvernului revoluționar a dăinuit mult timp după septembrie 1848. Animat de această convingere, Mihalache „ce este la pantofarul de peste drum de casele" lui Nicolae Farmache din Vopseaua de Galben continua ca și în timpul revoluției să-l amenințe pe mai sus-amintitul paharnic „cu felurite necuviințe" [1] chiar și în decembrie 1848. La 7 ianuarie anul următor, deputatul mahalalei Staicului depunea mărturie că Dumitru Ungureanu giambașul a strigat pe ulițe „Trăiască constituția". Un dorobanț al comisiei vopselei de Galben este biciuit în aprilie 1849 în plină stradă de Niță Ciortan, bărbierul, el însuși fiind anchetat de acea comisie [2]. Și aceste exemple sînt numeroase. Dar ceea ce a constituit o preocupare de seamă în rîndurile opiniei publice bucureștene a fost mersul revoluției și speranța că victoria din Transilvania va constitui un nou prilej pentru alungarea reacțiunii și de dincoace de Carpați. De aceea, știrile sosite de pe front erau amplu dezbătute în București. La 27 iulie 1849 Omer Pașa încredința Departamentul Treburilor din Lăuntru că deoarece, cu toate poruncile date pînă atunci în legătură cu încetarea oamenilor „de a se ocupa și de a vorbi de pricini politice în cafenele și în alte locuri publice", nu s-au obținut rezultatele dorite pînă la acea dată, „de acum înainte — sublinia el — eu însumi voi fi cu cea mai deaproape priveghere la aceasta". În continuare, el cere Poliției Capitalei să afișeze dispoziții prin care să se arate că pe viitor „niște asemenea oameni a căror competență nu este a se ocupa de *pricini externe* să aibă a se mărgini numai în acelea ce privesc asupra lor" [3].

Cîteva documente inedite aduc unele precizări asupra „pricinilor externe" care provocau mari supărări reacțiunii din Capitală. Este vorba în primul rînd de cazul lui Nicolet Nuceta, prăvăliaș pe ulița Curții Vechi, care în mai 1849 spunea la tutungeria lui Iamandi de la hanul lui Simion [4] că „ungurii au 700 000 (de oameni—*n. n.*) și merg ca fulgerul înainte" [5]. Știrile despre mersul revoluției de peste munți erau aduse și de Năstase lipcanu, care, „cerîndu-i-se dovada de a intra în capitală la bariera Colței", nu s-a sfiit a vorbi în prezența unui căpitan despre revoluție și despre frica armatelor austriece, fapt care i-a atras imediata arestare [6]. În august 1849 Poliția Capitalei anunță Departamentul Treburilor din Lăuntru că „un Nicolae Moise Vasile, cizmarul supus KK, marți seara la 2 ale acestei luni la cîrciuma de la hanul unui Vasilache din mahalaua Oltenilor... ar fi zis că el are știință că Sibiul s-a luat iarăși de către unguri" [7], fapt

[1] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 41.
[2] Ibidem, f. 348.
[3] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm., 31/1849, f. 455.
[4] Hanul se afla în strada Blănari aproape de acela al Mănăstirii Colțea. Era unul din hanurile mici din Capitală (N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Edit. Acad. R.P.R., p. 119).
[5] Arh. St. Buc., Min. Int. Adm., 31/1849, f. 190, 191, 192, 208.
[6] Ibidem, f. 291.
[7] Ibidem, f. 485. Se referă la ocuparea Sibiului de către armatele generalului Bem la începutul lui August 1849.

www.dacoromanica.ro

pentru care a fost imediat arestat. Astfel de discuții se purtau și la hanul lui Brenner, unde, așa cum menționează un ordin secret al Poliției Capitalei, „mulți dintre hălăduitorii acestei capitale, cît și cei ce vin de pe afară... încă îndrăznesc a rosti cuvinte mai presus de căderile lor" [1]. Toate aceste discuții, ca și cele rostite de profesorul Iarca de la Colțea [2] sau de T. Borcănescu, cel venit de la Sibiu, dar care a îndrăznit să „presară vorbe tulburătoare și spăimîntătoare soțietății" [3], găseau în rîndurile maselor bucureștene un ecou deosebit.

Starea de agitație a populației de rînd din Capitală a dăinuit pînă către sfîrșitul anului 1849, căci la 25 septembrie a acelui an Barbu Dimitrie Știrbei constata „cu mare durere a sufletului... că unii dintre cei ce au rămas aici, cum și cei ce s-au întors din străinătate, în loc de a judeca vremile și de a se îndrepta cu desăvîrșire, dimpotrivă îndrăznesc a vorbi fără sfială și a propăvădui principurile cele mai vătămătoare" [4]. Domnitorul hotărăște că acele persoane care se fac vinovate de atari fapte să fie scoase din Capitală și trimise la Pitești, Tîrgoviște, Ploiești, Buzău sau Focșani unde urmau să fie puse sub supravegherea polițiilor locale [5]. Concomitent se cerea Poliției Capitalei, ca și tuturor autorităților locale să-și sporească privigherea asupra persoanelor eliberate sub chezășie sau prin alte forme [6] și să aresteze de îndată pe acei dintre conducătorii revoluției care doreau să revină în țară sau pe cei ce continuau să agite spiritele. Încă din iulie 1849 cele 17 județe ale țării Romînești erau înștiințate printr-un ordin secret că „Cezar Boliac și frații Bălcești [7] strecurîndu-se în principat se preumblă prin mai multe locuri sub numiri și costume schimbate", fapt pentru care se dădea fiecărui cîrmuitor „îndatorirea ca printr-o scumpă cercetare și privighere neadormită numiții să fie prinși îndată oricînd s-ar ivi într-acel județ și puindu-se în fiare să se trimită la acest Departament sub mare escortă" [8]. Ordinul sublinia că s-a hotă-

[1] Arh. St. Buc., Com. Polițienești pe culori. Culoarea de Galben, 85/1848, f. 275. Hanul se afla în apropierea Bisericii Stavropoleos (Gh. Potra, *Bucureștii la mijlocul sec. al XIX-lea*, București, 1941, p.10; Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Țara Romînească*, p. 362, n. 6; P. I. Cernovodeanu, *Istoria Bucureștilor prin călători*, III, mss depus la Biblioteca Muz. de Ist. a or. Buc.).

[2] *Anul 1848*, tom. V, p. 558.

[3] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm., 31/1849, f. 683.

[4] Ibidem, f. 514; Arh. St. Buc., Comisiile Polițienești pe culori. Comisia de Negru, 26/1849, f. 192.

[5] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm., 31/1849, f. 514.

[6] După ce comisia pentru cercetarea tulburătorilor liniștii publice și-a încheiat lucrările în timpul cărora numeroase persoane acuzate de a fi participat la fapte revoluționare fuseseră luate în evidență prin chezășie, pentru judecarea celor mai vinovați de împotrivire cu armele împotriva trupelor otomane și a arderii Regulamentului Organic a fost alcătuită o Comisie Criminalicească. La sfîrșitul lui iunie 1849 această Comisie stabilește surghiunirea la Giurgiu a 5 revoluționari și la Snagov a 6 persoane pe diferite termene (Arh. St. Buc., Min Int., Adm., 31/1849, f. 400). Pe lista celor sloboziți pe chezășie sînt trecute 58 de „fețe" (ibidem, f. 402, 402 v. și 411), iar a celora dezvinovățiți, 13 persoane. Un număr de 26 de revoluționari se aflau la acea dată încă sub arest. La 6 iulie 1849 Poliția Capitalei înștiințează Departamentul Treburilor din Lăuntru că în zilele de 4 și 5 iulie orele 10 s-au slobozit 26 persoane, printre care preotul Ambrozie, D. Iarca, Toma Cofetarul, Sotir Țăranu ș. a. (ibidem, f. 418).

[7] Nicolae Bălcescu sosise în Transilvania și Ungaria încă din mai 1849 (*Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Ed. Acad., 1961, p. 117).

[8] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm., 31/1849, f. 450.

www.dacoromanica.ro

rît „că acel cărmuitor şi vercare alt dregător care va neglija această îndatorire şi va lăsa acestor indivizi prilej să se preumble în cuprinsul de sub administraţie, să fie supus sub cea mai aspră şi pilduitoare osîndă". Cînd în septembrie 1849, Comitetul carantinelor era anunţat că patru propagandişti revoluţionari au sosit la Vidin şi urmează să intre în ţară. Departamentul Treburilor din Lăuntru răspundea în grabă că lui Iacob Teiler şi Ion Dichian să nu li se îngăduie să intre în carantină, iar pe Ioan Vrandt şi Smoal Rozenthal, deoarece au paşaport rusesc, să-i primească „însă îndată după intrarea lor să-i aresteze sub straşnică pază" [1]. Cunoscînd deci ostilitatea maselor populare de la oraşe şi sate, reacţiunea s-a străduit pe diferite căi să supravegheze cu strictеţe pe cei cunoscuţi ca adepţi ai ideilor revoluţionare şi să întreţină o izolare desăvîrşită între conducătorii evenimentelor din vara anului 1848 şi acele forţe sociale ce imprimaseră mişcării caracterul cel mai radical. Toată politica promovată de Căimăcămie, începînd cu septembrie 1848, poate fi caracterizată ca o etapă în care reacţiunea se desfăşoară cu toate rezervele sale împotriva ideilor revoluţionare şi a păturilor sociale exploatate. Dată fiind vigoarea acestei înfruntări şi vehemenţa cu care taberele adverse îşi desfăşoară forţele, considerăm că acest răstimp face parte din însuşi mersul revoluţiei, el şi nu intervenţia externă din septembrie 1848 constituind epilogul primei etape a revoluţiei burghezo-democrate din Ţara Romînească.

Revoluţia de la 1848 izbucnită în Ţara Romînească, ca urmare a contradicţiilor ce frămîntau societatea din acea vreme reprezintă deci o verigă a lanţului de mişcări revoluţionare paşoptiste din Europa, un exemplu şi pentru alte popoare în desfăşurarea luptei lor. Ea a demonstrat însă în primul rînd, aşa cum sublinia K. Marx, vorbind despre revoluţiile de la 1848, că sub suprafaţa aparent solidă a politicii reacţiunii există acele „oceane de materie lichidă cărora nu le lipsea decît forţa de expansiune pentru a sfărîma întregi continente de stîncă tare" [2]. Această declanşare pe care o preciza K. Marx avea să se petreacă în Romînia un secol mai tîrziu, în condiţiile în care clasa muncitoare, de astă dată bine constituită, avea în fruntea ei un detaşament de avangardă, Partidul Comunist din Romînia.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ В СВЯЗИ С ПОЛОЖЕНИЕМ В БУХАРЕСТЕ ПОСЛЕ 13 СЕНТЯБРЯ 1848 г.

РЕЗЮМЕ

На основании некоторых новых документов, найденных в Бухарестском государственном архиве, автор рассматривает вопрос об участии народных масс Бухареста в буржуазно-демократической революции 1848 г., а также о продолжении

[1] Arh. St. Buc., Min. Int., Adm. 31/1849, f. 504.
[2] K. Marx — Fr. Engels, *Opere alese*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 366.

www.dacoromanica.ro

этой борьбы в условиях внутренней контрреволюции и присутствия турецкой и русской оккупационных армий. Рассматриваемые источники, представляющие собой главным образом различные документы из районных полицейских комиссий, доказывают, что период, начавшийся 13 сентября (день оккупации Бухареста турками), представляет собой не только наступление со стороны реакции, но и продолжение борьбы рядового населения столицы Валахии, борьбы, проявлявшейся в различных формах. Многочисленные аресты, деятельность «комиссии, учрежденной для дознания по делам нарушения общественного спокойствия», запрещение въезда в город и выезда из него без специального разрешения, цензура печати и т.д. не были в состоянии заглушить враждебное отношение масс бухарестских жителей к каймакаму. Рассмотрение списков «возмутителей общественного спокойствия» убедительно показывает, что внимание полицейских органов было направлено в первую очередь на низовые элементы: на слуг, на работников различных мастерских, на мелких ремесленников, а также на население окрестных деревень, участвовавших в революции. Некоторые документы свидетельствуют о бегстве крестьян и рабов из имений в Бухарест, что вызывало во время правления каймакамов многочисленные жалобы со стороны владельцев. Важной заботой районных полицейских комиссий было воспрепятствовать возвращению в Бухарест революционных элементов, бежавших из города или перешедших границу после 13 сентября 1848 г. В одном из списков, до сих пор бывшем неизвестным, перечислено 156 человек, «перешедших границу», среди которых указаны ремесленники, мелкие торговцы, кучера и т.д., в большинстве румыны, но также и русские, сербы, евреи, греки, армяне и др.

Многие документы рассказывают о враждебном отношении населения столицы к следственным комиссиям, оскорблениях, нанесенных некоторым реакционерам, публичном обсуждении развития революции в Трансильвании вопреки строгим приказам каймакама. Из этих источников следует, что в Валахии встречали с симпатией успехи закарпатской революционной армии.

DE QUELQUES PROBLÈMES RELATIFS À LA SITUATION À BUCAREST APRÈS LE 13 SEPTEMBRE 1848

RÉSUMÉ

Partant d'un certain nombre de documents inédits conservés aux Archives de l'Etat de Bucarest, l'auteur traite du problème de la participation des masses populaires bucarestoises à la révolution bourgeoise-démocratique de 1848 et du prolongement de cette lutte dans les conditions créées par la contre-révolution intérieure et la présence des armées d'occupation ottomanes et tsaristes. Les sources analysées, provenant pour la plupart des « commissions de police » de quartier, attestent que la période qui s'ouvre le 13 septembre, date de l'occupation de Bucarest par les Turcs, n'est pas marquée uniquement par l'offensive de la réaction, mais encore par la continuation, sous des formes diverses, de la lutte engagée par la population de la capitale de la Valachie. Les nombreuses arrestations, l'activité de la commission spéciale d'enquête, la défense de quitter la ville ou d'y entrer sans autorisation spéciale, la censure de la presse, etc., furent incapables de venir à bout de l'hostilité des masses à l'égard du gouvernement provisoire. Les listes de « fauteurs de troubles » prouvent de façon concluante que la vigilance de la

www.dacoromanica.ro

police portait avant tout sur le menu peuple — domestiques, ouvriers, petits artisans, etc. — ainsi que sur les villages voisins de la capitale qui avaient pris part à la révolution. Il résulte de certains documents que beaucoup de paysans et de serfs avaient déserté les domaines de province pour se réfugier à Bucarest, ce qui provoqua de nombreuses plaintes de la part des propriétaires. Une autre importante préoccupation de la police et des « commissions de quartier » a été d'empêcher le retour à Bucarest des éléments révolutionnaires qui avaient fui ou passé la frontière après le 13 septembre 1848. Une liste, jusqu'ici inédite, mentionne 156 personnes ayant franchi la frontière, parmi lesquelles on trouve des artisans, de petits commerçants, des cochers, d'autres encore, Roumains pour la plupart, mais au nombre desquels figurent également des Russes, des Serbes, des Juifs, des Grecs, des Arméniens, etc.

De nombreux documents signalent l'attitude hostile de la population bucarestoise envers les commissions d'enquête, les actes de violence commis contre certains éléments réactionnaires, les discussions publiques, à l'encontre des ordres rigoureux du gouvernement provisoire, des progrès de la révolution en Transylvanie. Toutes ces sources attestent la sympathie avec laquelle étaient accueillis en Valachie les succès de l'armée révolutionnaire d'au delà des Carpates.

www.dacoromanica.ro

DESPRE APROVIZIONAREA CU APĂ A ORAȘULUI BUCUREȘTI PÎNĂ LA JUMĂTATEA SEC. AL XIX-LEA

DE

N. STOICESCU

În timpul orînduirii feudale, aprovizionarea cu apă a locuitorilor capitalei Țării Romînești nu a constituit o preocupare deosebită a administrației orașului sau a statului [1]; populația se aproviziona din apele curgătoare ce străbăteau teritoriul orașului sau din puțurile și fîntînile săpate în diferite părți ale capitalei.

După cum se știe, în afară de Dîmbovița, în veacurile trecute mai existau și alte ape curgătoare pe teritoriul orașului nostru : Bucureștioara, care venea din Balta Icoanei, numită și Lacul Bulindroiului[2], și se vărsa în Dîmbovița în apropiere de jitnița domnească [3], și Dîmbovicioara, pe care Ionescu-Gion o considera un afluent pe dreapta al Dîmboviței, ce străbătea proprietățile Mitropoliei [4]. Într-un studiu recent [5] s-a arătat însă că Dîmbovicioara era în realitate un braț al Dîmboviței, cu un debit de apă destul de însemnat, care, la rîndul său, avea și el un afluent, Gîrlița.

---

[1] În schimb, încă din sec. al XVI—lea, domnia luase măsuri pentru aprovizionarea cu apă de izvor a Curții Vechi. În cursul săpăturilor efectuate în 1953 s-au descoperit pe terenul fostei curți domnești conducte de apă datînd — după părerea arheologilor — din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, precum și „vistieria apelor", din care se alimenta cu apă curtea domnească. Vezi descrierea și fotografiile din volumele *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, Buc., 1954, p. 219 și 244 și *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Buc., 1959, p. 158—159 și pl. CVIII—CIX.

Cît privește fîntîna făcută de Alexandru Mircea („Buletinul Com. Mon. ist.", 1933, p.4), aceasta nu se găsea la Curtea Veche, cum crede C. C. Giurescu („Bis. ort. rom.", 1962, p. 341), ci la Ocnele Mari (vezi N. Iorga, *Studii și doc.*, VII, p. 50 și „Arh. Olt.", 1936, p. 462—463).

[2] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 1052/1842.

[3] Despre cursul Bucureștioarei sau Vîlceaua Bucureștioarei, vezi și St. Olteanu, *Meșteșugurile din București în secolele XVI și XVII*, în „Studii", nr. 5, XII, 1959, p. 91—92 și V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. IV, p.370.

[4] Ionescu-Gion, *Dîmbovița bucureșteană*, în „Tînerimea romînă", 1898, p. 36—50.

[5] P. Cernovodeanu și N. Vătămanu, *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor : Ostrovul Dîmboviței*, „Studii", nr. 6, XII, 1959, p. 115—130 + un plan.

www.dacoromanica.ro

Dîmboviţa avea cel mai mare debit de apă, care, deşi murdară, era folosită foarte mult de locuitori. Bucureştenii utilizau însă şi apa celorlalte rîuri, fie pentru băut, fie pentru diverse nevoi casnice. Într-un document din 1836, referitor la Gîrliţa ce curgea pe sub dealul Mitropoliei, se spune că „firul aceştii gîrliţe au fost din vechime... şi nu înceta niciodată, încît oamenii bea dintr-însa, fiind către aceasta foarte folositoare la orice întîmplare" [1].

Apa de rîu fiind murdară, locuitorii oraşului o limpezeau înainte de a o consuma, ţinînd-o în putini şi punîndu-i piatră acră.

Cît priveşte puţurile, un călător rus, Vîşenski, care a vizitat oraşul nostru pe la începutul sec. al XVIII-lea, nota în însemnările sale că a văzut multe puţuri în Bucureşti, atît în curţile locuitorilor, cît şi pe uliţe [2]. Peste numai cîţiva ani după aceea, Anton Maria del Chiaro, fostul secretar al lui Constantin Brîncoveanu, arăta că puţurile din capitala ţării nu erau atît de numeroase şi aveau o apă rea [3] iar la 1792 mart. 8, locuitorii din mahalaua Batiştei se plîngeau domnului că „în mahalale sînt puţuri, dară apa este rea şi sălcie, de care ni se pricinueşte boală" [4].

Numeroase asemenea puţuri şi fîntîni sînt amintite în documentele din secolele XVII-XIX, iar numele unora dintre ele s-au păstrat vreme îndelungată — unele pînă în vremea noastră — în toponimia oraşului: Puţul Calicilor [5], Fîntîna Babei [6], Puţul Turcului [7], Fîntîna Boului [8], Puţul cu zale [9], Puţul cu apă rece [10], Puţul cu plopi [11], Puţul de Piatră, Puţul lui Crăciun, Puţul lui Zamfir, Puţul cu roată etc. [12].

Unul dintre aceste puţuri vechi, din secolele XVII—XVIII, cu colac de piatră — aşa cum se găsesc destule în satele noastre — a fost desco-

[1] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 437/1836 — „Dèlă în pricina Gîrliţei ce merge pe supt poalele dealului Mitropoliei şi se scurge în Gîrlă"—f. 8.

[2] G. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Buc., 1947, p. 86.

[3] Anton Maria del Chiaro, *Revoluţiile Valahiei*, Iaşi, 1929, p. 7.

[4] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. IV, p. 369.

[5] Menţionat la 1668 iunie 8 (Acad. R. P. R., LVIII/66, în copie la Inst. de istorie) şi de numeroase ori în sec. al XVIII-lea, cu ocazia hotărniciei locurilor mitropoliei din Bucureşti (Arh. St. Buc., Mitrop. Ţării Rom., I/4, I/8, I/9 etc.).

[6] Amintită la 1678 mart. 18 şi 1700 iunie 20, cu prilejul unor hotărnicii ale moşiei m-rii Cernica (ibidem, XIX/6 şi DXXIII/13).

[7] Pomenit la 1669 ian. 13 şi 1701 ian. 8 (Acad. R. P.R., ms. 405, f. 23 v.-24 şi G. Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Buc., 1961, p. 219). Vezi şi doc. din 1674 mart. 12, în care este amintit puţul făcut de Iorga staroste (Acad. R. P. R., LXXIV/6).

[8] Menţionată de numeroase ori în sec. al XVIII-lea, la 1728 febr. 1, 1730 sept. 28, 1793 april. 8 etc. (Arh. St. Buc., m-rea Stavropoleos, XIII/4 şi 6 şi ms. 143, f. 136—137).

[9] Doc. din 1764 sept. 12 şi 1809 oct. 18 (Acad. R.P.R., CCCIX/87 şi 89).

[10] Arh. St. Buc. Mun. Buc., dos. 2544/1855.

[11] Ibidem, dos. 3699/1863. Se înţelege că anii documentelor nu indică data vechimii puţurilor respective.

Menţionăm că în secolul al XIX-lea puţurile amintite în documente sînt foarte numeroase: în mahalaua popa Dîrvaş-Vişica de pe Podul Mogoşoaiei „trebuincios pentru adăparea acestor mahalale" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p. 739), puţul „obştesc" din mahalaua Oţetari (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 256/1834), puţul *băii din* Uliţa Şerban Vodă (ibidem, dos. 301/1835), puţurile de la hanul Sf. Gheorghe Nou, din mahalalele Dichiu şi Cişmeaua Mavrogheni, din Cîmpul Moşilor etc. (idem, Min. Lucr. Publice, dos. 76/1844, f. 38, 50, 62, 76 passim).

[12] Pentru localizarea unora din aceste puţuri şi fîntîni, al căror nume îl poartă diverse străzi, vezi *Bucureşti. Ghid*, Buc., 1962, indicele de străzi.

www.dacoromanica.ro

perit cu cîțiva ani în urmă în cursul săpăturilor arheologice făcute în preajma bisericii Sf. Ioan cel Nou din Piața Unirii [1], iar un altul, avînd ghizdurile din scînduri groase, a fost descoperit lîngă podul Mihai Vodă [2]. Este foarte probabil că tot astfel vor fi arătat și celelalte puțuri răspîndite pe teritoriul orașului.

Primii meșteri fîntînari, specializați în construirea fîntînilor, sînt amintiți în documente în a doua jumătate a sec. al XVII-lea [3], deși vor fi existat și în veacul anterior, cînd orașul nostru s-a dezvoltat în mod deosebit.

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, au început să se facă puțuri „cu tulumbă" sau cu pompă [4], cu ajutorul cărora apa se scotea mai ușor. Într-o scrisoare nedatată, adresată de Petrache Poenaru lui Iordache Otetelișanu, se arăta că un „meșter fîntînar pentru puțuri cu tulumbă a făcut aici în București multe de aceste puțuri, care sînt foarte înlesnitoare pentru scoaterea apei". Pentru punerea în funcțiune a unui asemenea puț se plătea o sumă destul de mare, de 12 galbeni, „cuprinzîndu-se într-acest preț țăvile de lemn și toate fiarăle, împreună cu lucrul lor" [5].

O altă sursă importantă de aprovizionare cu apă a locuitorilor orașului — îndeosebi a acelora care ședeau departe de Dîmbovița — o furnizau așa-numiții apari, care umblau prin oraș cu un butoi instalat pe două roate și comercializau apa. Primii apari — numiți din sec. al XVIII-lea cu termenul turcesc de sacagii — sînt amintiți în documente către sfîrșitul sec. al XVII-lea [6]. De la acești sacagii s-a dat numele a două vaduri ale Dîmboviței, situate unul în apropierea fostei curți domnești (Curtea Veche) [7], celălalt pe locul fostei mănăstiri Sf. Ioan

---

[1] Vezi descrierea și două fotografii ale puțului în *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice*, Buc., 1959, p. 158.

[2] *Materiale arheologice*, vol. VIII, 1962, p.778—779 și 781 (foto).

[3] Arh. St. Buc., m-rea Zlătari, XVI/89 (doc. din 1691 dec. 20); m-rea Sf. Ioan-Buc., XII/11; m-rea Nucet, XX/30 și ms. 705, f. 245. Vezi și documentul din 1747 april. 26, în care se amintește un meșter fîntînar, Matei ungurul, care luase o sumă de bani ca să construiască o fîntînă în livadă, sub mitropolie (G. Potra, *op. cit.*, p. 384—385).

[4] Pentru echivalența tulumbă-pompă vezi *Dicționarul limbii române contemporane*, vol. IV, sub voce.

[5] „Arhivele Olteniei", XIII, 1934, p. 371. Petrache Poenaru trimitea lui Otetelișanu și desenul unui asemenea puț, pe care editorul scrisorii nu l-a reprodus însă. Vezi și Arh. St. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 76/1844.

[6] Acad. R.P.R., LVII/44 (doc. din 1695 iunie 1).

[7] La 1830, sacagiii — în număr de 136 — se jeluiau divanului de „starea proastă întru care se află vadul cel mai trebuincios al politii, carele este între hanul lui Manuc i casa unui negustător Ioan Califarov, dă care toate sacalele boierești, negustorești i ale noastre să slujesc, luînd apă, mai virtos cînd se întîmplă ianginuri (incendii) în politie". Din cauza stării rele a acestui vad, sacagiii spun că „mai pă toate zilele ni se prăpădesc caii" și cer să fie reparat. (Arh. St. Buc., Vornicia din lăuntru, dos. 35/1830 și D. Leonida și N. Caranfil, *Din istoricul instalațiunilor tehnice ale municipiului București. Partea a II-a. Istoricul alimentării cu apă și a canalelor pînă în anul 1880*, Buc., 1936, p.122—124; vezi și planul de la p. 123).

Menționăm că tot aici erau aduse și butoaiele pentru a fi măsurate. „Vadul unde se măsoară buțile", de lîngă poarta de sus a Curții Vechi, este amintit la 1761 oct. 26 și 1764 april. 4(Arh. St. Buc., Mitrop. Țării Rom., CCV/46 și G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 450). La 1780 aug. 1, se spune însă că „după ce[s-a obicinuit obștea a-și măsura buțile cu cotul", locul rămăsese „fără treabă" (*ibidem*, p. 497).

www.dacoromanica.ro

Grecesc, lîngă podul Mihai Vodă [1], de unde aceştia luau apă în butoaie.

Asemenea sacagii au continuat să existe şi în sec. al XIX-lea, după construirea cişmelelor, care nu erau suficiente pentru aprovizionarea populaţiei cu apă. La 1827 ian. 13, de pildă, un fost căpitan de dorobanţi căpăta dreptul de a vinde apă în oraş cu cele 30 de sacale ale sale, ca „să să hrănească". Proprietarul sacalelor îşi lua obligaţia să păstreze „eftinătatea vînzării apii" şi, în caz de incendiu, să ajute cu sacalele sale la stingerea focului [2].

Sacagiii comercializau apa la un preţ destul de ridicat. La începutul secolului al XIX-lea, în vremea „narturilor", preţul pentru vînzarea apei era stabilit de domnie, ca şi la celelalte articole de consum. La 1802 dec. 9, sacaua de apă se vindea cu 4 parale în „poporul agiei" şi cu 5 parale în „poporul spătăriei" [3], iar peste cinci ani, sacaua de apă ajunsese la preţul de 5 parale în timpul verii şi 6 parale în vreme de iarnă în „poporul agiei" şi de 7 parale vara şi 8 parale iarna în „poporul spătăriei" [4]. Către mijlocul secolului trecut, preţul apei era stabilit după principii capitaliste. În „orînduiala sacagiilor", din 1842 aug. 12, se prevedea: „slobod este fieştecare a să neguţători cu vînzarea apei în capitală cu preţul ce să va putea învoi cu doritori, *lăsînd acest preţ a-l hotărî concurenţa*" [5] (subl. ns. — *N. S.*). În sfîrşit, într-un document din 1865, se spune că populaţia nevoiaşe care locuia în număr mare în cartierul Dealul Spirii, „din cauza depărtării (de Dîmboviţa) şi a adîncimii puţurilor", era silită „a cumpăra apa de gîrlă cu preţuri foarte enorme" [6]. Procurarea apei era deci o problemă destul de dificilă pentru sărăcimea oraşului care nu locuia aproape de Dîmboviţa.

[1] La 1820 mart. 20, se spunea că aici „din vechime au fost vad de apă" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 319). În 1834, marele vornic Mihai Ghica se plîngea domnului că egumenul mănăstirii Sf. Ioan cel Mare, „astupînd vadul cel vechi al sacagiilor, ce era de mulţi ani şi prin hotărîri domneşti întemeiat", a deschis alt vad în dreptul casei sale, pricinuindu-i „o vătămare foarte simţitoare, cu scurgerea apei, care se întinde pînă la temeliile zidurilor, precum şi o nesuferită supărare cu neîncetatul zgomot al sacagiilor" (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 261/1834, Vornicia dinlăuntru, dos. 3667/1834 şi D. Leon da şi N. Caranfil, *op. cit.*, p.126—127). Despre acest vad vezi şi „Dela pentru facerea unui parmalîc şi întemeierea malului Dîmboviţei de la vadul sacagiilor de lîngă baia mănăstirii Sf. Ioan Vechi" (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 891/1840); vezi, de asemenea, ibidem, dos. 763/1839 şi 865/1840, precum şi Min. Lucr. Publice, dos. 62/1845, Vornicia dinlăuntru, dos. 501/1832, 706/1833, 2636/1840, 2848/1839 şi 1042/1843.

Tot în această regiune, în apropiere de m-rea Sf. Ioan Grecesc, este amintit în documente „Vadul cailor", la 1666 dec. 12 şi 1668 febr. 15 (G. Potra, *op. cit.*, p.131 şi Arh. St. Buc., m-rea Sf. Ioan-Buc., XII/4). Este posibil ca acesta să fie numele mai vechi al vadului sacagiilor din sec. al XIX-lea.

Alte vaduri „obşteşti" erau acelea de lîngă Jitniţa domnească şi m-rea Sf. Ecaterina (D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 127—130). Despre aceste vaduri vezi şi Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 31/1832 şi Vornicia dinlăuntru, dos. 1861/1839.

[2] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Romîneşti. 1800—1850*, vol. I, Buc., 1956, p. 380—381. Un asemenea sacagiu, mînîndu-şi calul, apare şi într-o acuarelă de Preziosi, din 1869, ca şi într-un desen de Trenk, din 1859. Vezi şi D. Papazoglu, *Călăuza sau conducătorul Bucureştiului*, Buc., 1871, p. 17.

[3] D. Z. Furnică, *Din istoria comerţului la romîni*, Buc., 1908, p. 216.

[4] V. A. Urechia, *Istoria romînilor*, vol. XI, p. 817.

[5] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 321/1835, f. 84.

[6] Ibidem, dos. 4001/1865, f. 4. Unul din motivele pentru care se cerea aducerea unei conducte de apă la Mitropolie, în 1860, era şi acela de a nu se face cheltuieli mari „cu cumpărătoarea apei de la sacagii" (ibidem, dos. 2703/1856, f. 268).

www.dacoromanica.ro

În 1842, se stabilea că sacagiii erau datori să se înscrie în condica corporațiilor și „auzind semnul primejdiei" de foc să alerge cu sacalele pline de apă la locul incendiului, să ajute la stingerea lui. Dintre sacagiii aflați în oraș la acea dată, au fost aleși 60 de sacagii ai sfatului, care —în schimbul scutirii de capitație și al unei simbrii de 10 lei pe lună, plătită timp de șase luni pe an — aveau o serie de obligații față de sfatul orașului : să aducă zilnic apă la arestații de la Agie, să ude Podul Mogoșoaiei și șoseaua de la capătul acestuia de două și de trei ori pe săptămînă timp de șase luni pe an, „răcorind atmosfera pe vremea căldurilor celor mari" etc.[1].

În afară de apele curgătoare care străbăteau orașul, de puțurile săpate în diverse părți ale capitalei și de sacagiii care comercializau apa, o altă sursă de aprovizionare au constituit-o cișmelele, care furnizau o apă mai bună, adusă pe olane de la izvoarele situate în afara orașului.

Primele cișmele s-au înființat în București sub influență turcească [2], în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti [3], epocă în care începe înceata modernizare a orașului. De-abia în această vreme aprovizionarea cu apă a orașului a devenit o problemă a administrației statului feudal.

La 1779 octombrie 1, domnul Alexandru Ipsilanti, constatînd că, „mai ales în vremi zlotoase", „gîrla Dîmbovița, trecătoare prin acest oraș, curge turbure și cu multe necurățenii", din care pricină apa nu putea fi consumată de locuitori, a pus să se construiască două cișmele „spre a se adăpa obștea cu apă curată și limpede". Aceste cișmele erau așezate una în

[1] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 321/1835, f. 84 v, 93—93 v, 98—98 v, și 111—111^{v}, și Vornicia dinlăuntru, dos. 936/1842.

[2] Cf. Bauer, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, p. 9, care spune că cișmelele constituie o „particularitate pe care n-o întîlnești decît în Turcia și în țările orientale". Pentru comparație, vezi și cișmelele turcești fotografiate la T. Blancard, *Les Mavroyeni*, vol. I, Paris, 1909, p. 121, 126 și vol II, p. 590. Aceste cișmele erau construite din marmură : un bazin în care se scurgea apa și o placă, perpendiculară pe acesta, prin care ieșea țeava cu apă. Pe partea superioară a plăcii, terminată de obicei în triunghi, se găsea inscripția.

[3] Cf. și un document din 1813 april. 8, în care se spune că din vremea lui Al. Ipsilanti „s-au izvodit cișmelele aici în politia Bucureștilor" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X. A, p. 871). În apropiere de București, la Giulești, pe moșia m-rii Sărindar, se făcuse o cișmea mai înainte, de către Grigore Ghica. În *Cronica Ghiculeștilor*, Buc., 1915, p. 81, se arată că domnul construise aici un foișor frumos și o „minunată fîntînă lîngă el, aducînd și o parte din gîrla Dîmboviței, cu mare cheltuială".

Menționăm că și în capitala Moldovei s-au construit cișmele tot în sec. al XVIII-lea. Vezi : Scarlat Pastia, *Despre originea apelor din Iași și lucrările privitoare la îndestularea lui cu apă*, Iași, 1898 ; C. Andreescu, *Știri noi asupra aducerii apei în Iași în cursul sec. XVIII și la începutul sec. XIX* („Arhiva rom.", t. III, 1939, p. 193—273) ; idem, *Inițiative particulare de aducere a apei potabile la Iași* (*ibidem*, t. VI. 1941, p. 311—323; vezi și doc. din 1741 febr. 1, 1747 aug. 14 și 1766 iunie 8 (Acad. R.P.R., VII/38, XII/75 și CXII/135). După cum rezultă din aceste studii, aprovizionarea cu apă a capitalei Moldovei se făcea într-un mod asemănător cu aceea a orașului nostru (vezi îndeosebi „Arhiva rom.", t. III, 1939, p. 218—219).

În alte orașe ale Țării Românești, însă, la Craiova și la Focșani, existau cișmele mai vechi. Într-un document de la Constantin Brîncoveanu se spune că la Focșani, fiind „mare lipsă de apă bună, nu numai la oameni, ci și la dobitoace", domnul a adus apă „de departe" și a făcut „fîntînă precum se vede, cu multă cheltuială". Fîntîna a fost dată în grija lui Chirca meșterul, care o făcuse, hotărîndu-i-se 100 de taleri anual din vama orașului pentru întreținere (Arh. St. Buc., ms. 705, f. 245) ; vezi și Radu Greceanu, *Viața lui C. Brîncoveanu*, p. 77.

www.dacoromanica.ro

Ulița Boiangiilor, în Tîrgul din Lăuntru, și alta pe podul Mogoșoaiei, în mahalaua mănăstirii Sărindar [1].

Cu ocazia construirii celor două cișmele, la care apa se aducea „cu mare cheltuială", pe olane [2], „din izvoare" de la Crîngași, „din jos de Giulești" [3], s-au compus și niște versuri grecești în care se lăuda opera domnului [4]. Se înțelege că prin construirea acestor cișmele, nu s-a rezolvat problema aprovizionării cu apă a capitalei, marea majoritate a locuitorilor continuînd să folosească vechile mijloace de alimentare.

Construirea cișmelelor — „fîntîni necontenit curgătoare", cum le spune domnul — a fost continuată în timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni [5], care mai făcuse, de altfel, trei asemenea cișmele și în insula Paros, înainte de a deveni domn al Țării Romînești [6]. Cea mai importantă dintre cișmelele construite în timpul domniei lui Mavrogheni „pentru podoaba politiei și îndestularea orașului" a fost aceea de la capătul Podului Mogoșoaiei [7], unde se colecta apa adusă de la Crevedia și Crețulești [8] și unde s-a

[1] V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 120—121; Cf. și *Însemnările Androneștilor* (ed. I. Corfus, Buc., 1947, p. 28), unde se spune că domnul a făcut o cișmea în Postăvari și alta la banul Ghica. Vezi și Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 310 și Arh. St. Buc., ms. 8, f. 203, 209v — 210, porunca domnului pentru confecționarea unor pietre mari pe care urmau să se monteze conductele de apă.

[2] După cum rezultă dintr-un document din 1840, în care se relatează descoperirea unui olan în cursul unor săpături făcute în oraș, olanele, fiind de pămînt, erau protejate de o „boltă" de cărămidă (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 374/1836, f. 38—39), fapt confirmat și de săpăturile arheologice.

[3] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 368 și G. Potra, *op. cit.*, p.652—653. Cișmelele făcute mai tîrziu primeau apă de la Crețulești (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol IV, p. 368). După captarea acestor noi izvoare, cele două cișmele vechi „s-au batalisit", întrerupîndu-se curgerea apei (*ibidem*, III, p. 321).

[4] „Biserica ortodoxă romînă", XXVI, 1902, p. 527.

[5] Această preocupare a lui Mavrogheni este amintită într-un articol al lui M. Popescu, *Din domnia lui Mavrogheni (1786—1790). Grija pentru ortnduială în București*, în „Adevărul literar și artistic", s. III, an. XIX, nr. 893, 16 ian. 1938, p. 8. De cișmelele făcute în timpul domniei lui N. Mavrogheni, s-a ocupat de curînd, pe larg, C. C. Giurescu, *Istoricul ctitoriilor bucureștene ale lui Nicolae Vodă Mavrogheni*, în „Bis. ort. rom.", 1962, p. 340—345. Cișmelele nu pot fi considerate însă ctitorii ale lui Mavrogheni, deoarece „s-au făcut cu cheltuiala obștei" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p. 738).

[6] T. Blancard, *Les Mavroyeni*, I, p. 533—536 și M. Beza, *Biblioteci mănăstirești în Epir, Rodos și Paros*, Buc., 1935, p. 5.

[7] Încă dinainte de venirea pe tron a lui N. Mavrogheni, în anul 1785, se luaseră măsuri „pentru adusul apii pînă la marginea Bucureștilor..., adică la capul Podului Mogoșoi", în care scop marii boieri întocmiseră propuneri „de unde să găsește cu cale a se orîndui să să dea (bani) și fieșcare breaslă cîte cît" (G. Potra, *op. cit.*, p. 536—538). Este sigur deci că N. Mavrogheni a continuat opera predecesorului său, întrucît hrisovul privind cișmelele este dat chiar în primele zile de domnie.

[8] La 1862, cu ocazia unor prospecțiuni făcute pentru găsirea de noi izvoare la Buftea — Flămînzeni, un locuitor bătrîn arăta inginerului Mavrodolu că Mavrogheni adusese apă de la izvoarele situate pe Valea Crevediei și la Merii Deși, pe moșia Ciocănești, pe malul drept al Colentinei; prima vale, venind din spre nord-est, „dă în Colintina la satu Crețulești, puțin mai sus de Flămînzeni". După cum relatează inginerul Mavrodolu, „apele de la Merii Deși se uneau la Crețulești cu cele ce veneau de la Crevedia, trecînd pe sub Colintina cele din urmă și urmînd malul drept al acestei ape pînă la Valea Cititii (?); de acolo urmau drumul spre București pînă la biserica de la Mavrogheni" (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 3577/1862, f. 30—30 v. și 37). Despre măsurile luate pentru destuparea izvoarelor și captarea unora noi, vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, vol V, p. 401—402 și Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 374/1836, f. 75—78, 80, 94 și 97.

www.dacoromanica.ro

zidit un foişor şi „namestii" în jur" [1]. De la această cişmea, biserica zidită în apropiere a căpătat numele de mănăstirea Cişmeaua lui Mavrogheni.

Această cişmea a devenit „visteria tuturor celor din oraş" sau „maică a tuturor celorlalte fîntîni din politie", „de la care se împărţeşte măsurile pe la locurile ce sînt cişmele" [2]. De aci apa se „abătea" pe olane pe la celelalte cişmele [3]. Treisprezece mari boieri — printre care marele ban Ghica, paharnicul Creţulescu, marele vistier Nicolae Brîncoveanu, clucerul Slătineanu, vornicul Moruzi, marele ban Filipescu şi alţii, precum şi mănăstirea Sf. Sava — au obţinut de la domn în mod permanent cîte o „măsură" de apă [4] de la această cişmea, apă ce urma a fi consumată pentru „îndestularea" caselor boiereşti şi a „împrejurăşilor mahalagii" [5]. La 1793, cişmeaua lui Mavrogheni furniza 47 asemenea măsuri (circa 180 metri cubi) de apă cişmelelor din oraş, dintre care cinci la cişmeaua făcută de domn în apropiere de aceasta [6], şapte la cişmeaua de la Metohul episcopiei Rîmnic [7] şi cîte una pînă la patru la celelalte cişmele, cele mai multe înşirate pe Podul Mogoşoaiei [8].

Tot în aceeaşi vreme s-au mai făcut şi alte cişmele „în deosebite locuri şi părţi ale politiei" : una la biserica Sibilelor, pe podul Tîrgului de Afară (Calea Moşilor), o alta pe acelaşi pod, lîngă Consulatul rusesc, altele la Curtea Veche — din care „una în păretele caselor [9], alta într-un stîlp de piiatră, şi alta într-alt stîlp de piiatră, închipuită cruce, apoi la baie şi sus în casile domneşti" — ; o altă cişmea la biserica Albă de pe Podul Mogoşoaiei, iar altele „prin curţile tuturor boierilor" [10].

[1] Vorbind de această clădire, la 1786 dec. 2, domnul spune că „am ridicat o înfrumuseţată zidire, făcînd chioşc cu odăi şi cu toată podoaba sus şi jos, havuz precum este de faţă văzut, unde pot ajunge toţi locuitorii politiei... şi-şi fac priveala lor" (doc. original la Muzeul de istorie Bucureşti, nr. 72 921). Într-un alt document se precizează că domnul zidise deasupra cişmelii un „foişor foarte frumos" („Revista istorică", XVI, 1930, p. 203). Vezi şi N. Iorga, *Fundaţiunile domnilor romîni în Epir*, Buc., 1914, p. 15—16; „Buciumul" din 11 ian. 1861; T. Blancard, *Les Mavroyeni*, vol. I, p. 567; D. Caselli, *Fîntîna cu şapte ciuciure de la Izvorul Tămăduirii*, („Gazeta municipală", V, 1936, nr. 233).

[2] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 400, 402.

[3] Vezi fotografia resturilor unei conducte de apă din vremea lui Mavrogheni, păstrate pînă nu de mult la Muzeul tehnic municipal, la D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 122.

[4] După cum a arătat C. Andreescu în studiul citat, măsura de apă reprezenta cantitatea ce curgea timp de o zi printr-o ţeavă largă cît să poată trece un plumb sferic în greutate de un dram, adică aproximativ 3,830 metri cubi de apă („Arhiva rom.", t. III, 1939, p. 219).

[5] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 72, Arh. St. Buc., ms. 15, f. 21—22 v. şi Acad. R.P.R., CXCVII/12. Mai tîrziu, unii boieri şi-au mărit numărul măsurilor de apă ce primeau (vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XII, p. 324—325). Vezi şi doc. din 1828 febr. 10, în care, între privilegiile acordate fostului mare ban Grigore Brîncoveanu, figurează şi o măsură de apă (Arh. St. Buc., Suluri nr. 89).

[6] Cele două cişmele se numeau cea de sus şi cea de jos (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VII, p. 420).

[7] Aceasta este cişmeaua pe care, la 1787 iulie 1, N. Mavrogheni o întăreşte episcopului Filaret al Rîmnicului pentru trebuinţa metohului sf. 40 de mucenici de pe Podul Mogoşoaiei, „fiind afară din apa ce să aduce pentru obşte". Episcopul urma să poarte de grijă „să nu se întîmple vreo sminteală urloaelor", pe care suiulgiul (îngrijitorul cişmelelor) era obligat să le cerceteze şi repare (Acad. R.P.R., XCIV/37). La 1813 această cişmea se stricase şi apa curgea în grădină (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p. 872).

[8] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 402—403.

[9] Cişmeaua din zidul curţii domneşti este amintită şi la 1796 (*ibidem*, p. 406). Resturile uneia din cişmelele de la Curtea Veche, lipită aproape de peretele bisericii, au fost descoperite în cursul săpăturilor recente făcute pe terenul fostei curţi domneşti (*Bucureştii de odinioară*, p. 159).

[10] *Însemnările Androneştilor*, ed. cit., p. 29.

www.dacoromanica.ro

În timpul domniei lui Al. Moruzi, la 1796, s-au mai construit încă două cişmele la marginea oraşului, în Tîrgul de Afară, „unde foarte se discolise norodul pentru apă curată şi curgătoare de băut, fiind mult depărtaţi de Dîmboviţa" [1]. Fiii domnului au pus şi ei să se construiască o astfel de cişmea, prin captarea unui izvor găsit lîngă mănăstirea Cotroceni, unde exista un palat domnesc; această cişmea s-a numit „Cişmeaua Beizadelelor"[2].

Poetul Enăchiţă Văcărescu a dedicat cîteva versuri cişmelelor făcute în timpul lui Al. Moruzi, arătînd că domnul:

„adap-acum pe cei setoşi cu multă-ndestulare
şi priimeşte dă la toţi o pomenire mare" [3].

La 1795 iulie 23, existau în Bucureşti 18 cişmele; domnul arată el însuşi că „multe dintr-însele nu curg şi stau făr-de apă". Din aceste 18, doar 12 erau în stare bună (Haznaua sau cişmeaua cea mare a lui Mavrogheni, „vistieria tuturor celor din oraş", havuzul şi cişmeaua făcute tot acolo şi cele de la: biserica Albă de pe Podul Mogoşoaiei, metohul episcopiei Rîmnic, din curtea biv vel banului Ghica, de la poarta mănăstirii Sf. Sava, din curtea biv vel logofătului Filipescu, a vel vistierului Văcărescu, a biv vel banului Racoviţă, cea de la mănăstirea Zlătari şi aceea din mahalaua Mănciulescu), în timp ce alte şase nu funcţionau (cea de la vornicul Greceanu, de la biv vel vistierul Isac Ralet [4], cea de la baia de la Curtea Veche, de la căminarul Hagi Moscu şi cele două de pe podul Tîrgului de Afară, una lîngă casele serdarului Fălcoianu şi alta la biserica cu Sfinţi) [5].

Precum se vede, cele mai multe cişmele se găseau pe lîngă casele marilor boieri, care erau principalii beneficiari ai cişmelelor [6].

---

[1] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 406.

[2] *Ibidem*, p. 405—406.

[3] N. Iorga, *Versuri nouă ale lui Ienăchiţă Văcărescu*, Buc., 1913, p. 6 (extras din *Analele Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.*, s. II, t. XXXV, 1912); vezi şi Radu Albala, *Bucureştii în literatură*, Buc., 1962, p. 71.

[4] Vezi doc. din 1793 iunie 15, prin care se dăruia acestuia 1/2 măsură de apă din haznaua oraşului, pentru a-şi face cişmea (Arh. St. Buc., A. N., CXVIII/36).

[5] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 399—400. La 1811 dec. 14 sînt amintite cişmele şi la mănăstirea Colţea, la vistierul Filipescu şi vornicul Cîmpineanu, care căpătaseră măsuri de apă de la Alex. Moruzi (*ibidem*, p. 403—404). Pentru localizarea acestor cişmele vezi G. D. Florescu, *Din vechiul Bucureşti*, Buc., 1935 şi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Buc., 1961.

[6] Deşi, de regulă, atunci cînd acorda privilegii pentru cişmele, domnul spunea că acestea trebuie „să răspundă" şi în stradă „pentru norod" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VII, p. 132. vol. X, p. 873 874 şi vol. XII, p. 321), se găseau diverse pretexte pentru a împiedica aprovizionarea cu apă şi a celorlalţi locuitori. Vezi plîngerea făcută de boierii C-tin Bălăceanu şi Ioan Fălcoianu pentru stricăciunile pricinuite „din cursura apei ot cişmea", deoarece suiulgi-başa pusese „şurupurile" (gurile de apă ale cişmelei) în spre casele „dumnealor". În anaforaua boierilor se arăta însă că unul din „şurupuri" a fost montat pe faţa cişmelii dinspre Podul de Afară, dar că, „pentru curăţenia podului", fusese luat de suiulgi-başa, rămînînd numai cel dinspre casele boierilor (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 370).

Vezi şi plîngerea adresată domnului de locuitorii din mahalaua Batiştei, la 1792 mart. 8, în care aceştia arată că trag „mare necaz de apă" şi cer domnului să li se dea voie să ia apă de la cişmeaua de lîngă biserica cu Sfinţi; deşi contribuiseră şi ei la cheltuielile de aducere a apei, „cişmigiul" nu vroia să le dea apă de la cişmea (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 369). În anaforaua lor, boierii delegaţi să vadă unde este nevoie să se facă hazna şi cişmele arată domnului că era necesar să se construiască o nouă hazna „mai la tîrg", în care să încapă apă multă, ca să fie de ajuns „pentru îndestularea tuturor" (*ibidem*, p. 370).

www.dacoromanica.ro

Încă din anul 1779, cişmelele erau date în grija unui suiulgi-başa [1], care, la 1792, primea pentru „osteneala" sa diverse scutiri de dări şi leafă lunară de la epitropie : 60 de taleri, pe care-i avea din timpul domniei lui Al. Ipsilanti pentru cele două cişmele vechi şi 200 taleri pentru cele noi. El trebuia să îngrijească din leafa ce primea de „meremetul, curăţenia şi îndestularea de apă" a cişmelelor vechi şi noi „spre a nu fi stricate sau lipsă şi împuţinare de apă", cumpănind „cu măsură dreaptă apele fieşcăreia cişmele, ca să fie la toate îndestulare". Pentru aceasta, suiulgi-başa era ajutat de cinci fîntînari, un lemnar, doi zidari, un uluer şi un olangiu scutiţi de dări [2]. Unele cişmele aveau şi cîte un paznic, care şedea într-o „căscioară" din apropierea lor [3].

Pînă la 1804 a fost suiulgi-başa un anume Dumitru, care, murind, a fost înlocuit în acel an de fiii săi, Stoian şi Petre, ce primesc „orînduielile şi milele ce au avut şi tatul lor" pentru îngrijirea cişmelelor din oraş [4].

Cum suiulgi-başa nu era plătit prea regulat, într-o vreme în care fiecare dregător se întrecea să fure cît mai mult, acesta nu depunea o rîvnă deosebită pentru întreţinerea şi reparatul cişmelelor. La 1809 sept. 11, de pildă, suiulgi-başa vroia să renunţe la această funcţie deoarece nu fusese plătit de trei ani şi i se cerea, în plus, să facă o reparaţie radicală a cişmelelor [5]. La 1813 aprilie 8, se arăta într-o anafora că fostul suiulgi-başa „avea să ia taleri 11 700" pentru îngrijirea cişmelelor şi întrucît „cutia (milosteniei) nu avea stare să-i plătească", trebuise să renunţe la ei [6]; mai tîrziu, la 1829, Stoica fost cişmegi-başa pînă la 1826 se plîngea generalului Jeltuhin că nu fusese plătit de multă vreme, deşi i se recunoscuse dreptul de a primi banii, „dar în zădar"; din această cauză, rămăsese dator vîndut şi nu-şi putuse mărita cele două fete, fiind ameninţat să-i rămînă „casa stinsă cu totul" [7]. Cu toate plîngerile sale, sumele de bani ce i se datorau au fost achitate urmaşilor săi, după ce fostul suiulgi-başa murise [8]. Se înţelege că, în asemenea condiţii, nimeni nu îşi putea asuma buna îngrijire a cişmelelor, ceea ce explică faptul că acestea erau deseori stricate.

Pe lîngă lipsa de îngrijire, cutremurul din 1802 a contribuit şi el la dărîmarea unor cişmele. La 1803 iunie 15, se poruncea Epitropiei spitalelor să dea 8 000 de taleri împrumut Epitropiei obştirilor — care avea

---

[1] Mai marele meşterilor fîntînari, suiulgiilor (de la su = apă şi yol = canal; cf. L. Şăineanu, *Influenţa orientală*, vol. II, p. 111).

[2] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 368—369, vol. V, p. 398, vol. VII, p. 133 şi Arh. St. Buc., ms. 15, f. 65 v.—66v. Cînd se mai adăuga cîte o măsură de apă la „mila" acordată de domni boierilor, se poruncea lui suiulgi-başa să le-o dea „de unde va cădea mai aproape" (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. XIII, p. 325).

[3] *Ibidem*, vol. II, p. 503.

[4] G. Potra, *op. cit.*, p. 652—653.

[5] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IX, p. 605. La 1813 iulie 23, domnul poruncea vătafului de aprozi să oblige pe cei „la a căror porţi sînt aduse cişmele" să-şi dreagă fără zăbavă şurubu-rile şi haznaua cişmelei (V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p.872). Vezi tot acolo lista cişmelelor stricate.

[6] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p. 871.

[7] D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 120—122.

[8] Arh. St. Buc., Logofeţia pricinilor bisericeşti, dos. 3470/1833.

www.dacoromanica.ro

în grija sa cişmelele — pentru repararea celor stricate de cutremur [1]. La 1804 cişmelele fuseseră reparate [2].

La 1811 mai 20, constatîndu-se că cele mai multe cişmele erau din nou „dărăpănate şi cu totul lipsite de apă", iar oraşul era ameninţat să rămînă „în desăvîrşită lipsă de apă şi în primejdie să nu poată stinge focul", se iau măsuri pentru „destuparea drumului apelor" de la Crevedia şi Creţuleşti, „unde este matca apelor", pînă la Bucureşti şi în oraş de la o cişmea la alta şi pentru repararea cişmelelor, urmînd ca „şurupurile" acestora să le facă cei care beneficiau de apa lor. Pentru repararea cişmelelor din Bucureşti, se vinde pe doi ani „apaltul" cărţilor de joc, cu 17 000 de taleri [3].

Acordarea sumelor necesare pentru reparatul cişmelelor făcîndu-se cu întîrzieri şi lipsuri, a trebuit să se apeleze la alţi „contraccii", Stoica şi Dinu cişmigiul, care se angajează ca, pînă la 21 septembrie, să repare şi să pună în stare de funcţiune şase cişmele (de la biserica Albă, din curtea boierului Filipescu, a vornicesei Caterina Greceanu, de la banul Costache Ghica, de la vornicul Grigore Ghica şi de la logofătul Isac Ralet). Alte patru cişmele (de la m-rea Sf. Sava, banul Racoviţă, beizadea Costache Caragea şi vistierul Moscu) urmau a fi gata pînă la 26 oct. 1811 [4].

La 1811 decembrie 14, existau 18 cişmele [5], în timp ce la 1818, D. Fotino aminteşte de 22 cişmele [6], pentru ca peste cîţiva ani, doctorul C. Caracaş, autorul unei cunoscute *Topografii* a Ţării Romîneşti, să arate că existau numai 12 cişmele, răspîndite pe Podul Mogoşoaiei şi în centrul oraşului, unde apa se aducea pe olane de pămînt. Această apă, mult mai bună decît acea murdară pe care o consumau orăşenii din rîul Dîmboviţa, era rezervată însă locuitorilor „de clasa întîia" (marilor boieri). Doctorul Caracaş considera absolut necesar să se facă mai multe cişmele, *„ca să aibă şi poporul apă bună şi curată"* (subl. ns. — *N.S.*). În afară de aceste cişmele, în oraş existau „o mulţime de puţuri", de care se serveau cei care locuiau departe de Dîmboviţa [7].

---

[1] Arh. St. Buc., Mitrop. Ţării Rom., CDIX/64 şi 65.

[2] *Tezaur de monumente*, II, p.333.

[3] T. G. Bulat, *Cişmelele din Bucureşti la 1811* „Arh. Bas.," IX, 1937, p. 131—138). Vezi tot acolo şi lista celor 17 cişmele din oraş.

[4] Muzeul de istorie Buc., nr. 53 665 (reproducere fotografică a unui document aflat în Arhiva istorică centrală din Moscova, comunicat de Paul Cernovodeanu).

[5] V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X A, p. 872 şi 875. Vezi şi I. Cojocaru, *op. cit.*, vol. I, p. 111—112. Vezi lista lor V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. III, p. 72; Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 426—428 şi D. Papazoglu, *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Buc., 1891, p. 30—31.

[6] D. Fotino, *Istoria Daciei*, vol. II, p. 166. Acelaşi număr îl indică şi consulul prusian Ludwig von Kreuchely (Hurmuzaki, vol. X, p. 297).

[7] P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei. Topografia Ţării Romîneşti de dr. Constantin Caracaş, 1800—1828*, Buc., 1937, p. 180—181.

Cît priveşte numărul cişmelelor din anii următori, menţionăm că la 1833 sînt amintite 18 cişmele (Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 185/1833, f. 20 v.). La 1839, 25 (ibidem, f. 194—194 v. şi 197), iar la 1845, 27 (ibidem, f. 349—349 v.). Variaţia numărului cişmelelor se datora deteriorării unora vechi şi construirii altora noi.

Pentru cişmelele construite în timpul domniei lui Caragea la casa lui Grigore Romaniti biv vel vistier de pe podul Mogoşoaiei şi la aceea a lui Const. Golescu, lîngă apa Dîmboviţei, pe olanul care aducea apa de la Giuleşti la cişmelele lui Ipsilanti, acum „batalisite", vezi V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. V, p. 873—874, vol. XII, p. 320—321 şi N. Iorga, *Studii şi doc.*, vol.

www.dacoromanica.ro

O preocupare mai serioasă pentru aprovizionarea cu apă a capitalei s-a manifestat în perioada regulamentară, de cînd au rămas numeroase dosare cu documente referitoare la această problemă și cînd s-au alcătuit nenumărate proiecte, căutîndu-se fel de fel de soluții pentru punerea în practică a dispozițiilor articolului 32 al Regulamentului Organic, în care se spunea : „pentru cișmele se va face la vreme îngrijire de a aduce în oraș apă de fîntînă îndestulă, chibzuindu-să de către obicinuita obștească adunare un venit spre a lua sfîrșit facerea cișmelelor mai în scurtă vreme" [1]. Din lipsă de bani, de grije pentru binele obștesc și de pricepere gospodărească însă, aceste proiecte nu s-au realizat de cît în preajma anului 1848, deși s-a recunoscut de nenumărate ori necesitatea îmbunătățirii aprovizionării cu apă a orașului.

Alcătuirea proiectelor a început chiar înainte de promulgarea Regulamentului Organic. La 1830 aprilie 2, inginerul Moritz von Ott și arhitectul Hartl, constatînd că izvoarele din jurul orașului erau sărace în apă, situate prea departe sau prea jos față de nivelul orașului, au întocmit un plan pentru aprovizionarea cu apă din Dîmbovița, care urma să fie adusă la o hazna mare ce trebuia să se construiască la Mihai Vodă, de unde apa s-ar fi împărțit apoi pe olane de fier la cele 50 de cișmele așezate „pîn podurile cele mari, din sută în sută de stînjeni cîte o cișmea". Pentru realizarea acestui proiect ar fi trebuit — după socotelile făcute — 1 353 140 de taleri [2].

În 1834, se vorbea din nou de construirea a 50 de cișmele, cu aducerea de „instrumenturi și măiesteri" din „Evropa" [3].

În anul următor, „doftoru Maer" a încercat să alimenteze orașul cu apă prin „puțuri artizienști (arteziene) și cu tulumbe" [4], făcînd sondajele necesare, dar nici proiectul său nu s-a realizat.

În 1836 se recunoștea că „lipsa de cișmele este supt multe chipuri de o trebuință simțită de obște ..., căci Dîmbovița n-au rămas decît un mic rîu care spală necurățeniile orașului și, amestecîndu-se cu dînsele, pentru cei ce nu sînt în stare de a o curăți ca să o bea, nu ne mai putem îndoi că au ajuns a fi de mare vătămare" [5].

În anul următor, un jurnal al Sfatului administrativ extraordinar al orașului, din 18 septembrie, reproducea o parte din „ofisul" domnului din 15 septembrie, în care se arăta din nou că „lipsa de fîntîni în acest oraș au

---

XI, p. 102. Pentru construiri și reconstruiri de cișmele vezi și Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 185/1833, f. 189, 307—320. Vezi și desenul a două cișmele făcut de Doussault la 1843, la Acad. R.P.R., Stampe.

[1] *Regulamentul Organic*, Buc. 1847, p. 532.

[2] E. Vîrtosu, I. Vîrtosu și H. Oprescu, *Începuturi edilitare, 1830—1832*, Buc., 1936, p. 4—6.

[3] *Analele parlamentare ale Romîniei*, t. IV, partea I, 1833 — 1834, p. 324.

[4] Vezi „Delă în pricina slobozirii banilor pentru uneltele trebuincioase spre facerea puțurilor artizienști și cu tulumbe" la Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 207/1835 și D. Leonida și N. Caranfil, *op. cit.*, p. 130—131.

[5] *Analele parlamentare*, t. VI, 1835—1836, p. 698. Avînd în vedere această lipsă de apă, în 1844 se luau măsuri pentru înființarea de puțuri cu pompe în „locurile publice" din București (Arh. St. Buc., Min. Lucr. publice, dos. 76/1844 și Mun. Buc., dos. 1220/1844), așa cum asemenea puțuri se construiseră în aceeași vreme în curțile unor locuitori (vezi mai sus p. 905).

www.dacoromanica.ro

ajuns a fi de cea mai neapărată trebuință a obștii, fiindcă și sănătatea să vatămă din pricina necurățenii apii de gîrlă", și incendiile se întindeau repede din cauza lipsei de apă. Deși declara că era pătruns „cu dinadinsul de o asemenea folositoare și întru adevăr părintească îngrijire a măriei sale", Sfatul nu a întreprins nimic; el s-a mulțumit să recomande întocmirea unui plan pentru aprovizionarea cu apă de fîntînă, nu din rîul Dîmboviței, „precum se chibzuise" de către comisia orînduită de „vremelnicească obladuire"; aceasta deoarece „să cere o foarte anevoie lucrare cu strecurarea și limpezirea ei" și „se pricinuiește și o însemnătoare cheltuială", care se ridica pînă la un milion și jumătate lei, după socotelile făcute de comisie [1].

În anii ce urmează, maiorul rus Alexandru Arkudinski din armata de geniu și „baronul Șilel, idrotect și minorolog", au cercetat vechiul sistem de aprovizionare cu apă și izvoarele din jurul capitalei, constatînd că de la unele izvoare nu se putea aduce apă fiind situate prea jos față de nivelul Capitalei și propunînd folosirea izvoarelor de la Crețulești și Crevedia [2].

În aprilie 1840 — pe baza cercetărilor făcute de Arkudinski — se înainta domnului un nou plan pentru construirea a 50 de cișmele. Repetîndu-se iar că „lipsa de apă ce cearcă cele mai multe părți ale capitalei București din pricina depărtării lor de rîul Dîmboviței fiind de obște simțită, să socotește dă neapărată trebuință înființarea unui număr de fîntîni, precum a fost și mai înainte", se propunea construirea a 20 de cișmele pe ulița Mogoșoaiei, 20 pe Podul Tîrgului de Afară și 10 pe ulițele dintre cele două poduri principale ale orașului. La noile cișmele apa urma să fie adusă din izvoarele de la Crevedia și Giulești. Nici acest plan nu s-a înfăptuit, cu toată „părinteasca grije" cu care se lăuda domnul țării. La data amintită, se arată că „mijloacele finanțiale fiind cu totul strîmte, ... nu s-au putut face altă lucrare decît a să aduna numai știință, prin secsia inginerească, de locurile cu izvoară cele mai dinprejurul capitalei" [3].

În anul 1842, inginerul Alex. Popovici, aflat la Mehadia, comunica cîrmuirii că, „între alte lucruri minunate" pe care le văzuse acolo, constatase „cu ce înlesnire (se) rădică apa printr-o roată mehanică la orice înălțime"; tot acolo, văzuse o mașină „care are un fel de mehanism înlăuntru și care ridica apa unde cere trebuința". El era de părere că, dacă se va aduna la un loc apa din izvoarele de la Filaret și de la cișmeaua Brîncoveanu (cele mai aproape de București) și se va aduce pe olane pînă lîngă rîul Dîmboviței, unde se va colecta într-un bazin, apoi „cu un mecanism simplu, cu una sau două tulumbe", se poate împărți apa pe unde este lipsă de acest „element" de mare trebuință. Pentru alcătuirea planului său, el cerea o serie de lămuriri privitoare la cantitatea de apă ce se poate obține de la cele două izvoare,

---

[1] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 570/1837, "pentru întocmirea cișmelelor d'n capitală", f. 6—6v. și D. Leonida și N. Caranfil, *op. cit.*, p. 132—137.

[2] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 570/1837, f. 42—43 v. și dos. 374/1836, f. 7/7 v. și 28—28 v. și D. Leonida și N. Caranfil, *op. cit.*, p. 135—136.

Înainte de această propunere, se susținea că apa trebuie adusă din Dîmbovița de la satul Bîcu, „căci izvoară prinprejur nu s-au găsit de unde să să poată aduce apă îndestulă" (*ibidem*, p. 133—134).

[3] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos 570/1837, f. 46, 49—49v și 56 și D. Leonida și N. Caranfil, *op. cit.*, p. 133—137.

www.dacoromanica.ro

depărtarea lor de Dîmbovița, „nivilația" lor față de locul unde urmează a se colecta apa etc. [1].

În același an, inginerul Popovici mai făcea o altă propunere pentru colectarea izvoarelor de apă din regiunea malului drept al rîului Colentina, care urmau să alimenteze Podul Tîrgului de Afară și Podul Mogoșoaiei. El propunea folosirea unei mașini „ce să numește nemțește Stofsheber, adecă împingător și suitor, care singur de sine rădică apa"; mașina descrisă de Popovici făcea „pe toată minuta 60 pînă la 70 de loviri" și putea să tragă 5 litre de apă pe minut [2]. Inginerul Popovici a trimis și planul mașinii Stofsheber [3], dar nici propunerea sa nu a avut urmări.

În anul 1843, inginerul statului Blaremberg, împreună cu arhitecții Hartel și Schlatter, a cercetat din nou izvoarele din jurul capitalei și a constatat că de la Crevedia se putea aduce apă pentru 40 de cișmele, iar de la Ciocănești chiar pentru mai multe [4].

După atîția ani de căutări zadarnice și discuții sterile, dacă apa să se ia din Dîmbovița sau din izvoare, printr-un ofis domnesc din 14 august 1843, marele vornic din lăuntru al Țării Romînești era însărcinat cu întocmirea unui proiect „fără zăbavă" pentru facerea cișmelelor în București [5]. Cu toate acestea, de-abia la 28 ianuarie 1845, pe baza unui proiect prezentat de inginerul „idrotect" francez Marsillon [6], G. Bibescu, domnul Țării Romînești, a hotărît înființarea de fîntîni „prin mașine idraulice, care vor ridica și vor răspîndi apa Dîmboviții în toată întinderea orașului", „prin urloae de fier turnat". Planul lui Marsillon prevedea aprovizionarea cu 3 000 de m^3 de apă zilnic, prin 60 de fîntîni. Cîrmuirea a hotărît însă ca lucrarea să se facă „treptelnicește", în acel an urmînd să se așeze — de probă — numai cîteva fîntîni pe ulița Mogoșoaiei — unde locuia protipendada capitalei — și apoi „să se înainteze și cealaltă parte întru totala a ei desăvîrșire, după proiect".

Lucrarea se începea cu banii pregătiți pentru ridicarea unui monument în cinstea generalului Kiseleff [7], din care trebuia să se cumpere „două mașine cu strecurătorile cele trebuincioase" și „urloaiele" [8].

---

[1] Arh. St. Buc., Mun., Buc., dos. 185/1833, f. 244—244 v.

[2] Ibidem, f. 247 — 247 v, 250 și dos. 374/1836, f. 48—48 v, 61.

[3] Ibidem, dos. 374/1836, f. 102—106.

[4] Ibidem, 570/1837, f. 152.

[5] „Vestitorul romînesc" din 16 aug. 1843, p. 258.

[6] Marsillon prezentase două propuneri : una în care aprovizionarea cu apă urma să se facă de la izvoarele din jurul orașului, care puteau să furnizeze 3 900 000 ocale în 24 de ore, și alta — care a fost aprobată de domn — cu scoaterea din Dîmbovița cu „mașine cu tulumbă sorbitoare prin foc" a unei cantități de 3 milioane ocale în 24 de oare. Întrucît pentru realizarea primei propuneri trebuiau 139 446 de galbeni, iar pentru cea de a doua doar 41 286 galbeni, cîrmuirea „dă precădere punerii în lucrare a celui din urmă chip".

[7] Acesta refuzase să primească propunerea de a i se ridica o statuie, *„o asemenea cinste necuviindu-se celor vii"* (subl. ns.—*N. S.*) și ceruse să se folosească banii la înfrumusețarea orașului. Banii strînși pentru ridicarea statuii lui Kiselef au fost întrebuințați la construirea șoselii ce-i poartă numele și la facerea cișmelelor. Vezi N.D. Popescu, *Istoricul înființării șoselei și grădinei Kiselef din București* („Rev. pt. istorie, arh. și fil.", XV, 1914, p. 171—218), „Vestitorul romînesc" din 16 august 1843, p. 258 și *Analele parlamentare*, XIV, 1846—1847, p. 133.

[8] G. Bibescu, *Domnia lui G. Bibescu*, vol. II, Buc., 1894, p. 162—164. Vezi și Hurmuzaki, vol. XVII, p. 1043.

www.dacoromanica.ro

La 4 iunie, domnul G. Bibescu a pus cărămida la temelia clădirii „unde are să lucreze maşina cu aburi" pentru cişmele, numită şi „stabilimentul fîntînilor". De la acest „stabiliment", apa mergea „prin şiruri de urloaie la fîntînile din Ulița Mogoşoaiei şi de acolo să vărsa într-un basen mare şi două mai mici ce să vor face la şoseaua Kiselef". La temelia acestei clădiri „monumentale", situată lîngă Vadul Sacagiilor din apropierea m-rii Mihai Vodă, pe locul m-rii Sf. Ioan Grecesc [1] (unde este acum Vama Poştei)[2], domnul a pus o piatră în care se găsea un document şi o medalie. Documentul avea următorul cuprins : „În zilele şi prin stăruința prea înălțatului domn Georgie Dimitrie Bibescu s-au clădit fîntînile în oraşul Bucureştilor cu maşine cu abur, aflîndu-se şef al departamentului din lăuntru d-lui vornicu Barbu Ştirbei şi director al lucrărilor înțileptul idrotect Ioan Marsilion. Piatra de temelie s-au pus de către înălțimea sa împreună cu măria sa doamna Maria, în anul mîntuirii 1846, mai, şi al patrulea an al domniei sale, față fiind şi miniştrii statului", iar pe medalie erau gravate cuvintele : „Fîntînile s-au clădit în oraşul Bucureşti în anul 1846, în vremea domnirii prea înălțatului domn Georgie D. Bibescu".

Oficiosul guvernului, „Vestitorul romînesc" — care relata solemnitatea —, lăudînd opera domnului, scria că „această întreprindere colosală va aduce şi folos însemnat sănătății lăcuitorilor capitalei şi podoabă oraşului" [3]. La 26 nov. 1846, într-o cuvîntare ținută la Obştească Adunare, domnul G. Bibescu spunea că „fîntînile, săvîrşindu-se în anul viitor, vor putea îndestula o trebuință aşa de vie şi de obşte simțită, încît mulți, întru zadarnică de atîți ani a lor dorință, nu pot încă crede că peste puțin se va îndeplini" [4]. În *Însemnările Androneştilor* se notează sub data de mai 1847 că „s-au săvîrşit cişmelele de pe Podul Mogoşoaiei" [5].

Inaugurarea fîntînilor s-a făcut în ziua de 21 sept. 1847, în cadrul unei solemnități deosebite. Descriind această ceremonie, „Vestitorul romînesc" considera că locuitorii capitalei se bucuraseră „de una din acele rari priveliş-

[1] Vezi Arh. St., Mun. Buc., dos. 185/1833, f. 361 şi „Buletin, gazetă oficială", 1845, p. 276.

[2] Vezi planul locului la Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2045/1851, f. 312 şi D. Leonida, *Din istoricul instalațiunilor mecanice şi electro-technice ale oraşului Bucureşti*, Buc., 1915, p. 4, unde se reproduce o porțiune din planul Borroczyn — azi pierdut — în care figurează „Machina fîntînelor".

[3] „Vestitorul romînesc" din 8 şi 11 iunie 1846 şi Hurmuzaki, vol. XVII, p. 1102. Vezi despre aceasta D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 138—146, C. Sfințescu, *Alimentări cu apă* („Urbanismul", IX, 1932, nr. 5—6, p. 133—138). Textul medaliei se găseşte şi la N. G. Krupenski, *Medaliile romîne*, Buc., 1894, supliment partea a III-a.

[4] *Analele parlamentare*, XIV, 1846—1847, p. 63 şi „Vestitorul romînesc" din 2 dec. 1846, p. 379. Vezi socotelile de veniturile şi cheltuielile „facerii fîntînilor din Bucureşti" şi „tablă de sumele priimite şi cheltuite pentru facerea fîntînilor", în care se arată că s-au făcut 376 000 cărămizi pentru clădirea „aşezămîntului pompelor de foc", s-au cumpărat „două vis d'Arşimed", 669 570 funți de fier, țevi de la Ruzberg etc. (*Analele parlamentare*, XIV, 1846—1847, p. 222—227 şi XV, 1848, p. 395—399). Vezi de asemenea : „Buletin gazetă oficială", 1845, p. 122, 1846, p. 117—118, 144 ; Arh. St. Buc., Min. Lucrările Publice, dos. 74/1844 ; Obştească adunare, dos. 287/1846, 305/1846, 345/1847, 367, 399 şi 423/1848 etc. ; Mun. Buc., dos. 1233/1844, 1296, 1339, 1360/1845, 1456 şi 1471/1846 etc. Pentru cheltuielile făcute vezi idem, dos. 1888/1850, f. 194—214.

[5] *Însemnările Androneştilor*, ed. I. Corfus, p. 109 şi Hurmuzaki, vol. XVII, p. 1121. Despre această problemă vezi şi G. Potra, *Din Bucureştii de altă dată*, Buc., 1942, p. 15—19 şi Dan Berindei, *Dezvoltarea urbanistică şi edilitară a oraşului Bucureşti în perioada regulamentară şi în anii Unirii*, „Studii", nr. 5, XII, 1959, p. 149—152.

www.dacoromanica.ro

te care, făcînd epocă în analele istoriei, răpesc în ecstas pe cei ce s-au aflat față". Solemnitatea a avut loc în grădina Kiselef, unde „peste 70 000 de suflete se îndesa prin alee ca să vază cu ochii și să pipăe cu mîinile asvîrlirea apei Dîmboviții la o depărtare de 600 stînjeni și la o înălțime de 25 stînjeni de surfața ei". După oficierea slujbei religioase, în salvele tunurilor, „din țevile fîntînilor și a celor trei basenuri au început a se asvîrli șiroaie de apă, care, căzînd iarăși în basenuri și șerpuind pe subt pămînt, eșea cu urlet dintr-o gură rîpoasă și cădea pe o stîncă a lacului, spărgîndu-se în valuri spumoase" [1].

Menționăm că o parte dintr-o cișmea construită în timpul domniei lui Gheorghe Bibescu — aflată odinioară în curtea unei case din strada Silvestru colț cu Franzelari — s-a păstrat și se găsește la Muzeul de istorie a orașului București. Placa prin care ieșea țeava cișmelii este din fontă și are pe ea acvila Țării Romînești și anul 1846 [2].

După cum rezultă din numeroasele dosare referitoare la întreținerea stabilimentului și a fîntînilor din capitală [3], apa era trasă din Dîmbovița și împinsă pe conducte cu ajutorul a două mașini cu aburi de cîte 14 HP ce acționau două tulumbe (pompe) ridicătoare, care funcționau numai ziua [4]. Stabilimentul mai era prevăzut cu două camere în care se găseau niște lăzi destinate pentru filtrarea apei. În 1857, Guilbert, „mecanistul" fîntînilor, arăta că aceste filtre nu putuseră fi folosite, „din pricina marei necurățenii a apei Dîmboviței". Întrucît la această dată cea mai mare parte a apei furnizate de stabiliment era întrebuințată la stropitul grădinilor și al ulițelor, mecanicul francez propunea înființarea unor rezervoare mari în curtea stabilimentului, unde apa să stea 24 de ore, înainte de a fi distribuită, timp în care ar depune „o mare cantitate de corpuri streine ce se găsește în apă și apa s-ar face bună și de băut, trecînd prin filtrele ce vor fi întocmite în diferite părți ale orașului". După părerea lui Guilbert, acesta era „singurul sistem practicabil pentru distribuția apei în orașul București" [5].

Revenind apoi la propunerea sa, Guilbert considera că bazinul — care urma să aibă o capacitate de 50 000 ocale — putea fi construit în grădina Kiselef și că el trebuia să asigure aprovizionarea cu apă a orașului și în timpul nopții, cînd mașinile nu funcționau [6]. Rezervoarele nu s-au făcut însă [7], din lipsă de fonduri (devizul era de 63 672 lei). Consiliul municipal comunica Ministerului de Interne că „fondurile casei sale sînt foarte mărgi-

[1] „Vestitorul romînesc" din 23 septembrie 1847, p. 297. Pentru pregătirea serbării, vezi Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 1500/1847.

[2] Vezi și lista materialelor necesare pentru construirea unei fîntîni în Piața Amzei, la Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2857/1857, f. 15.

[3] Vezi Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2310/1853, 2452/1854, 2571/1855, 2704/1856, 2838 și 2841/1857, 3215/1859, 3333/1860, 3419/1861, 3496/1862, 3705/1863, 3885/1864, 4001/1865 etc. Obștescul control, dos. 1826 și 1838/1855, 1993 și 2013/1856 etc. în care se dau numeroase știri despre extinderea rețelei de conducte de apă, introducerea de țevi de apă în gospodăriile boierilor, cheltuielile bastimentului fîntînilor etc.

[4] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2838/1857, f. 35 și 2841/1857, f. 61. Vezi schița mașinilor la D. Leonida și N. Caranfil, *op. cit.*, p. 148.

[5] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2857/1857, f. 9—9 v., 2703/1856 și 1888/1850, f. 38 v.

[6] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2841/1857, f. 61—62 v., 79 și 97.

[7] Ibidem, dos. 3496/1862, f. 128.

www.dacoromanica.ro

nite şi pe cît timp veniturile anuale ale ei vor fi tot cele de astăzi, nu să speră a se realiza nu numai aceasta, ci şi alte asemenea îmbunătăţiri foarte simţitoare" [1].

În acelaşi an, îngrijitorul fîntînilor arăta că, întrucît unii dintre proprietarii din capitală cereau să li se introducă ţevi de apă în curte [2], era necesar să se fixeze preţul consumului apei, propunînd următoarele tarife anuale :

1000 de lei pentru locuitorii de clasa I (boieri)
600 „ „ „ „ „ II
300 „ „ „ „ „ III
500 „ „ „ fiecare jet-d'eau montat în grădină.

El era de părere că 50 de abonaţi ar fi de ajuns pentru acoperirea cheltuielilor de întreţinere a stabilimentului [3], care erau de 35 000—45 000 lei anual, din care numai leafa lui Guilbert era de 19 200 lei, în timp ce tăietorul de lemne (maşinile consumau circa 200 de stînjeni de lemne anual) avea 1 320 lei [4].

Sfatul a fixat însă primul tarif în funcţie de numărul camerelor, de la 2 galbeni anual pentru casele cu 1—5 odăi, pînă la 30 de galbeni pentru casele cu 31—40 de camere [5]. În 1860 tariful a fost modificat, fixîndu-se la 6 galbeni pentru fiecare cameră [6].

Extinderea reţelei de aprovizionare cu apă în oraş s-a făcut foarte greu, începînd abia din 1860. În anul 1847, cîrmuirea hotărîse ca „pînă nu să va săvîrşi uliţa Mogoşoaiei şi să va lua destoinică dovadă a rezultatului, nu să va face nici o punere la cale pentru înaintarea fîntînilor şi pe celelalte uliţe", întrucît „cheltuielile să văd foarte mari şi neasămănate proectului" [7]. Peste zece ani, „stabilimentul" aproviziona doar 23 fîntîni publice [8] şi 13 case particulare, grupate pe Podul Mogoşoaiei sau în apropierea acestuia, deşi ar fi putut aproviziona mult mai multe cişmele [9]. Cîrmuirea refuza însă să pună la dispoziţie fondurile necesare pentru mon-

[1] Vezi Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 2703/1856, f. 30 şi 103 v.
[2] Ibidem, dos. 1481/1847 şi 2857/1857.
[3] Ibidem, dos. 2838/1857, f. 51—51 v, 64—64 v.
[4] Ibidem, dos. 2045/1851, f. 21—21 v, 2838/1857, f. 29, 2841/1857, f. 89, 3705/1863, f. 1 etc. În 1859, Consiliul municipal arăta însă că se cheltuia pentru întreţinerea fîntînilor „ca la 70 000 lei "(ibidem, dos. 2703/1856, f. 205).
[5] D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 166.
[6] „Mon. Oficial", nr. 159/1860, p. 745. Vezi şi Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 333/1860, f. 94, 96, 99, 145, 154 passim.
[7] D. Leonida şi N. Caranfil, *op. cit.*, p. 146—147.
[8] Aceste fîntîni erau aşezate în faţa spitalului Colţea, în curtea Comis. de Roşu, în faţa „otelului de Franţa", la poarta casei Mariei Filipescu, în uliţa Slătineanu, la poarta caselor beizadelelor Ghica, în faţa Teatrului, la Cişmeaua Roşie etc. Cişmelele erau numerotate ; cea de la Cişmeaua Roşie purta nr. 6, iar cea de lîngă hanul Creţulescu avea nr. 4. (ibidem, dos. 3333/1860, f. 130, 168 şi 1837/1849, f. 139). În afară de acestea, mai erau fîntîni monumentale, cu bazine, în piaţa Curţii Administrative, la metohul Episcopiei (ibidem, dos. 1888/1850, f. 158, dos. 1837/1849, f. 196, 224, 1984/1850, f. 11, 2045/1851, f. 221—223, 225 şi urm., 2703/1856, f. 234).
[9] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 3142/1859 şi 2045/1851, f. 634. La 1850 febr. 6 ; Guilbert arăta că se mai puteau monta încă 20 de fîntîni fără să se mărească cheltuielile de întreţinere ; fiecare fîntînă ar fi costat 20 ducaţi (ibidem, dos. 1837/1849, f. 107).

www.dacoromanica.ro

tarea unui rezervor de 1 000 m³ în Tîrgul de Afară, aşa cum ceruse Marsillon [1].

În 1859, Consiliul municipal al Capitalei, format în bună parte din reprezentanţi ai burgheziei, arăta cîrmuirii că numai strada Mogoşoaiei se bucurase pînă acum de „acest avantagiu (al aprovizionării cu apă) ca de un privilegiu exclusiv" şi considera că acum, cînd „privilegiurile s-au desfiinţat, nu se mai poate tolera ... această stare de lucruri a trecutului", trebuind ca „cel puţin apa să înceapă a curge şi pentru celelalte strade ale Bucureştilor". Consiliul propunea, deocamdată, aprovizionarea cu apă a regiunii comerciale a oraşului (piaţa Sf. Gheorghe Nou şi piaţa Ghica), pentru care era necesară suma de 276 620 lei [2].

Instalarea fîntînilor în Bucureşti la mijlocul sec. al XIX-lea nu a rezolvat problema aprovizionării cu apă a locuitorilor oraşului, deoarece aceste fîntîni furnizau apă murdară, nefiltrată, adusă din Dîmboviţa. În 1857, Consiliul municipal făcea constatarea că oraşul Bucureşti, „pe lîngă atîtea trebuinţe de îmbunătăţire ce are în toate privinţele, simte mai cu osebire una de întîiul ordin, aceia de a avea pentru băut o apă mai curată, mai limpede şi mai sănătoasă decît aceia a Dîmboviţei, din care orăşenii îşi împlinesc acum necesităţile, şi o simte în toate zilele, cu atît mai mult cu cît apa este al doilea element după aer necesar la nutrirea şi conservarea fiinţei animalelor" [3]. Din aceste motive, s-a continuat elaborarea de diverse planuri şi proiecte pentru construirea de puţuri arteziene [4], sau pentru aducerea de specialişti apuseni în cercetarea apelor subterane [5]. Problema aprovizionării cu apă a oraşului Bucureşti va fi rezolvată de abia către sfîrşitul secolului trecut.

О ВОДОСНАБЖЕНИИ ГОРОДА БУХАРЕСТА ДО СЕРЕДИНЫ XIX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В данной работе, относящейся к местной истории, автор излагает способы, при помощи которых жители города Бухареста снабжались водой до середины прошлого века.

Основным источником снабжения была проточная вода, главным образом река Дымбовица, а также колодцы, находившиеся в различных районах столицы. Жители кварталов, расположенных далеко от Дымбовицы, покупали воду у водовозов, разъезжавших по городу и торговавших ею.

Во второй половине XVIII века по турецкому образцу началось строительство водоразборных колонок, к которым вода поступала по глиняным жолобам из на-

[1] Arh. St. Buc., Mun. Buc., dos. 1465/1846.

[2] Ibidem, dos. 2703/1856, f. 205, 227. Vezi acolo toată corespondenţa schimbată cu acest prilej. Pentru montarea conductelor de apă la Mitropolie şi în cartierul Dealul Spirii, vezi ibidem, f. 258 şi urm. şi dos. 4001/1865, f. 4 şi urm.

[3] Arh. St. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 76/1844, f. 56.

[4] Ibidem, f. 56 şi urm.

[5] Ibidem, Mun. Buc., dos. 3577/1862, f. 68—69 v. şi A. N., MMDCCCXXXI/34.

www.dacoromanica.ro

ходящихся вблизи Бухареста источников. Но эти водоразборные колонки лишь в незначительной мере могли удовлетворить нужды жителей города, большая часть которых продолжала пить воду из Дымбовицы или из колодцев. Строительство в середине XIX века водоразборных колонок, получавших воду из Дымбовицы при помощи двух паровых машин, также лишь частично разрешило вопрос водоснабжении столицы.

L'APPROVISIONNEMENT EN EAU DE LA VILLE DE BUCAREST JUSQU'AU MILIEU DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans cette étude d'histoire locale l'auteur décrit par quels moyens les habitants de Bucarest s'approvisionnaient en eau jusqu'au milieu du siècle dernier.

Les principales sources d'approvisionnement étaient les cours d'eau qui traversaient le territoire de la ville — dont le plus important était la Dîmbovița — ainsi que les puits creusés en différents points de la capitale. Dans les quartiers éloignés de la Dîmbovița, les habitants achetaient l'eau aux marchands d'eau ou *sacagii*, qui parcouraient la ville, transportant le précieux liquide dans des tonneaux montés sur roues.

Au cours de la seconde moitié du XVIIIe siècle on commença à construire, sur le modèle des Turcs, des fontaines où l'eau était amenée des sources voisines de Bucarest par des conduites de terre cuite. Ces fontaines ne parvenaient à satisfaire qu'une infime partie des besoins de la population, de sorte que la plupart des habitants continuait à consommer l'eau de la Dîmbovița et des puits.

Le problème de l'approvisionnement en eau ne fut résolu qu'en partie vers le milieu du XIXe siècle, par l'installation d'un certain nombre de fontaines, où l'eau de la Dîmbovița était amenée au moyen de deux pompes à vapeur.

www.dacoromanica.ro

DEZVOLTAREA ŞI DECADEREA ULTIMEI GRUPĂRI DE NEGUSTORI DE INTERMEDIERE AI BRAŞOVULUI ÎN SEC. AL XIX-LEA

DE

AL. BĂRBAT

În primele decenii ale sec. al XIX-lea se manifestă puternic în oraşul Braşov o nouă grupare de negustori, alături de vechea şi slăbita companie grecească (aceasta cu privilegii încă din 1678) şi alături de societatea negustorilor saşi, care îşi cîştigase şi ea — pe la 1809 — unele privilegii negustoreşti. Noua grupare cuprindea la 1838 numărul apreciabil de 96 negustori, iar la 1840 un număr de 101 negustori; în 1850 ajunge la 129 case de comerţ, cuprinzînd în total 168 membri [1]. În afară de aceştia, mai erau pe la „boltele" lor din ţările vecine numeroşi negustori, care tot de noua grupare braşoveană depindeau [2]. Aceşti negustori romîni braşoveni se organizează încă din 1826 într-o societate negustorească separată, prin care urmăresc să-şi susţină interesele. În 1838, după 12 ani de revendicări stăruitoare, vor obţine chiar recunoaşterea legală a acestei societăţi („Gremiul romîn de comerţ levantin") [3], care va avea un rol important în susţinerea ideilor de libertate comercială şi industrială în Transilvania, împotriva ideilor monopoliste susţinute de Habsburgi, precum şi în lupta pentru dezvoltarea legăturilor comerciale firesti ale Transilvaniei cu vechea Romînie [4].

Vechea „Companie grecească" este în acest timp pe cale de dispariţie. Ea nu mai cuprindea în 1838 decît 12 membri. Din totalul lor, 4 nici nu mai locuiau în Braşov, se mutaseră la Bucureşti şi în alte părţi, iar 2

[1] D.Z. Furnică, *Din trecutul comerţului romînesc al Braşovului. Documente comerciale, 1741—1860*, Bucureşti, 1937, documentele XVII, XVIII şi XXX; cf. şi Arh. St. Braşov, fond Arh. Gremiului, mss. nr. 318, 322, 383/1851.

[2] În 1838 erau la „boltele" din ţările vecine 30—40 negustori din rîndurile braşovenilor (D.Z. Furnică, *op. cit.*, document XVII, p. 40).

[3] B. Baiulescu, *Monografia comunei bisericeşti gr. or. rom. a Sf. Adormiri din Cetatea Braşovului*, Braşov, 1898, p. 27.

[4] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Bucureşti, 1961, p. 153.

www.dacoromanica.ro

nu mai făceau „nici o negustorie". Dintre cei 6 care lucrau în comerțul orașului Brașov, 3 făceau import din Levant, 2 negociau cu manufacturile Brașovului, pe care le trimîteau în Banat și în Slovenia, iar altul făcea afaceri în comision[1]. Publicația anuală „Adressenbuch" pentru Brașov ne arată că în 1845 nu mai erau în vechea companie decît 7 membri cu domiciliul în orașul Brașov, iar dintre aceștia numai unul (Arsenie G. Diamandi) practica comerț „a la grosso" [2]. În 1850 mai rămîn numai 6 „companiști" cu domiciliul în orașul Brașov, între care tot numai Arsenie G. Diamandi este menționat cu comerț „a la grosso". Mai figurează în acest an în evidența companiei alți 8 membri ; aceștia însă „nu trăiesc aici, ci parte la Viena, iar alții în Principate și în Macedonia" [3].

Negustorii sași făcuseră și ei, mai ales prin secolele XIV—XVI, un înfloritor comerț cu Țara Romînească, ajungînd uneori cu relațiile lor pînă în Levant. Acum, grupați în jurul unei societăți comerciale a lor (Der privilegierte sächsische Handelsstand), ei ocupă mai ales sectorul comerțului mic (local) al Brașovului. Numeric, sînt puțini. În 1845 societatea lor cuprinde în total abia 20 de firme comerciale [4]. În mîinile lor se găsește comerțul cu specialitățile de detaliu, cuprinzînd mai ales mărunțișurile, „spițeriile", fierăriile, articolele din Nürenberg și sticlăriile. „Comerțul mare", cu produse din sectorul agricol (Produktenhandel) și cu produsele de export ale manufacturilor locale, se afla aproape exclusiv în mîinile firmelor comerciale din jurul Gremiului romîn de comerț levantin [5].

Li se indicase de la Viena să se organizeze în aceeași societate negustorească cu sașii. Răspunsul lor la această indicație arăta că acest lucru era „foarte cu neputință", fiindcă negustoria și interesele lor negustorești nu erau aceleași. Societatea săsească — arătau ei — se compunea numai din persoane care făceau comerțul local (lucrau „numai pentru piață"), în timp ce ei, cei din noua formație comercială, făceau „negustoria cea mare cu Principatele Romîne și cu Levantul "[6].

După natura comerțului ce-l exercitau ei, se apropiau mai mult de companiștii greci, deci ar fi putut forma mai degrabă cu aceștia aceeași societate. Atît doar că aceștia sînt străini („nu sînt pămînteni") și se deosebesc de ei și ca mentalitate economică și ca manifestări profesionale.

Cei din noua formație sînt mai apropiați de ideile noi ale capitalismului, idei care încep a-și deschide drum și în părțile de răsărit ale Europei. Chiar atunci cînd se luptă pentru obținerea unor „privilegii", cum fac

[1] D. Z. Furnică, *op. cit.*, document XVII, p. 39—40.

[2] *Der nützliche Rathgeber, Haus- und Landwirth, 1845. Adressenbuch der Stadt Kronstadt*, Brașov, ed. Gött, 1845.

[3] *Ibidem*, 1851.

[4] *Ibidem*, 1845.

[5] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer Kronstadt. Zustand der Gewerbe, des Handels und der Verkersverhältnisse des Kammerbezirks in den Jahren 1853 bis 1856*, Brașov, 1859, p. 263. Dintr-o cerere a negustorilor sași din Brașov, adresată în 1812 Magistratului Brașovului se constată că încă din acel timp „negoțul cu produsele manufacturilor locale este numai în mîinile negustătorilor greci și romîni". Vinul era singurul articol, se arată în această cerere, cu care mai negociau negustorii sași cu Țara Romînească și Moldova. „Dar în ultimul timp și negoțul cu vinuri a căzut în mîinile negustorilor romîni și greci", Arh. St. Brașov. fond. actele Magistratului, nr. 1101/1812.

[6] D.Z. Furnică, *op. cit.*, documentul XVII, p. 39 și documentul XIII, p. 31.

www.dacoromanica.ro

în 1835, cînd insistă pentru recunoaşterea societăţii în care se organizează, ei afirmă *accepţiunea de libertate a comerţului*. Ei socot că negustoria trebuie „să se miște slobod"; orice piedică este „pentru folosul de obște păgubitoare". Cerînd recunoaşterea societăţii lor, ei nu consideră că negoţul cu Levantul ar urma să fie făcut numai de membrii acestei societăţi [1]. Nu sînt atît de înguşti, cum fuseseră vechii companişti. Mai mult decît atît. Noua formaţie este deschisă; rîndurile ei se pot îngroşa fără restricţii. Mulţi dintre micii negustori din Scheii Braşovului s-au ridicat şi au fost cuprinşi în noua formaţie, faptul asigurînd împrospătarea puternică a acesteia cu elemente locale. De aici a rezultat un caracter naţional al formaţiei, o anumită legătură a ei cu poporul.

★

Vechiul comerţ mare al Braşovului, exercitat între Transilvania şi Levant, poartă caracterele comerţului tipic „de intermediere" (carrying trade), cum îl numeşte Marx, comerţ intercalat între comerţul de colectare (la locul de producţie) şi cel de distribuire (pe piaţa de consumaţie). Exercitat „pe treptele premergătoare capitalismului", el este caracterizat de dezvoltarea sa independentă de sectoarele de producţie, fiind legat de condiţii de monopol sau de privilegii comerciale. Este dominant, prin capitalul comercial acumulat, între sectorul de producţie şi cel de distribuire, tendinţa lui fiind de decădere „pe măsură ce progresează dezvoltarea economică a popoarelor pe care le exploata din ambele părţi". „Dezvoltarea independentă a capitalului comercial — formulează Marx legea sa — se află în raport invers cu gradul de dezvoltare a producţiei capitaliste"[2].

Comerţul exercitat de noua formaţie negustorească braşoveană nu reprezintă decît o formă avansată a comerţului de intermediere tipic, caracteristică fiind pentru acesta desfăşurarea lui într-un stadiu economic înaintat spre capitalism. Ţările romîne fiind acum cuprinse în sectorul comerţului occidental, iar Braşovul fiind încercuit de acest comerţ, capitalul comercial nu se mai poate dezvolta cu totul independent, liber de orice subordonare faţă de sectoarele de producţie. Începe a se simţi prezenţa capitalului industrial, care se manifestă sub forma produselor venite din apus, concurenţa acestora fiind foarte puternică. Negustorul braşovean nu mai domină, ca altădată, pe piaţa Principatelor Romîne, a Bulgariei şi a părţilor turceşti. Şi în comerţul cu produse agricole se întîlneşte concurenţa capitalurilor mari din Apus.

---

[1] D. Z. Furnică, *op. cit.*, documentul XIII, p. 32.

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, cartea III, E.P.L.P., Bucureşti, 1953, p. 322—330. Este inclus în acest fel de comerţ şi comerţul de tranzit, exercitat în condiţiile precapitalismului. Piaţa de distribuire pentru mărfurile aduse din locurile de colectare fiind de obicei foarte întinsă, se face trecerea mai departe a unei părţi din produse, peste centrul de intermediere al negustorilor. După cum arată Adam Smith, sînt caracteristice acestui comerţ beneficiile mari, nelimitate, care duc la acumularea marilor bogăţii (primul capital comercial) şi la ridicarea marilor oraşe comerciale (oraşele italiene, ale Flandrei hanseatice etc.). Înaintea acestuia se făcea un comerţ „anemic şi mărginit" (Adam Smith, *Avuţia naţiunilor*, cărţile II şi III, trad. Hallunga, Bucureşti, 1935, p. 255—256 şi 317—340).

www.dacoromanica.ro

În aceste condiții, negustorii brașoveni din noua grupare comercială rămîn, totuși, timp de cîteva decenii încă, beneficiarii unor remarcabile acumulări comerciale.

Incontestabil, acumulările nu mai sînt în acest stadiu la nivelul celor realizate cu cîteva decenii înainte. Așa se și explică faptul că, dintre puținii greci care au mai rămas în evidența „companiei grecești" din Brașov pe la 1850, cei mai mulți nu au mai păstrat orașul Brașov ca centru al afacerilor lor. Cei din noua formație negustorească de intermediere a Brașovului sînt numeroși, iar perspectivele afacerilor Brașovului în sectorul comerțului de intermediere se îngustează. Cei vechi se mută la Viena, București sau în alte centre, unde, în noile condiții, se pot face afaceri mai mari; sînt alungați de noile împrejurări, dar și de formația nouă, românească și alimentată puternic cu elemente negustorești noi, locale, mai ales din rîndurile scheienilor Brașovului. Totuși, chiar în aceste condiții, de îngustare a sectorului comerțului de intermediere al Brașovului, negustorii care exercită acest comerț pe la 1830—1850 trăiesc încă o epocă de afaceri bune. Numărul celor grupați în jurul noii societăți negustorești este în creștere; alături de numeroase inițiative economice ale acestora, devin simțitoare și unele acțiuni politice și culturale ale lor.

În registrul de comerț al timpului, numeroase firme figurează cu mențiunea de comerț „a la grosso", cu bumbac, cu coloniale, cu „spițerii", vopsele sau produse naturale (Produktenhandel), cu lînă, cu produse manufacturate etc. Numeroase firme fac „afaceri în comision", iar altele fac „schimb de bani", ambele specialități fiind caracteristice orașelor comerciale care fac comerț de intermediere. Apare des și mențiunea: „comerț cu lînă la Viena" ceea ce marchează însemnătatea deosebită ce o avea acest comerț. Alții înregistrează ca obiect al comerțului lor: „comerț cu produse interne și externe, manufacturi și fabricate interne", această mențiune caracterizînd de asemenea felul comerțului lor, în care se schimbă produsele manufacturate ale unui spațiu cu produsele naturale ale altuia. La unii apare mențiunea de „comerț cu mărfuri levantine", înscriind astfel denumirea uzuală a comerțului lor. Sînt cu totul rare mențiunile de comerț cu „mărfuri de Nürenberg", care apar în schimb în mod frecvent la firmele din societatea comercială săsească. Chiar atunci cînd apare menționat acest comerț (cu mărfuri de Nürenberg) la vreunele din firmele ce aparțin Gremiului român, mențiunea nu este unică; ea apare la firmele care au menționat ca primordial comerțul „cu mărfuri levantine". Firma „Teclu Nicolae & Alexiu Dumitru", de exemplu, are înregistrat în 1851 obiectul comerțului său astfel: „produse levantine, manufacturi și fabricate, spițerii, vopsele, mărfuri de Nürenberg, a la grosso și a la minuta". Firmele „Stoia și Barbu" și „Oprea P. Sfetea" au obiectul comerțului lor înscris astfel: „coloniale, spițerii, vopsele, mărfuri levantine și mărfuri de Nürenberg, a la minuta" [1].

Pentru desfășurarea activității lor, negustorii își organizează depozite de mărfuri și birouri comerciale (contoare de comerț). Unii au și „bolte" (prăvălii), în care fac și o desfacere cu amănuntul pe piața locală. În primele decenii

[1] *Adressenbuch*, Brașov, 1851.

www.dacoromanica.ro

ale sec. al XIX-lea, astfel de „bolte" fuseseră putine, pentru că — spun ei — „dregătoria locală nu le suferea". Pe la jumătatea secolului însă, aproape toate casele comerciale au și „bolte deschise". Dar desfacerea de detaliu nu este caracteristică comerțului lor. În mod dominant aceste case fac „comerțul mare" al Brașovului. „Mai nici o firmă — relatează ei într-o așa-numită «opiniune» (din martie 1851) cu privire la reglementarea comerțului în Transilvania — nu este care să nu poarte și comerț a la grosso" [1]. Aduc produse din Principatele Romîne și din Levant, aprovizionînd meseriile din Brașov și din alte părți ale Transilvaniei și trimițînd o mare parte din acestea la Pesta, Viena și mai departe. În sens invers, trimit manufacturi și fabricate în Principatele Romîne, în Bulgaria și în părțile turcești. Dezvoltat mai ales în legătură cu cerințele meseriilor din sud-estul Transilvaniei, acest comerț a evoluat cu timpul și în sensul unui tranzit între Răsărit și Apus. Orașul Brașov a devenit în acest comerț al Transilvaniei centrul cel mai important, un oraș-depozit, poarta principală de trecere a mărfurilor între cele două zone de comerț. Negustorii brașoveni erau depozitarii mărfurilor importate și destinate distribuirii locale sau trimiterii în părțile de vest. Erau totodată și comisionarii negustorilor din țările vecine, de la răsărit și din părțile turcești, pentru produsele meseriilor și manufacturilor din sud-estul Transilvaniei. Depozitul de mărfuri, relațiile cu meseriile locale și relațiile de comerț cu Principatele Romîne și cu Levantul constituiau elementele principale ale comerțului lor.

Prin comerțul ce-l exercită, negustorii brașoveni din noua formație ajung la importante capitaluri comerciale. Cîteva exemple ne vor da o imagine concludentă asupra acestui fenomen. Firma „Ioan V. Cepescu" din Brașov realizează într-un singur an de comerț cu Levantul (în 1811) un beneficiu net de 58 368, 44 fl [2]; Rudolf (Radu) Orghidan își separă în anul 1826 partea sa de activ din firma „Frații Orghidan", această parte fiind de 89 030 fl., cu care își creează firma sa individuală, iar mai tîrziu, pe la 1850, dispune în mod exclusiv de producția a două mori de hîrtie (una din Trei-Scaune — Ghelința — și alta din Ciuc), este proprietarul unei distilerii de spirt (povărnărie) și al unei „fabrici" de oțet la Comăna-de-Jos (Făgăraș), este primul asociat la o fabrică de iască din Brașov și devine în 1852 unul din primii acționari la „Fabrica de hîrtie din Zărnești"; mai are și una din cele mai importante spălătorii de lînă de lîngă Brașov [3]; Gh. Mincu realizează în intervalul de la 17 februarie 1829 pînă la 22 aprilie 1830, împreună cu tovarășii de la bolta sa din Ploiești, un beneficiu net de aproape 69 mii lei (peste 25 500 fl. v. Viena) [4]; Ioan Secăreanu, în 1837, conform inventarului întocmit la moartea sa de către Magistratul Brașovului, avea o avere care depășea cu 20 000 fl pe aceea a patricianului sas G. Closius, unul dintre cei mai bogați sași brașoveni din acel timp [5]; Dimitrie Nicolau împrumută în 1847 pe magnatul Albert Beldi de Uzon cu suma de 24 000 fl.,

[1] Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 322/1851.

[2] N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului romînesc din Brașov*, București, 1928, bilanțul acestei case pe 1811, p. 202—203.

[3] N. I. Angelescu, *Negustorii de odinioară*, București, 1931, monografia lui Rudolf Orghidan; cf. și Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului Brașov, ms. 223/1850.

[4] D. Z. Furnică, *op. cit.*, p. 115—123.

[5] N. G. V. Gologan, *op. cit.*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

primind zălog moşia acestuia de la Arpătac, care rămîne în posesia sa pînă în 1867 [1]; Nicolae Hagi Gh. Ciurcu are, aşa cum arată bilanţul casei sale comerciale pe anul 1819, o sumă de 32 424 fl. „bani daţi cu dobîndă" [2]. Se dezvoltă deci, din rîndurile acestor negustori, o mare burghezie comercială romînă în oraşul Braşov.

Pe linia acestei dezvoltări şi acumulări de bogăţii în mîinile negustorilor romîni din Braşov este remarcabil faptul că foarte mulţi dintre aceşti negustori devin proprietari de case în centrul oraşului Braşov, ceea ce nu era un lucru uşor, cunoscută fiind poziţia saşilor în problema păstrării caselor lor comerciale din cetate. În 1876, de pildă, 62 de case din cetatea Braşovului erau în mîinile negustorilor romîni, din care: în strada Castelului erau 13, în strada Orfanilor (Heiligleichnamsgasse) erau 11, pe „Şirul Inului" erau 7 [3]. Se observă în această privinţă rolul progresist ce-l îndeplinesc aceşti negustori în perioada respectivă, lovind cu succes în zidurile fostei cetăţi feudale a Braşovului.

K. Marx stabileşte căile de trecere de la modul de producţie feudal la producţia capitalistă: a) producătorul devine comerciant şi capitalist, producînd în cantităţi mari direct pentru comerţ; b) comerciantul îşi subordonează producţia meşteşugărească, făcînd din micii patroni intermediarii săi, pe care-i lasă numai nominal independenţi; c) comerciantul devine direct industriaş pentru anumite articole, aducînd pentru acestea din străinătate, în caz de nevoie, nu numai materii prime şi maşini, ci şi muncitorii specialişti de care are nevoie [4]. Dacă prima cale — stabileşte Marx — este cea care „revoluţionează cu adevărat" producţia, a doua mai degrabă menţine modul vechi de producţie, lăsînd pe meseriaşi să lucreze mai departe în propriile lor ateliere, „risipiţi ca în trecut". Se impune în acest caz numai dominaţia comerciantului, care devine adevăratul capitalist. A treia cale, legată de introducerea unor maşini, contribuie de asemenea la revoluţionarea vechilor forme de producţie.

La Braşov, procesul de subordonare a producţiei meşteşugăreşti de către comerciant se manifestă în mod tipic încă de pe la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, cînd era dominantă gruparea negustorească din jurul vechii companii greceşti. Negustorii de postavuri pun sub controlul lor pe ţesători, vînzîndu-le lîna pe credit, şi angajîndu-i să lucreze pentru ei postavuri [5]. Negustorii de fire încep a pune stăpînire pe munca torcătorilor şi torcătoarelor la domiciliu, care mai înainte fuseseră obligaţi să lucreze pentru breslaşi [6]. În prima jumătate a sec. al XIX-lea fenomenele capătă extensiune, se agravează. Loviţi şi de concurenţa industriei mari din părţile de vest ale Imperiului austriac şi în general din partea de vest a Europei, meseriaşii sînt nevoiţi — în mare parte — să apeleze la capitalul negustorilor. Fenomenul iese la suprafaţă, devine vizibil.

---

[1] N. G. V. Gologan, *op. cit.*, p. 60.
[2] D. Z. Furnică, *op. cit.*, p. 105.
[3] *Adressenbuch*, Braşov, 1876.
[4] K. Marx, *op. cit.*, p. 327—330.
[5] *Industria textilă din Braşov şi Ţara Bîrsei — Catalog de documente*, 1413—1820, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 26.
[6] *Ibidem*, p. 35—37.

www.dacoromanica.ro

Sînt semnificative în această privință polemicile ce se ivesc pe la 1843—1845 între „Gazeta de Transilvania", care susține interesele negustorilor brașoveni și între gazetele săsești „Satelit" și „Siebenbürgern Wochenblatt", care susțin interesele meseriașilor. Se vorbește în acestea, pe de o parte, despre „negustorii cei vicleni", care exploatează pe meseriași, împingîndu-i spre sărăcie, iar, pe de altă parte, despre „căciulelile" meseriașilor față de negustori, fără de care aceștia nu-și puteau continua meseria.

„Cine silcște pe atîția meseriași — se întreba «Gazeta de Transilvania» — ca să umble căciulindu-se pe lîngă comisionari, pe care îi urăsc, pînă scot de la aceștia bani, cu care să-și poată cumpăra materiale de lucrat și să mai mute necazul de pe un umăr pe altul?" Unde este „capitalașul" meseriașului? „Pentru ce e silit a cere bani tot înainte"?[1].

Fenomenul de subordonare capitalistă a meseriașului față de negustor a ajuns prin urmare în acest timp pînă la forma de „căciuleală" pentru credite.

Subordonarea torcătorilor și torcătoarelor la domiciliu din satele din jurul orașului Brașov a căpătat de asemenea importanță. Pe la 1850 negustorii brașoveni prelucrau anual prin torcătorii la domiciliu peste 250 mii kg de bumbac, plătind pentru aceasta salarii care depășeau suma de 100 000 fl. m.c. (monedă convențională), iar înainte cu cîțiva ani lucrările de acest fel avuseseră un volum „de 3 sau 4 ori mai mare" [2].

În mod tipic se manifestă în acest timp la Brașov — tot prin negustorii de intermediere — și fenomenul de trecere de la capitalul comercial la cel industrial. Inițiativele și realizările care ilustrează acest fenomen sînt numeroase. Negustorul Ioan Jippa, de pildă, își face o „fabrică de seu" (zalhana, cu mari cazane) la Tohanul Vechi, unde mai are o moară și o piuă[3]; Gheorghe I. Nica înființează în Prejmer, încă în 1825, o „fabriță" de lumînări de ceară [4]; o altă „fabrică" de lumînări înființează casa comercială a fraților Cepescu, aceasta lucrînd și cu specialiști aduși din Veneția [5]; comercianții Gheorghe Nicolau senior, Gheorghe Nicolau junior și frații Vilara creează în Brașov întreprinderi pentru înălbitul cerii [6]. Tot negustorul Gh. I. Nica înființează la Prejmer, încă în 1830, o „fabrică de potasă", cuprinzînd cîteva cuptoare. Produsele se trimiteau pînă la Marsilia [7]. Ioan Gh. Nica începe în 1845 fabricarea potasei în pădurea Schitului de lîngă Predeal, unde instalează cuptoare și căldări și lucrează cu 15 lucrători din Poiana Mărului (Făgăraș), angajați cu contract [8]. La Barcani (Brașov) în 1875 se găsește o „fabrică de potasă și sticlă", proprietatea firmei „Ancăn & Comp.", companistul fiind G. B. Popp [9]. La Timișul de Sus există în 1875

[1] „Gazeta de Transilvania", Brașov, 1845, nr. 89.
[2] Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 223/1850.
[3] N. G. V. Gologan, *op. cit.*, p. 161.
[4] B. Baiulescu, *op. cit.*, p. 160.
[5] Gologan, *op. cit.*, p. 66.
[6] *Ibidem*, p. 161; conf. și *Adressenbuch*, Brașov, 1856, p. 77.
[7] B. Baiulescu, *op. cit.*, p. 160.
[8] D. Z. Furnică, *op. cit.*, p. 99.
[9] *Adressenbuch*, Brașov, 1875; cf. și Orbán Balázs, *A székelyföld leirása*, VI, Budapest, 1873, p. 279.

www.dacoromanica.ro

o „fabrică de potasă" a lui Podușcă [1]. Rudolf Orghidan și Bucur Pop înființează o „fabrică de iască" în Brașov, o parte din produsele acesteia desfăcîndu-se pe piața internă, iar o parte mergînd la export, mai ales la Triest, unde se întrebuința la construirea corăbiilor. Valoarea iascăi exportate pe la 1850 la Triest se ridica anual la circa 50 000 fl [2]. Negustorul Ioan Stavrich din Brașov înființează pe Valea Timișului o întreprindere pentru fasonarea lemnului și pregătirea furnirului. În 1850 întreprinderea era în funcțiune. Aceasta lucra cu o mașină de tăiat furnirul (Furnirschneidmaschine) din care nu se găseau în 1853–1856 decît încă două în toată întinsa circumscripție de atunci a Camerei de comerț din Brașov și anume una la Codlea și alta la Bistrița [3]. Gheorghe I. Nica începe în 1841 exploatarea minelor de fier de la Poiana Sărată (Trei Scaune) la granița Moldovei. Lucra cu trei furnale (Hochöfen) și cu trei căldări. Depozitul produselor îl avea la Tg. Ocna. Întreprinderea a lucrat pînă în 1848, cînd instalația a fost distrusă în timpul revoluției [4]. „Minele de metal din Hotarul Holbavului", pentru al căror capital se emit acțiuni în 1841, sînt tot o întreprindere a negustorilor din Brașov [5]. Tot o casă comercială brașoveană și anume „Dimitrie Nicolau și fiul", înființează la Arpatac, lîngă Brașov, în 1853, „Prima fabrică (rafinărie) de petrol și derivatele lui", aceasta fiind „cea mai veche fabrică de petrol din toată Austro-Ungaria" [6]. G. B. Popp are și el, încă înainte de 1875, o fabrică de petrol în Brașov, în partea numită „Spreng". Firma acestuia o găsim și pe la 1886. Tot o astfel de fabrică are și I. B. Popp în Brașov pe la 1880, „la gară" [7]. În 1859, Ioan Alexi în tovărășie cu Aronson au fabrică de rachiu și lichiur (Branntweins— und Rosogliofabrik) în Brașov [8]. Negustorul Constantin Ioan creează în 1857 în cartierul „Blumăna" (Brașov) o „fabrică" de ulei, care apoi trece în mîinile succesorilor săi, stăpînind-o vreo două decenii [9].

Remarcabile îndeosebi sînt cazurile în care negustorii brașoveni creează întreprinderi care ating sfera de activitate a breslelor. Astfel de întreprinderi se înființează mai ales în satele sustrase jurisdicției Magistratului Brașovului, cum sînt satele grănicerești Tohan și Zărnești. Constantin Ioanovici, de pildă, are la Zărnești o filatură mecanică de bumbac, care funcționează un timp sub firma „George Anton, succesorii", apoi sub numele său propriu. În 1844 această întreprindere expunea „torturi de

---

[1] *Adressenbuch*, Brașov, 1875.

[2] Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 223/1850.

[3] *Ibidem*; cf. și *Bericht der Handels -und Gewerbekammer* (1853—1856), Brașov, 1859, p. 219.

[4] Baiulescu, *op. cit.*, p. 160.

[5] Furnică, *op. cit.*, publică la anexe fotografia unei astfel de acțiuni.

[6] În 1860, cînd proprietarul acestei fabrici era Constantin Nicolau (fiul lui Dimitrie Nicolau) fabrica avea în Brașov două depozite pentru desfacerea produselor, unul la proprietar și altul la negustorul Perșoiu, în str. Căldărarilor. Cf. „Gazeta de Transilvania", 1860, p. 218. În 1875, fabrica se găsește în Brașov, la Bartolomeu, iar în 1886 fabrica devine proprietatea doctorului Ferdinand Otrobán (cf. *Adressenbuch*, Brașov, 1886).

[7] În 1880 erau în Brașov 6 fabrici de petrol. În 1885 se grupează 5 din acestea, formînd „Fabricile de petrol brașovene unite" (Kronstädter vereinigte Petroleumfabriken), *Adressenbuch*, Brașov, 1875—1886.

[8] *Ibidem*, 1860.

[9] *Ibidem*, 1875; cf. și *Bericht...*, Brașov, 1859, p. 248.

www.dacoromanica.ro

bumbac" la a doua expoziție industrială ce se ținea la Brașov. Întreprinderea, pe la 1853—1856, dispunea de 10 mașini de scărmănat, împreună cu mașinile de curățat corespunzătoare, 8 mașini de tors fin (Feinspinnmaschinen), componentele fine ale acestora fiind aduse de la Brno, iar celelalte fiind făcute la Zărnești. Prelucra anual, pe la 1850, circa 40 000 funți (aproximativ 200 chintale) de bumbac importat din Turcia, producînd fire de tort. Lucra în acel timp cu 35—40 muncitori, plătind anual salarii în sumă de 4 000 florini. În 1854 cantitatea de bumbac prelucrat se ridică la 245 chintale [1]. Gheorghe I. Nica înființează o „fabrică de arnici turcesc" la Prejmer, unde are, așa cum s-a văzut, și alte întreprinderi industriale [2]. Rău nimeresc frații Boghici, care înființează în 1810 o fabrică de postav în Tohanul Vechi. Aceasta își încetează activitatea în 1819, din cauza șicanelor făcute de breasla țesătorilor de postav cenușiu din Brașov [3]. Bucur Popp are o tăbăcărie în Săcele, unde se prelucrează piei de vițel, de capră etc., producînd „piele excelentă pentru pantofi" [4].

Breslele sînt ostile acestor industrii, care ating specialitățile lor și, prevalîndu-se de privilegiile lor, ele împiedică înființarea și dezvoltarea acestora. „Fără bresle și fără monopol — spun negustorii în memoriul din 1850 al gremiului lor — boiangeriile de tort vînăt ar fi luat o mare dezvoltare". De asemenea, tăbăcăriile „ar fi luat un mare avînt, dacă breasla tăbăcarilor sași nu le-ar fi pus tot felul de piedici posibile". Comercianții Ioan Navrea și Pitiș din Brașov au fost împiedicați de breasla respectivă să înființeze în Scheii Brașovului o fabrică de cordovane [5].

Un mare volum de afaceri făceau negustorii romîni și greci din Brașov prin cele 12 spălătorii și uscătorii de lînă înființate de ei pe valea Timișului și la Tohan. Aceste spălătorii, înzestrate cu „cazane uriașe", erau ale caselor de comerț Naum Dociu (Dossios), Dumitru A. Rusu, Cristodor Manole, Cristodor Poppu, Ioan Pantazi, Grigore Pană, Nicolae Dima, Rudolf Orghidan, Ioan & G. Iuga, Gheorghe Ioan și fiii, Nicolae Iancovici, frații Panaioti și alții. După datele Gremiului romîn din Brașov, aceste întreprinderi ocupau pe la 1850 zilnic în sezonul de lucru (martie—octombrie) 1 500—2 000 muncitori, plătind salarii zilnice în sumă de 360—400 fl. m.c. Trimiteau la Pesta, Viena, în Germania, Olanda circa 1 000 000 funți (aproximativ 5 000 chintale) lînă spălată în valoare de 550 000 fl [6]. După rapoartele Camerei de comerț a Brașovului, în 1854—1855 se obținea din aceste spălătorii o cantitate de aproximativ 7 000 chintale lînă spălată, iar în 1856 s-au obținut 8 500 chintale [7]. Prin 1870, după datele cuprinse în lucrarea istoriografului Orbán Balázs, aceste spălătorii prelucrau anual circa 20 000 chintale lînă țigaie de import din Romînia și 6 000—

[1] „Gazeta de Transilvania", nr. 46/1844; cf. și Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 223/1850; cf. și *Bericht...*, Brașov, 1859, p. 252—253.

[2] Baiulescu, *op. cit.*, p. 160.

[3] *Ind. textilă din Brașov și Țara Bîrsei, Catalog de documente*, I, p. 27—28; cf. și Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 225/1850.

[4] Memoriul Gremiului Brașov, 1850, în Gologan, *op. cit.*, p. 162.

[5] *Ibidem*, p. 146—150 și 162—163.

[6] Arh. St. Brașov, fond arh. Gremiului, ms. 223/1850.

[7] *Bericht...*, Brașov, 1859, p. 59.

www.dacoromanica.ro

10 000 chintale lînă indigenă. Pentru spălatul a 100 kg lînă le revenea acestor întreprinderi cam 4 fl., ceea ce înseamnă un venit anual total de aproape 120 000 fl.

Dar cea mai importantă creaţie industrială a acestor negustori a fost fabrica de hîrtie de la Zărneşti, aceasta construindu-se (între 1852—1857) în condiţii moderne, fiind dotată cu maşini perfecţionate aduse din Belgia [1].

Din aceste date se poate vedea poziţia negustorilor de intermediere ai Braşovului în perioada de revoluţionare a producţiei feudale în sud-estul Transilvaniei. Fiind încheiată o primă fază în procesul de acumulare a capitalului comercial în mîinile lor, aceşti negustori încearcă trecerea în mod dinamic spre o fază superioară, în care îşi leagă afacerile lor comerciale de acţiuni şi baze de producţie. Ceea ce urmăresc ei prin această trecere spre industrie este nu numai o lărgire a sferei lor de lucru şi o plasare a capitalurilor acumulate, ci şi o legare a lor de sectorul de producţie. O astfel de orientare apărea ca necesară, observînd tendinţa de slăbire a poziţiei de dominare ce o avusese comerţul de intermediere faţă de sectoarele de producţie.

Remarcabile sînt în această fază de trecere spre industrie nu numai acţiunile practice întreprinse de negustorii romîni braşoveni pe terenul industriei, ci şi lupta dusă de aceştia — pe calea memoriilor mai ales — împotriva sistemului breslelor şi în general împotriva sistemului monopolist susţinut de cercurile conducătoare ale monarhiei. În arhiva „Gremiului romîn de comerţ levantin" se găsesc numeroase memorii prin care se cere şi pentru meseriaşii romîni libertatea practicării meseriilor şi înlăturarea privilegiilor vechilor bresle. În 1850, de pildă, într-unul din aceste memorii, Gremiul cere „înfrînarea ţehiurilor de meserii şi reformarea articolilor ţehiali". Problema este văzută cu un caracter mai larg, nu numai privind interesele restrînse ale romînilor braşoveni. „Ţehiurile de meserii ale Transilvaniei — se spune în acest memoriu — care nu mai sînt pentru veacul nostru, apasă nespus de greu pe locuitori, comerciul şi toată industria acestei ţări". Arătîndu-se că în Braşov „37 corporaţii de meserii se bucură de monopol", se cere înlăturarea sistemului, astfel ca „toţi meseriaşii bravi şi de omenie să fie primiţi în corporaţii, fără nici o diferenţă de naţionalitate". Să înceteze „acest egoism atît de nesuferit" al breslelor!" „Comerciul Braşovului, care este cel dintîi al Transilvaniei, să fie scutit de tirania ţehiurilor odată pentru totdeauna"[2]. Un an mai tîrziu, într-un răspuns dat Camerei de comerţ din Braşov cu privire la revendicările lor pe linia libertăţii practicării meseriilor, aceiaşi negustori arată că romînii „pretind ..... cu tot dreptul natural şi constituţional, ca nimeni să nu-i oprească de la cîştigarea pîinei lor prin meserie..."[3].

---

[1] „Transilvania", Sibiu, nr. 13—24, 1885; cf. şi Al. Bărbat, *Fabrica de hîrtie de la Zărneşti (1852—1878)* în *Studii şi articole de istorie*, IV, 1962, p. 197—221.

[2] Arh. St. Braşov, fond. Arh. Gremiului, ms. 225/martie 1850; concept şi manuscris al lui Gh. Bariţiu, ca secretar al Gremiului. Memoriul este semnat „în numele statului neguţătoresc" de 36 negustori, membri ai Gremiului.

[3] *Ibidem*, 318/19 martie 1851; concept şi manuscris al lui Gh. Bariţiu. Se dau numeroase exemple privind felul în care sînt trataţi meseriaşii romîni de către breslaşii saşi şi de către Magistratul oraşului Braşov.

www.dacoromanica.ro

În același sens, cu exemple numeroase de acțiuni economice ale romînilor brașoveni, demascînd în același timp caracterul învechit și retrograd al sistemului breslelor, apare memoriul adresat de Gremiu guvernatorului Transilvaniei la începutul anului 1850 [1]. Materialul cuprins în acesta stă la baza memoriului înaintat de Ion Maiorescu, în același an, în numele Gremiului, la Viena [2].

Din toate aceste memorii se desprind nu numai obiectivele economice urmărite de negustorii din noua grupare brașoveană, ci și unele idei înaintate de care sînt animați aceștia în perioada respectivă.

Dacă totuși acțiunile industriale ale acestor negustori n-au pătruns decît în mică măsură în ramurile dominate de bresle, aceasta s-ar putea explica nu numai prin privilegiile breslelor, ci poate în primul rînd prin faptul că ei au rămas încă mult timp negustori pentru produsele de export ale breslelor. Sînt mulțumiți că pot vinde încă în Țara Romînească postavurile breslelor, încălțăminte produsă de bresle, pălării, clopote, articole de fierărie, lăzi „de Brașov", ploști, sfoară etc. Gremiul lor luptă pentru îndepărtarea privilegiilor breslelor, cerînd libertatea practicării meseriilor și pentru meseriașii romîni; relațiile caselor lor cu breslașii nu sînt însă deranjate de aceasta. Ciocnirea este totuși caracteristică epocii.

Prin unele din memoriile sale, „Gremiul romîn de comerț levantin" din Brașov a arătat și importanța deosebită ce o are pentru Transilvania păstrarea vechilor legături comerciale ale acestei provincii cu Țara Romînească și cu Moldova. Membrii Gremiului erau direct interesați în păstrarea acestor legături, întrucît comerțul lor se baza pe acestea. Dar, în același timp, activitatea lor satisfăcea interesele Transilvaniei, pentru care „schimbul cu Principatele Romîne avea o importanță vitală" [3]. Negustorii romîni brașoveni, prin prăvăliile și agențiile ce le aveau în Principate și în general prin relațiile tradiționale ce le aveau aici, au contribuit în mod hotărîtor la păstrarea și dezvoltarea schimbului de mărfuri dintre cele trei țări românești [4]. Se înțelege, faptul își are importanța lui și pentru păstrarea și dezvoltarea relațiilor culturale și politice dintre aceste țări.

În legătură cu aceste interese negustorești, se duce lupta Gremiului romîn și pentru dezvoltarea căilor de comunicație dintre Transilvania și Principatele Romîne.

Este remarcabil sprijinul dat de noua formație negustorească acțiunilor și manifestărilor culturale și politice ale romînilor transilvăneni. Începînd cu primele decenii ale sec. al XIX-lea și pînă către ultimele, aproape nu există acțiuni culturale și politice românești de mai mare importanță în Transilvania care să nu fi avut și sprijinul unora din acești negustori.

Cei dintîi care întreprind acțiuni legate de viața culturală romînească sînt frații Constantin și Ioan Boghici.

---

[1] Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 223/1850.
[2] *Ibidem*, 234/1850. publicat de N. G. V. Gologan, *op. cit.*, p. 143—159.
[3] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 153.
[4] *Ibidem*, p. 154—155.

www.dacoromanica.ro

Constantin Boghici creează în 1804 o secție românească a tipografiei senatorului brașovean Johann Georg von Schobeln, luînd-o cu arendă de la acesta pe timp de șase ani și prelungind-o apoi pe alți șase[1].

În această tipografie tipăresc frații Boghici — „cu toată cheltuiala lor", cum obișnuiesc ei a arăta — între 1805—1817 numeroase cărți bisericești și poporane în limba română[2].

Apar apoi și alte tipărituri, cu sprijinul altor negustori. În 1837, de pildă, se tipărește în tipografia lui Johann Gött un manual pentru comerț, intitulat *Pravila comercială*, acesta fiind o tălmăcire din limba germană, făcută de Emanoil I. Nichifor, iar tipărirea lui fiind făcută „cu toată cheltuiala" negustorului Gheorghe Nica. Tot în 1837, la îndemnul lui Cipariu și Barițiu, Rudolf Orghidan — la început cu Dumitru Marin — editează „Foaia duminecii", cea dintîi revistă literară și de informație științifică ce a apărut în limba română în Transilvania. Rudolf Orghidan a mai tipărit, tot „cu cheltuiala sa", *O mie și una de nopți* (*Halima*) în opt volume, în traducerea lui Ioan Barac. Tot el a tipărit la Gött *Gramatica românească și nemțească pentru tinerimea națională*, a lui Dimitrie Leca, partea I în 1838, iar partea a II-a în 1839.

Un rol important au avut negustorii din această formație la înființarea primelor școli medii și comerciale românești din Brașov. Înființarea unor astfel de școli însemna pentru ei nu numai satisfacerea unui anumit orgoliu, legat de prestigiul caselor lor de comerț, ci în același timp acoperirea unor necesități reale, privind pregătirea copiilor lor și a tinerilor necesari comerțului.

Tot ca necesitate a acestei grupări de negustori se înființează în 1835 în Brașov „Casina română", care va avea timp îndelungat un rol în dezvoltarea culturală și politică a românilor brașoveni[3]. Aici se citeau ziare și reviste românești și străine, se discutau probleme de interes politic și profesional etc.

Remarcabil este rolul progresist ce l-au avut unii din negustorii români brașoveni pe plan politic. Unii iau parte în 1848 la adunarea de la Blaj, iar șapte dintre ei fac parte din deputațiunile trimise cu petițiile adunării la Viena și la Cluj[4]. Gremiul negustorilor brașoveni sprijină cu bani acțiunile revoluționare de la 1848[5]. De altfel, brașovenii erau conside-

[1] Conform contractului, toate cărțile tipărite în această tipografie trebuiau să poarte firma lui Schobeln. Boghici comandă la Pesta litere noi, cu care înzestrează tipografia, acestea — în cantitate de 489,5 funți — constituind proprietatea lui Boghici. Cf. Axente Banciu, *Suflete uitate: Boghicii*, extras din „Țara Bîrsei", Brașov, 1930, nr. 4—6, p. 4—11.

[2] Ioan Bianu și Nerva Hodoș în *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, vol. II și III, au identificat 13 titluri de cărți tipărite în numita tipografie din Brașov „cu toată cheltuiala" fraților Constantin și Ioan Boghici sau a lui Constantin Boghici singur.

[3] I. Colan, *Casina română din Brașov 1835—1935*, Brașov, 1935.

[4] Dintre membrii deputațiunii la împărat făceau parte Ioan Iuga, Rudolf Orghidan, Nicolau Dima și Ioan Jippa; din deputațiunea pentru dieta din Cluj făceau parte Barbu Cepescu, George Nica și Vasile Lacea (G. Barițiu, *Părți alese...*, vol. II, p. 125—126).

[5] De ex: prefectul Brașovului C. Secăreanu primește în noiembrie 1848 „din colecta făcută la negustori", 1095 fl. m. c.; tribunul gărzii naționale române din Brașov, G. Burbea, primește de la gremiu suma de 220 fl. m. c., din care cumpără 320 lănci pentru lăncerii „cei săraci de sub comanda sa"; tot pentru gardiștii lănceri săraci se cumpără din banii colectați de Gremiu 197 „gălete de bucate". (Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 216/1848; ms. 218/1849; ms. 219/1849.)

www.dacoromanica.ro

rați în preajma revoluției ca fiind „cei mai lucrători (activi) și mai înflăcărați pentru națiunea romînă"; atitudinea lor în fața evenimentelor era urmărită îndeaproape de vîrfurile conducătoare ale populației române din Transilvania din acel timp [1].

Tot pe linia revendicărilor politice ale timpului, se duc acțiunile Gremiului comercial romîn pentru acceptarea limbii române ca limbă oficială la autoritățile publice locale și la Camera de comerț. „Acest Gremiu — se spune într-o adresă cu data de 19 martie 1851 către Camera de comerț din Brașov — se simte în deplinul său drept de a întrebuința în lucrările sale numai limba sa națională". În sensul decretelor guvernamentale în vigoare în acel timp, Gremiul indică obligația dregătorilor și oficianților de „a învăța limba poporului "și de a angaja personal capabil să poarte treburile camerei „în toate trei limbile patriei". „Este mult mai firesc — se spunea în aceeași adresă — ca doi, trei indivizi să cunoască limbile vii ale popoarelor, decît ca popoare întregi să învețe limba cîtorva indivizi" [2].

Lupta se duce în același timp și pentru dreptul meseriașilor romîni de a fi membri ai Camerei de comerț din Brașov, cu dreptul de a fi alegători și aleși pentru organele de conducere ale acestei instituții [3].

Ca rezultat al acestor frămîntări și al transformărilor revoluționare ale epocii, comitetul de conducere al Camerei de comerț din Brașov va cuprinde în 1875, din totalul de 15 membri, 7 romîni, deși poziția grupării comerciale din care făceau parte aceștia era în acest timp mult slăbită [4]. În 1870, în conducerea filialei Băncii Austro-Ungare din Brașov vor fi dintre negustorii romîni 3 directori de scont și 7 cenzori, iar cinci ani mai tîrziu 2 directori de scont și 6 cenzori. În 1875 vom găsi în consiliul de administrație al băncii săsești din Brașov „Erste siebenbürgische Bank zu Kronstadt" doi negustori romîni, și anume pe Ioan G. Ioan și pe Manole Diamandi. Ioan Alexi, un alt negustor romîn, va fi tot atunci conducătorul biroului comercial al aceleiași bănci [5].

Pe linia manifestărilor culturale, se menționează și faptul că în 1884 trei negustori brașoveni (Ioan Dușoiu, Manole Diamandi și George B. Popp) participă la întemeierea ziarului „Tribuna" din Sibiu, căruia îi revenea sarcina de a susține interesele burgheziei române în lupta contra asupririi naționale și de a se îndrepta, pe plan cultural, spre „valorificarea creatoare a folclorului și răspîndirea unei literaturi legate prin tematică de viața maselor țărănești" [6].

---

[1] Simion Bărnuțiu, care face această apreciere, îi cere în aprilie 1848 lui Iacob Mureșeanu să-i comunice despre brașoveni: „cum au să lucreze ei acum, numai de sine sau doară în unire cu toți frații lor?" Dintr-o scrisoare publicată de Aurel A. Mureșeanu în „Transilvania", Sibiu, 1921, p. 12—16.

[2] Arh. St. Brașov, fond Arh. Gremiului, ms. 318/1851; manuscrisul publicat de Gologan, *op. cit.*, p. 198—201.

[3] Arh. St. Brașov, fond. Arh. Gremiului, ms. 268/1850.

[4] În 1851 un singur negustor romîn (Rudolf Orghidan) făcea parte din comitetul acestei camere („Gazeta de Transilvania", nr. 30, 1851).

[5] *Adressenbuch*, Brașov (anii respectivi).

[6] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 255 și 433.

www.dacoromanica.ro

Prezintă un interes deosebit fenomenul de dispariție a noii grupări negustorești de intermediere din Brașov și a firmelor brașovene legate de această formație.

Încă în deceniul al 6-lea al sec. al XIX-lea are loc o reducere simțitoare a numărului acestor firme. Pe la 1870 numărul este redus la jumătate, iar la 1900 nu se mai găsesc în Brașov decît 12 din acestea. Concomitent cu acest fenomen, se dezvoltă în mod impresionant numărul firmelor comerciale din jurul Gremiului săsesc.

Iată evoluția numerică a firmelor comerciale brașovene pentru ambele grupări [1]:

Anul	Firme dezvoltate în jurul Gremiului romîn de comerț levantin	Firme dezvoltate în jurul Gremiului săsesc, care fac comerțul local	Total
1845	103	20	123
1850	129	27	156
1853	106	37	143
1855	76	43	119
1858	67	53	120
1859	64	48	112
1869	56	95	151
1879	59	108	167
1885	42	134	176
1890	24	140	164
1900	12	146	158

În tot acest timp este în continuă creștere și pătura negustorilor din micile orașe și din sate.

Cum se explică fenomenul?

Trebuie să se observe în primul rînd influența transformărilor structurale caracteristice epocii, trecerea de la formele precapitaliste la formele capitalismului. Comerțul apusean își extinde sfera de lucru în răsăritul Europei și, o dată cu aceasta, se produc schimbări în structura economiei din acest spațiu. Se deschid noi căi de comunicație și se dezvoltă cele vechi; apare concurența puternică a mărfurilor din Apus, locurile de producție sînt frecventate de negustori mai numeroși. Transporturile de mărfuri și în general legăturile comerciale nu mai sînt o problemă dificilă, care să poată fi rezolvată numai de cei mai îndrăzneți. Monopolul comercial își pierde astfel pozițiile, dezvoltîndu-se în locul acestuia comerțul capitalist, bazat pe concurență. Capitalul comercial nu mai domină sectoarele de producție, ca în precapitalism; în spatele comerțului capitalist ce se dezvoltă stă industria capitalistă și capitalul financiar. În ținuturile înapoiate, care constituiau altădată locuri specifice de exploatare ale comerțului de intermediere, apar meserii și industrii, care dau alt conținut

[1] Cf. datelor din Arhiva Gremiului romîn și cf. publicației *Adressenbuch*, Brașov, pentru anii respectivi.

www.dacoromanica.ro

vieții economice locale, ducînd la schimbarea relațiilor de comerț. Formațiile comerciale corespunzătoare urmează și ele cursul acestor transformări de bază.

Încă din primele două decenii ale sec. al XIX-lea se manifestă interesul statelor apusene de a face din Principatele Romîne un debușeu pentru comerțul lor [1]. Tratatul de la Adrianopol (1829), prin care Principatele Romîne sînt eliberate de monopolul turcesc, nu este decît actul politic prin care se consolidează și se lărgește expansiunea capitalului apusean în țările de la gurile Dunării.

Pentru comerțul de intermediere al Brașovului pătrunderea mărfurilor apusene pe piața Principatelor Romîne a fost o lovitură hotărîtoare. Lovitura venea pe două linii : pe de o parte, pe linia concurenței relative, prin apariția unor concurenți pe piața de lucru a negustorilor brașoveni, iar pe de altă parte, pe linia concurenței absolute, întrucît acești negustori reprezentau o industrie mult rămasă în urmă (manufacturile Brașovului) față de industria avansată a țărilor din vestul și centrul Europei, inclusiv a părților de vest ale monarhiei austriece.

Noua situație crea, încă în deceniul al 5-lea al sec. al XIX-lea, o stare de neliniște, atît în rîndurile negustorilor, cît și în rîndurile meseriașilor brașoveni. Publicațiile săsești aduc învinuiri negustorilor brașoveni că vînd în București, sub numele de „brașovenie", mărfuri aduse de la Leipzig, Viena și din alte părți, păgubind pe meșterii sași din Brașov [2]. Ele îndeamnă pe meseriașii sași să evite pe negustorii romîni și să-și deschidă singuri, în tovărășie, magazine de desfacere în orașele din Principatele Romîne. Răspunzînd acestora, „Gazeta de Transilvania" pune degetul pe rană, dezvăluind situația reală a meseriilor și a comerțului brașovean din acel moment. „Dacă manufacturile lor nu se caută în țările vecine ca mai înainte — scria ziarul romîn brașovean în 1843 — ei (meșterii brașoveni) facă bine să lucre mai fin, mai bine, ca în Viena, ca în Paris, ca în London ; introducă mai multe feluri de fabrici și meșteșuguri, iar nu lucre mai numai cizme, lăzi și funii și ne rămășim că vor avea piață bună în țările vecine. Cumetrii caute vina la ei acasă, iar nu pe aiurea, mai lărgească îngrăditurile țehiurilor, fie puțintel mai vii, precum trec de înțelepți, prevăzători și așa creadă, că vor încăpea unii lîngă alții în această țară, ce, pe lîngă o altă cultură și industrie, mai poate hrăni încă un milion de suflete peste locuitorii ce-i are" [3]. Peste doi ani, în 1845, de data aceasta sub semnătura lui Gh. Barițiu, polemica va pătrunde mai adînc realitățile economice brașovene. Barițiu va vorbi atunci despre o „putrejune" spre care mergeau atît „manufacturiștii", cît și negustorimea brașoveană. Două cauze, spunea el, amenințau cele două categorii „cu stingerea" : a) manufacturile brașovene nu se mai căutau ca odinioară ; b) luxul cel mare, practicat și de unii și de alții. Vorbind despre concurența cea mare a mărfurilor venite pe piețele romîne din Apus și despre ideea ca meseriașii brașoveni să-ș.

[1] Vezi N. Iorga, *Istoria comerțului romînesc, epoca mai nouă*, București, 1925, p. 119—136.

[2] „Satelit", Brașov, nr. 36, 1843.

[3] „Gazeta de Transilvania", Brașov, nr. 35 și 36, 1843.

www.dacoromanica.ro

deschidă în oraşele de la Dunăre magazinele lor de desfacere, Bariţiu spune următoarele: „Concurenţa nu stă întru a grămădi braşovenie la Dunăre, ci întru a duce braşovenie care să aibă toate calităţile ce are spre pildă marfa americană, engleză ş.a., de care nu te poţi minuna din destul cum se poate vinde atît de ieftină, adusă fiind peste atîtea sute de miluri". Exemplificînd, arată că negustorii braşoveni pot vinde la Braşov mărfuri cumpărate la Pesta sau la Viena „mai ieftine decît le poate da cutare manufacturist din uliţa vămii sau din uliţa căldărarilor ori a funarilor, lucrate totodată (cele de la Viena sau Pesta) mai fin şi mai delicat". „Ce să fac, spre pildă — se întreabă Bariţiu în articolul său polemic — cutărui pănurar din Braşov, dacă el pănura sa cea proastă, vopsită sein, nu o poate vinde mai ieftină de 2 fl. 24 cr. cotul, cînd vienezul mi-o poate da cu 6 şi 8 groşiţe mai ieftină?". „Noi, cei care nu sîntem nici neguţători, nici manufacturişti, ci numai consumatori — spune în continuare — vom ţine pururea şi deopotrivă cu meseriaşul şi cu neguţătorul care ne va da marfa şi mai ieftină şi mai bine lucrată..." [1].

Fenomenul îşi continuă mersul şi se adînceşte mereu. După vreo zece ani, el va constitui obiectul unei analize în cadrul raportului Camerei de comerţ şi de industrie a Braşovului pe perioada 1853—1856. „Altădată — se spune în raport — aceşti negustori trimiteau în acele părţi numai produse ale manufacturilor braşovene şi ale altor manufacturi transilvane; în ultimii ani a intervenit o schimbare foarte nefavorabilă pentru industria Transilvaniei. Deoarece această industrie a rămas staţionară, iar Principatele Romîne şi provinciile turceşti au arătat interes pentru fabricate mai fine, negustorilor levantini de aici nu le-a rămas altceva de făcut, decît să-şi procure mărfuri de pe alte pieţe ale monarhiei, unde se găsesc pe de o parte de o mai bună calitate, iar pe de altă parte mai ieftine, pentru ca în acest mod să facă faţă întrucîtva concurenţei pieţelor străine" [2].

O dată cu instituirea teritoriului vamal comun cu Austria, prin pactul dualist din 1867, industria Transilvaniei (inclusiv meseriile) primesc o lovitură în plus, de data aceasta concurenţa mărfurilor din Austria şi Boemia lovind această industrie şi la ea acasă, pe piaţa internă a Transilvaniei. Faptul zdruncină puternic poziţia acestei industrii, îi taie posibilităţile de dezvoltare, influenţînd defavorabil şi relaţiile comerciale firești ale Transilvaniei cu Principatele Romîne, iar ca urmare şi afacerile comerciale ale negustorilor braşoveni care făceau comerţul dintre cele trei ţări romîne.

Pactul dualist a însemnat de fapt una din cele mai puternice lovituri primite de economia Transilvaniei în general şi el nu putea decît să contribuie la slăbirea mai departe a poziţiei negustorilor romîni care făceau la Braşov comerţul cu Principatele Romîne.

În strînsă legătură cu expansiunea comerţului apusean în Principatele Romîne, se dezvoltă navigaţia la gurile Dunării. Pentru comerţul cu Europa centrală, în special cu Austria, se deschide navigaţia pe Dunăre în sus. Produsele levantine şi cele ale Principatelor Romîne pornesc

[1] „Gazeta de Transilvania", Braşov, nr. 89, 1845.
[2] *Bericht...*, Braşov, 1859, p. 264.

www.dacoromanica.ro

de acum tot mai mult pe aceste căi mai ieftine. Concomitent, vechiul drum al Braşovului îşi pierde însemnătatea pentru comerţul dintre Răsărit şi Apus, iar în rîndurile negustorilor braşoveni se resimte o strîngere tot mai accentuată a volumului comerţului de intermediere al Transilvaniei cu Levantul şi cu Principatele Romîne. Poarta principală de trecere a produselor din Principatele Romîne şi a multor produse din Levant în zona comerţului occidental se deplasează de la Braşov la Brăila şi Galaţi. Adaptîndu-se acestui fenomen, mulţi dintre negustorii braşoveni trec cu afacerile lor în oraşele comerciale de la gurile Dunării şi la Bucureşti, unde au relaţii şi unde pot continua un comerţ mare în condiţiile impuse de capitalul apusean.

Schimbarea drumului de comerţ al Braşovului cu calea Dunării pentru produsele Principatelor Romîne cerute de industria austriacă şi germană constituie a doua lovitură hotărîtoare primită în prima jumătate a sec. al XIX-lea de comerţul de intermediere al Braşovului.

Tot în legătură cu schimbarea relaţiilor de comerţ din sud-estul Europei, se pot remarca după 1850 unele începuturi simţitoare în ce priveşte dezvoltarea meseriilor şi a micilor industrii în Principatele Romîne[1]. Din producţia acestora erau satisfăcute pe piaţa acestor principate unele necesităţi, care altădată erau acoperite mai ales din importul de la Braşov.

Toate aceste condiţii şi împrejurări noi duc la schimbarea conţinutului comerţului braşovean. Nu mai rămîne aici teren pentru comerţul de intermediere. Ca orice fenomen social, el nu încetează deodată; noile condiţii şi împrejurări determină însă inevitabila lui dispariţie. Faptul ilustrează o lege de bază a dezvoltării societăţii omeneşti : inevitabilitatea dispariţiei unei categorii, a unei formaţii, o dată cu schimbarea condiţiilor ce stau la baza acesteia. Pentru necesităţile noi, se va dezvolta la Braşov comerţul local de desfacere. Acesta va ajunge cu timpul să se aprovizioneze direct de la producător, nu prin intermediari. Cei din jurul Gremiului săsesc din Braşov, de pildă, vor avea după 1850 legături directe tot mai intense cu industria germană şi cu cea austriacă, aducînd de acolo mai ales mărfuri de Nürenberg şi articole de modă de la Viena, pe care le desfac direct pe piaţa locală. Ei nu trimit aceste articole pe pieţe străine. Meseriile braşovene, cu puţine excepţii, nu vor putea face trecerea spre marea industrie. Vînzările lor vor fi reduse în cea mai mare parte la piaţa internă, unde de altfel ţăranul va deveni un tot mai bun consumator.

Vorbind despre împrejurările în care casele de comerţ ale romînilor braşoveni, aparţinînd formaţiei de intermediere de care ne ocupăm, au primit cele mai puternice lovituri, „Gazeta de Transilvania" ne spune în 1884 că cea mai dezastruoasă lovitură pentru aceşti negustori a fost dată de criza comercială din 1856—1858. Această criză — spune ziarul — „este punctul de la care începe apunerea însemnătăţii noastre comerciale (în Braşov), este punctul care ne arată cît am avut şi cît am pierdut" [2].

Criza aceasta a avut în adevăr efecte puternice asupra comerţului

[1] Vezi *Analele statistice pentru cunoştinţa părţii muntene din Romînia*, redactor D. P. Marţian, 1863, trim. I—IV, partea V — *Stabilimente industriale*, p. 94—137.

[2] „Gazeta de Transilvania", Braşov, nr. 40, 1884, articolul *Economie, comerciu, industrie.*

www.dacoromanica.ro

braşovenilor, ea desfiinţînd un număr remarcabil de case comerciale ale acestora [1]. Nu se poate spune însă că ea reprezintă un moment hotărîtor, de la care porneşte dispariţia acestei categorii de negustori. Pe linia stabilită, a inevitabilităţii dispariţiei comerţului de intermediere al Braşovului şi deci şi a grupării de negustori legate de acest tip de comerţ, criza comercială din perioada 1856—1858 nu este decît o cauză de ordin secundar, care grăbeşte mersul fenomenului. Scade numărul caselor de comerţ din categoria respectivă, aşa cum arată tabloul cifric dat mai înainte, de la 76 în 1855 la 64 în 1859, apoi la 56 în 1869, dar scăzuse mult mai mult înainte de criză, de la 106 în 1853 la 76 în 1855. Fenomenul îşi are deci intensitatea lui încă înainte de criză. Îşi continuă apoi mersul şi după aceasta. În schimb, firmele care fac comerţul local, dezvoltate în jurul Gremiului săsesc, se resimt mult mai puţin de pe urma acestei crize comerciale. Numărul acestora scade şi el între 1858—1859, dar apoi este într-o creştere sinţitoare, trecînd de la 48 în 1859 la 95 în 1869. De altfel, falimentele în economia capitalistă arată zguduiri ale sistemului, dar nu alungă, în faza sa de ascensiune, categorii şi formaţii care îndeplinesc funcţii de bază în cadrul lui. Cad unele firme, dar apoi se ridică altele, îndeplinind aceleaşi funcţii. În cazul nostru este vorba de o formaţie comercială caracteristică precapitalismului şi ea dispare fără posibilitate de a se reface.

În acelaşi sens acţionează războiul vamal dintre Romînia şi Austro-Ungaria (1886—1891). Acesta a mai găsit în picioare un număr de peste 40 case de comerţ din categoria comerţului de intermediere, făcînd ca şi mai înainte comerţul Braşovului cu Romînia şi cu unele părţi ale Levantului. Activitatea acestora este scăzută faţă de trecut, totuşi ea nu este lipsită de importanţă pentru Braşov. Vînd şi în acest timp produsele meseriaşilor braşoveni şi ale fabricilor din sud-estul Transilvaniei în vechiul lor spaţiu de lucru. Războiul vamal, satisfăcînd interesele moşierimii ungare şi ale burgheziei austriece, loveşte interesele burgheziei din Transilvania. Gruparea negustorilor romîni iese din acest război şi mai mult slăbită. Unii din aceşti negustori îşi încetează activitatea şi se mută în Romînia. Raportul Camerei de comerţ a Braşovului asupra activităţii sale pe 1889 va arăta că, în urma războiului vamal cu Romînia, „comerţul de export" al Braşovului şi-a pierdut principalele ţinuturi ale afacerilor sale. „În prezent — spune raportul în continuare — se menţin pe piaţă numai cîteva din aceste vechi case comerciale; ele nu mai fac de altfel în general afaceri importante" [2]. „Gazeta de Transilvania" va face şi ea un trist bilanţ al acestui eveniment. „Numărul cel mare de comersanţi şi de oameni cu dare de mînă — scrie ziarul braşovean — s-a redus aşa de tare, încît azi ne putem număra pe degete fruntaşii" [3]. În adevăr, numărul firmelor din formaţia comerţului de intermediere scade acum spre 20.

[1] „Gazeta de Transilvania", nr. 45 şi 52, 1858, informează că au căzut în această criză, pînă la 17 iulie 1858, 15 case comerciale dintre care: 7 „curat romîneşti", 4 „greco-bulgare" şi 4 săseşti.

[2] *Bericht...*, Braşov, 1890, p. 115—116.

[3] „Gazeta de Transilvania", Braşov, nr. 3, 1891.

www.dacoromanica.ro

Dar nici războiul vamal nu poate fi considerat decît ca o cauză întîmplătoare în mersul general al fenomenului. El provoacă efecte puternice în sensul acestui mers, dar nu el este cel care impune linia de evoluţie a fenomenului. Nici chiar perioada convenţiei vamale dintre Romînia şi Austro-Ungaria, care a premers războiului vamal şi care a creat condiţiile cele mai favorabile pentru relaţii comerciale între Transilvania şi Romînia, n-a putut aduce o consolidare în poziţia acestei categorii de negustori. În cazuri izolate, se fac afaceri remarcabile în această perioadă. Mai ales în timpul războiului de independenţă al Romîniei (1877) fac unii, ca de exemplu fraţii Popovici, afaceri importante cu furnituri pentru armată. În ansamblu însă, afacerile din acest timp nu duc la o înviorare a acestei categorii de negustori.

Industriile legate strîns de comerţul de intermediere, cum este cazul spălătoriilor de lînă, al boiangeriilor, al „fabricilor" de înălbit ceară etc., slăbesc şi decad şi ele o dată cu comerţul de care depind.

Interesant este faptul că negustorii de intermediere ai Braşovului se încadrează numai într-o mică măsură în comerţul local al oraşului lor şi în general în comerţul local al Transilvaniei. Faptul poate fi explicat, pe de o parte, prin deprinderea acestora cu „comerţul mare", pe care, într-o formă nouă, îl pot continua trecînd la Brăila, la Galaţi sau la Bucureşti, aşa cum fac mulţi dintre ei. Explicaţia fenomenului trebuie căutată însă şi în măsurile administrative discriminatorii ale autorităţilor locale, care duc la sprijinirea burgheziei comerciale săseşti şi maghiare, nu însă la sprijinirea negustorimii locale romîne. [1] Se adaugă faptul că în relaţiile de comerţ cu Viena şi cu Pesta sînt sprijinite casele comerciale ale burgheziei săseşti şi maghiare, iar pe piaţa locală consumatorul cel mai înstărit este micul meseriaş din rîndurile burgheziei săseşti şi a celei maghiare. Romînii au fost împiedicaţi prin regimul breslelor să-şi formeze o pătură mai numeroasă de mici meseriaşi. În condiţiile politicii habsburgice, „burghezia romînească e silită să dea o luptă îndoită—socială şi naţională — împotriva obstacolelor care o stînjeneau să ajungă la importanţa pe care i-o dădea numărul şi greutatea economică" [2].

★

Privind, în încheiere, fenomenul de dezvoltare şi de decădere a *ultimei* grupări de negustori de intermediere ai Braşovului, se pot stabili următoarele:

Dezvoltarea acestei grupări îşi are originea în gruparea anterioară, de acelaşi gen, reprezentată mai ales prin vechii companişti greci, veniţi în aceste părţi pe bază de privilegii şi care, o dată cu slăbirea marilor profituri negustoreşti în aceste părţi, începuseră să se retragă. Împrospătarea puternică cu elemente locale i-a asigurat noii grupări un anumit dinamism în afaceri, care a grăbit lichidarea vechii companii levantine. Cei din noua grupare reuşesc să tragă toate foloasele din împrejurările favorabile şi condiţiile ce le mai păstrează acest vechi comerţ braşovean în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

[1] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 159.
[2] *Ibidem*, p. 160.

www.dacoromanica.ro

Se remarcă un caracter național al noii grupări. Ea va fi influențată de ideile transformatoare din preajma anului 1848. În rîndurile acestor negustori se vor găsi unii cu sentimente patriotice, care vor sprijini acțiuni de ridicare culturală a poporului romîn, tipărind cărți, sprijinind tipărirea primelor periodice romînești în Transilvania și înființarea de școli profesionale și de cultură generală. Ajută astfel progresul cultural al romînilor transilvăneni. Pe linia revendicărilor politice, vor lupta — prin „Gremiul" lor — pentru drepturile negustorilor și meseriașilor romîni ca membri ai Camerei de comerț și pentru acceptarea limbii romîne ca limbă oficială, vor sprijini acțiunile revoluționare de la 1848.

Procesul de decădere și dispariție a acestei formații comerciale brașovene este un proces legic. În sensul legii stabilite de Marx cu privire la dezvoltarea independentă a capitalului comercial pe treptele precapitalismului, pe măsura dezvoltării producției capitaliste decade comerțul de intermediere, care domina înainte, cu caracter de monopol, producția unor ținuturi nedezvoltate din punct de vedere economic. Practic, prin expansiunea comerțului apusean în Principatele Romîne, se trece de la comerțul de intermediere al Brașovului — bazat pe un monopol de fapt — la comerțul capitalist, bazat pe concurență, iar vechiul drum al Brașovului pentru produsele Principatelor Romîne cerute de industria austriacă și germană este schimbat cu calea mai ieftină a Dunării.

Adaptarea acestei categorii de negustori la noile condiții se manifestă mai ales în trei direcții: a) trecerea unora în orașele comerciale ale Principatelor; b) trecerea spre industrie și spre alte activități economice; c) într-o mică măsură (aproximativ 10%) adaptare la condițiile comerțului local.

Faptul că acești negustori se încadrează într-o măsură atît de mică în comerțul local al Brașovului poate fi explicat atît prin deprinderea lor cu „comerțul mare", cît și prin politica cercurilor conducătoare de la Viena și Budapesta, care privesc cu ostilitate dezvoltarea burgheziei romîne în Transilvania.

РАЗВИТИЕ И УПАДОК ПОСРЕДНИЧЕСКОЙ ТОРГОВЛИ В ГОРОДЕ БРАШОВЕ В XIX ВЕКЕ

РЕЗЮМЕ

На основании ряда документальных материалов, в большинстве своем не изданных, автор пытается внести вклад в дело изучения экономической истории Румынии в период перехода к капитализму. Торговлю брашовян — указывается в статье —по ее *типу* можно сравнить с торговлей, которой занимались города Италии, Фландрии и Ганзы. Среди докапиталистических явлений в Румынии эта торговля является единственной в своем роде. Автор исследует, в соответствии с марксистскими принципами, развитие подобного типа торговли «на предшествующих капитализму ступенях» между странами, находившимися в различных экономических стадиях. В статье выявляются характерные особенности этого типа торговли: а) монопольные условия; б) развитие, независимое от производственных секторов.

www.dacoromanica.ro

Автор подчеркивает результат развития этой торговли: образование первого торгового капитала в Румынии, возвышение торгового города Брашова. Далее описывается переход от торгового к промышленному капиталу (важное явление в экономическом развитии человеческого общества). Под влиянием этой торговли и в большой мере благодаря составленным при ее помощи капиталам в первые годы после 1848 г. на юго-востоке Трансильвании развивается фабричная промышленность, использующая привезенные с запада машины. Стимулируется также и культурное развитие румын, имея в виду, что некоторые купцы отличались прогрессивными взглядами.

Автор подчеркивает причины, приведшие к упадку и исчезновению этого типа торговли. Торговая монополия постепенно теряет позиции на юго-западе Европы, так как вместо нее развивается капиталистическая торговля, основанная на конкуренции. Торговый капитал уже не господствует в производственных секторах как в докапиталистический период; за капиталистической торговлей стоят капиталистическая промышленность и финансовый капитал. В отсталых районах развиваются ремесла местного значения. Таким образом, происходят перемены в структуре торговых отношений на юго-востоке Европы.

Процессу неминуемого исчезновения посреднической торговли брашовян, торговли докапиталистической структуры, содействуют и некоторые явления, ускоряющие его развитие: торговый кризис 1856—1859 гг. и таможенная война между Румынией и Австро-Венгрией (1866—1871 гг.). В заключение подчеркивается неминуемость исчезновения посреднической торговли брашовян, являвшейся докапиталистической формой, по мере того как развивалась капиталистическая торговля.

ESSOR ET DÉCADENCE D'UNE CATÉGORIE DE COMMERÇANTS INTERMÉDIAIRES À BRAŞOV PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Mettant à contribution un matériel documentaire en partie inédit, l'auteur apporte une intéressante contribution à la connaissance de notre histoire économique dans la phase du passage au capitalisme. Le commerce de Braşov se rapproche, *comme type* de celui des villes italiennes, flamandes et hanséatiques, etant une phénomène économique précapitaliste unique en Roumanie. S'inspirant des principes marxistes, l'auteur range le développement de ce type de commerce dans l'étape précapitaliste, dans des pays ayant atteint des stades économiques différents; les caractères spécifiques de ce genre de commerce sont définis comme suit: *a*) existence d'un monopole de fait; *b*) un développement indépendant des secteurs de production. Les progrès de ce commerce permettent de se constituer en Roumanie le premier capital commercial et contribuent à la prospérité économique de la ville de Braşov. L'auteur décrit ensuite le passage du capital commercial au capital industriel, phénomène important du développement économique de la société humaine. Sous l'influence de ce commerce et pour une bonne part grâce aux capitaux accumulés par lui, on voit se développer après 1848 dans le sud-est de la Transylvanie, la première industrie équipée de machines importées d'Occident. Cet état de choses stimule également le progrès culturel des Roumains, d'autant plus que certains commerçants manifestent une attitude progressiste.

L'auteur s'attache d'autre part à indiquer les causes qui entraînèrent la décadence et la disparition de ce type de commerce. Le monopole commercial perdant graduellement ses positions dans le sud-est de l'Europe, fit place au commerce capitaliste fondé sur la libre concurrence.

www.dacoromanica.ro

Le capital commercial cessa de dominer les secteurs de la production comme il le faisait dans la phase du précapitalisme, le commerce capitaliste ayant désormais derrière lui l'industrie capitaliste et le capital financier. Dans les contrées plus arriérées on voit se développer les métiers locaux. De ce fait des changements se produisent dans la structure des rapports commerciaux dans les régions du sud-est européen.

Inévitablement voué à la disparition, ce commerce d'intermédiaire des marchands de Braşov, commerce de structure précapitaliste, vit s'accélérer sa décadence sous l'effet de circonstances fortuites telles que la crise économique de 1856—1859 et la guerre douanière de 1866—1871 entre la Roumanie et l'Autriche-Hongrie.

Dans ses conclusions, l'auteur insiste entre autres sur le caractère inéluctable de la disparition à laquelle était condamné le commerce d'intermédiaire de Braşov en tant que forme précapitaliste, à mesure que se développait le commerce capitaliste.

www.dacoromanica.ro

STUDII DOCUMENTARE

ISTORIOGRAFIA ITALIANĂ DIN ULTIMII ANI ŞI PROBLEMELE ETAPEI FINALE A RISORGIMENTULUI

În anii 1959—1961 poporul italian a sărbătorit centenarul etapei finale a Risorgimentului, etapă în care s-a făurit unitatea statală a peninsulei prin larga participare la lupta risorgimentală a maselor populare ale Italiei. Purtător de cuvînt al celor mai înalte năzuinţe ale poporului italian, Partidul Comunist Italian s-a aflat prezent — prin reprezentanţii săi, istoricii marxişti — în larga dezbatere întreprinsă de istoricii italieni în jurul problemelor celor mai variate puse de istoria înfăptuirii unităţii Italiei. Continuînd tradiţia lui Antonio Gramsci, unul dintre întemeietorii Partidului Comunist Italian şi eminent militant al mişcării muncitoreşti mondiale, autorul cunoscutei lucrări *Sul Risorgimento*, istoricii italieni adepţi ai materialismului istoric au lărgit cîmpul de cercetare al problemelor risorgimentale. Nivelul superior al cercetărilor lor şi prestigiul de care se bucură aceşti istorici au constrîns pe istoricii burghezi să recunoască substanţiala şi hotărîtoarea lor contribuţie la istoria Risorgimentului. Paolo Alatri, Giorgio Candeloro, Ernesto Ragioneri, pentru a aminti numai pe cei mai de frunte istorici comunişti ai Italiei, se bucură neîndoielnic de preţuirea generală a cercurilor ştiinţifice italiene, istoriografia burgheză neputîndu-le contesta însemnatele realizări pe tărîmul studiilor risorgimentale.

Sărbătoririi etapei finale a Risorgimentului i-au fost consacrate între anii 1959—1961 trei tradiţionale congrese (congresele XXXVIII—XL) ale istoriei Risorgimentului italian, cel dintîi ţinut la Milano, cel de-al doilea la Palermo şi Neapole şi cel din urmă la Torino, oraşe simbolizînd momentele succesive ale făuririi unităţii statale italiene. În afara acestor congrese cu un caracter general, au avut loc o serie de conferinţe cu caracter special sau local: conferinţa istorică lombardă (iunie 1959); conferinţa risorgimentală de la Bologna (februarie 1960); conferinţa istorică garibaldiană din Bergamo (martie 1960); conferinţa risorgimentală de la Ancona (septembrie 1960) etc. Aceste întîlniri ştiinţifice, la care au participat în afara istoricilor italieni numeroşi istorici străini (din partea R. P. Romîne luînd parte la unele dintre congrese acad. A. Oţetea şi prof. V. Maciu şi T. Bugnariu, membri corespondenţi ai Academiei R.P.R.), au prilejuit o largă dezbatere asupra complexei problematici risorgimentale. „Rassegna storica del Risorgimento", revistă istorică consacrată în mod special acestei importante perioade a istoriei Italiei, ca şi marile reviste istorice italiene „Rivista storica italiana" şi „Nuova rivista storica", cărora li s-a adăugat din 1959 „Studi storici", noua revistă istorică editată de Institutul Gramsci, tribună de luptă şi de afirmare a istoriografiei marxiste italiene, au deschis coloanele lor specialiştilor în problema unităţii Italiei. Articolele, studiile şi materialele documentare publicate de periodicele italiene de specialitate şi un însemnat număr de monografii consacrate diferitelor aspecte

www.dacoromanica.ro

şi probleme ale Risorgimentului au lărgit într-un mod considerabil orizontul de cercetare a istoriei făuririi unităţii statale a Italiei cu un secol în urmă.

Centenarul unităţii Italiei a constituit, totodată, un prilej de analiză a cadrului şi ecoului internaţional al Risorgimentului, atît pentru istoricii italieni cît şi pentru cei străini. Merită a fi semnalat ansamblul de studii publicat de „Rassegna storica toscana" sub titlul de *L'Europa di fronte all'unificazione italiana* (an. VI, 1960, fasc. IV, pp. 193—337), în care sînt analizate poziţiile adoptate de Anglia, de opinia publică austriacă, germană şi ungară, ori de „lumea catolică" faţă de procesul unificării italice. Este de relevat îndeosebi studiul lui F. Venturi, *Garibaldi e Russia*. Un istoric care şi-a consacrat parte din cercetările sale problemelor relaţiilor internaţionale ale Italiei în perioada Risorgimentului şi în special relaţiilor cu Europa de sud-est este Angelo Tamborra. În afara lucrării sale de o anvergură mai mare *Cavour e i Balcani* (Torino, 1958) [1], trebuie semnalat studiul său *Garibaldi e l'Europa* (Salerno, 1961, 80 p.), care a reprezentat contribuţia sa la congresul al XXXIX-lea consacrat Risorgimentului. Tot unor probleme similare îi este consacrat şi volumul *Italia del Risorgimento e mondo danubiano-balcanico* (Udine, 1958), culegere de studii care a premers cu puţin centenarul etapei finale a Risorgimentului[2]. Relaţiilor risorgimentale ruso-italiene le-a consacrat istoricul marxist italian G. Berti vasta sa monografie *Russia e stati italiani nel Risorgimento* (Torino, 1957, XVII + 876 p.), iar F. Venturi lucrarea sa *Esuli russi in Piemonte dopo il' 48* (Torino, 1959, 157 p.) [3]. Istoricii italieni au mai urmărit ecoul luptelor Risorgimentului în diferitele părţi ale lumii; astfel Elisabeth Mann Borgese a publicat *Testimonianze americane sull'Italia del Risorgimento* (Milano, 1961), Franco Meregalli studiul *L'Italia del Risorgimento nelle testimonianze di scrittori di lingua spagnola* („Rassegna storica del Risorgimento," 1962, pp. 625—644), iar Bruno Malinverni monografia de istorie diplomatică *La Germania e il problemo italiano nel 1859* (Milano, 1959). Lucrărilor istoricilor italieni li s-au adăugat o serie întreagă de cercetări ale istoricilor din afara Italiei, care au întregit prin studiile lor aspecte ale legăturilor internaţionale ale Italiei în perioada Risorgimentului [4].

Care sînt ultimele concluzii ale istoriografiei italiene privind Risorgimentul, îndeosebi etapa finală şi în special care sînt în această privinţă poziţiile pe care se situează istoriografia marxistă italiană? Risorgimentul apare înscris „în mişcarea mondială pentru constituirea statelor naţionale şi în special în evenimentele care au dus la constituirea de astfel de state în Europa occidentală" [5]. Subliniindu-se caracterul incomplet şi limitat al luptei desfăşurate în Italia pentru unitate şi independenţă, caracter datorat limitelor burgheziei liberale moderate, este relevat totodată rolul hotărîtor jucat de masele populare sub conducerea lui Giuseppe Garibaldi caracterizat drept „figura centrală a mişcării populare în Risorgimento, simbolul participării populare la lupta pentru independenţa şi unitatea Italiei", „o frumoasă şi mare figură de patriot şi de luptător" [6]. Rezultatele războiului din 1859—război just—sînt considerate ca reprezentînd „un

[1] Vezi recenzia din „Studii", nr. 5, XIV (1961), p. 1294 şi urm.

[2] În această culegere Tamborra a publicat studiul *L'Europa danubiano-balcanica e l'Italia nel Risorgimento: la „porta" di Trieste.*

[3] Istoricii sovietici au publicat—la rîndul lor — în 1961 o culegere de materiale consacrată aprecierii luptei pentru unitate a Italiei de către contemporanii ruşi (Herzen, Tolstoi, Kiselev etc.).

[4] Amintim dintre lucrările istoricilor romîni : V. Maciu şi T. Bugnariu, *Lupta poporului romîn pentru Unire şi Unirea Italiei*, în „Studii", nr. 1, XIV (1961); I. Săbău, *Din viaţa generalului Pavel Papp. Date noi privitoare la istoria relaţiilor romîno-italiene în epoca Risorgimentului*, loc. cit.; D. Berindei, *Presa din Principate şi lupta pentru unitate a poporului italian în anii 1859—1860*, în „Analele Academiei R. P. Romîne", vol. XI.

[5] *Breve storia dello Stato unitario. Classi e partiti dal Risorgimento al secondo dopo guerra. A cura della sezione centrale scuole del Partito comunista italiano*, Roma, 1960, p. 12.

[6] *Ibidem*, p. 70.

www.dacoromanica.ro

real succes pentru Piemont" şi ca „un hotărîtor pas înainte în procesul unificării"; totodată se arată că acest moment a reprezentat „triumful forţelor burgheze şi al aristocraţiei îmburghezite" al căror purtător de cuvînt era Cavour [1], forţe care au acţionat pentru unificarea peninsulei, dar care reprimau pe republicani şi căutau să rezolve problema unificării de sus şi în folosul lor. Sînt relevate greşelile comise de Mazzini, în special după 1848, cînd acest „mare agitator şi propagandist pentru cauza naţională italiană" n-a înţeles situaţia reală şi n-a înţeles necesitatea de a se sprijini pe mase largi, a continuat să acţioneze cu grupuri mici insurecţionale şi n-a susţinut împroprietărirea ţăranilor [2]. În privinţa lui Cavour acesta este caracterizat drept „una dintre personalităţile majore ale Risorgimentului" şi ca „figura dominantă" a Risorgimentului în anii 1852—1859 [3]. Se dau aprecieri asupra poziţiei sale: abilitatea pe tărîm diplomatic şi rezultatele pozitive dobîndite de el pentru Piemont pe plan internaţional, dar şi ostilitatea sa faţă de orice mişcare insurecţională pornită de jos şi totodată este definită poziţia moderaţilor al căror purtător de cuvînt era Cavour, rolul lor în dezvoltarea economică a Piemontului după 1848, acţiunea lor contra privilegiilor clerului, dar şi teama lor de mase şi tendinţa de a se înţelege cu aristocraţia.

Istoriografia marxistă italiană a dat întreaga importanţă problemelor legate de dezvoltarea economică a Italiei în perioada Risorgimentului. Giorgio Candeloro combate în această privinţă opiniile unor istorici catolici care prezintă Italia modernă ca un produs al unei „raţiuni de stat" sau al acţiunilor unor grupuri de voluntari „ajutaţi de noroc" [4]. În ceea ce priveşte literatura economică risorgimentală, Muzeul naţional al Risorgimentului din Torino a editat în 1961 o serie de monografii consacrate dezvoltării economice a Piemontului în anii 1831—1861 [5], Rossano Zezzos a publicat în acelaşi an un volum masiv intitulat „I commercianti nel Risorgimento" (Roma, 1961), iar revista istorică a Institutului Gramsci a înserat amplul studiu al lui Emilio Sereni *Mercato nazionale e accumulazione capitalistica nell'Unità italiana* (1959—1960, nr. 3, p. 513—568) [6]. Istoricii marxişti italieni au dat şi dau o deosebită atenţie şi raporturilor de clasă din etapa finală a Risorgimentului. Candeloro vorbeşte de „o clasă burghezo-aristocratică", care activa în sens moderat, de „forţa burghezo-populară", avînd nucleul principal format din mica burghezie, care activa „într-un sens insurecţional şi patriotic", furnizînd cadrele societăţilor secrete şi ale curentelor democratice şi în al treilea rînd de masele ţărăneşti cu obiectivele lor legate îndeosebi de problema pămîntului şi ale căror revendicări nu erau susţinute pînă la capăt de nici una din celelalte două forţe, ceea ce a dus uneori — mai ales după 1860 — la împingerea lor spre reacţiune [7].

Centenarul etapei finale a Risorgimentului a ocazionat publicarea cîtorva monografii cu caracter sintetic. Deosebit de utilă pentru clarificările interpretative pe care le face este „Breve

[1] *Breve storia dello Stato unitario. Classi e partiti dal Risorgimento al secondo dopoguerra. A cura della sezione centrale scuole del Partito comunista italiano*, Roma, 1960, p. 55 şi 69.

[2] *Ibidem*, p. 28—30, 59 şi urm.

[3] *Ibidem*, p. 34—35, 55—57, 62—64.

[4] Giorgio Candeloro, *La nascita dello stato unitario*, în „Studi storici", I (1959—1960), nr. 3, p. 448.

[5] Mario Abrate, *L'industria siderurgica e meccanica in Piemonte dal 1831 al 1861*; Pier Luigi Ghisleni, *Le coltivazioni e la tecnica agricole in Piemonte dal 1831 al 1861*; Giulio Guzerdo, *Vie e mezzi di comunicazione in Piemonte dal 1831 al 1861. I. I servizi di posta*; Giuseppe Melano, *La popolazione di Torino e del Piemonte nel secolo XIX*; Paolo Norsa şi Mario da Pozzo, *Imposte e tasse in Piemonte durante il periodo cavouriano*; Vincenzo Pautassi, *Gli instituti di credito e assicurativi a la Borsa in Piemonte dal 1813 al 1861* şi Guido Quazza, *L'industria laniera e coloniera in Piemonte dal 1831 al 1861*; toate sînt publicate la Torino în 1961.

[6] Mai trebuie amintite: monografia lui R. Romeo, *Risorgimento e capitalismo* (Bari, 1959) şi articolul lui Giorgio Mori, *Osservazioni sul libero scambismo dei moderati nel Risorgimento*, în „Rivista storica del Socialismo", III (1960), nr. 9.

[7] Giorgio Candeloro, *op. cit.*, p. 449—450.

www.dacoromanica.ro

storia dello stato unitario", editată de Partidul Comunist Italian. Este semnificativ faptul că cea mai însemnată sinteză risorgimentală apărută în aceşti ani se datoreşte unuia din cei mai de seamă istorici comunişti, lui Giorgio Candeloro [1]. Aceste lucrări sintetice au clarificat de pe poziţii marxist-leniniste ţesătura complexă a evenimentelor legate de lupta pentru formarea statului naţional italian. Mai trebuie relevată culegerea de documente comentată şi ilustrată a remarcabilului istoric marxist Paolo Alatri *L'unità d'Italia. 1859—1861* şi cele două volume cu caracter miscelaneu ale cunoscutului istoric Luigi Salvatorelli, istoric situat pe poziţii înaintate; este vorba de *Unità d'Italia* şi *Spiriti e figure del Risorgimento* [2]. În sfîrşit, merită să fie menţionată şi recenta monografie a lui Piero Pieri privind arta militară risorgimentală [3].

În ultimii ani s-au publicat de către istoricii italieni un număr însemnat de izvoare referitoare la etapa finală a Risorgimentului. Dacă izvoarelor de natură economică nu li s-a dat o suficientă atenţie, fapt datorat minimalizării factorului economic de către istoriografia burgheză, s-au editat numeroase documente privind cadrul diplomatic în care s-a desăvîrşit unitatea Italiei. În afara seriei I a colecţiei „Documenti diplomatici italieni", care urmează să cuprindă documentele principale de natură externă din perioada 1861—1870 (deci perioada imediat următoare formării statului unitar italian), în cadrul căreia a apărut în 1952 primul volum şi în anul 1959 cel de-al doilea — volume care cuprind perioada 8 ianuarie 1861—31 iulie 1862 şi sînt editate de o comisie a Ministerului de Externe al Italiei —, Institutul istoric pentru perioada modernă şi contemporană de la Roma a publicat o serie de volume de documente consacrate Risorgimentului. Aceste volume se referă la relaţiile dintre Anglia şi regatul Sardiniei în anii 1848—1860, dintre Franţa şi marele ducat al Toscanei în anii 1830—1860, ca şi la cadrul diplomatic al războiului din 1859 şi al perioadei următoare [4]. Alte culegeri grupează materiale documentare referitoare la istoria locală a etapei finale a Risorgimentului ori la acţiunile garibaldienilor [5]. Interesante mai sînt volumele editate de secretariatul general al Camerei Deputaţilor a Italiei grupînd dezbaterile parlamentare din perioada făuririi unităţii peninsulei [6]. S-au mai publicat apoi unele

---

[1] Giorgio Candeloro, *Storia dell'Italia moderna*, Milano, 1956—1960, vol. I—III (ultimul volum se încheie cu anul 1848, dar lucrarea urmează să continue). Merită a fi semnalată şi conferinţa lui Ernesto Ragioneri, *L'unità d'Italia*, Firenze, 1962.

[2] Cea dintîi a fost publicată în două volume la Roma, în 1959, iar lucrările lui Salvatorelli la Torino şi Firenze, amîndouă în 1961.

[3] Piero Pieri, *Storia militare del Risorgimento. Guerre e insurrezioni*, Torino, 1962.

[4] *Le relazioni diplomatiche fra il Regno di Sardegna e la Gran Bretagna*, Roma, 1955—1962, vol. I—VI; *Le relazioni diplomatiche fra la Francia, il Granducato di Toscana e il Ducato di Lucca*, Roma, 1960, vol. I—II; *Le relazioni diplomatiche fra la Francia e il Granducato di Toscana*, Roma, 1959, vol. I—III; *La guerra del 1859 nei rapporti tra la Francia e l'Europa*, Roma, 1960—1962, vol. I—V. Mai vezi A. Saitta, *Diplomazia europea e la guerra del 1859. Raccolta di documenti diplomatici*, Pisa, 1960.

[5] Antonio Mambelli, *La Romagna nel Risorgimento con lettere e documenti inediti*, Forlì, 1960; *La Sicilia verso l'Unità d'Italia. Memorie e testi raccolti in occasione del 30° congresso nazionale del l'Istituto; a cura del Comitato di Palermo dell'Istituto per la storia del Risorgimento italiano*, Palermo, 1960; Ruggero Moscati, *La fine del regno di Napoli. Documenti borbonici del 1859—60*, Firenze, 1960; Gennaro de Crescenzo, *L'epopea garibaldina del 1860 nelle memorie salernitane con illustrazioni e documenti inediti*, Salerno, 1960; Renato Giusti, *Carteggio inedito di garibaldini nell'esercito meridionale (1860—1861)*, Mantova, 1961.

[6] *Il Parlamento dell'Unità d'Italia (1859—1861). Atti e documenti della Camera dei Deputati*, Roma, 1961, vol. I—III; *L'Unità d'Italia nelle discussioni dei Parlamenti esteri (1859—1861), a cura di Silvio Furlani*, Roma, 1962. Mai vezi: Alberto Caracciolo, *Il Parlamento nella formazione del regno d'Italia*, Milano, 1960.

www.dacoromanica.ro

volume de memorii ale contemporanilor evenimentelor din 1859—1861 [1], precum şi volume cuprinzînd opera ori corespondenţa fruntaşilor luptei risorgimentale. În 1961 a apărut cel de-al XII-lea volum al discursurilor parlamentare ale lui Cavour, iar în 1962 un volum de scrieri economice privind perioada 1835—1850 din activitatea aceluiaşi om politic [2]. Deosebit de util este indicele general al primelor cincisprezece volume din corespondenţa lui Cavour şi volumul I din indicele general al scrierilor lui Mazzini [3]. În anii 1959—1962 s-au editat de Institutul istoric pentru perioada modernă şi contemporană din Roma volumele X—XIV din corespondenţa lui Bettino Ricasoli [4], în schimb însă sînt întîrziate — deşi în curs — lucrările referitoare la tipărirea corespondenţei garibaldiene [5]. O interesantă culegere a unei categorii de izvoare nelipsită de semnificaţie este lucrarea lui Lamberto Mercuri şi Carlo Tuzzi *Canti politici italiani. 1793—1945* [6]. Importante sînt şi cele trei volume publicate în anii 1959—1960 în care se prezintă periodicele populare risorgimentale[7]. În sfîrşit mai merită a fi semnalată editarea unor albume ilustrative grupînd materiale referitoare la etapa finală a Risorgimentului [8]

Un loc important în activitatea istoriografică italiană l-au ocupat în ultimii ani şi studiile cu caracter biografic referitoare la diferitele figuri risorgimentale. Cu excepţia unui studiu consacrat generalului napolitan Landi, unul dintre conducătorii armatei bourbonice [9], în general lucrările de acest fel sînt consacrate unor personaje pozitive. În 1956 şi 1957 A. Bizzoni şi G. Sacerdote au publicat cîte o masivă monografie consacrată lui Garibaldi; o altă lucrare similară a apărut în 1961[10]. G. Santonastaso s-a ocupat de „neoliberalismul" lui Mazzini[11], iar Wolf Giusti şi Luigi Bulferetti au cercetat unele aspecte din activitatea lui Carlo Cattaneo[12]. Figura lui Cavour a atras atenţia mai multor cercetători. Mai importante decît lucrările consacrate activităţii sale diplomatice şi politice[13], în general cunoscută, sînt două volume în care este prezentată

---

[1] G. Baldasseroni, *Memorie, 1833—1859*, Firenze, 1959; Giuseppe Massari, *Diario dalle cento voci (1858—1860)*, Bologna, 1959; Federigo Sclopis di Salerno, *Diario segreto (1859—1878)*, Torino, 1959. Dintre acestea deosebit de importante sînt însemnările lui Massari, director al foii oficiale piemonteze, care cuprind un bogat complex de notiţe, conferinţe şi documente ale oamenilor politici italieni şi ale diplomaţilor străini acreditaţi la Palermo.

[2] Cavour, *Discorsi parlamentari, a cura di Armando Saitta*, Firenze, 1961, vol. XII; Idem, *Scritti di economia, 1835—1850, a cura di Francesco Sirugo*, Milano, 1962.

[3] *Carteggi di Camillo Cavour... Indice generale dei primi quindici volumi (1926—1954) a cura di Carlo Pischedda*, Bologna, 1961; *Scriti editi ed inediti di Giuseppe Mazzini, a cura della commisione nazionale editrice. Indici*, Imola, 1961, vol. I.

[4] *Carteggi di Bettino Ricasoli, a cura di Mario Nobili e Sergio Camerani*, Roma, 1959—1962, vol. X—XIV.

[5] În 1961 s-a publicat la Milano: Ippolito Nievo, *Lettere garibaldine, a cura di Andreina Ciceri.*

[6] Roma, 1962, vol. I—II.

[7] *I periodici popolari del Risorgimento, a cura di Dina Bertoni Jovine*, Milano, 1959—1960, vol. I—III.

[8] *L'Unità d'Italia. Albo di immagini. 1859—1861, a cura di Franco Antonicelli, prefazione di Giuseppe Pella, edita dalla RAI—Radio-televisione Italiana*, Torino, 1961; *L'Unità d'Italia. Mostra storica. Torino. Palazzo Carignano (maggio-ottobre 1961)*, Milano, 1961.

[9] Giudo Landi, *Il generale Francesco Landi, un ufficiale napoletano dai tempi napoleonici al Risorgimento*, în „Rassegna storica del Risorgimento", XLVII (1960), p. 162—202.

[10] A. Bizzoni, *Garibaldi nella sua epopea*, Milano, 1956; G. Sacerdote, *Vita di Garibaldi*, Milano, 1957, vol. I—II; Arturo Fratta, *Garibaldi. Passioni e battaglie*, Napoli, 1961.

[11] G. Santonastaso, *Il neo-liberalismo di Giuseppe Mazzini*, Bari, 1958.

[12] Wolf Giusti, *Carlo Cattaneo di fronte all'Austria e al mondo slavo*, Trieste, 1958; Luigi Bulferetti, *Osservazioni su alcuni limiti practici della storiografia etico-politica e sopra una interpretazione di Carlo Cattaneo*, în „Rassegna storica del Risorgimento", XLVIII (1961), p. 611—626.

[13] Umberto Marcelli, *Cavour diplomatico (Dal Congresso di Parigi a Villafranca)*, Bologna, 1961 şi Massimo Salvadori, *Cavour and the Unification of Italy*, New York—Toronto—London, 1961.

www.dacoromanica.ro

activitatea sa economică, preocupările sale legate de dezvoltarea agriculturii, de construcția căilor ferate ori de înființarea băncilor, activitatea reflectînd poziția sa de reprezentant al burgheziei moderate și al nobilimii îmburghezite [1]. Deosebit de interesante sînt studiile întreprinse în revista istorică a Institutului Gramsci de Giuseppe Berti privind doctrina revoluționarului Pisacane și a materialistului ateu Benedetto Musolino [2].

Centenarul făuririi statului italian a dus la intensificarea apariților de lucrări referitoare la diferitele aspecte și etape ale acestui proces. Unii cercetători s-au arătat preocupați de politica externă cavouriană, alții de concepțiile lui Mazzini [3], deosebit de importante pentru înțelegerea evenimentelor din această etapă risorgimentală, pentru ca alții să studieze momente ale luptei de unificare. A fost urmărită campania lui Garibaldi din timpul războiului din 1859, activitatea „ligii militare" din 1859—1860 ori evenimentele desfășurate în Italia anilor 1859—1860 [4]. O deosebită importanță s-a dat eliberării sudului peninsulei. Au apărut în această privință o serie de lucrări, unele cu o notă de popularizare, dar altele care constituie analize detaliate ale unor aspecte ale evenimentelor din 1860 [5]. Merită a fi semnalate în special lucrarea lui Michele Topa și mai ales cea a lui Domenico Demarco privind prăbușirea Regatului celor Două Sicilii [6]. Demarco a studiat în detaliu structura socială a sudului Italiei în etapa finală a Risorgimentului, subliniind faptul că în ansamblul contradicțiilor existente Garibaldi era așteptat de majoritatea claselor și păturilor sociale — cu excepția marei aristocrații bourbonice reacționare — ca un eliberator. Importante pentru studierea problemelor sudului peninsulei au fost dezbaterile congresului al XXXIX-lea al istoriei Risorgimentului desfășurate la Palermo și la Neapole, care au fost consacrate îndeosebi acestor probleme; între altele, trebuie semnalată comunicarea lui Paolo Alatri, *Garibaldi e la spedizione dei Mille*, în care s-au analizat forțele politice ce se fac remarcate în cursul procesului de eliberare a sudului Italiei, ca și contradicțiile dintre Garibaldi și politica moderată cavouriană.

Problemele organizării statului italian și problemele social-politice ale primilor ani după formarea statului italian au constituit subiecte pentru o serie de lucrări. Remarcabil este articolul lui Ernesto Ragioneri în care sînt analizate pozițiile diferitelor grupări politice față de realizarea unificării practice, administrative, cu sudul peninsulei, ca și rolul organelor administrative în acest proces [7]. Unificarea legislativă, miniștrii statului italian în anii 1861—1862 sau

---

[1] Raimondo Luraghi, *Pensiero e azione economica del Conte di Cavour*. Torino, 1961; Paul Guichonnet, *Cavour agronomo e uomo d'affari*, Milano, 1961.

[2] Giuseppe Berti, *La dottrina pisacaniana della rivoluzione sociale*, în „Studi storici", I (1959—1960), nr. 1 și 2; Idem, *Nuove ricerche su Benedetto Musolino* și *Benedetto Musolino*, loc. cit., II (1961), nr. 1 și 4.

[3] U. Marcelli, *La politica estera cavouriana. 1855—1859*, Bologna, 1957; Idem, *La politica estera cavouriana. II. Dal Congresso di Parigi al Congresso di Plombières*, Bologna, 1960; R. Moscati, *La politica piemontese dal Congresso di Parigi a Plombières*, Roma, 1959; Emilia Morelli, *Appunti sull'unitarismo mazziniano*, în „Rassegna storica del Risorgimento", XLVII (1960), p. 521—530.

[4] G. Della Valle, *Varese. Garibaldi ed Urban nel 1859 durante la guerra per l'indipendenza italiana. Notizie storiche raccolte e compilate su documenti*, Varese, 1959; G. Maioli, *Nell'Italia del 1859—1860. Con documenti originali e note*, Bologna, 1959; Renato Eugenio Righi, *Sulla via dell'unificazione italiana. La Lega militare (1859—1860)*, Bologna, f.a.

[5] F. Sigona Scala, *Eroi oscuri della Sicilia alla spedizione dei Mille*, Modena, 1957; G. Bandi, *I. Mille da Genova a Capua*, Firenze, 1958; L. Bianciardi, *Da Quarto a Torino. Breve storia della spedizione dei Mille*, Milano, 1960; Renato Composto, *Gli esuli siciliani alla vigilia della rivoluzione del 1860*, Palermo, 1961; Gaetano Falzone, *Sicilia, 1860*, Palermo, 1962.

[6] Michele Topa, *Così finirono i Borboni di Napoli*, Napoli, 1959; Domenico Demarco, *Il crollo del Regno delle Due Sicilie I. La struttura sociale*, Napoli, 1960.

[7] Ernesto Ragioneri, *Politica e amministrazione nello Stato unitario*, în „Studi storici", I (1959—1960), nr. 3, p. 472—512.

www.dacoromanica.ro

Ministerul de Externe al Italiei în anii 1861—1870 au fost studiate în monografii speciale [1]. O problemă căreia i s-a dat multă atenţie este aceea a brigandajului, fenomen social caracteristic sudului Italiei în perioada următoare eliberării, datorat uneltirilor reacţiunii bourbone şi clericale [2].

Istoriografia risorgimentală a ultimilor ani s-a mai orientat şi spre istoria locală, publicîndu-se o serie de lucrări consacrate diferitelor acţiuni ale Risorgimentului desfăşurate în provinciile şi chiar şi în oraşele Italiei. S-au cercetat evenimentele petrecute cu o sută de ani în urmă, probleme economico-financiare, viaţa socială, publicaţiile periodice şi numeroase alte probleme. Ţinerea unor consfătuiri istorice cu caracter local legate de problematica risorgimentală a sprijinit desfăşurarea activităţii publicistice regionale ori locale în domeniul istoriei Risorgimentului [3].

Istoriografia italiană din ultimii ani consacrată Risorgimentului a îmbogăţit tezaurul de izvoare şi de studii privind etapa finală risorgimentală. Deosebit de importante sînt clarificările interpretative aduse de istoricii marxişti italieni. Problemele dezbătute în istoriografia italiană interesează nu numai pentru îmbogăţirea cunoştinţelor de istorie generală, ci şi pentru similitudinile dintre procesul unificării peninsulei italice şi procesul făuririi statului naţional romîn, etapa finală a Risorgimentului coincizînd cronologic, şi în bună măsură şi în ceea ce priveşte apropierea unor situaţii, cu realizarea primei etape a unităţii statale a poporului romîn.

Dan Berindei

---

[1] Alberto Aquarone, *L'unificazione legislativa e i codici del 1865*, Milano, 1960; Alberto Caracciolo, *Società civile. Problemi dell'unificazione italiana*, Torino, 1960; A. Moscati, *I ministri del Regno d'Italia*, vol. I, *Dalle annessioni ad Aspromonte*, Napoli, 1955; Ruggiero Moscati, *Il Ministero degli Affari esterni (1861—1870)*, Milano, 1961.

[2] Franco Molfese, *Il brigantaggio meridionale post-unitario*, în „Studi storici", I (1959—1960), nr. 5, p. 944—1007; 1961, nr. 2, p. 298—362; Saverio La Sorsa, *Un quinquennio di brigantaggio in Basilicata (1860—1864)*, în „Rassegna storica del Risorgimento", XLVIII (1961), p. 429—452; Tommaso Pedio, *Reazione alla politica piemontese ed origine del brigantaggio in Basilicata (1860—1861)*, Potenza, 1961.

[3] Pentru o trecere în revistă de ansamblu vezi Luigi Salvatorelli, *Studi recentissimi sulla formazione dell'Unità d'Italia*, în „Rivista storica italiana", 1962, p. 305—307. Iată unele dintre aceste lucrări de istorie locală: Pier Luigi Spaggiari, *Economia e finanza negli Stati parmensi (1814—1859)*, Milano, 1961; *Studi sul Risorgimento Lombardo, a cura di Renato Giusti*, Mantova, 1962; Luigi Dal Pane, *La vita economica e sociale a Bologna durante il Risorgimento*, Bologna, 1960; Tommaso Pedio, *Introduzione alla storia del Risorgimento in Basilicata*, Matera, 1961; Idem, *La Basilicata nel Risorgimento italiano (1700—1870). Saggio di dizionario bio-corografico*, Matera, 1961; Raffaele Ciampini, *Il '59 in Toscana*, Firenze, 1958; Clementina Rotondi, *Bibliografia dei periodici toscani (1852—1864)*, Firenze, 1960; *Genova e l'impresa dei Mille*, Roma, 1961, vol. I—II; *Reggio Risorgimento*, Reggio, 1961; *Orvieto 1860*, Orvieto, 1961.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI (3—5 iunie 1963)

În zilele de 3—5 iunie a.c. s-au desfăşurat lucrările sesiunii ştiinţifice a cadrelor didactice din Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti. Numărul mare de comunicări prezentate (30), precum şi activa participare la discuţii a cadrelor didactice din facultate şi a unor cercetători ştiinţifici au făcut ca această sesiune să aibă un nivel mai ridicat decît sesiunile ştiinţifice anterioare.

Se observă, mai ales în ultimul timp, că preocupările cadrelor didactice de la Facultatea de istorie, atît a celor cu experienţă, cît şi a celor mai tinere, s-au orientat în mod susţinut şi mai mult decît în anii precedenţi spre munca de cercetare ştiinţifică, aceasta căpătînd, alături de activitatea didactică-educativă, o pondere tot mai însemnată. În acest sens amintim contribuţia adusă la întocmirea unor lucrări de înaltă valoare ştiinţifică ca tratatul de *Istoria Romîniei*, monografii privind diferite probleme ale istoriei mişcării muncitoreşti din ţara noastră etc. Unele aspecte ale muncii de cercetare ştiinţifică şi-au găsit reflectarea şi în tematica recentei sesiuni ştiinţifice.

În ziua de 3 iunie, în şedinţa comună pe întreaga facultate, decanul facultăţii, prof. Gh. Ştefan, membru corespondent al Academiei R.P.R., a rostit cuvîntul de deschidere, înfăţişînd pe scurt importanţa muncii de cercetare ştiinţifică în cadrul facultăţii şi deci a sesiunii ca o expresie a acestei activităţi.

A urmat apoi prezentarea comunicărilor.

Acad. prof. Andrei Oţetea a prezentat comunicarea *Rolul cercetării ştiinţifice în învăţămîntul superior*, în care a făcut o amplă sinteză a importanţei activităţii de cercetare, scoţînd în evidenţă, în mod convingător, rolul ce-i revine specialistului în societate în general şi în cadrul societăţii socialiste îndeosebi. „Pentru a crea specialişti de o înaltă calificare ştiinţifică — a arătat acad. A. Oţetea — care să se poată adapta repede la transformările sociale şi tehnice, determinate de progresele rapide ale ştiinţei, e nevoie de o strînsă legătură între învăţămîntul superior şi ştiinţă. Învăţămîntul superior trebuie să fie un centru unde se face ştiinţă, fiindcă sarcina principală care-i revine e de a iniţia pe studenţi în metodele de cercetare ştiinţifică. Pentru a putea face faţă unor condiţii mereu schimbate, specialistul trebuie să înveţe toată viaţa ... Învăţămîntul superior trebuie menţinut la nivelul cercetărilor celor mai recente

www.dacoromanica.ro

și el nu poate fi menținut la acest nivel decît prin specialiști adevărați". Concluziile acestei comunicări subliniază că în centrul atenției cadrelor didactice din facultate trebuie să stea cercetarea științifică, ca și sarcina inițierii studenților în această muncă.

Despre începuturile învățămîntului superior în Țara Românească a tratat comunicarea prof. Ion Ionașcu, în care se prezintă condițiile social-economice de la sfîrșitul sec. al XVII-lea, care au permis un avînt în dezvoltarea culturii, cum se constată prin înființarea colegiului greco-latin de la Tîrgoviște (1646—1650) și mai ales a Academiei Domnești de la Sf. Sava. În urma unei minuțioase cercetări pe baza metodei comparate a izvoarelor, autorul stabilește ca dată a înființării Academiei Domnești de la Sf. Sava anul 1694 — sub domnia lui C. Brîncoveanu.

Prof. Ladislau Bányai a prezentat comunicarea *Lupta revoluționară de eliberare socială și națională din Transilvania și actul Unirii*, în care a aplicat tezele marxist-leniniste în problema națională la dezvoltarea istorică a Transilvaniei, combătînd în același timp tezele istoricilor burghezi naționaliști-șovini. Autorul a scos în relief importanța actului Unirii Transilvaniei cu Romînia (1918) ca rezultat al luptei revoluționare a maselor populare.

În zilele de 4 și 5 iunie lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secții: A. Secția de istorie veche și medie, B. Secția de istorie modernă și contemporană, C. Istoricul Universității.

A. În cadrul secției de istorie veche și medie s-au prezentat un număr de 7 comunicări: 4 de istorie veche, 1 de istorie medie și 2 de istoriografie.

Conf. D. Berciu a prezentat comunicarea *Unele aspecte ale problemei raporturilor neoliticului tîrziu balcano-dunărean cu lumea egeo-anatoliană*, subliniind aspectul nou al unor probleme pe care-l ridică cercetarea arheologică actuală, și anume a revizuirii cronologiei troiene și a sincronismelor cu culturile neoliticului tîrziu din regiunile sud-est europene. A fost scos în evidență rolul componentelor locale în procesul genezei culturii bronzului.

Cu privire la Confederația cetăților grecești din Pontul stîng a fost titlul comunicării conf. Iorgu Stoian, care, mergînd pe linia unor preocupări mai vechi, stabilește data constituirii Confederației după ocuparea regiunii de trupele romane. Pe baza materialului epigrafic se înfățișează organizarea politică-administrativă.

Preparatoarea Zoe Petre, în comunicarea *Pe marginea pasajului despre ludi seculares la Zosimos*, discută unele aspecte ale concepției istorice a lui Zosimos, arătînd modul cum acesta explică grava criză în care se zbătea Imperiul roman.

Asistenta Ligia Bîrzu, prezentînd comunicarea *Continuitatea populației băștinașe în Transilvania la sfîrșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea pe baza săpăturilor de la Bratei* arată că singura posibilitate de interpretare a materialelor este aceea că la Bratei s-a aflat o populație băștinașe numeroasă, cu o relativă bunăstare, care a evoluat deosebit de cultura Sîntana, pe o linie independentă, în direcția culturii Morești.

Prof. Dumitru Tudor a relevat unele aspecte inedite ale activității lui Alexandru Odobescu în ceea ce privește ținerea unor cursuri de arheologie (ale căror manuscrise se găsesc la Biblioteca Academiei) și crearea unei școli arheologice românești, în comunicarea *Activitatea la catedră a lui Alexandru Odobescu*.

Preparator Gh. Zbuchea a făcut o analiză critică a contribuției lui Oreste Tafrali la dezvoltarea bizantinisticii, scoțînd în relief atît meritele lucrărilor sale, cît și limitele izvorîte din concepția sa idealistă. Aceste probleme au constituit obiectul comunicării *Oreste Tafrali — un reprezentant de seamă al bizantinisticii românești*.

Vii discuții a stîrnit lucrarea prof. Emil Vîrtosu: *Bogdania, alt nume dat Moldovei*. Teza autorului că denumirea Bogdania este în legătură cu *Bourul*, caracteristic Moldovei și desemnat de turci prin cuvîntul Bug, de unde Bogdania — țara taurilor — a fost combătută de participanții la discuție, arătîndu-se că denumirea țării vine de la numele lui Bogdan I.

www.dacoromanica.ro

B. În cadrul Secției de istorie modernă și contemporană a fost prezentat un număr de 9 comunicări tratînd subiecte din istoria patriei sau universală.

Conf. D. Almaș în comunicarea *Ideile lui Saint-Just privitoare la problemele economice în timpul dictaturii iacobine* a prezentat unele aspecte puțin studiate ale problemelor economice în cadrul revoluției franceze.

Comunicarea conf. C. Velichi: *Problema influențelor românești în renașterea bulgară* a tratat unele aspecte ale activității emigrației bulgare în București.

Aderarea României la Tripla Alianță în anul 1883 este comunicarea lectorului Gh. Cazan, în care s-a ocupat de una din problemele ignorate în mod voit de istoriografia burgheză.

Conf. Ion Gheorghiu a prezentat comunicarea: *Cu privire la programul agrar al socialiștilor din România, elaborat în a doua jumătate a anului 1907.*

Lector Silvia Ioanid, prezentînd lucrarea *Cîțiva foști studenți ai Universității din București, militanți socialiști în perioada 1905—1914*, aduce o contribuție la cunoașterea activității unor intelectuali socialiști ca Șerbănescu, Petrescu (Dobrogeanul), Ionescu ș.a.

Ecoul Comunei din Paris în presa muncitorească și ilegală a P.C.R. (1902—1939) a fost obiectul comunicării lectorului D. Rosenzweig, în care autorul arată legătura dintre mișcarea muncitorească din România și unul din evenimentele de seamă din istoria proletariatului mondial.

Au mai fost prezentate comunicări de lector N. Ciachir privind rolul diviziei de voluntari români „Tudor Vladimirescu" în luptele de pe frontul antihitlerist și șef-cabinet V. Asproiu despre poziția României în conflictul austro-sîrb (iunie — iulie 1914).

C. În a treia secție comunicările prezentate au reflectat preocuparea majorității cadrelor didactice din facultatea de istorie în ceea ce privește strîngerea materialului și elaborarea istoricului Universității din București.

S-au prezentat comunicările: *Înființarea și organizarea școlii de aplicație pe lîngă facultatea de științe din București* de lector I. Șendrulescu; *Figuri de profesori ai Universității din București între 1884—1894* de șef-cabinet A. Boiangiu; *Studenții și problema națională între 1885—1894* de șef-cabinet Florentina Preda; *Aspecte din activitatea cu caracter democratic a studenților Universității din București în perioada 1878—1884*, de preparator M. Totu; *Legile de organizare a învățămîntului superior în perioada 1895—1900* de asistentă Liuba Iancovici; *Date asupra modificării legii învățămîntului superior în perioada 1900—1917* de conf. Al. Vianu și lector S. Ioanid; *Aspecte ale aplicării reformei învățămîntului superior în Universitatea din București* de preparator Elena Năstase; *Îmbunătățirea condițiilor materiale de viață și de studiu ale studenților Universității din București după reforma învățămîntului din august 1948* de conf. V. Hurmuz, preparator Gheorghe Gica și preparator Ion Scurtu; *Aspecte din organizarea și desfășurarea practicii în producție în Universitatea București după reforma învățămîntului din 1948* de preparator N. Isar; *Activitatea cercurilor științifice studențești din Universitatea București (1951—1961)* de lector Viorel Sîrbu.

În cuvîntul de închidere al sesiunii rostit de decanul facultății de istorie, prof. Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei R.P.R., s-a subliniat interesul stîrnit de comunicările prezentate în cadrul acestei sesiuni, varietatea tematicii, larga participare la discuții. Una din concluziile care reiese din desfășurarea sesiunii din acest an este aceea că majoritatea comunicărilor au fost prezentate de cadre tinere, lucrările fiind bine întocmite, larg documentate, la un nivel ideologic corespunzător. Decanul facultății a relevat că urmarea firească a sarcinilor speciale din ultimii ani a făcut ca lucrările privind istoricul Universității să fie în majoritate.

www.dacoromanica.ro

Au fost semnalate şi unele lipsuri organizatorice ce s-au făcut simţite. Astfel, la sesiune nu au putut participa unele cadre didactice cu bogată activitate ştiinţifică, iar programarea sesiunii în perioada examenelor a fost necorespunzătoare. S-a apreciat că deşi nivelul comunicărilor prezentate anul acesta marchează o creştere, totuşi activitatea ştiinţifică nu s-a ridicat la nivelul posibilităţilor de care dispun cadrele didactice din facultate, impunîndu-se pe viitor ridicarea la un nivel mai înalt a muncii de cercetare ştiinţifică, pentru a contribui mai eficient la rezolvarea problemelor complexe pe care le ridică dezvoltarea culturii noastre socialiste.

C. Buşe şi Gh. Zbuchea

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ
(Iaşi, 28 mai—3 iunie 1963)

Între 28 mai—3 iunie 1963 s-au desfăşurat la Iaşi lucrările primei sesiuni de arheologie medievală organizată de Institutul de Arheologie al Academiei R.P.R. La sesiune au participat, alături de arheologii medievişti din Bucureşti, Iaşi şi Cluj, cercetători de la Institutele de istorie, etnografie, istoria artei, precum şi specialişti din R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacia, R. D. Germană, R. P. Polonă şi R. P. Ungară.

După cuvîntul de deschidere, rostit de acad. Emil Condurachi, directorul Institutului de Arheologie al Academiei R.P.R., au fost prezentate următoarele comunicări: prof. Gh. Ştefan, membru corespondent al Academiei R.P.R., *Principalele rezultate ale cercetărilor privind epoca feudală pe teritoriul R.P.R.*; prof. V. Vătăşianu, membru corespondent al Academiei R.P.R., *Cercetări arheologice recente în Transilvania privind epoca feudală*; M. D. Matei, *Stadiul cercetării problemei originii oraşelor medievale în arheologia romînească*; N. Constantinescu, *Cercetarea arheologică a satului medieval pe teritoriul R.P.R. — Realizări şi perspective*; Al. Andronic, *Cercetări arheologice privind curţile domneşti şi cetăţile în spaţiul extracarpatic al R. P. Romîne*; Gh. Cantacuzino, *Contribuţii la cunoaşterea satului feudal din Ţara Romînească, în lumina săpăturilor de la Cernica (Bucureşti)*; P. Panait, *Contribuţii la cunoaşterea satului în secolul al XV-lea, pe teritoriul de azi al oraşului Bucureşti*; V. Neamţu, *Contribuţii la cunoaşterea plugului pe teritoriul Moldovei, în epoca feudală*; P. Stahl şi P. Petrescu, *Contribuţii la cunoaşterea vechilor construcţii rurale romîneşti*; Al. Andronic, *Contribuţia cercetărilor arheologice recente la istoria oraşului Iaşi în evul mediu*; Şt. Olteanu, *Contribuţia arheologiei la cunoaşterea genezei şi a caracterului economiei oraşului feudal în Ţara Romînească*; R. Popa, *Elemente urbane în aşezarea de la Păcuiul lui Soare, în sec. XIII—XIV;* Dan Teodoru, *Elemente vechi ruseşti pe teritoriul Moldovei în sec. X—XIII*; Eugenia Neamţu, *Tezaurul din sec. al XVII-lea de la Cucuteni-Leţcani (Iaşi)*; V. Vătăşianu şi M. D. Matei, *Suceava, centru cultural al Moldovei medievale*; Elena Busuioc, *Ceramica orăşenească din Moldova la sfîrşitul sec. al XIV-lea*; Mara Nicorescu, *Cuptoare de ars ceramică din sec. XIV—XV de la Suceava*; Corina Nicolescu, *Raporturile ceramicii smălţuite din Moldova cu ceramica din nord-estul Mării Negre*; Gh. Arion, *Contribuţii la cunoaşterea ceramicii feudale din Cluj*; arh. Ioana Grigorescu şi arh. N. Diaconu, *Elemente noi de arhitectură apărute cu ocazia restaurărilor de la Dragomirna, Sucevita, Tazlău şi Voroneţ*; L. Chiţescu, *Contribuţia săpăturilor arheologice de la Roman la cunoaşterea fortificaţiilor feudale din Moldova*; I. Barnea, *Consideraţii privind decorul animalier în Dobrogea în sec. X—XIV*; M. Rusu, *Cetatea feudală timpurie de la Moigrad*; Al. Vasilescu, *Drumurile tătăreşti în lumina noilor descoperiri arheologice din regiunea Suceava.*

www.dacoromanica.ro

În discuții au fost abordate o serie de probleme de bază ale arheologiei medievale, printre care problema orașului și a satului medieval, a curților domnești și a cetăților etc.

Participanții la sesiune au vizitat timp de mai multe zile monumentele istorice din nordul Moldovei, printre care cele din Iași și Suceava.

MUZEE DE ISTORIE ÎN REGIUNEA PLOIEȘTI

Regiunea Ploiești reprezintă astăzi unul din cele mai concludente exemple ale dezvoltării muzeografiei românești în anii puterii populare. Numărul mare al instituțiilor muzeale, varietatea problemelor reflectate în expozițiile permanente și temporare, dotarea în special a muzeelor de istorie și artă cu piese importante, constituie dovezi elocvente ale unei activități susținute. Dacă înainte de 23 August 1944 existau numai 3 unități muzeale : Muzeul Prahovei din Ploiești, al cărui patrimoniu era alcătuit aproape în exclusivitate din obiecte de artă veche religioasă [1], Pinacoteca adăpostită în localul Băii Municipale din Ploiești și Muzeul din Târgoviște, deschis la 31 ianuarie 1944, în cei 19 ani care au urmat istoricului act de la 23 August 1944 s-au constituit în regiunea Ploiești, 17 muzee și case memoriale, dintre care 3 de grad republican, 3 de subordonare regională, 5 raionale și altele.

Tematica muzeelor de istorie urmărește redarea evoluției societății omenești de pe teritoriul regiunii din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre (muzeele din Ploiești, Târgoviște, Buzău), ori evocarea unor aspecte din lupta plină de sacrificiu a comuniștilor împotriva regimului burghezo-moșieresc (Muzeul Doftana). Dat fiind că Muzeul Doftana a fost prezentat în coloanele revistei „Studii" [2] și că Muzeul raional Buzău se află în reorganizare, obiectul materialului de față îl alcătuiește prezentarea instituțiilor muzeale din orașele Ploiești și Târgoviște.

Muzeul regional de istorie Ploiești a fost inaugurat la 10 ianuarie 1955 într-una din cele mai vechi case din localitate. Deoarece suprafața clădirii de bază a devenit insuficientă față de bogata tematică a muzeului, s-a recurs la împărțirea expoziției, partea ce reflectă istoria regiunii pînă la 1859 fiind organizată la sediul instituției, iar problemele luptei clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste [3], precum și ilustrarea construcției socialismului în regiunea Ploiești au alcătuit două expoziții de sine stătătoare amenajate în Palatul Culturii din Ploiești.

Pe baza cercetărilor arheologice efectuate mai ales în anii puterii populare cele două muzee prezintă în primele lor încăperi dovezi referitoare la existența omului pe teritoriul patriei noastre încă din epoca pietrei. În muzeul din Ploiești sînt expuse unelte din silex de la Lapoșu, datate în paleoliticul superior, precum și pietre din aceeași epocă din estul și vestul Europei. Un lot important de obiecte din piatră, os și lut ilustrează rezultatele săpăturilor întreprinse în așezările neolitice de la Manga, Brebu, Băiești — Aldeni ș.a. În Muzeul din Târgoviște se remarcă piesele ceramice gumelnițene de la Ionești — Geangoești, precum și cele din epoca bronzului descoperite la Nucet și Băbeni. Prezența populației geto-dace pe teritoriul de astăzi al regiunii este ilustrată în muzeul din Ploiești prin obiectele descoperite la cetatea Tinosul, monedele de la Măneciu-Ungureni și Adînca, mulaje după uneltele din fier, vase din lut etc. O bogată colecție de materiale găsite la Târgșor, în castrele de la Mălăiești, Drajna de Sus, precum și în Dobrogea vădesc influențe romane și bizantine pe teritoriul patriei noastre. Săpă-

[1] M. Sevastos, *Monografia orașului Ploiești*, Buc., 1937, p. 815.
[2] „Studii", nr. 2, XIV (1961), p. 479—484.
[3] Prezentarea acestei expoziții s-a făcut în „Studii", nr. 1, XVI (1963), p. 198—201.

www.dacoromanica.ro

turile arheologice efectuate în ultimii ani, în special la Tîrgșor, au permis ilustrarea în muzeul regional a perioadei feudalismului timpuriu.

Evoluția societății omenești în epoca feudală este redată în cele două muzee printr-o suită bogată de obiecte și unelte din fier, armament, piese de îmbrăcăminte și unelte casnice. La muzeul din Tîrgoviște sînt expuse și documente, stampe,citate din însemnările călătorilor străini, referitoare la primele atestări documentare ale orașului, la rolul curții domnești și la evenimentele politice care s-au desfășurat aici. Interesantă este la același muzeu prezentarea pe categorii a unor obiecte realizate de diferiți meșteșugari ca : fierari, pietrari, olari etc. în epoca feudală. În timp ce în muzeul regional problema luptei de clasă este surprinsă abia din anul 1821, la muzeul din Tîrgoviște se încearcă tratarea acestei teme în secolele XVII—XVIII, prin expunerea unor documente referitoare la nesupunerea țăranilor din Săcueni, precum și la fuga ruminilor din satele Rușl, Sîrbi, Drăgănești, în urma înăspririi exploatării lor de către boieri. Un loc de seamă a fost rezervat în cele două muzee problemelor legate de cultură. La Ploiești sînt prezentate cîteva incunabule, manuscrise din sec. al XVI-lea, tipărituri din secolele XVII—XVIII, iar la Tîrgoviște cărți scoase de sub tiparul tipografiei locale.

Dezvoltarea economică a țărilor romîne în sec. al XIX-lea, și cu precădere a teritoriului cuprins în actuala reg. Ploiești, ocupă un loc important în cuprinsul expozițiilor celor două muzee. Prin grafice, desene și fotografii este ilustrat ritmul viu, progresiv, al dezvoltării industriei regiunii, în special al celei extractive, din care se detașează cea a petrolului, în primul rînd, și a sării. De la prima rafinărie de mare capacitate a lui Theodor Mehedinteanu din 1856, a cărei izbutită și interesantă machetă este expusă în muzeul de la Ploiești, și pînă la exploatările de la Glodeni (1880) sau rafinăria lui Cîmpeanu (1904), pe care le vedem în imaginile prezente la muzeul din Tîrgoviște, industria petroliferă a cunoscut un ritm continuu de creștere, intensificat treptat, ca urmare a exploatării crescînde a proletariatului și a pătrunderii capitalului străin. Materiale similare redau dezvoltarea, în regiunea Ploiești, a micii producții meșteșugărești, a manufacturilor și a industriei de fabrică, paralel cu dezvoltarea agriculturii.

Evenimentele social-politice din sec. al XIX-lea sînt evocate prin diferite documente, stampe, lucrări plastice și un variat material fotografic. Alături de interesante exponate originale cu caracter istoric și educativ, cum sînt edițiile din 1832 și 1847 ale Regulamentului Organic al Țării Romînești, șerparul lui Avram Iancu, obiectele personale ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza, aflate în expoziția muzeului regional, mărturisirile lui Pîrvu Meșinescu referitoare la supliciile lui Tudor Vladimirescu, de la Tîrgoviște, pentru a nu aminti decît numai cîteva din cele aflate în ambele muzee, se află numeroase alte mărturii care atestă participarea elementel r locale la fiecare din aceste încleștări social-politice sau militare. Astfel, la muzeul de istorie din Ploiești sînt expuse numeroase documente privitoare la aportul locuitorilor din regiune la revoluția din 1848, printre care se remarcă scrisoarea ploieștenilor adresată guvernului provizoriu cu prilejul proclamării Constituției, cuvîntul deputației din Vălenii de Munte. Sînt expuse de asemenea portretele unor conducători locali ai revoluției de la 1848, printre care C. T. Grigorescu, secretarul comitetului revoluționar din județul Prahova, Vasile Caloianu, comisar de propagandă în județul Buzău și alții.

Unirea Țării Romînești cu Moldova și marile acțiuni populare care au premers și au determinat înfăptuirea acestui act important din istoria poporului romîn, sînt localizate în expozițiile muzeelor amintite prin listele deputaților din județele Prahova, Buzău și Rm. Sărat, membrii ai Divanurilor ad-hoc, tabele electorale cu satele din județul Dîmbovița, întocmite în vederea alegerilor pentru aceleași Divanuri, fotografii după lucrări plastice amintind de lupta maselor pentru realizarea și consolidarea Unirii etc.

Muzeul de istorie din orașul Ploiești se încheie de fapt cu lupta pentru înfăptuirea Unirii și consolidarea ei (evenimentele ulterioare fiind înfățișate în expoziția ce tratează lupta clasei

www.dacoromanica.ro

muncitoare împotriva exploatării capitaliste). Ilustrarea succintă, prin imagini fotografice, a vieții și a operelor create de doi oameni de seamă ce au locuit în regiunea Ploiești, B. P. Hașdeu și Nicolae Grigorescu, nu se încadrează organic în tematica muzeului.

Muzeul de istorie din Tîrgoviște continuă cu prezentarea evenimentelor istorice din sec. al XIX-lea și le urmărește în dinamica desfășurării lor pînă astăzi. Accentuarea exploatării capitaliste și creșterea luptei proletariatului sînt reliefate prin portretele conducătorilor cercurilor socialiste, statutele cercului „Studiile sociale", fotocopii din presa muncitorească etc. Reținem de asemenea atenția documentele plășii Dealu, din care apare limpede că lipsa de pămînt și învoielile deosebit de apăsătoare pentru țărani au fost cauzele principale care au dus la ridicarea satelor din județul Dîmbovița atît în 1888 cît și în 1907.

Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Romînia și avîntul luptei clasei muncitoare după încheierea primului război mondial sînt oglindite prin fotocopii și numere originale ale ziarelor „Lupta", „Omul liber", „Komunist", grafice cu grevele din anii 1918—1920 ș.a. Este ilustrată apoi organizarea și conducerea de către P.C.R. a luptei maselor populare din țara noastră împotriva exploatării burghezo-moșierești, a fascizării țării și a antrenării Romîniei în criminalul război antisovietic.

O atenție desebită se acordă în muzeul din Tîrgoviște luptei P.C.R. pentru pregătirea și organizarea insurecției armate victorioase din august 1944. Ultimele săli ale muzeului sînt dedicate prezentării luptei clasei muncitoare din țara noastră, sub conducerea partidului, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democrate și construirea socialismului, evidențiindu-se în același timp succesele oamenilor muncii din raionul Tîrgoviște în domeniul industriei, agriculturii, pe tărîm social-cultural și creșterii buneistări a oamenilor muncii.

★

Folosind o gamă variată de exponate, Secția Construcția Socialismului de pe lîngă Muzeul din Ploiești redă realizările oamenilor muncii din regiune în anii puterii populare, în domeniul industriei, agriculturii, cooperației de consum, precum și teme din sectorul culturii, ocrotirii sociale și culturii fizice.

Prima parte este consacrată dezvoltării industriei regiunii, în special a celei extractive și prelucrătoare a petrolului. Alături de un interesant grafic, ce arată ponderea principalelor ramuri ale industriei din regiunea Ploiești în cuprinsul economiei țării, întîlnim fotografii ale noilor instalații ce aparțin Blocului de ulei Ploiești, Schelei Moreni, Rafinăriei 7 Brazi, Schelei Boldești, ca și o suită de obiecte care ilustrează evoluția iluminatului de la lampa cu petrol la instalațiile fluorescente de azi, produse ale fabricii „Steaua Electrică" din Fieni, sau istoricul metodelor de extracție a sării la salina de la Slănic. Procesul colectivizării agriculturii, ca și rezultatele obținute de cele 334 gospodării agricole colective pe drumul belșugului deschis țărănimii muncitoare prin dezvoltarea agriculturii socialiste, sînt redate prin numeroase desene, grafice, fotografii, ca și prin mostre originale ale diferitelor produse agro-zootehnice. Ultima parte a expoziției este consacrată realizărilor social-culturale. Din numeroasele exponate existente rezultă creșterea impetuoasă a numărului de cămine culturale, biblioteci publice, muzee, case memoriale, ca și sporirea an de an a numărului elevilor și școlilor de cultură generală, tehnice și profesionale,

Expoziția subliniază că istoricele transformări ce au loc în regiunea Ploiești se datoresc clasei muncitoare, conduse de partid. Panoul cu imagini de la lucrările Congreselor II și III

www.dacoromanica.ro

ale P.M.R., numere ale presei de partid centrale și locale, pliante și foto-montaje înfățișează munca entuziastă a oamenilor muncii din regiunea Ploiești, alături de întreaga clasă muncitoare din țara noastră, pentru desăvîrșirea construirii socialismului în R.P.R.

★

Organizarea muzeelor prezentate, activitatea lor științifică și cultural-educativă constituie un important succes în opera de valorificare a tradițiilor istorice a maselor populare din regiunea Ploiești.

Muzeologia, ca și toate celelalte științe, cunoaște în condițiile revoluției culturale din patria noastră o continuă dezvoltare. Acest fapt impune lucrătorilor din muzee o permanentă grijă pentru reflectarea în cadrul expozițiilor a celor mai noi concluzii ale științei și ale experienței muzeistice. Din acest punct de vedere muzeului regional de istorie Ploiești și muzeului de istorie din Tîrgoviște trebuie să li se aducă unele îmbunătățiri.

Prezentarea procesului istoric pe care îl reflectă se face în muzeele de acest gen, îndeobște, pe o bază tematică marcîndu-se principalele momente din istoria patriei și acordîndu-se precădere elementului local, care este redat în cronologia desfășurării lui. În lumina acestui principiu, expozițiile analizate mai au unele lacune, mai evidente în prima parte a muzeului din Ploiești. Astfel, unele probleme ale istoriei locale ca: aspectele luptei de clasă mai ales în epoca feudală și în prima etapă a dezvoltării capitalismului, formarea orașului Ploiești sau a altor așezări urbane din cuprinsul regiunii, dezvoltarea edilitară în epoca modernă, valorificarea unor materiale rezultate din ultimele cercetări arheologice efectuate de Muzeul regional, aspecte din tradițiile luptei antimonarhice ș.a. sînt fugitiv redate sau lipsesc din expoziții. Dar ceea ce comportă o tratare mai amplă în muzeele de istorie din regiunea Ploiești este problema luptei de clasă în epoca feudală. În stadiul actual al dezvoltării științei istorice sînt cunoscute numeroase documente referitoare la răscoala antifeudală izbucnită la Tîrgoviște în 1654, la încercările domniei de deposedare a ploieștenilor de moșia orășenească în sec. al XVIII-lea și la riposta hotărîtă a acestora [1], precum și la violentele ridicări ale tîrgoviștenilor din sec. al XIX-lea [2], nefolosite în suficientă măsură în aceste unități muzeale. Interesante aspecte ale luptei de clasă au avut loc pe teritoriul actual al regiunii Ploiești în prima parte a celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea, ca frămîntările grănicerilor și dorobanților din vara anului 1859, tulburările de la Ploiești și Tîrgoviște din anul 1860, mișcarea țărănească condusă de Mircea Mălăieru, care a cuprins și numeroase sate ploieștene [3], toate acestea impunîndu-se a fi reflectate în cuprinsul expozițiilor. Concomitent cu această îmbunătățire tematică ar fi de dorit ca unele exponate să fie așezate la locul cuvenit, evitîndu-se unele dispuneri necronologice, cum sînt de exemplu exponatele scitice dispuse în urma dovezilor materiale din epoca tîrzie geto-dacică, gravura în aramă „Türkische Treue", redînd uciderea lui Bimbașa Sava în 1821 de către turci încheind panoul revoluției de la 1848 din Țara Românească etc., toate acestea întîlnite la muzeul din Ploiești.

O revizuire a tuturor textelor generale este mai mult decît necesară, multe dintre acestea conținînd date și interpretări ce nu sînt în concordanță cu ultimele rezultate ale cercetării istorice. De asemenea ar fi de dorit ca și în muzeele regiunii Ploiești fiecare piesă expusă să aibă eticheta sa pe cît se poate mai completă. În felul acesta s-ar putea renunța la unele texte care abundă în cîteva săli ale Muzeului regional (22 texte numai în sala Unirii țărilor române).

---

[1] C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea*, „Studii", nr. 6, XIII (1960).

[2] R. Gioglovanu, *Două procese pentru așezarea moșiei orașului Tîrgoviște în sec. al XIX-lea*, în *Studii și articole de istorie*, vol. II, 1957.

[3] D. Berindei, *Frămîntări orășenești din noiembrie 1860 în Țara Românească. Tulburările de la Craiova și Ploiești*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, 1956.

www.dacoromanica.ro

Avînd în vedere că este greu ca un muzeu să poată oglindi în linii mari întreaga diversitate a procesului istoric, trebuie totuși ca strădunița pentru continua lui îmbunătățire și îmbogățire să constituie una din preocupările de bază ale colectivului. Acest proces poate avea loc atît prin introducerea unor exponate noi, rod al căutărilor neobosite, care caracterizează de altfel pe muzeografii ploieșteni, cît și prin eliminarea acelor materiale mai puțin semnificative sau depășite. Din acest punct de vedere unele exponate ca : listele de boieri din 1857 prezentate în muzeul din Tîrgoviște, tabloul alegoric privind sărbătorirea Centenarului Unirii, reprezentarea mistică a actului Unirii printr-un goblin, presupus de epocă, de la muzeul din Ploiești etc. sînt obiecte ce nu-și justifică prezența. În schimb pot fi introduse în afara materialelor referitoare la lupta de clasă, la care s-au făcut unele referiri, și alte piese ca : stampa privind Tîrgoviștea în sec. al XVIII-lea din albumul lui I. Peeters [1], material ilustrativ referitor la războaiele ruso-turce din sec. XVIII-XIX [2], vederi panoramice ale orașelor Ploiești și Tîrgoviște [3], aspecte din timpul războiului pentru independență [4], unele imagini ale construirii liniilor ferate Titu-Tîrgoviște și Pitești-Ploiești [5] ș.a.

Credem că trebuie studiată posibilitatea organizării Muzeului regional de istorie Ploiești într-o expoziție unică, soluție corespunzătoare redării într-un singur tot a istoriei acestui teritoriu din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Cu toate acestea muzeele de istorie din Regiunea Ploiești, cu expozițiile lor permanente, prin bogata lor activitate, reprezintă importante centre de educare a oamenilor muncii în spiritul dragostei față de istoria patriei noastre.

P. I. Panait și *C. Căzănișteanu*

DISERTAȚII

În ziua de 23 noiembrie 1962, în fața Consiliului științific al Școlii Superioare de Partid „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.M.R., a avut loc susținerea publică a disertației aspirantului *Vasile Arimia* intitulată : *Lupta Partidului Comunist din Romînia împotriva dictaturii regale, pentru apărarea independenței naționale a Romîniei (1938—1940)*. Lucrarea cuprinde două capitole : Cap. I — Situația internațională și situația internă a Romîniei în perioada 1938 — 1940 ; Cap. II — Lupta Partidului Comunist din Romînia pentru mobilizarea maselor muncitoare împotriva dictaturii regale.

Referenți științifici oficiali au fost : prof. univ. Valerian Popovici de la Universitatea „Al. I. Cuza" — Iași ; Titu Georgescu, candidat în științe istorice, secretar științific al Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. ; Florea Dragne, candidat în științe istorice, șef de sector la Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Consiliul științific al Școlii Superioare de Partid „Ștefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.M.R. a hotărît să acorde aspirantului *Vasile Arimia* titlul științific de candidat în științe istorice.

★

[1] I. Băncilă, *Stampe privitoare la istoria romînilor*, Buc., p. 22.
[2] *Ibidem*, p. 42, 43, 45, 58 ș.a.
[3] Biblioteca Acad. R.P.R., Vederi, CXIX 14.
[4] I. Băncilă, *op. cit.*, p. 92, 93 și I. Focșăneanu, N. Ciachir, *Acțiuni militare ruso-romîno-bulgare din războiul din 1877—1878*, Ed. M.F.A., Buc., 1957, p. 75 ; vezi și Expoziția Muzeului militar central.
[5] Acad. R.P.R., Stampe, Album, V 537.

www.dacoromanica.ro

În ziua de 24 mai 1963, în faţa Consiliului ştiinţific al Facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti a avut loc susţinerea publică a disertaţiei aspirantului *Ştefan Olteanu* intitulată: *Meşteşugurile din Moldova şi Ţara Romînească* (sec. *X—XVII*). Lucrarea cuprinde patru capitole: Cap. I — Meşteşugurile din Moldova şi Ţara Romînească în epoca feudalismului timpuriu (sec. X—XIV); Cap. II—Meşteşugurile în Moldova şi Ţara Romînească în epoca feudalismului dezvoltat (sec. XIV—XVII); Cap. III—Relaţiile social-economice din cadrul producţiei meşteşugăreşti; Cap. IV—Formele de organizare profesională a meşteşugarilor.

Referenţi ştiinţifici oficiali au fost: prof. univ. Ştefan Pascu, membru corespondent al Academiei R.P.R., de la Facultatea de istorie-filologie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj; prof. univ. I. Ionaşcu de la Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti; Şt. Ştefănescu, candidat în ştiinţe istorice, secretar ştiinţific al Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

Consiliul ştiinţific al Facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti a hotărît să acorde aspirantului *Ştefan Olteanu* titlul ştiinţific de candidat în ştiinţe istorice.

CRONICĂ

Între 12—17 iunie a.c. ne-a vizitat ţara St. Fischer—Galatz, profesor de istoria ţărilor din sud-estul Europei la universitatea din Detroit. Cu acest prilej d-sa a vizitat Institutul de istorie al Academiei R.P.R., Biblioteca Academiei R.P.R., precum şi diverse muzee din Capitală şi din ţară.

★

În zilele de 13 şi 14 iunie s-au desfăşurat la Galaţi lucrările sesiunii metodico-ştiinţifice interregionale organizată de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. La sesiune au participat cadre didactice, cercetători din Bucureşti, Bacău, Constanţa, Iaşi, Oradea, Suceava şi din alte oraşe ale ţării. A fost prezentat un referat cu privire la predarea istoriei în învăţămîntul de cultură generală, precum şi comunicări ştiinţifice ale unor filiale participante.

★

În oraşul Abrud, în ziua de 23 iunie a.c., a avut loc solemnitatea dezvelirii bustului lui Horea, unul din iniţiatorii şi conducătorii răscoalei ţărăneşti din anul 1784. La solemnitate au participat reprezentanţi ai organelor locale de partid şi de stat, ai unor organizaţii obşteşti, oameni de ştiinţă şi cultură din oraşul Cluj şi oameni ai muncii din Abrud. Filiala din Cluj a Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R. a organizat în aceeaşi zi la Abrud o sesiune de comunicări închinată răscoalei ţăranilor din anul 1784.

★

În ziua de 5 iulie a.c. a avut loc în aula Academiei R. P. Romîne o şedinţă festivă consacrată comemorării lui Bogdan Petriceicu Haşdeu, cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la naşterea sa.

La şedinţa festivă au participat academicieni, membri corespondenţi ai Academiei R.P.R., scriitori, cercetători ştiinţifici şi alţi oameni de ştiinţă şi cultură.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. Iorgu Iordan, vicepreşedinte al Academiei R.P.R.

www.dacoromanica.ro

Au fost apoi prezentate comunicările : „B. P. Hașdeu și studiul limbii române" de acad. Al. Rosetti, „B. P. Hașdeu și lingvistica indoeuropeană" de acad. Al. Graur, „B. P. Hașdeu — scriitorul" de Al. Dima, membru corespondent al Academiei R.P.R., și „Activitatea istoriografică a lui B. P. Hașdeu" de V. Maciu, membru corespondent al Academiei R.P.R. Vorbitorii au relevat personalitatea multilaterală a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, punînd în lumină tot ceea ce este valoros în opera sa și care constituie un bun permanent al culturii românești.

★

La invitația Prezidiului Academiei R. P. Române a sosit în capitală o delegație cubaneză condusă de dr. Antonio Nunez Jimenez, președintele Comisiei de organizare a Academiei de Științe din Cuba. În ziua de 11 iulie a.c. delegația cubaneză a fost primită la Prezidiul Academiei R. P. Române de academicienii Ștefan Milcu, vicepreședinte al Academiei, și Dumitru Dumitrescu, secretar prim al Academiei, precum și de alți membri ai Prezidiului Academiei R. P. Române.

În ziua de 12 iulie a.c. Julio Le Riverend, directorul Institutului de istorie și al Arhivelor istorice din Havana, membru al delegației cubaneze, a vizitat Institutul de istorie al Academiei R.P.R., unde a avut un schimb de experiență cu membrii din conducerea Institutului.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

* * * *Studii și materiale de istorie contemporană*

vol. II, Edit. Academiei R.P.R., București, 1962, 503 p.

Studiile, notele și comunicările cuprinse în acest volum — publicat sub redacția sectorului de istorie contemporană al Institutului de istorie al Academiei Republicii Populare Române — însumînd rezultatele muncii unui însemnat număr de cercetători, reprezintă o prețioasă contribuție la cunoașterea situației precum și la lupta maselor muncitoare în frunte cu proletariatul condus de Partidul Comunist Român, într-o perioadă importantă din istoria patriei noastre.

Ținuta științifică a lucrărilor cuprinse în volum, bogatul material documentar utilizat (în bună parte date și informații inedite), orientarea spre aprofundare și generalizare a concluziilor rezultate din studierea fenomenelor social-politice analizate, reprezintă merite deosebite ale autorilor și redacției. Aceasta demonstrează totodată posibilitățile crescînde în abordarea la un nivel ridicat a noi probleme, și în același timp, obligația pentru sectorul de istorie contemporană a Institutului de istorie al Academiei R.P.R. de a scurta intervalul de apariție între volumele acestei culegeri utile și interesante.

Lucrările publicate în acest volum, aducînd date inedite sau îmbogățind cu noi aspecte și concluzii probleme deja cercetate, abordează, în principal, trei perioade din istoria contemporană a României: avîntul revoluționar din anii 1917—1921, criza economică din 1929—1933, prima etapă a revoluției populare. Se oferă astfel posibilitatea lărgirii informării acelora care au în preocupare una sau alta din perioadele amintite.

În același timp însă trebuie relevat faptul deosebit de important că materialele cuprinse în acest volum reușesc să scoată în evidență — în succesiunea lor —, să analizeze o serie de aspecte fundamentale ale conducerii de către Partidul Comunist Român a luptei proletariatului și a maselor asuprite pentru zdrobirea orînduirii întemeiată pe exploatarea omului de către om și pentru făurirea puterii celor ce muncesc.

★

Materialele cuprinse în acest volum se referă la unele momente din istoria României în epoca trecerii de la capitalism la socialism, epocă deschisă omenirii de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

În studiile și comunicările din volumul recenzat se demonstrează, pe baza unui bogat material faptic, procesul prin care proletariatul din țara noastră și-a însușit ideile fundamentale marxist-leniniste cu privire la revoluție și, sub conducerea P.C.R., a luptat pentru traducerea lor în viață.

Astfel, o serie de articole din acest volum analizează pe larg momente importante din lupta pentru făurirea partidului marxist-leninist al clasei muncitoare din România și apoi din lupta proletariatului condus de

www.dacoromanica.ro

Partidul Comunist Romîn pentru cucerirea puterii politice. Se reuşeşte să se scoată în evidenţă — pe baza experienţei de luptă a maselor asuprite din ţara noastră — justeţea ideii marxist-leniniste potrivit căreia răsturnarea orînduirii capitaliste şi instaurarea dictaturii proletariatului nu sînt posibile fără conducerea maselor de oameni ai muncii de către clasa muncitoare în frunte cu partidul ei marxist-leninist. Pe această linie este analizată în primul rînd acţiunea pentru făurirea partidului conducător al clasei muncitoare în focul luptelor revoluţionare din anii 1917—1921.

Procesului de radicalizare a maselor muncitoare care a caracterizat perioada de avînt revoluţionar îi sînt consacrate două studii semnate de M. Kertész, Gr. Chiriţă[1] şi E. Cîmponeriu[2]. Folosind date noi, cu caracter local, autorii acestor studii expun o serie de acţiuni revoluţionare desfăşurate în Valea Jiului şi la Reşiţa în anii 1917—1921. Sînt relevate două probleme deosebit de importante. Prima se referă la participarea activă a proletariatului din aceste două centre industriale la puternicele mişcări revoluţionare din octombrie-noiembrie 1918, scoţîndu-se în evidenţă că luptele minerilor din Valea Jiului şi ale metalurgiştilor reşiţeni au constituit „o parte integrantă a valului de lupte revoluţionare duse de masele populare din Transilvania, care a pregătit în mod nemijlocit eliberarea Transilvaniei de sub jugul monarhici austro-ungare, a creat premisele desăvîrşirii unirii naţionale a Romîniei"[3].

A doua problemă se referă la creşterea stării de spirit revoluţionare a muncitorilor din aceste două centre industriale, la procesul de clarificare politică şi ideologică a acestora. Evenimentele din noiembrie 1918 au făcut ca muncitorii să-şi dea seama de urmările lipsei unui partid revoluţionar al proletariatului. De aceea, anii care au urmat pînă la făurirea P.C.R. s-au caracterizat prin slăbirea influenţei exercitate în rîndul clasei muncitoare de liderii reformişti social-democraţi, prin creşterea rolului conducător al aripei de stînga din partidul socialist.

Autorii ambelor studii n-au mai analizat însă cum s-a desfăşurat pe plan local, după greva generală din 1920, lupta de clarificare ideologică, „profunda schimbare în modul de a gîndi al clasei muncitoare"[4], fapt ce dăunează cunoaşterii problemelor esenţiale referitoare la lupta muncitorilor din Valea Jiului şi Reşiţa pentru crearea P.C.R. Autorii studiilor sus-amintite s-au străduit şi au reuşit să trateze problemele locale în ansamblul mişcării muncitoreşti din Romînia anilor 1917—1921. Considerăm însă că redacţia ar fi trebuit să includă în culegere studii care să redea frămîntările din acest timp nu numai dintr-o singură regiune a ţării.

Pregătirea şi desfăşurarea lucrărilor Congresului I al Partidului Comunist din Romînia sînt multilateral analizate în amplul studiu semnat de V. Liveanu[5]. Pornind de la situaţia mişcării muncitoreşti din Romînia în condiţiile anilor 1917—1921, autorul urmăreşte lupta care s-a dat pentru transformarea partidului socialist în partid comunist. Este înfăţişată pe larg — cu noi date şi precizări — lupta politică şi ideologică a aripei de stînga din partidul socialist, în frunte cu grupurile comuniste, pentru clarificarea ideologică şi delimitarea politică de liderii reformişti şi de cei centrişti. Un merit deosebit îl constituie demascarea temeinică a pericolului ce-l reprezenta centrismul pentru mişcarea revoluţionară. Procesul de clarificare ideologică şi politică ce a precedat Congresul I al P.C.R., lărgirea influenţei în mase a aripei revolu-

[1] *Momente din luptele minerilor din Valea Jiului în anii avîntului revoluţionar (1917—1921)*, p. 43—78.

[2] *Din luptele muncitorilor reşiţeni în anii avîntului revoluţionar (1917—1921)*, p. 83—125.

[3] *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 59.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1959—1961*, Edit. politică, Bucureşti, 1961, p. 432.

[5] *Date privind pregătirea şi desfăşurarea Congresului I al Partidului Comunist din Romînia*, p. 129—197.

www.dacoromanica.ro

ţionare de stînga din Partidul Socialist, orientarea fermă a unui număr tot mai mare de membri ai partidului socialist spre afilierea la Internaţionala Comunistă sînt pe larg înfăţişate în momente principale : conferinţele din noiembrie 1920 şi martie 1921 ale grupurilor comuniste, şedinţa Consiliului General al Partidului Socialist din 30 ianuarie — 3 februarie 1921.

O mare parte a studiului (aceasta constituind unul din meritele principale ale lucrării) este consacrată desfăşurării Congresului I al P.C.R. Prin prezentarea analitică, partinică a documentelor Congresului şi a dezbaterilor pe marginea acestora, prin sublinierea principalelor prevederi ale proiectului de program şi ale proiectului de statut, prin arătarea totodată a limitelor ideologice şi politice ale aripei revoluţionare de stînga, se creează posibilitatea cunoaşterii mai profunde a condiţiilor în care s-a dus lupta pentru crearea Partidului Comunist din Romînia. În acelaşi timp este subliniată ideea fundamentală că P.C.R. s-a născut ca un partid de tip nou marxist-leninist, ca „un conducător devotat pînă la capăt cauzei dezrobirii celor ce muncesc, hotărît să conducă la victorie lupta poporului pentru eliberarea de orice exploatare şi asuprire"[1].

Referindu-se la lupta pentru zdrobirea ideologiei reformiste, autorul a scos în evidenţă o idee deosebit de importantă menţionînd că : „rezultatul discuţiilor (la Congresul I P.C.R. — *n.n.*) a arătat totodată că lichidarea deplină a moştenirii ideologice reformiste nu era posibilă de la o zi la alta, că Partidul Comunist din Romînia trebuia să aibă deci de la începutul activităţii sale grija de a lichida influenţa vechii ideologii reformiste în rîndurile sale"[2]. Din păcate însă, autorul nu a dus mai departe această idee, care ar fi contribuit la explicarea existenţei în partid — în anii următori — a curentelor lichidatoriste, a luptei fracţioniste fără de principii din 1929—1930.

O dată cu crearea sa, Partidul Comunist din Romînia a devenit conducătorul luptei maselor populare pentru democraţie, independenţă naţională, pace şi socialism. Acestei lupte îi sînt consacrate cinci studii şi comunicări.

Într-un interesant şi documentat articol, N. Lupu[3] prezintă o serie de metode prin care întreprinderile petroliere monopoliste din Valea Prahovei au intensificat exploatarea, aruncînd greutăţile crizei economice pe umerii muncitorilor petrolişti. Ofensiva patronală şi politica antimuncitorească promovată de guvernele care s-au perindat la cîrma ţării în această perioadă au determinat acţiunile de protest ale muncitorimii petroliste care au culminat cu luptele din ianuarie-februarie 1933, organizate şi conduse de P.C.R. Dacă aspectele economice care au determinat ridicarea muncitorilor petrolişti sînt expuse pe larg pentru anii 1929—1931, creşterea nemulţumirilor muncitorilor în anul 1932, anul de vîrf al crizei economice, este amintită numai într-o frază. Comunicarea ar fi avut mult de cîştigat dacă autorul ar fi analizat pe larg lupta muncitorilor petrolişti sub conducerea organizaţiei locale de partid în cursul anului 1932, formele de organizare realizate, respingerea încercărilor patronale etc., lucruri care sînt numai amintite pe ultima pagină.

Un însemnat loc în volumul pe care îl recenzăm a fost rezervat analizei rolului conducător al proletariatului în prima etapă a revoluţiei populare în ţara noastră. Articolele dedicate acestei perioade aduc date şi aspecte noi, aprofundează conţinutul luptei pentru putere dusă de masele muncitoare conduse de Partidul Comunist Romîn. Subliniind aceasta ca un merit al volumului, considerăm că redacţia ar fi trebuit să realizeze o proporţie justă în expunerea problemelor etapei 23

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1959—1961*, Edit. politică, Bucureşti, 1961, p. 432.

[2] *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, p. 174.

[3] *Date privind exploatarea muncitorilor petrolişti din Valea Prahovei în anii crizei economice (1929—1933)*, p. 475—490.

www.dacoromanica.ro

august 1944—30 decembrie 1947. Dacă pentru perioada pînă la 6 martie 1945 au fost incluse trei articole (unele probleme repetîndu-se), perioadei atît de bogată în evenimente, care a urmat după 6 martie, i s-a rezervat un singur articol care tratează — pentru un interval scurt — numai un aspect al luptei pentru trecerea la revoluția socialistă.

Avînd în centrul atenției probleme de strategie și tactică, studiul semnat de V. A. Varga[1] reușește să scoată în evidență măiestria Partidului Comunist Romîn în analizarea marxist-leninistă a raportului de forțe existent după insurecția armată din august 1944. Pe această bază, partidul a fundamentat științific linia politică urmată de masele largi muncitoare și care a avut drept rezultat instaurarea regimului democrat-popular în țara noastă. Autorul a urmărit cu perseverență și a demonstrat cum s-a manifestat în această perioadă rolul conducător al proletariatului în revoluție. Pentru aceasta a tratat cu competență două probleme deosebit de importante. În primul rînd măsurile luate de P.C.R. în consolidarea unității proletariatului, ocupîndu-se pe larg de lucrările Congresului sindicatelor din ianuarie 1945 care a dat „un nou impuls dezvoltării unității de acțiune a clasei muncitoare și prin aceasta au contribuit la consolidarea rolului ei de hegemon în revoluția populară" [2]. În al doilea rînd s-a ocupat de măsurile luate de P.C.R. pentru asigurarea și consolidarea rolului conducător al proletariatului în revoluție. Pornind de la indicația leninistă cu privire la participarea reprezentanților proletariatului revoluționar la guvern în perioada revoluției democratice, la sprijinul pe care masele muncitoare trebuie să-l acorde unui astfel de guvern, autorul a analizat modul creator în care P.C.R. a știut să aplice aceste indicații în condițiile concrete ale țării noastre de după 23 August 1944, ocupîndu-se direct de programul de guvernare elaborat de P.C.R. și adoptat ca platformă de F.N.D.

Pe baza documentelor de partid este demascată poziția antipartinică și greutățile făcute de grupul fracționist Pauker-Luca, scoțîndu-se în evidență lupta cadrelor de bază ale partidului, în frunte cu tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, în elaborarea liniei politice corespunzătoare etapei respective. Sînt redate evenimentele de însemnătate istorică din ianuarie-februarie 1945, cînd — sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu P.C.R. — valul luptelor revoluționare a hotărît soarta bătăliei pentru putere.

Axat pe aceeași perioadă, studiul semnat de D. Turcuș[3] relevă—ca parte integrantă a luptei pentru instaurarea puterii populare — acțiunea clasei muncitoare condusă de P.C.R. pentru alungarea elementelor fasciste din viața publică a țării. Două aspecte relevate în acest studiu atrag atenția. În primul rînd faptul că în ciuda opoziției îndîrjite a elementelor reacționare din guvernele Sănătescu și Rădescu, reprezentanții forțelor democratice din guvern, sprijiniți puternic de masele populare au impus adoptarea de măsuri care aveau în vedere eliminarea din aparatul de stat și din viața politică a țării a unor elemente fasciste. În al doilea rînd însemnătatea acestor măsuri ca parte a procesului de zdrobire treptată a vechiului aparat de stat. Dacă autorul ar fi lărgit analiza acestor probleme, fără îndoială că studiul ar fi avut de cîștigat.

În articolul său M. Fătu [4] se ocupă de o problemă deosebit de importantă din perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945. Folosind date — în cea mai mare parte inedite — autorul scoate în evidență patriotismul înflăcărat al clasei muncitoare condusă de P.C.R., apărătorul intereselor vitale ale poporului.

---

[1] *Din lupta maselor conduse de P.C.R. pentru instaurarea regimului democrat-popular (ianuarie—6 martie 1945)*, p. 335—376.

[2] *Studii și materiale de istorie contemporană*, vol. II, p. 347.

[3] *Din lupta condusă de P.C.R. pentru demascarea și scoaterea elementelor fasciste din aparatul de stat, instituții și întreprinderi (23 august 1944—6 martie 1945)*, p. 299—334.

[4] *Din lupta maselor muncitoare conduse de P.C.R. împotriva sabotării de către clasele exploatatoare a producției pentru frontul antihitlerist (23 august 1944—6 martie 1945)*, p. 493—502.

www.dacoromanica.ro

Prin luptă perseverentă, muncitorii din întreprinderi au reuşit să stăvilească în bună măsură sabotajul cercurilor reacţionare în aprovizionarea frontului antihitlerist. Ar fi fost necesar ca autorul — folosind în mai mare măsură date concrete din întreprinderi — să facă o analiză mai adîncă a luptei clasei muncitoare pentru apărarea şi consolidarea independenţei naţionale a ţării.

Studiul semnat de V. Teodorescu [1], prin problema pe care o abordează, aduce o contribuţie importantă în reliefarea rolului conducător al clasei muncitoare, în frunte cu partidul ei marxist-leninist, în perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi a trecerii la revoluţia socialistă. Este analizată activitatea parlamentului ca instrument al voinţei maselor pentru înfăptuirea unor transformări revoluţionare. În mod deosebit, autoarea se ocupă de măsurile cu caracter anticapitalist luate prin intermediul parlamentului în cursul anului 1947 precum şi cele care au avut în vedere desăvîrşirea sfărîmării vechiului aparat de stat şi formării unui stat de tip nou.

Valoros prin tema tratată, care evidenţiază încă o dată modul creator în care Partidul Comunist Romîn a ştiut să aplice tezele generale marxist-leniniste, îmbogăţind practica revoluţionară cu noi concluzii, studiul suferă de unele lipsuri. Pe această linie se înscrie faptul că autoarea nu a insistat suficient nici asupra rolului conducător al P.C.R. în cadrul activităţii parlamentare, nici asupra luptei forţelor democratice pentru înfrîngerea împotrivirii reprezentanţilor burgheziei. Din această cauză se creează impresia unei activităţi line, obişnuite, fără greutăţi, impresie — neconformă cu realitatea — care ar putea diminua însemnătatea rolului parlamentului. Pe de altă parte, din studiu nu reiese cu suficientă forţă faptul că activitatea în parlament a forţelor democratice conduse de P.C.R. s-a sprijinit şi a fost sprijinită de lupta intensă, de jos, a maselor populare.

★

[1] *Aspecte ale folosirii parlamentului de către forţele democratice conduse de P.C.R. (decembrie 1946—decembrie 1947)*, p. 377—432.

O serie de studii şi comunicări au ca preocupare una din problemele fundamentale ale revoluţiei, problema luptei pentru făurirea alianţei clasei muncitoare cu masele de bază ale ţărănimii.

În studiul semnat de Fl. Dragne [2] sînt analizate unele aspecte din activitatea desfăşurată de militanţi ai aripei revoluţionare a partidului socialist pentru atragerea la luptă, alături de proletariat, a maselor muncitoare ţărăneşti. Autorul, descriind o serie de mişcări ţărăneşti, insistă asupra influenţei exercitată de mişcarea revoluţionară muncitorească asupra luptei ţărănimii pentru pămînt şi libertate. Pe linia atragerii în luptă a ţărănimii muncitoare, autorul se referă la proiectul de program agrar, elaborat de aripa revoluţionară a Partidului Socialist, primul program agrar elaborat în Romînia pe baza principiilor marxism-leninismului. În încheiere, se insistă asupra poziţiei liderilor reformişti care, prin activitatea lor, au împiedicat formarea alianţei în cursul perioadei de avînt revoluţionar din anii 1917—1921. Credem că valoarea teoretică a studiului ar fi crescut dacă autorul s-ar fi ocupat în mai mare măsură de influenţa nefastă a ideilor „neoiobăgiste" care aveau încă influenţă şi asupra militanţilor aripei revoluţionare a Partidului Socialist şi care i-a împiedicat să meargă pînă la capăt în clarificarea poziţiei în ceea ce priveşte alianţa.

Problema proiectului de program agrar este reluat şi de V. Liveanu (în studiul mai înainte amintit). Analizînd aspectele pozitive şi limitele proiectului şi a discuţiilor în jurul acestuia, autorul precizează că ele „au însemnat un progres însemnat pe calea elaborării unora din aspectele problemei ţărăneşti — legătura indisolubilă dintre problema ţărănească şi lupta pentru dictatura proletariatului..." [3]

[2] *Momente din activitatea desfăşurată la sate de militanţii aripei revoluţionare a mişcării muncitoreşti în frunte cu grupurile comuniste (1917—1921)*, p. 5—40.

[3] *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, p. 190.

www.dacoromanica.ro

Într-un interesant articol, Tr. Lungu[1] ocupîndu-se de modul de aplicare a reformei agrare pe una din marile moşii din nordul Moldovei, demonstrează convingător cum clasele exploatatoare din Romînia au înţeles primejdia ce o reprezenta pentru ele alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănime şi ca atare au recurs la ciuntita „reformă agrară" din 1921, al cărei scop politic a fost îndepărtarea ţărănimii de la lupta revoluţionară.

După 1921, clasele exploatatoare, pentru a ţine sub influenţa lor ţărănimea, au stimulat activitatea diferitelor partide burgheze care în mod demagogic se erijau în apărătoare ale intereselor ţărănimii. În volumul recenzat, A. Petric[2] se ocupă pe larg de activitatea Partidului Comunist de demascare a politicii antimuncitoreşti şi antiţărăneşti a Partidului Naţional-Ţărănesc, pînă în anul 1933.

Ocupîndu-se de activitatea desfăşurată direct la sate de P.C.R. în anii crizei economice, Al. Gh. Savu[3] aduce o preţioasă contribuţie la cunoaşterea luptei clasei muncitoare din ţara noastră pentru atragerea ţărănimii muncitoare. Analizînd situaţia ţărănimii în anii crizei economice, autorul se opreşte îndeosebi asupra dezvoltării mişcării ţărăneşti în anii 1929—1931, asupra organizaţiilor legale folosite de P.C.R. pentru conducerea ţărănimii muncitoare, în special B.M.-Ţ. Autorul demonstrează cum o dată cu creşterea în amploare a crizei economice, lupta maselor ţărăneşti capătă un mare avînt, ţărănimea refuză în masă plata impozitelor şi a datoriilor, au loc ciocniri cu organele represive burghezo-moşiereşti. Autorul subliniază pe bună dreptate că, cu toate acestea, uzînd de represiuni sîngeroase, de unele concesiuni neînsemnate, clasele exploatatoare au reuşit să împiedice realizarea revendicărilor esenţiale ale ţărănimii muncitoare.

În ultima parte, autorul se ocupă de măsurile luate de partid în problema ţărănească, după Congresul al V-lea, arătînd că succesele obţinute în această perioadă au constituit premise favorabile pentru făurirea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare după victoria insurecţiei armate.

Considerăm că autorul ar fi trebuit să se ocupe mai pe larg de activitatea concretă a organizaţiilor locale ale P.C.R. în transpunerea în viaţă a hotărîrilor Congresului al V-lea şi cu acest prilej să explice şi cauzele care au determinat caracterul spontan al mişcărilor ţărăneşti. De asemenea, ar fi prezentat un mare interes analiza acţiunilor ţărăneşti în cursul anului 1932, cînd, în unele locuri, au îmbrăcat forme deosebite (greve ale muncitorilor agricoli, lupte cu jandarmii, acţiuni ale femeilor etc.). Aceasta ar fi permis o mai adîncă înţelegere a influenţei revoluţionare exercitată de lupta muncitorilor asupra maselor ţărăneşti.

O parte a studiului lui V. A. Varga a fost rezervată înfăptuirii reformei agrare în 1945, în condiţiile căreia s-a încheiat alianţa între clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare, alianţă pentru făurirea căreia Partidul Comunist Romîn a luptat cu perseverenţă de la constituirea sa.

Urmărind politica P.C.R. în problema ţărănească în preajma instaurării dictaturii proletariatului, V. Teodorescu se ocupă cu legile votate de parlament în anul 1947, legi care au contribuit la consolidarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, la mobilizarea şi mai activă a maselor ţărăneşti în lupta pentru creşterea producţiei agricole în vederea refacerii şi dezvoltării economiei naţionale.

★

Unele din articolele publicate în volumul al II-lea de *Studii şi materiale de istorie contemporană* scot în evidenţă poziţia profund

[1] *Reforma agrară din 1921 pe unul din marile latifundii din nordul Moldovei*, p. 463—473.

[2] *Demascarea în unele materiale ale Partidului Comunist din Romînia a politicii antiţărăneşti duse de Partidul Naţional-Ţărănesc* p. 201—236.

[3] *Despre activitatea P.C.R. la sate şi dezvoltarea luptei maselor ţărăneşti în anii 1929—1933*, p. 239—295.

www.dacoromanica.ro

internaţionalistă a proletariatului din Romînia. Pot fi amintite astfel participarea revoluţionarilor romîni din Rusia la apărarea puterii sovietice, prezentată în articolul semnat de R. Deutsch[1]; greva politică generală din ianuarie 1918 prin care muncitorii din Valea Jiului[2] şi cei din Reşiţa[3] şi-au manifestat solidaritatea cu tînărul stat sovietic etc., aspecte care atestă că mişcarea muncitorească din Romînia, parte integrantă a mişcării muncitoreşti revoluţionare internaţionale, şi-a adus contribuţia, a sprijinit prin toate mijloacele lupta muncitorilor din alte ţări.

Cu apariţia celui de-al doilea volum de *Studii şi materiale de istorie contemporană* literatura istorică s-a îmbogăţit cu noi date şi concluzii privitoare la situaţia social-politică şi lupta maselor muncitoare din Romînia, conduse de Partidul Comunist Romîn pînă la instaurarea dictaturii proletariatului. Cu atît mai mult se face simţită lipsa din volum a unor studii în care să fie abordate interesantele teme aparţinînd revoluţiei socialiste în ţara noastră, teme care se cer a fi cercetate. Fără îndoială că cel de-al III-lea volum va înlătura această lipsă.

V. G. Ionescu

* * * *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821 (Izvoare narative)*

vol. V, Edit. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1962, 626 p. Redactor responsabil acad. A. Oţetea

Ultimul volum al colecţiei de documente referitoare la Răscoala din 1821 (publicată în cadrul culegerii generale de *Documente privind istoria Romîniei*) cuprinde — aşa cum se anunţă şi în introducerea volumului I — surse narative, urmînd ca rapoartele consulare ruse să facă obiectul altor publicaţii.

Volumul V, pe care ne propunem să-l prezentăm, conţine zece piese narative selecţionate — memorii sau povestiri ale contemporanilor — de o importanţă deosebită, menite să întregească informaţia documentară a celorlalte patru volume.

Prin relatarea vie, colorată a faptelor trăite sau auzite, izvoarele narative înlesnesc cercetătorului posibilitatea de a surprinde realitatea, de a reconstitui evenimentele în desfăşurarea şi conexiunea lor. Prin reacţia autorilor faţă de evenimentele narate se pot explica rădăcinile de clasă ale diferitelor acţiuni. Ţinîndu-se seama, însă, de limitele de clasă de pe poziţiile căreia au fost prezentate faptele şi de deformările pe care le-a suferit trecutul relatat prin prisma prezentului (unele fiind scrise după o perioadă de timp apreciabilă de la data evenimentelor respective), valoarea gnoseologică a acestor naraţiuni este pusă sub rezerva coroborării lor cu ştirile furnizate de alte categorii de izvoare.

Memoriile contemporanilor răscoalei din 1821 — unii participanţi ei înşişi la evenimentele relatate (Dumitrache Protopopescu, Iordache Otetelişanu, fraţii Macedonschi), alţii, ocupînd diferite suljbe, au fost în posesia unor acte oficiale sau au venit în contact cu participanţii de la care s-au informat (de ex. Ioan Dîrzeanu şi I. P. Liprandi) — sînt primele expuneri ale întregului mers al răscoalei din 1821, o serie din ele avînd meritul deosebit de a reda documente în parte dispărute astăzi.

Materialele narative cuprinse în acest volum includ o serie de informaţii cu privire

[1] *Din activitatea şi lupta revoluţionarilor romîni din Rusia pentru apărarea puterii sovietice (1917—1920)*, p. 434—460.

[2] *Studii şi materiale de istorie contemporană*, vol. II, p. 53

[3] *Ibidem*, p. 91.

www.dacoromanica.ro

la cele mai diverse aspecte ale problemei ca, de pildă, cauzele, originea și caracterul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu, desfășurarea evenimentelor și urmările lor, raportul dintre această răscoală și mișcarea eteristă în Principatele Romîne precum și bogate știri despre mișcarea eteristă însăși etc.

În introducere, colectivul de redacție face aprecieri asupra importanței diverselor materiale publicate în volum, dă informații arheografice legate de acestea și unele note biografice despre autorii lor.

Unul dintre cele mai însemnate materiale incluse în volumul V este cronica lui Ioan Dîrzeanu *Revoluțiunea de la 1821*, editată după manuscrisul original al autorului. Reeditarea[1] acestei cronici s-a făcut necesară datorită numeroaselor greșeli pe care le conține textul altor ediții și care denaturau sensul unor idei ale autorului[2].

I. Dîrzeanu, fost mare medelnicer, în anul 1821, este însărcinat de divan să țină corespondența în legătură cu răscoala lui Tudor Vladimirescu. Lucrul acesta i-a dat posibilitatea să cunoască nemijlocit un mare număr de acte oficiale pe care le folosește — unele le redă în întregime — în cronica sa. Relatarea mai multor fapte al căror martor ocular a fost autorul, mărește valoarea documentară a acestei lucrări, deși a fost scrisă în spiritul ploconirii față de boierime.

Foarte interesant este de urmărit în prima parte a cronicii începuturile și amploarea pe care o ia cu mare iuțeală răscoala pornită de Tudor Vladimirescu. În legătură cu aceasta autorul redă, foarte reușit, atmosfera de panică ce a cuprins pe boieri pe măsură ce acțiunile lor repetate de a stăvili răscoala, care lua proporții de masă, dădeau greș.

Neînțelegînd tactica lui Tudor care, pentru a cîștiga timp, trimite o serie de arzuri la Poartă sau la diferite pașale de la Dunăre pentru a-i asigura pe turci că răscoala este îndreptată numai împotriva abuzurilor și samavolniciilor domnilor fanarioți și a boierilor uniți cu ei, I. Dîrzeanu nu sesizează caracterul antiotoman al mișcării. Mai mult, autorul cronicii consemnează unele știri care prezintă deformat relațiile lui Tudor cu turcii (de ex. că Tudor s-ar fi înțeles cu turcii să atace împreună pe Al. Ipsilanti și să-l izgonească din țară — p. 76—77). De asemenea, cronicarul reține din actele oficiale o serie de calomnii la adresa lui Tudor Vladimirescu, caracterizat drept „tîlhar", iar acțiunea sa de ridicare a maselor populare pentru eliberarea lor națională și socială ca „tîlhărească și netrebnică" (p. 36—37, 41). Plasîndu-se pe pozițiile oficialității, I. Dîrzeanu consideră că Tudor și-a meritat sfîrșitul tragic, apreciind: „Astfel sînt sfîrșiturile celor ce arădică apostasii împotriva stăpînirii, invitînd și răzvrătind norodul dintru liniștita petrecere" (p. 87).

I. Dîrzeanu consemnează apoi o serie de știri în legătură cu mișcarea eteristă condusă de Al. Ipsilanti, de pe o poziție șovină antigrecească (explicată în parte datorită abuzurilor și vexațiunilor comise de o serie de inși din rîndurile oștirii eteriste — p. 70—71 —, fapt ce a făcut ca țelurile acestei mișcări naționale grecești să rămînă neînțelese pentru masele largi ale populației din Principate).

Cronicarul merge cu relatarea evenimentelor pînă la războiul ruso-turc din 1828—1829, în legătură cu care face unele aprecieri neîntemeiate la adresa armatei ruse. Din versurile adăugate la sfîrșit „pentru urmarea muscăleților oștiri ce au războit pînă acum, 1829, ianuarie 30" editorii au stabilit că cronica a fost scrisă înainte de anul 1829.

Un interes remarcabil îl prezintă lucrările lui I. P. Liprandi aflate în Arhiva istorică centrală de stat din Leningrad, cu privire la mișcarea revoluționară din anul 1821 în Principatele Romîne, care se publică pentru prima dată, în acest volum.

[1] Cronica a fost publicată pentru prima dată la 1868 în gazeta *Trompeta Carpaților*, apoi la 1921 de N. Iorga, în *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, după textul din prima publicație.

[2] Vezi deosebirile din textul primelor publicații față de original semnalate în introducere de colectivul de redacție al volumului de care nu ocupăm (p. 11).

www.dacoromanica.ro

Lt. colonelul rus I. P. Liprandi, în calitate de şef al serviciului de informaţii şi contrainformaţii al diviziei a 16-a de infanterie, cu sediul la Chişinău în 1821, a avut posibilitatea să urmărească îndeaproape evenimentele acelui an din Ţara Românească şi Moldova, să se informeze de la martori oculari sau participanţi la răscoală, ajungînd şi în posesia unor acte. Mai mult, anii 1827—1832 I. P. Liprandi i-a petrecut în Principate cu diverse însărcinări militare, cu care ocazie îşi completează informaţiile pentru studiile *Răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 şi începutul acţiunii eteriştilor în Principatele dunărene sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti, precum şi sfîrşitul lamentabil al ambelor acestor mişcări în acelaşi an* şi *Căpitanul Iordache Olimipiotul. Acţiunea eteriştilor în Principate în anul 1821*; ambele sînt publicate în acest volum atît în limba rusă cît şi în traducere românească.

În prima lucrare citată, autorul încearcă să prezinte un tablou complet al celor două mişcări, pornind de la analiza cauzelor şi a ţelurilor fiecăreia şi sfîrşind cu descrierea urmărilor lor nefaste. I. P. Liprandi socoteşte însă că răscoala ar fi fost o manevră politică a boierilor — gruparea antifanariotă — care sperau să capete astfel posibilitatea de a prezenta Porţii o serie de revendicări proprii înfăţişînd drept cauze ale răscoalei abuzurile regimului fanariot şi cerînd în consecinţă abolirea lui. Autorul recunoaşte totuşi că răscoala a avut o mare amploare, că evenimentele au depăşit intenţiile iniţiatorilor ei. Deşi prezintă „starea nenorocită a locuitorilor", îndeosebi a celor din Oltenia, „jefuiţi de ispravnici şi de tot felul de funcţionari", autorul nu vede rădăcinile de clasă ale nemulţumirilor acestora, care, după cum arată el însuşi, s-au ridicat în masă la primul semnal. El atribuie răscoalei exclusiv un caracter antifanariot, îndreptată împotriva abuzurilor aparatului de stat. Lăsîndu-se furat de aparenţe — de faptul că Tudor Vladimirescu în proclamaţiile sale nu adoptă o atitudine potrivnică turcilor — şi necunoscînd măsurile concrete luate de Tudor de la început în vederea unei rezistenţe împotriva eventualei invazii turceşti, nici I. P. Liprandi nu sesizează caracterul antiotoman al mişcării.

În general, I. P. Liprandi prezintă răscoala din Ţara Românească cu multă simpatie, apreciază calităţile deosebite ale conducătorului acesteia, Tudor Vladimirescu, subliniate deseori în comparaţie cu nepriceperea şi lipsa de răspundere de care consideră că a dat dovadă Al. Ipsilanti.

Mergînd cu expunerea evenimentelor pînă după 1830, I. P. Liprandi aduce laude domnitorului Grigore Ghica pentru priceperea cu care a „restabilit ordinea" şi a achitat datoriile ţării. Îl prezintă pe Grigore Ghica alături de popor, dar nu arată că acest domnitor a dus o înverşunată acţiune de dezarmare a participanţilor la mişcare şi de reprimare a celor care s-au răsculat. Trecînd sub tăcere luptele acute de clasă şi agravarea exploatării de după 1821, I. P. Liprandi reduce totul la conflictele lui Grigore Ghica cu o serie de boieri.

O bună parte din lucrare este consacrată mişcării eteriste. Autorul arată că datorită nepregătirii acesteia şi lipsei de organizare care a domnit tot timpul în tabăra eteristă, mişcarea a degenerat în acţiuni de jaf şi silnicii. Pe nedrept însă, caracterizează pe greci drept un popor animat de înclinări spre nelegiuiri, jafuri, şiretenie etc., prezentînd în culori negre întreaga lor mişcare. I. P. Liprandi arată eronat că toate încercările eteriştilor de a colabora cu Tudor Vladimirescu au fost fără rezultat, datorită faptului că aceste două mişcări n-ar fi avut nimic comun, scopurile lor fiind cu totul contrarii.

Deosebit de impresionant este descris tabloul jalnic al înfrîngerii celor două răscoale şi al represiunii eteriştilor de către turci care, ocupînd Ţara Românească şi Moldova, cu o cruzime de nedescris s-au dedat la jafuri, incendieri şi ucideri în masă.

Despre acţiunile eteriştilor în Principate, insistînd îndeosebi asupra caracterizării căpitanului Iordache Olimpiotul, I. P. Liprandi revine în cel de-al doilea studiu al său publicat în vol. V al colecţiei amintite. Iordache Olimpiotul este considerat de autor stîlpul Eteriei

www.dacoromanica.ro

în Principate și lui îi atribuie — exagerat — atît începerea prematură a mișcării eteriste cît și întreaga nepregătire a acesteia. Cu o ură vădită îl caracterizează drept șiret și perfid, călăuzit numai de setea de avere, sperjur care a înșelat pe toți, intrigant etc.

Volumul mai cuprinde notele aceluiași autor referitoare la o serie de personaje ale mișcării eteriste, în care sînt consemnate date biografice — unele lipsite de importanță — și sînt făcute unele caracterizări. Avem astfel o serie de știri despre *Lizgara, Mihail Suțu, Gheorghe Cîrjaliu, prințul Alexandru Ipsilanti, G. M. Cantacuzino, Ciuciuc Ahmed* și *Constantin Herescu*.

Din Arhiva istorică centrală de stat din Leningrad se mai publică declarațiile fraților Dimitrie și Pavel Macedonschi, refugiați în Basarabia, care au avut un rol însemnat în răscoala condusă de Tudor Vladimirescu (Dimitrie Macedonschi a fost unul din căpitanii de nădejde și omul cel mai apropiat al acestuia). Aceste declarații sînt scrise pe un ton de dezvinovățire, autorii căutînd să-și justifice trădarea față de Tudor. În același timp ei se prezintă ca buni patrioți care și-au ajutat și iubit țara.

Interesant este capitolul pe care cei doi autori îl consacră cauzelor răscoalei, puse pe seama exploatării bisericești și abuzurilor fiscale. Probabil aceste declarații i-au servit și lui I. P. Liprandi la întocmirea studiilor mai sus amintite, din care a preluat versiunea lui D. Macedonschi cu privire la unele sume de bani care ar fi fost însușite de Tudor Vladimirescu, învinuire prin care D. Macedonschi încerca să se dezvinovățească.

Evenimentele din anul 1821 au prilejuit apariția, în primii ani de după răscoală, a numeroase pamflete politice în proză sau versuri, care s-au bucurat de o largă circulație în acea vreme. Majoritatea lor sînt îndreptate împotriva fanarioților, considerați drept singurii vinovați de cele întîmplate la 1821. Unele fac referiri la situația Principatelor Române înainte de răscoală, criticînd proasta cîrmuire fanariotă, aparatul administrativ abuziv și justiția coruptă. Din rîndurile lor reiese și jalnica stare a celor de jos, fapt ce explică — indirect — participarea lor în masă la răscoală. În volum sînt publicate trei pamflete inedite care ilustrează genul pamfletelor politice ce au circulat în perioada posterioară răscoalei.

Pamfletul *Obștească tînguire* — scris în proză și versuri — este îndreptat împotriva domnului fanariot Caragea „lup mîncător de norod", care după ce a „supt toată averea din țară împreună și cu slugile multor nevinovați" a fugit peste graniță — nestingherit de nimeni. Autorul îndeamnă pe boierii pămînteni să se unească pentru a cere Porții înnoiri și să scape țara de fanarioți.

Autorul pamfletului *Tînguirea Moldovei* atribuie de asemenea situația grea în care a ajuns țara domnilor fanarioți și boierilor greci ce i-au însoțit. Condamnă și pe boierii pămînteni care, urmînd exemplul celor greci, i-au întrecut în răutăți. Ironia lui mușcătoare este îndreptată însă împotriva eteriștilor, bucurîndu-se de nereușita acțiunii lor.

Al treilea pamflet, *Voroavă asupra Moldaviei* se deosebește de celelalte prin faptul că este îndreptat împotriva boierimii pămînteane, îndeosebi filoturce. Sînt condamnate obiceiurile, sistemul de învățămînt și educație etc., precum și mecanismul administrației de stat, conceput numai în vederea jafului și spolierii maselor.

În volumul de care ne ocupăm sînt reeditate, apoi, *Amintirile lui Dumitrache Protopopescu din Severin despre răscoala din 1821* și *Amintirile lui Iordache Otetelișanu despre atacul pandurilor asupra boierilor la București în 1821*, publicate și de C. D. Aricescu în *Acte justificative la istoria revoluției române de la 1821*. Editorii s-au oprit asupra acestora deoarece cuprind amănunte care completează și precizează într-o măsură mai mare decît alte memorii informațiile din documente și sursele narative cunoscute. Faptele expuse de Dumitrache Protopopescu, participant activ la răscoală, sînt în cea mai mare parte confirmate de documentele interne. I. Otetelișanu relatează episodul referitor la atacul ostașilor lui Tudor împotriva casei lui în care se afla

www.dacoromanica.ro

adăpostit un grup de boieri. Autorul folosește un ton de ură, afirmînd și lucruri neîntemeiate la adresa răsculaților și chiar a lui Tudor Vladimirescu.

★

Sursele narative publicate în volumul V întregesc tabloul mișcării de la 1821. Atare știri, precizînd și completînd informațiile documentare din alte categorii de izvoare, contribuie la elucidarea unor probleme, controversate în vechea istoriografie română, legate de originea și caracterul răscoalei.

Întreaga colecție de documente referitoare la *Răscoala din 1821*, editată după metode riguros științifice, asigură cercetătorilor o bază documentară unitară, înlesnindu-le munca de întocmire a unor noi monografii, de pe pozițiile materialismului istoric, consacrate răscoalei populare condusă de Tudor Vladimirescu.

Ioana Constantinescu

Критика буржуазных концепций истории России. Эпоха феодализма. Сборник статей. (Под редакцией В. Т. ПАШУТО, Л. В. ЧЕРЕПНИНА, М. М. ШТРАНГЕ),

Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1962, 430 p.

P.C.U.S. a subliniat întotdeauna că coexistența pașnică a statelor cu orînduiri sociale diferite nu a însemnat niciodată și nu va însemna nici în viitor coexistența celor două ideologii diametral opuse, a ideologiei socialiste și a celei capitaliste: în domeniul ideologiei s-a dus și se va duce o neîmpăcată luptă de clasă. În condițiile în care burghezia imperialistă își intensifică eforturile în toate domeniile ideologiei, inclusiv al istoriografiei, în fața oamenilor de știință ai frontului ideologic din țările socialiste stă sarcina unei ofensive generale împotriva ideologiei burgheze.

În cursul ultimilor ani, istoricii sovietici au efectuat o muncă importantă în domeniul criticii istoriografiei reacționare. Această muncă s-a desfășurat, în linii mari, în două direcții: 1) demascarea bazei filozofice subiectiv-idealiste a istoriografiei burgheze actuale; 2) demascarea falsificării istoriei de către burghezie cu aplicare la probleme istorice concrete.

Pînă acum s-a acordat, însă, foarte puțină atenție relevării și caracterizării metodologiei, cu ajutorul căreia burghezia falsifică procesul dezvoltării istorice.

Una din lucrările menite să umple această lacună este culegerea de articole, publicată în anul 1962 de către Institutul de istorie al Academiei de științe din U.R.S.S., intitulată *Критика буржуазных концепций истории России. Эпоха феодализма.*

În culegerea pe care o prezentăm sînt analizate de către istoricii sovietici lucrările mai importante privind problemele feudalismului din Rusia, publicate în S.U.A., R.F.G., Anglia, Franța, Turcia, Iran și în alte țări. Autorii acordă o atenție deosebită demascării istoriografiei burgheze reacționare care subordonează știința intereselor burgheziei imperialiste. Cercetările istorice se transformă în instrument de propagandă politică, ale cărei sarcini determină în întregime alegerea tematicii, tratarea faptelor și concluziile.

www.dacoromanica.ro

Istoriografia burgheză, ca şi celelalte ştiinţe sociale, trece printr-o adîncă criză, care atinge bazele metodologice ale istoriei: problemele legilor obiective ale dezvoltării societăţii, ale unităţii fenomenelor cu caracter de lege, ale procesului istoric mondial şi al caracterului său progresiv. Negînd faptul că istoria omenirii este istoria succesiunii diferitelor formaţiuni social-economice, istoricii burghezi reacţionari nu acordă de fel sau acordă o atenţie cu totul insuficientă studierii problemelor sociale şi economice. Chiar dacă la unii dintre ei, în special după război, se constată o atenţie sporită faţă de problemele sociale şi economice, se trece sub tăcere lupta de clasă — forţa motrice a istoriei.

În majoritatea lucrărilor burgheze se acordă în general un rol minim istoriei economice şi sociale, iar istoria politică se studiază ruptă de condiţiile sociale şi economice. Tendinţa ce rezultă din înţelegerea greşită a rolului personalităţii în istorie face pe istoricii burghezi să acorde atenţia principală istoriei statelor, şi nu istoriei popoarelor, activităţii regilor, conducătorilor de oşti şi altor personalităţi istorice, în dauna expunerii activităţii maselor populare.

Pe baza analizei numeroaselor lucrări ale istoricilor burghezi, apărute mai ales după război, în lucrarea prezentată istoricii sovietici arată cum sînt tratate de către istoriografia burgheză problemele fundamentale ale dezvoltării sociale şi politice din Rusia în perioada feudală, şi anume: istoria iobăgiei, oraşului, statului, gîndirii sociale, a politicii externe, ca şi unele probleme de istorie a popoarelor din Caucaz şi Siberia.

În articolul bogat în conţinut al lui G. A. Nekrasov, *Tendinţele principale ale ştiinţei engleze contemporane privind studiul istoriei U.R.S.S. din perioada feudală*, autorul analizează noua ediţie a lucrării *The New Cambridge Modern History*, Londra, 1957–1958 — operă de orientare liberală şi conservatoare burgheză — şi cartea istoricului progresist M. Dobb: *Studies in the Development of Capitalism*, Londra, New-York, 1946, Londra, 1947, scrisă de pe poziţii marxiste.

Lucrarea *The New Cambridge Modern History* constituie rezultatul muncii unui numeros colectiv de autori care reprezintă ştiinţa istorică burgheză oficială şi de aceea îi este inerentă, ca şi întregii istoriografii burgheze, criza ce atinge bazele metodologice ale istoriei. Autorii acestei lucrări, reprezentanţi ai concepţiei idealiste despre lume, consideră că forţa motrice a procesului istoric o constituie „personalităţile de seamă" şi, în legătură cu aceasta, dau periodizarea istoriei diferitelor ţări după domnii. În pofida manifestării unui interes mai viu pentru problemele sociale şi economice, în noua ediţie a acestei lucrări atenţia principală se acordă ca şi înainte: 1) istoriei politice, politicii externe, diplomaţiei şi relaţiilor internaţionale, războaielor şi 2) problemelor de ideologie şi cultură, rolului bisericii în dezvoltarea statului. Contradicţiile de clasă, de obicei, nu sînt dezvăluite, iar luptei de clasă nu i se acordă atenţie.

Toate aceste trăsături sînt caracteristice, după cum arată autorul, şi tratării istoriei Rusiei. În afară de aceasta, se exagerează rolul factorului geografic în destinele istorice ale Rusiei, influenţa „cîmpiei ruse" şi a „stepelor ruse" asupra modului de viaţă, asupra activităţii economice şi asupra istoriei poporului rus.

Noua lucrare engleză propagă cu privire la istoria Rusiei două idei politice fundamentale: 1) ideea caracterului „excepţional" al dezvoltării istorice a Rusiei, diferit de dezvoltarea „Occidentului" cu scopul izolării istoriei Rusiei nu numai de istoria ţărilor Europei occidentale, ci şi de istoria altor ţări ale Europei răsăritene — regatul Polono-Lituanian, Ungaria, Cehia; 2) ideea „agresiunii de totdeauna" a Rusiei.

Ignorînd esenţa de clasă a politicii externe a Rusiei ţariste, autorii lucrării *The New Cambridge Modern History* caracterizează politica externă rusă ca „expansionistă". Prin aceasta autorii parcă au uitat de actele de agresiune ale „Occidentului" faţă de Rusia (cavalerii teutoni, feudalii suedezi, Napoleon etc.). G. A. Nekrasov arată că în perioada feudalis-

www.dacoromanica.ro

mului, nu numai Rusia țaristă, ci și țările „Occidentului" (Anglia, Franța, Germania, Suedia etc.) au dus o politică externă de clasă.

În articolul său *Problema iobăgirii țăranilor din Rusia în lumina istoriografiei burgheze*, cunoscutul specialist sovietic în istoria feudalismului din Rusia, L. V. Cerepnin, analizează lucrările diferiților istorici burghezi: V. B. Eliașevici, G. Vernadsky, A. Eck, J. Blum și R. Boutruche.

Majoritatea autorilor burghezi neagă în genere existența feudalismului în Rusia, deoarece prin feudalism ei nu înțeleg sistemul relațiilor de producție, un anumit mod de producție, ci sistemul unor anumite relații politice, în primul rînd dintre proprietari funciari de diferite ranguri, dintre suzerani și slugile lor.

Luînd ca model feudalismul „clasic" din Europa occidentală, creînd un tip „standard" de feudalism romano-german, ei încearcă să-l aplice în mod formal la realitatea din Rusia, nesesizînd interdependența și condiționarea reciprocă dintre economic și politic, nedistingînd principalul de secundar, fundamentalul de derivat.

Incapacitatea și lipsa de dorință de a discerne prin prisma dogmelor juridice caracterul real al relațiilor sociale constituie — după părerea autorului — viciul principal al istoriografiei burgheze. El arată, prin numeroase exemple, că pe istoricii burghezi îi interesează forma, și nu caracterul real al fenomenelor istorice. Una din dogmele istoriografiei burgheze care împiedică înțelegerea justă a realității istorice este dreptul țăranilor — recunoscut de documentele din secolele XIV—XV — de a pleca de la stăpînii lor. Dar, după cum arată L. V. Cerepnin, în primul rînd acest drept a suferit, în perioada pe care o examinăm, o serie întreagă de restricții și, în al doilea rînd, se pune problema ce putere avea acesta, dacă de el nu era legat dreptul țăranilor la proprietate funciară (p. 79—80). După plecarea de la un proprietar funciar, țăranul era nevoit să ia în folosință un lot la alt proprietar funciar, trecînd în dependența acestuia. În felul acesta se schimba stăpînul, dar nu se schimba situația fundamentală a țăranilor: dependența feudală nu înceta (p. 59).

Istoriografia burgheză se preocupă pînă astăzi de rezolvarea problemei: de cine sau de ce era legat țăranul rus — de persoana proprietarului funciar, de moșia acestuia, de un anumit lot din această moșie, de obligațiile față de stat etc. V. B. Eliașevici consideră că legarea țăranilor avea un caracter funciar, A. Eck socotește că țăranul nu era legat de pămînt, nici de persoana proprietarului funciar, ci de obligațiile pe care statul le impusese populației rurale.

L. V. Cerepnin arată că în condițiile acelei formații sociale, cînd clasa dominantă a monopolizat mijlocul principal de producție — pămîntul, țăranul, lipsit de pămînt și lucrînd pe un lot de pămînt străin, era o anexă a acestuia; el era în același timp și nu putea să nu fie într-o oarecare măsură dependent personal de proprietarul funciar. În sfîrșit, o parte din munca țăranului sau din produsul său în formă de cislă se vărsa în folosul statului. Important — scrie L. V. Cerepnin — nu este să cauți obiectul legării țăranului, ci să studiezi formele de dependență funciară și personală a țăranilor în diferitele țări și în diferite etape de dezvoltare ale societății feudale în țara respectivă (p. 83). Criticînd teoria lui V. B. Eliașevici și a lui A. Eck, conform căreia statul a avut un rol determinant în apariția iobăgiei în Rusia, L. V. Cerepnin arată că prin aceasta cei doi autori proclamă statul drept creator al relațiilor sociale, atribuind, în afară de aceasta, activității puterii statale un caracter deasupra claselor. L. V. Cerepnin arată că funcția principală a statului feudal a constat în apărarea drepturilor și privilegiilor feudale ale proprietarilor funciari, formate deja pe baza relațiilor de producție existente. În afară de aceasta, statul unește clasa dominantă într-o ierarhie specifică de proprietari funciari, de titluri și ranguri diferite (p. 85).

Teoria feudalismului ca sistem creat de stat nu este nouă. Ea repune în circulație noțiuni foarte învechite despre stat ca forță eficientă principală a procesului istoric și acordă, în același timp, un loc secundar

www.dacoromanica.ro

factorilor sociali și economici în dezvoltarea societății.

Elucidării istoriei orașului rus în știința burgheză actuală îi sînt consacrate articolele lui A. L. Horoșkevici (pentru secolele XI—XVI) și I. R. Klokman (pentru sec. al XVIII-lea). Istoricii sovietici subliniază, în primul rînd, atenția insuficientă pe care istoriografia burgheză o acordă acestei teme, în timp ce studierea orașului rus în sec. XI—XVIII constituie premisa necesară a justei înțelegeri a întregii istorii sociale, economice și politice a feudalismului în Rusia.

Istoria orașelor din Rusia este utilizată de către autorii burghezi numai pentru a demonstra „anomaliile" istoriei ruse. Pornind de la faptul că, în Rusia, feudalismul nu a existat niciodată în forma lui „clasică", ei caută să găsească în economia Rusiei astfel de particularități specifice care o apropie mai mult de țările Orientului. De aci și părerea răspîndită cu privire la lipsa sau dezvoltarea extrem de slabă a orașelor din Rusia în secolele XI—XVI și la extrema înapoiere a orașelor ruse în sec. al XVIII-lea.

Istoricii sovietici arată că tocmai ruperea istoriei orașului rus de sistemul general al relațiilor feudale de producție duce la exagerarea de către autorii burghezi a înapoierii acestuia. În secolele XVI—XVII orașele din Rusia erau încă feudale, în timp ce într-o serie de țări din Europa occidentală în acel moment apăreau relațiile capitaliste, al căror centru era orașul. În acest fapt trebuie căutate cauzele deosebirilor.

În esență, așa după cum subliniază ambii autori, istoriografia burgheză nu a depășit, în această problemă, nivelul istoriografiei ruse pre-revoluționare. Realizările istoriografiei sovietice în această problemă au rămas total neutilizate.

Articolele lui G. N. Nekrasov, M. M. Știanghe, V. P. Șușarin, V. T. Pașuto, L. V. Danilova critică istoriografia burgheză în problema formării statului rus și istoriei lui.

În primul rînd, istoricii sovietici combat concepția răspîndită în știința burgheză, potrivit căreia statul este considerat ca un organ ce stă deasupra societății și oglindește interesele tuturor păturilor sociale. Această tratare duce, în mod inevitabil, la ideea despre stat ca despre o forță în sine, care nu are legătură organică cu orînduirea social-economică, ca și la teoria cuceririlor și a influențelor străine în explicarea genezei și a evoluției statului.

Unii autori burghezi (ca A. Mousset, G. Welter și alții), după cum arată în articolul său V. P. Șușarin, neagă în genere existența vechiului stat rus în secolele IX—XII. Această teză le servește la dovedirea „incapacității" slavilor de a-și crea în mod independent organizarea statală.

În istoriografia burgheză e foarte răspîndită teoria, împrumutată de la V. D. Kliucevski, privitoare la rolul comerțului exterior ca forță hotărîtoare care a determinat formarea și existența însăși a vechiului stat rus. Istoricii burghezi caută să înfățișeze acest negoț ca un comerț de tranzit, fără legătură cu producția locală. De această teorie e strîns legată „teoria normanistă" cu privire la formarea vechiului stat rus. Conform acestei teorii, slavii se aflau în stare de sălbăticie, pînă la venirea varegilor, în sec. al IX-lea, care au întemeiat pentru slavi un stat și au devenit în el pătura dominantă. La această teorie se adaugă teoria importanței primordiale a drumului de la varegi la greci pentru dezvoltarea vechiului stat rus. Aceste teorii s-au oglindit și în publicații, ca: *Histoire générale des civilisations* publiée sous la direction de Maurice Crouzet... în 7 volume, Paris, PUF, 1953—1957, și în *Histoire des relations internationales*, publiée sous la direction de Pierre Renouvin ..., în 8 volume, Hachette, 1953—1958 (aceste publicații sînt analizate în articolul lui M. M. Știanghe *Istoria U.R.S.S. din perioada feudală în recentele publicații franceze în mai multe volume*).

Dar — așa după cum demonstrează istoricii sovietici — în primul rînd comerțul nu poate fi considerat ca factor de sine stătător, deoarece el însuși este o consecință a dezvoltării forțelor de producție; în al doilea rînd — după cum atestă datele factice — slavii de răsărit aveau în perioada examinată un nivel

www.dacoromanica.ro

al producției suficient de ridicat care asigura dezvoltarea independentă a comerțului; în al treilea rînd, izvoarele scrise ne informează că drumul de la varegi la greci nu avea caracter de tranzit. E mai just să fie considerat ca două drumuri care legau Vechea Rusie cu vecinii ei de la nord și sud.

Știința istorică sovietică consideră formarea statului ca un proces îndelungat și complex, apărut ca urmare a schimbărilor sociale și economice ce aveau loc în societatea primitivă. Vechiul stat rus nu a putut fi creat de varegi; el a fost consecința unui îndelungat drum istoric parcurs de slavii răsăriteni.

Teoria privind comerțul ca factor creator al statului atrage după sine, în chip inevitabil, și o altă eroare a istoriografiei burgheze: definirea Rusiei kievene ca stat comercial. De fapt, a recunoaște feudalismul în Rusia înseamnă pentru istoricii burghezi a recunoaște că varegii au fost cultivatori de pămînt. Varegii însă nu au putut aduce în Rusia relații feudale, deoarece acestea s-au format în Scandinavia ceva mai tîrziu decît la slavii răsăriteni.

Caracterizarea tratării burgheze a politicii externe a Rusiei în sec. al XVI-lea este cuprinsă în articolul semnat de S. A. Feighina, care analizează de fapt literatura vest-germană în problemele politicii ruseşti cu privire la Țările Baltice. Ideile principale ale literaturii vest-germane postbelice în această problemă sînt: teza despre rolul de Kulturträger al stăpînirii germane în țările baltice; tendința revanșarzilor de a demonstra „drepturile" istorice ale Germaniei asupra teritoriilor altor popoare cotropite de ea în trecut. În același timp, politica externă a Rusiei e prezentată de istoricii vest-germani ruptă de politica internă și de condițiile sociale și economice.

În problemele ideologiei diferitelor state, a statului rus inclusiv, istoriografiei burgheze îi este inerent un viciu comun — tratarea ideologiei ruptă de condițiile care au generat-o. Una din metodele falsificării istoriei o constituie teoria despre „culturi" sau „civilizații". Ea a fost schițată de O. Spengler și dezvoltată în continuare de către istoricul reacționar A. Toynbee. Esența acestei teorii se reduce, pe scurt, la următoarele: în istoria mondială au existat și există grupe de țări, izolate una de alta, distincte printr-un fond cultural comun. Similitudinea culturii popoarelor, apropiate prin formele de economie și aflate la același nivel de dezvoltare socială, este interpretată în mod neistoric, este explicată prin împrumuturi și influențe; dezvoltarea omenirii este limitată la o mișcare în cercuri închise, ce se repetă în interiorul diferitelor culturi. În ultimii ani, numeroși istorici burghezi sînt preocupați de „problema" dacă unele țări pot fi socotite ca făcînd parte din „Europa". Problema cu privire la faptul dacă unele state ca Polonia, Cehoslovacia, Uniunea Sovietică și altele fac parte din „Europa" și dacă fac, atunci din care anume regiune a ei: centrală, occidentală sau răsăriteană — a ocupat un loc important în paginile revistelor de istorie și ale monografiilor de specialitate.

Istoricul sovietic I. N. Șceapov, în articolul său *Unele probleme de ideologie ale vechii Rusii în tratarea istoriografiei burgheze*, arată că problema dacă Rusia medievală aparține sau nu „civilizației occidentale" este rezolvată în mod antiistoric în lucrările burgheze. În acest caz servește de criteriu atitudinea față de biserica catolică, deoarece, conform teoriei lui A. Toynbee, baza tuturor „civilizațiilor" este religia. În lucrarea sa *Civilisation on trial*, New-York, 1948, el relevă 26 civilizații care au existat în istorie. Din acestea distinge două civilizații c ește: civilizația creștină occidentală și civilizația creștină de răsărit care ar fi ca și surori, deoarece amîndouă își au originea în civilizația antică greco-romană. Civilizației creștine orientale îi aparținuse Bizanțul și „aproximativ în cursul a 1000 ani ce au trecut" îi aparține „moștenitoarea" sa — Rusia. Această teorie a lui A. Toynbee privind drumurile istorice deosebite ale Rusiei și ale țărilor din Europa centrală și occidentală este propagată și de alți istorici, deși nu toți o acceptă în întregime (G. Stökl, M. Hellmann, W. Philipp și alții).

Istoricul sovietic arată că presupusa excludere a Rusiei în cursul istoriei ei milenare

www.dacoromanica.ro

din societatea sau civilizația pe care A. Toynbee o numește vest-europeană, nu-și găsește confirmarea în izvoare.

I. N. Șceapov caracterizează de asemenea lucrările istoricilor catolici (A. M. Ammann și alții) și arată că ei substituie întregii istorii a vechii Rusii istoria relațiilor cu Roma, cu scaunul papal. Unii autori burghezi (G. Fedotov și alții) consideră creștinismul vechii Rusii străin de politică, iar biserica — o forță deasupra claselor. I. N. Șceapov demască mitul bisericii din vechea Rusie ca o biserică „deasupra claselor". El arată că biserica ortodoxă nu numai că nu a stat la o parte de viața politică a țării, ci s-a aflat (este adevărat, în diferite perioade și în măsură diferită) în centrul luptelor politice.

Din ampla analiză a literaturii burgheze privitor la problemele menționate mai sus, istoricii sovietici trag concluzia că studierea feudalismului în Rusia se face de către istoriografia burgheză actuală numai în măsura și în direcția dictată de cerințele conjuncturii politice. În lucrările istoricilor reacționari devin conducătoare idei care nu au nimic comun cu știința, ca: ruperea Rusiei de „Europa"; înfățișarea Rusiei ca o țară ostilă „europenilor"; identificarea politicii țarilor cu voința poporului rus etc. Toate acestea se fac pentru a demonstra caracterul specific lipsit de legitate al istoriei Rusiei, caracterul întîmplător al Revoluției din Octombrie, inadmisibilitatea revoluției proletare pentru actualele țări capitaliste.

În pofida unor inegalități în modul de abordare a problemelor studiate, lucrarea istoricilor sovietici își atinge scopul, contribuind la combaterea falsificării istoriei de către istoriografia burgheză.

A. Lazea

N. N. IAKOVLEV, *Новейшая история США 1917—1960*[1].

Изд. социально-экономической литературы, Moscova, 1961, 624 p.

În ultimii ani, în U. R. S. S. au apărut numeroase lucrări de specialitate consacrate celor mai importante probleme din istoria S. U. A. Între aceste lucrări se înscrie, ca ca o realizare, și cartea istoricului sovietic N. N. Iakovlev. Deși are ca obiect de cercetare o perioadă întinsă, autorul reușește să facă o expunere vie, sistematică și unitară a celor mai variate probleme privind politica internă și externă a cercurilor conducătoare din S. U. A. Folosind în elaborarea cărții un mare număr de lucrări de specialitate, documente guvernamentale, memorii, publicații oficiale, date statistice, presa etc. — autorul a selectat cu pricepere și a reținut cele mai semnificative materiale care i-au permis să-și fundamenteze concluziile.

Împărțind cartea în 7 capitole, autorul reușește să cuprindă în perioada tratată cele mai importante evenimente din viața economică și politică a S. U. A., pe care le-a grupat în jurul a două probleme esențiale: politica externă a cercurilor conducătoare din S.U.A. și mișcarea muncitorească.

Ținînd seama de cadrul restrîns al recenziei, ne vom opri numai asupra cîtorva probleme din cele analizate de N. N. Iakovlev în lucrarea sa.

Considerăm interesantă și reușită preocuparea istoricului sovietic de a prezenta în paginile cărții sale un istoric al evoluției relațiilor sovieto-americane din perioada contemporană. După cum se știe, în cadrul eforturilor depuse de guvernul sovietic și personal de V. I. Lenin pentru stabilirea de relații normale cu țările capitaliste, un loc important s-a acordat relațiilor sovieto-

[1] Această lucrare a apărut în limba română, în Ed. politică, în perioada cînd revista se afla sub tipar.

www.dacoromanica.ro

americane. Însă nenumăratele propuneri prezentate de guvernul sovietic pentru reluarea legăturilor comerciale au fost respinse, S.U.A. urmînd „calea intervenției antisovietice și sprijinirii dușmanilor Puterii Sovietice" (p.23)

Din analiza politicii S.U.A. față de revoluția din Germania rezultă că ascuțișul principal al unei asemenea politici era îndreptat, în ultimă instanță, tot împotriva statului sovietic. În această ordine de idei autorul arată, bazat pe materialele studiate, că cercurile conducătoare din S.U.A. s-au alăturat eforturilor reacțiunii internaționale de zădărnicire a oricărei încercări de alianță între Rusia sovietică și o Germanie în care revoluția ar fi ieșit victorioasă, deoarece erau conștiente de pericolul ce s-ar fi putut crea pentru însăși existența orînduirii capitaliste în general, în eventualitatea încheierii unei asemenea alianțe. De aceea cercurile guvernante din S. U. A. neliniștite de amploarea acțiunilor revoluționare ale clasei muncitoare din Germania au hotărît să acorde sprijin economic și politic guvernului Ebert pentru ca nu cumva „Germania să fie bolșevizată" (p. 26). Pe deplin întemeiată este concluzia autorului că „politica S. U. A. față de Germania și politica antisovietică a guvernului Ebert au contribuit la crearea frontului puterilor capitaliste împotriva comunismului în Europa" (p. 27).

Demne de relevat sînt și considerațiile noi pe care autorul le face asupra politicii externe a S. U. A. față de Rusia sovietică în timpul intervenției imperialiștilor străini. Potrivit părerii lui N. N. Iakovlev, ar fi greșit să se creadă, după cum consideră unii cercetători sovietici, că diplomația americană în toate perioadele intervenției antisovietice s-a situat pe poziția dezmembrării Rusiei. Dacă pînă în 1919 conducătorii S. U. A., alături de cei ai Angliei și Japoniei, se pronunțau pentru împărțirea Rusiei, după această dată, în condițiile noi create, ca urmare a adîncirii contradicțiilor imperialiste, cercurile guvernante din S. U. A. și-au schimbat politica, apărînd integritatea teritorială a Rusiei. Țelurile unei asemenea politici — scrie autorul — nu erau greu de înțeles. În primul rînd se urmărea împiedicarea întăririi principalilor ei concurenți Anglia și Japonia, adepte ale dezmembrării Rusiei, iar în al doilea rînd, în baza politicii „echilibrului de forțe", să-și asigure dominația în lume folosind Rusia împotriva celorlalți concurenți imperialiști.

În paragrafele capitolelor următoare care se referă la politica externă a S.U.A., autorul, pe baza unui bogat material faptic, dezvăluie esența reacționară, agresivă a politicii izolaționismului la adăpostul căreia se ascundea tendința imperialismului nord-american spre instaurarea dominației mondiale. În această ordine de idei reținem constatarea istoricului sovietic că după primul război mondial politicienii nord-americani au trecut la ofensivă sub lozinca falsă a dezarmării, împotriva adversarilor lor imperialiști. În spiritul acestei false lozinci a fost convocată Conferința de la Washington (octombrie 1921 — februarie 1922) al cărei principal rezultat a fost consacrarea schimbării raportului de forțe în Oceanul Pacific și Orientul îndepărtat în favoarea S.U.A. Pe bună dreptate remarcă autorul că „izolaționismul s-a dovedit a fi din nou o noțiune elastică" (p. 82).

Caracterizînd politica externă a S.U.A. după primul război mondial în Europa, autorul constată că diplomația americană în spiritul principiului politic al „echilibrului de forțe" a dat o atenție deosebită refacerii potențialului economico-militar al Germaniei, deoarece „cu englezii și francezii S. U. A. se ciocneau în toate părțile globului, iar o Germanie puternică ar fi silit Anglia și Franța să și concentreze atenția în Europa, ceea ce ar fi ușurat lupta monopolurilor americane pe piața mondială" (p. 105). Considerăm ca oportună sublinierea de către N. N. Iakovlev a rolului monopolurilor americane în refacerea potențialului economico-militar al Germaniei, deoarece și în prezent imperialismul american deține rolul principal în renașterea militarismului revanșard vest-german.

www.dacoromanica.ro

Tot în cadrul politicii externe a S.U.A. în Europa este relevată atitudinea forțelor politice dominante nord-americane față de țările debitoare, Italia fascistă bucurîndu-se de o situație privilegiată. Guvernul american — scrie autorul —, ținînd seama de situația șubredă a regimului terorist al lui Mussolini nu numai că a redus la minimum datoriile de război ale Italiei în comparație, de pildă, cu Anglia și Franța, ci în același timp i-a acordat un împrumut în sumă de 142 milioane dolari, care potrivit părerii autorului a avut ca scop „să salveze regimul fascist al lui Mussolini" (p. 105).

În condițiile întăririi pozițiilor economice și politice ale S. U. A. cercurile guvernante nord-americane, trecînd la intensificarea politicii de expansiune, în funcție de împrejurări, au recurs fie la metoda intervenției armate, cum ar fi de pildă în țările din America Latină, fie la metoda dictatului în cazul țărilor care solicitau ajutor economico-financiar.

Dezvoltînd problema relațiilor sovieto-americane, istoricul sovietic N. N. Iakovlev subliniază că după prăbușirea intervenției antisovietice, S.U.A. au trecut la noi forme de luptă împotriva Uniunii Sovietice, între care un loc important s-a dat politicii de continuare a blocadei economice și politice a țării sovietice. Cînd, sub presiunea maselor populare, a început lărgirea treptată a relațiilor economice sovieto-americane, în rîndurile burgheziei din S. U. A. s-a creat iluzia că politica schimburilor comerciale va duce, în ultimă instanță, la schimbarea naturii statului sovietic și la reinstaurarea puterii capitalismului. Semnificative în acest sens sînt declarațiile locotenent-colonelului R. Robins, adept al lărgirii schimburilor comerciale: „Pericolul sistemului sovietic pentru sistemul american constă în faptul că acesta se deosebește radical de sistemul nostru. Singura ieșire este să facem comerț. Un an de comerț într-o mai mare măsură va armoniza pe bolșevici cu restul lumii, decît o serie de invazii armate" (p. 176). După cum se știe, în ciuda tuturor manevrelor și presiunilor de a traduce în fapt țelurile lor, relațiile economice dintre S. U. A. și U. R. S. S. s-au dezvoltat pe baza unei stricte reciprocități, deoarece „sistemul socialist al economiei și monopolul comerțului exterior au ferit țara sovietică de invazia capitalului american" (p. 177).

Dezvoltarea relațiilor comerciale sovieto-americane a creat baza pentru normalizarea relațiilor diplomatice dintre U.R.S.S. și S.U.A. Explicînd cauzele care au determinat în cele din urmă cercurile guvernante din S.U.A. să stabilească relații diplomatice cu U.R.S.S., autorul consideră că principala cauză a schimbării orientării diplomației americane față de U.R.S.S. rezidă nu în dorința sinceră de a întreține relații cu statul sovietic, ci în năzuința monopolurilor americane de a asigura un echilibru de forțe în condițiile creșterii puterii economice și militare a Angliei și Japoniei, a căror concurență pe piața mondială se făcea din ce în ce mai simțită, lezînd interesele imperialismului american. În acest sens W. Lippman declara: „Recunoașterea U. R. S. S. are nenumărate avantaje. Marea putere Rusia se află situată între două centre periculoase ale lumii contemporane: Asia răsăriteană și Europa centrală" (p. 263). Istoricul burghez american R. Browder, ocupîndu-se de studierea relațiilor sovieto-americane, ajunge la aceeași concluzie, că recunoașterea Uniunii Sovietice a însemnat „crearea celei mai mari contraponderi puterii crescînde a Japoniei" (p. 263).

Stabilind relații diplomatice cu U.R.S.S., guvernul american intenționa să se folosească de colaborarea cu statul sovietic numai în măsura în care această colaborare corespundea intereselor S. U. A. Repetatelor inițiative ale Uniunii Sovietice de a se încheia un pact de securitate colectivă în Europa, guvernul american le-a răspuns prin adoptarea legii de neutralitate, care în fond marca începutul oficial al așazisei politici de „neamestec", dar care în realitate era o politică de încurajare a agresorilor fasciști în ajunul celui de-al doilea război mondial. După părerea noastră, au-

www.dacoromanica.ro

torul analizează judicios și argumentat toate acele modificări și completări aduse legii de neutralitate, care, în ultimă instanță, deveneau și mai favorabile țărilor agresoare.

Ocupîndu-se de analiza perioadei administrației Roosevelt, Iakovlev critică aprecierile istoriografiei burgheze americane la adresa președintelui S. U. A., care s-au străduit și se străduiesc să-l prezinte nu numai ca pe un burghez democrat, cum de altfel a fost în realitate, ci caută să-i găsească merite deosebite în transformarea caracterului imperialismului american. Dezvăluind esența de clasă a politicii „new-deal"-ului, N. N. Iakovlev arată că Roosevelt, prin seria de măsuri inițiate, atît în politica internă, cît și externă, a făcut o încercare nereușită de a preîntîmpina consecințele crizei economice, de a salva sistemul capitalist pe calea întăririi capitalismului monopolist de stat.

Reluînd în discuție unele aspecte ale politicii externe a S. U. A. în preajma celui de-al doilea război mondial, N. N. Iakovlev, în lumina unei argumentări strînse, pe bază de fapte, consideră că așa-zisa politică de neamestec a S. U. A. față de Japonia și China este o dovadă a faptului că cercurile guvernante nord-americane nu voiau încetarea războiului. Ele sperau că acesta se va transforma într-un război sovieto-japonez, care va slăbi atît U. R. S. S., cît și Japonia, și ca urmare a acestui fapt scontau pe o stabilire a „echilibrului de forțe" în interesul monopolurilor nord-americane.

Potrivit părerii autorului, politica de neamestec a fost transpunerea în viață a principiului „echilibrului de forțe" care a grăbit declanșarea unui nou război mondial. În sprijinul acestei afirmații, autorul citează declarațiile lui J. Pratt, care spunea: „Guvernul și Congresul în mod conștient au adoptat legile de neamestec, care, încurajînd agresiunea, au făcut războiul foarte posibil" (p. 272).

Ceea ce atrage atenția în mod deosebit este și faptul că N. N. Iakovlev își exprimă convingerea, în lumina materialului cercetat, că istoriografia burgheză americană în mod deliberat a exagerat divergențele dintre partizanii lui Roosevelt și adepții izolaționismului în problema pregătirii S. U. A. pentru război, cu scopul de a tăinui faptul că cel de-al doilea război mondial a fost pregătit și de S. U. A.

Referindu-se la însemnătatea politicii „new-deal"-ului ca mijloc de pregătire de război a S. U. A. se atrage atenția că nu trebuie luate în serios declarațiile propagandei americane cum că S. U. A. au stat departe de problemele internaționale. Dimpotrivă, în lucrare se demonstrează că în perioada anilor 1939—1941 nu se punea problema rolului pe care-l va juca S. U. A. în lume, ci problema alegerii mijloacelor potrivite și a momentului oportun pentru înfăptuirea scopurilor imperialiste ale acestora. În continuare, autorul, prin prisma analizei factorilor interni și externi, caracterizează competent politica acelor cercuri conducătoare din S. U. A. legate de marile monopoluri care au contribuit la pregătirea și declanșarea celui de-al doilea război mondial, precum și dezinteresul manifestat de acestea în anii războiului pentru sprijinirea efectivă a U.R.S.S. în vederea zdrobirii cît mai rapide a fascismului.

Dacă autorul reușește să reliefeze destul de bine caracterul contradictoriu al activității desfășurate pe tărîmul politicii interne și externe de către președintele S.U.A., F. D. Roosevelt, nu în aceeași măsură însă sînt arătate cauzele care au generat acest caracter contradictoriu al activității acestuia. Este știut că prin poziția sa socială, prin convingerile sale politice, prin măsurile inițiate în domeniul politicii interne și externe, F. D. Roosevelt a fost unul dintre apărătorii consecvenți ai capitalismului. Considerăm, așa după cum rezultă din cercetările istoricilor sovietici în această problemă, că ar fi fost oportun ca pe lîngă sublinierea aspectelor negative din activitatea politicii interne și externe, promovate de F. D. Roosevelt, să fie subliniate mai pregnant și unele dintre meritele acestuia, care și-au găsit expresia în

www.dacoromanica.ro

atitudinea pozitivă față de problema coexistenței și colaborării cu U. R. S. S., în interesul manifestat de acesta în anii războiului pentru întărirea colaborării antihitleriste etc.

Ultimele două capitole ale cărții lui N. N. Iakovlev sînt consacrate celor mai importante evenimente din politica internă și externă a S. U. A. după cel de-al doilea război mondial. Pe baza a numeroase exemple autorul explică esența reacționară, caracterul agresiv, de pe poziții de forță, al politicii externe a S.U.A., al cărei ascuțiș este îndreptat în primul rînd împotriva U.R.S.S și a celorlalte țări socialiste. Din lectura acestor capitole se desprinde concluzia că politica externă a cercurilor guvernante din S.U.A. trece printr-o criză profundă.

De asemenea, în ficcare din cele 6 capitole ale lucrării, autorul acordă un spațiu larg problemelor istoriei mișcării muncitorești în S. U. A. Probleme ca: avîntul revoluționar din S.U.A. în anii 1919—1920, lupta maselor muncitoare împotriva politicii antimuncitorești, constituirea Partidului Comunist din S. U. A., lupta împotriva revizionismului din sînul acestuia, mișcarea muncitorească în anii crizei economice mondiale, mișcarea muncitorească în anii războiului și după război își găsesc în paginile cărții o tratare amplă și fundamentată.

Prin sintetizarea celor mai noi și valoroase cercetări, cît și prin investigații personale, istoricul N. N. Iakovlev pune la îndemîna cititorilor o lucrare utilă, frumos scrisă și serios documentată.

N. Nicolescu

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

„Československý časopis historický"

(Revista cehoslovacă de istorie), Praga, X, nr. 1—6, 1962

Aruncînd o privire de ansamblu asupra studiilor publicate de această revistă, atît în ultimii ani, cît și în cursul anului 1962, ne dăm seama că, tematic, publicația institutului de istorie al Academiei cehoslovace de științe se orientează tot mai mult — fără a neglija istoria medie — spre domeniul istoriei moderne și contemporane.

Păstrînd indicația dată de însuși conținutul revistei, vom începe prezentarea materialului cu articolul cel mai apropiat în timp, și anume:

Consecințele victoriei din februarie 1948 se intitulează un articol scris de K. Kaplan (nr. 2). Autorul analizează evenimentele politice interne de la sfîrșitul lui februarie și pînă în iunie 1948. Deși este vorba de o perioadă foarte scurtă, totuși au avut loc mari și radicale transformări, mai ales în structura politică a Republicii cehoslovace. În legătură cu aceasta, Kaplan arată că cele petrecute în ultimele zile ale lunii februarie constituie pentru Republica cehoslovacă un moment istoric, în timpul căruia revoluția popular-democrată s-a transformat în revoluție socialistă. În domeniul politic s-a desăvîrșit înfrîngerea burgheziei, iar statul de democrație populară a devenit o formă a dictaturii proletariatului. Au urmat apoi transformări în economia țării. S-a naționalizat industria și s-au înlăturat obstacolele care împiedicau reforma agrară. Transformări similare au avut loc și în alte sectoare ale economiei naționale. A crescut sectorul socialist și s-a adîncit rolul hotărîtor al acestuia în cadrul economiei de stat. În sfîrșit, sectorul capitalist a slăbit, în timp ce mica burghezie a ieșit vremelnic întărită. Totodată autorul urmărește evenimentele de după februarie 1948, în timpul cărora s-a instaurat dictatura proletariatului în Republica cehoslovacă. În istoria Republicii Socialiste Cehoslovace, Februarie 1948 înseamnă desăvîrșirea înfrîngerii burgheziei în condiții foarte complicate. Partidul Comunist Cehoslovac a izbutit să rezolve problemele economice și politice extrem de dificile, care au deschis din plin noii Republici calea spre socialism.

Vlastislav Lacina studiază *Caracterele și rezultatele transformărilor din domeniul agrar care au avut loc în Republica Socialistă Cehoslovacă* (nr. 3). Referindu-se la situația din Cehoslovacia, Lacina analizează momentele principale ale reformelor și legislației agrare, între 1945—1949. El conchide că prefacerile profunde din domeniul agrar au avut un caracter antiburghez. O trăsătură semnificativă o constituie faptul că țăranii au participat nemijlocit la aplicarea acestor măsuri. Ei au înfăptuit reforma agrară cu ajutorul organelor constituite de ei, consiliile agricole. Lupta dusă pentru realizarea transformărilor din viața satelor constituie, după părerea autorului, un aspect al procesului de trecere, pe cale pașnică, de la

www.dacoromanica.ro

revoluția democratică populară la revoluția socialistă. Sarcina principală din această perioadă a fost nimicirea puterii marilor proprietari și îngrădirea forței economice și politice a chiaburilor. Ea a fost dusă la bun sfîrșit, cu ajutorul alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Acest fapt a înlesnit trecerea la construirea socialismului la sate.

Un studiu asupra istoriei social-democrației austriece publică Rudolf Künstlinger, pe care îl intitulează : *Lupta pentru un front comun al clasei muncitoare din Austria după februarie 1934 și unele probleme ale austromarxismului* (nr. 1). Autorul prezintă mai întîi situația din sînul social-democrației austriece, după înfrîngerea vremelnică a proletariatului, în februarie 1934, de către guvernul lui Dolfuss. Apoi arată că luptele din Austria au demonstrat necesitatea regrupării și unificării forțelor antifasciste, precum și formarea unui front comun al clasei muncitoare. În sfîrșit, consecințele pe care aceste lupte le-au avut în rîndurile mișcării muncitorești din Austria au dus la ascuțirea contradicțiilor în sînul Internaționalei a II-a. Muncitorii austrieci, social-democrați, au început să-și manifeste nemulțumirea față de politica de pînă atunci a Partidului Social-Democrat, dînd astfel naștere la puternice forțe de opoziție.

În continuare, autorul urmărește legăturile „socialiștilor revoluționari" cu Internaționala a II-a, de care nu voiau să se despartă cu nici un chip, avînd în același timp legături și cu comuniștii din Austria. În această privință, autorul precizează că, în cursul anilor 1935—1936, „socialiștii revoluționari" au purtat deseori negocieri cu comuniștii austrieci. În martie 1936 s-a ajuns chiar la un acord în legătură cu formarea unui front de luptă comun și la elaborarea unui program unic. Desfășurînd împreună o activitate antifascistă, ilegală, multora dintre ei li s-au înscenat procese răsunătoare.

Cu o scurtă perioadă din istoria clasei muncitoare din Slovacia se ocupă Jan Mlynárik în studiul său intitulat : *Cu privire la problemele mișcărilor anticapitaliste din Slovacia în anii 1931—1933* (nr. 3). De fapt, autorul face un bilanț al încercărilor și pregătirilor în vederea ținerii unui congres pe țară al clasei muncitoare, în perioada crizei economice mondiale de la începutul celui de-al IV-lea deceniu. Pentru aceasta, Mlynárik își propune să arate mai întîi motivele pentru care partidul comunist a hotărît ținerea unui congres al întregului popor muncitor. Hotărîrea de a se ține un astfel de congres a pornit din însăși condițiile grele de muncă și de trai, generate de criza economică. Principala sarcină a Partidului Comunist Cehoslovac era să apere interesele economice ale maselor muncitoare în fața atacurilor burgheziei. În această privință, munca organizatorică desfășurată de partid a fost încununată de succes, mai ales în rîndurile șomerilor din agricultură. În sînul mișcării muncitorești din Slovacia au apărut tendințe vădite spre un congres general, care a fost fixat pentru luna martie, iar acțiunile de protest ale muncitorilor au luat o tot mai mare amploare.

Însă congresul nu are loc nici în martie și nici la 1 mai, așa după cum stabilise conducerea partidului. Încă nu erau create condițiile favorabile pentru desfășurarea unui astfel de eveniment politic. Cu toate acestea, puternica mișcare grevistă din cursul anului 1932 activizează din nou ideea congresului care e planificat pentru toamna anului 1932. Pînă la finele anului 1932, ca și la începutul anului următor, au loc conferințe și întruniri muncitorești în cîteva localități din Slovacia, însă la un congres general, pe țară, nu s-a putut ajunge. Ultima încercare de acest fel a fost planificată pentru 26 martie 1933, la Žilina. Intervenind poliția și jandarmeria, nici de data aceasta n-a avut loc. Însă, de pe urma acestor lupte și frămîntări, clasa muncitoare din Slovacia a cîștigat o mare experiență politică.

Iredentismul german și partizanii lui Henlein din Cehoslovacia în anii 1930—1938, se intitulează un articol semnat de J. César și B. Černý (nr. 1). Analizînd cauzele care au dus la ascuțirea luptei dintre poporul ceh și partizanii lui Henlein — deci la sporirea mișcării iredentiste germane din Cehoslovacia —

www.dacoromanica.ro

autorii pornesc de la criza economică mondială, declanşată la sfîrşitul anului 1929. Această criză s-a manifestat mai ales în ramurile industriei uşoare şi a bunurilor de larg consum, provocînd daune nu numai micii burghezii, dar şi unei mari părţi a capitaliştilor germani. Noua situaţie a dus, pe de o parte, la o înverşunată concurenţă între capitalul ceh şi german, iar pe de alta, la o ascuţire a contradicţiilor naţionale între burghezia cehă şi germană. În aceste împrejurări s-a format o mişcare iredentistă, care a dat mult de lucru autorităţilor cehe. Pe de altă parte, autorii constată că dezvoltarea acestei mişcări a depins într-o mare măsură de evoluţia şi posibilităţile imperialismului german. De aceea, iredentismul german din Cehoslovacia a trecut printr-o serie de etape, legate atît de condiţiile externe, cît şi de situaţia internă a Republicii cehoslovace. Anumite oscilaţii şi prefaceri, care au avut loc, n-au schimbat cu nimic din orientarea anticehă a acestei mişcări. Ea s-a pus în întregime în serviciul imperialismului din cel de-al III-lea Reich.

Mai departe, autorii arată cum partizanii lui Henlein, mai ales după venirea lui Hitler la putere, urmînd indicaţiile naziştilor, se dedau la acte de spionaj şi de sabotaj, puneau la cale campanii de presă şi demonstraţii publice, organizau noi „asociaţii" care, începînd din 1935, duceau o luptă făţişă împotriva Republicii cehoslovace. Au urmat apoi tulburări şi agitaţii de-a lungul întregii zone de frontieră, pe care armata cehoslovacă le-a lichidat fără multe dificultăţi. Însă, evenimentele s-au precipitat în favoarea iredentismului german. La sfîrşitul lui septembrie 1938, prin dictatul de la München, aşa-zisa regiune Sudetă a fost alipită la Germania.

Un articol interesant, în care se pun în lumină aspecte noi ale înarmării Germaniei, publică Milan Hauner. Este vorba de *Rolul înarmărilor marinei germane în timpul Republicii de la Weimar* (nr. 2), în care autorul se ocupă de situaţia acestor înarmări în răstimpul dintre primul şi al doilea război mondial. Spre deosebire de celelalte arme ale armatei germane, autorul afirmă că flota de război din perioada amintită ne apare mult mai tipică pentru militarismul german. Imperiul german dinainte de primul război mondial dispunea de patru armate independente, care aveau administraţie, state majore şi ministere proprii. În schimb, flota a apărut ca un produs nemijlocit al capitalismului german în stadiul înaintat al imperialismului. Pe bună dreptate constată autorul că marina a devenit în ultimele două decenii ale sec. al XIX-lea un instrument important al politicii coloniale în lupta pentru hegemonia comerţului de peste mări, dintre Germania şi Marea Britanie. Eforturile în legătură cu expansiunea teritorială şi anexiunile coloniale au făcut din capitalul monopolist un inspirator şi un adept fervent al programelor marinei militare. În felul acesta, flota de război a Germaniei a mers mînă în mînă cu cea comercială care, spre sfîrşitul secolului trecut, se situase pe al doilea loc în lume. O dată stabilite tendinţele colonialiste ale Germaniei imperialiste, autorul îşi continuă expunerea analizînd faptele istorice, îndeosebi situaţia marinei germane după pacea de la Versailles, încălcările tratatului de pace şi redresarea potenţialului flotei de război, din 1925 şi pînă la instaurarea lui Hitler la putere.

Jaroslav Purš publică un studiu despre scriitorul *Jan Neruda şi „Fraţii drapelului roşu"* (nr. 4), în care subliniază cîteva momente din viaţa acestui poet şi mai ales participarea lui la lupta pentru democratizarea societăţii şi pentru eliberarea naţională. Autorul urmăreşte personalitatea lui Neruda în cadrul evoluţiei relaţiilor capitaliste din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, definindu-l ca un scriitor democrat, legat prin origine şi preocupări literare de clasa muncitoare cehă.

★

Un număr însemnat din paginile revistei ocupă rubrica *discuţiilor*.

Cu o problemă foarte interesantă, din punct de vedere ideologic, se ocupă Ludmila Kárníková în contribuţia sa: *În legătură cu evoluţia clasei noastre muncitoare în perioada capitalismului şi apariţiei imperialismului* (nr. 4). Pornind de la o discuţie care

www.dacoromanica.ro

s-a desfăşurat în paginile revistei „Probleme ale păcii şi socialismului" (1960—1961) — în legătură cu compoziţia clasei muncitoare din cele mai înaintate ţări capitaliste, din punct de vedere economic, — autoarea încearcă să reliefeze unele tendinţe în dezvoltarea social-economică a clasei muncitoare din Cehia. Kárníková precizează că prefacerile din structura clasei muncitoare, ca şi evoluţia inegală a diferitelor pături sociale, au influenţat mişcarea muncitorească şi în consecinţă întreaga evoluţie a ţărilor cehe în perioada capitalistă. Însă, pentru a se putea stabili concluzii general valabile în legătură cu această problemă, autoarea socoate că e necesar să se cerceteze mai întîi rădăcinile economice ale transformărilor care au avut loc în compoziţia societăţii, adică prefacerile interne ale întregului proces de producţie capitalist, în sensul cel mai larg al cuvîntului. În al doilea rînd, e tot atît de important să se studieze profund manifestările acestor pături în sensul participării lor la viaţa politică a ţării. De asemenea, Kárníková arată că cunoaşterea marxistă a problemelor actuale, legate de evoluţia societăţii din ţările capitaliste, se sprijină, în primul rînd, pe cercetarea atentă a tendinţelor îndelungate, care s-au manifestat în structura de clasă a societăţii din diferite ţări, situate pe trepte diferite de dezvoltare social-economică.

O contribuţie documentată şi foarte interesantă din punct de vedere metodologic publică B. Krzmieńska, cunoscută istoricilor noştri din literatura istorică poloneză de specialitate. Folosind o bogată bibliografie a problemei, Krzemieńska aduce precizări în legătură cu folosirea şi interpretarea *Izvoarelor scrise şi de cultură materială în disciplinele istorice şi arheologice* (nr. 3.) O dată cu cercetările marxiste asupra începutului feudalismului în ţările cehe, s-a pus şi problema relaţiilor dintre arheologie şi istorie. Iniţial, discuţia s-a concentrat în jurul raportului dintre cele două categorii de izvoare: scrise (istorice) şi de cultură materială (arheologice). Istoricii obiectează arheologilor că nu ţin seama de izvoarele istorice, cu toate consecinţele care decurg din ele, iar aceştia din urmă obiectează istoricilor că subestimează autenticitatea istorică a izvoarelor arheologice.

Pentru claritatea expunerii, autoarea îşi propune să rezolve trei probleme: 1. raporturile dintre valorile documentare ale ambelor categorii de izvoare; 2. cum se ajută între ele, sub aspectul interpretării şi 3. cîtă încredere trebuie să acordăm şi unora şi altora. Krzemieńska îşi formulează poziţia sa faţă de aceste probleme pornind de la cîteva din lucrările de arheologie feudală ale lui R. Turek. Analiza şi critica izvoarelor amintite sînt făcute cu multă competenţă şi cunoaştere a literaturii medievale.

Pentru istoria evenimentelor interne din Cehoslovacia, din perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, o deosebită importanţă prezintă materialul lui I. Daxner, în legătură cu pedepsele aplicate colaboraţioniştilor şi criminalilor de război din Slovacia[1]. Daxner a fost timp de doi ani (1945—1947) preşedintele tribunalului popular suprem din Slovacia şi în această calitate a putut să cunoască faptele săvîrşite de fasciştii clericali din Slovacia. Pe marginea acestei publicaţii, V. Prečan aduce o serie de precizări, mai ales în ceea ce priveşte trăsăturile principale ale sancţionării celor vinovaţi (nr. 1, p. 40—48).

★

Împlinindu-se zece ani de la apariţia revistei, numerele 5—6 cuprind bibliografia materialelor publicate în această perioadă (1953—1962). Materialele au fost compartimentate potrivit schemei admise în publicaţiile anterioare de bibliografie şi anume: 1. Bazele tematice ale istoriografiei ştiinţifice; 2. Istorie generală; 3. Istorie specială cronologică; 4. Istoria popoarelor străine.

Volumul cuprinde 3497 titluri excerptate din 7976 pagini de revistă. Din acestea 1862 titluri privesc 53 de ţări plus popoarele

[1] I. Daxner, *L'ud'acivo pred národnym súdom 1945—1947*, Bratislava, 1961.

www.dacoromanica.ro

antice, repartizate în patru zone geografice: afro-asiatică, greacă, romană și bizantină — pînă la 1453.

Țara noastră e reprezentată prin 38 titluri, în general semnalări de lucrări apărute în limbile romînă și rusă.

Textul volumului, care cuprinde 235 pagini, e precedat mai întîi de două liste: una a periodicelor cu titlurile prescurtate și folosite în cuprinsul volumului, cealaltă indicînd alfabetic inițialele colaboratorilor la rubrica „note bibliografice". Urmează, în sfîrșit, o prezentare alfabetică a tuturor colaboratorilor din această perioadă, care au contribuit ca autori de articole, discuții, materiale, recenzii sau necroloage. Sub fiecare nume se dă, în ordinea apariției, titlurile colaborărilor cu indicația paginii și anului de apariție. Pentru notele bibliografice se fac trimiteri la numerele care însoțesc titlurile din volum. La lucrările în colectiv s-a menționat numai primul autor, cu trimiteri la ceilalți membri ai colectivului.

Volumul se încheie cu un indice al autorilor, ale căror lucrări și publicații au fost semnalate la rubrica „notelor bibliografice", urmat de un altul, cuprinzînd volume și studii, cărți fără autor, hărți, publicații de documente ș. a. despre care a fost vorba în aceeași rubrică a revistei.

Încheind expunerea de mai sus, se cuvine să subliniem două aspecte pozitive din preocupările acestei reviste: atenția deosebită acordată discuțiilor și — sub raportul informației științifice — un interes sporit față de producția istoriografică a peste 50 de țări.

Tr. Ionescu-Nișcov

„Revue historique"

Paris, LXXXV—LXXXVI (1961—1962)

Așa cum s-a arătat și într-o prezentare anterioară [1] se pot indica pe baza materialului analizat cîteva trăsături caracteristice care oglindesc în genere întreaga orientare a istoriografiei burgheze contemporane. Publicația, la baza căreia stau criteriile de interpretare ale școlii istorice burgheze, este axată pe o concepție idealistă, cultivînd de cele mai multe ori obiectivismul și factologia propriuzisă. Pentru istoricii noștri, studiile și cercetările publicate în „Revue historique" au în primul rînd o valoare documentară, informîndu-i asupra stadiului la care au ajuns cercetătorii burghezi ai istoriei în problemele dezbătute de ei. Subliniem că în general autorii contribuțiilor din cuprinsul publicației pe care o prezentăm sînt formați la școala istoriografiei burgheze idealiste fiind ipso facto înclinați să prezinte faptele istorice neintegrate într-o concepție istorică unitară, fundamentată științific. Autorii manifestă o predilecție deosebită pentru problemele de istorie mai veche, ocolind în genere cercetările de istorie contemporană. Remarcăm de asemenea că temele abordate în cadrul revistei privesc îndeosebi aspectele istoriei politice, lăsînd pe un plan secundar problemele de istorie social-economică. O lacună importantă a revistei constă și în faptul că autorii nu folosesc informațiile asupra cercetărilor întreprinse în Uniunea Sovietică și celelalte țări socialiste în diferite teme studiate de aceștia.

Prezentăm pe scurt principalele probleme abordate de tematica revistei în cursul anilor 1961—1962, organizînd acest material pe compartimentări mari cronologice, de istorie veche, medie, modernă și contemporană.

Semnalăm dintre articolele referitoare la problemele de istorie veche:

1) Studiul lui Maurice Lambert, *Le premier triomphe de la bureaucratie* (t. CCXXV, fasc. I, p. 21—45). Autorul a tratat și în unele studii anterioare probleme legate de preistoria scrisului, pe baza datelor furnizate de cercetările arheologice în Mesopotamia,

[1] „Studii", nr. 1, XV (1962), p. 229—236.

www.dacoromanica.ro

în perioada penetrației sumeriene. Dezvoltarea scrierii în jurul anilor 2500 î. e. n., constituirea unei adevărate „științe" de înregistrare și evidență au facilitat dezvoltarea unei tehnici administrative de înregistrare, ordonare și clasificare, tehnică absolut necesară unui aparat de stat de tip centralizat. Documentele pe care autorul le cercetează ne oferă date foarte interesante privitoare la structura socială și funcțiunea economică a diferitelor clase și pături sociale. Autorul subliniază că atît dezvoltarea scrierii în general, cît și progresul tehnicii administrative de evidență, pe care autorul o numește cu termenul impropriu modernizator de birocrație, sînt legate de dezvoltarea economică a Mesopotamiei meridionale și în special a centrului din Lagash, mai ales în perioada dominației lui Urukagina. Documentele prezentate și analizate de autor ne dau informații privitoare la exercitarea diferitelor profesiuni, a diferitelor prestațiuni, a modului de plată a prestațiunii efectuate, a felului de organizare a muncii etc. Autorul remarcă pe bună dreptate că datele incluse în documentele analizate nu pot fi generalizate pentru perioada respectivă întregii regiuni a Sumerului. În general considerăm, așa cum remarcam și în prezentarea studiului anterior publicat în „Revue historique", nr. 3, 1960, că termenul de birocrație, folosit atît în studiul precedent, cît și în studiul de față, dă posibilitatea creării unei confuzii de sens sau de conținut, întrucît termenul modern de birocratism nu exprimă tehnica înregistrării și evidenței în general în viața socială, el determină numai o hipertrofiere a unor organe și funcțiuni administrativo-organizatorice.

2) G. Vallet et F. Villard, *Céramique et histoire grecque* (t. CCXXV, fasc. II, p. 295—318), în care autorii prezintă date interesante privitoare la problema localizării în cadrul culturii și civilizației mediteraneene a diferitelor centre cu ateliere perfecționate de confecționare a ceramicii, la circulația acestor piese artistice, precum și date privitoare la caracterele care deosebesc diferite tipuri (forma vaselor, ornamentația lor, alegerea temelor de ornamentație, stilul acestor ornamentații etc.). Sînt prezentate de asemenea procedeele științifice moderne (analiza chimică, cercetarea prin razele X, precum și analiza spectrografică) în vederea stabilirii diferitelor calități determinante necesare localizării cu cel mai mic coeficient de aproximație a zonelor de confecționare a acestor piese atît de reprezentative în studierea culturii, vieții comerciale și istoriei vechi în genere.

3) Jean Mallon, *L'archéologie des monuments graphiques* (t. CCXXVI, fasc. II, p. 297—312). În legătură cu problemele specifice „monumentelor grafice" autorul indică pe baza unor interesante exemplificări date de natura tehnică privitoare la lectura, scrierea și interpretarea textelor specifice acestor documente arheologice.

4) Charles Saumagne, *Les incediaires de Rome (ann. 64 p. C) et les lois pénales des Romains* (t. CCXXVII, fasc. II, p. 337—360). Referindu-se la instituțiile de drept penal roman în vigoare în primul secol al erei noastre, autorul repune în discuție, pe baze noi de interpretare, datele privitoare la crima politică a arderii Romei la 16 iulie 64, reexaminînd și reinterpretînd juridic cunoscutul episod consemnat de Tacitus privitor la acest eveniment.

Din seria studiilor de istorie medie publicate în cursul anilor 1961—1962 remarcăm:

1) Hélène Ahrweiler, *L'Asie Mineure et les invasions arabes (VIIe — IXe siècles)* (t. CCXXVII, fasc. I, p. 1—32), studiu prezentat în paginile revistei „Studii", nr. 5, XV (1962), p. 1344—1345.

2) Ramon d'Abadal, *La domination carolingienne en Catalogne* (t. CCXXV, fasc. II, p. 319—340). Cu tot insuccesul primei campanii militare susținute de Carol cel Mare împotriva Spaniei dominată de musulmani (778) și cu toate eforturile militare ale arabilor din ultimul deceniu al sec. al VIII—lea, francii au reușit totuși să înainteze și să-și consolideze dominația politică asupra

www.dacoromanica.ro

unor regiuni din sud. Aşa, de pildă, în 801 a fost cucerită Barcelona, iar pe o parte a teritoriului Spaniei limitrofe a fost constituită Marca Hispanică a cărei populaţie era formată din basci şi navarezi. La sfîrşitul primului deceniu al sec. al IX-lea, influenţa francilor se întindea pînă la rîul Ebro. Autorul prezintă în articolul său concluziile conferinţelor susţinute în cadrul Universităţii din Paris în decembrie 1960. El remarcă în mod descriptiv principalele evenimente din secolele VIII—IX, extinderea dominaţiei france în Spania, extindere datorită nu numai unor presiuni strict militare, ci şi rezultată din acţiuni politice locale de acceptare a noii dominaţii. Regiunile care solicitau sau acceptau de bunăvoie noua structură politică ieşind astfel din orbita influenţei califatului arab — participau prin reprezentanţii lor la viaţa politică şi militară a statului. În ultima parte a studiului sînt semnalate etapele politicii separatiste a regiunii Catalonia faţă de Franţa şi evoluţia acestei politici spre o înţelegere cu califatul de Cordova. O etapă principală în politica separatistă faţă de Franţa a fost inaugurată de Borrell de Barcelona (948—992) care a încercat de altfel pe baza unui tratat o înţelegere directă cu autoritatea arabă, înţelegere care nu a fost respectată de noul conducător arab al-Mansur. Încercările ulterioare de a relua legăturile cu Franţa au eşuat şi în cursul deceniilor următoare, decenii de extindere şi stabilizare a dominaţiei arabe.

În legătură cu data aniversării unui mileniu de existenţă a Poloniei semnalăm două articole documentate aparţinînd unor istorici din R. P. Polonă, care prezintă ultimele concluzii asupra datelor istorice referitoare la începuturile dezvoltării şi formării statului: 3) Irena Pietrzak-Pawłowska, *Le millénaire de l'Etat polonais* (t. CCXXVII, fasc. I, p. 67—76), 4) Tadeusz Manteuffel, *L'Etat de Mesco I*[er] *et les relations internationales* (t. CCXXVIII, fasc. I, p. 1—16). Iniţial s-au constituit pe teritoriile polone numeroase cnezate în locul fostelor triburi; mai tîrziu aceste cnezate s-au unit în jurul cîtorva centre mai mari. Un asemenea centru s-a constituit în secolele IX—X în ţara pomeranilor, unde a luat fiinţă încă de timpuriu oraşele Szczecin, Kolobrzeg, Gdansk care făceau comerţ pe mare cu Germania, Scandinavia, Rusia. În Pomerania, mai devreme decît în celelalte regiuni polone, s-a desfăşurat procesul de formare a claselor şi s-au creat condiţiile necesare pentru constituirea unei uniuni politice mai mari. Un alt centru începuse să se formeze în partea de sud a Poloniei, pe teritoriul vistulenilor, în Polonia Mică, a cărei capitală în sec. al X-lea a devenit Cracovia. Polonia Mică era situată pe marea cale comercială dintre Kiev şi Europa apuseană. Centrul cel mai important în jurul căruia s-a constituit statul polon a apărut în bazinul rîului Warta, pe teritoriul tribului polianilor, sub numele de Polonia Mare. Primul cneaz al Poloniei Mari amintit de izvoarele istorice a fost Mieszko I, care a domnit în a doua jumătate a secolului al X-lea. Sub domnia lui, Polonia devine un stat puternic. Cnezatul lui Miezko a înglobat aproape toate teritoriile polone (în afară de Polonia Mică, regiune pentru care au continuat ostilităţile armate cu Cehia). Statul polon s-a întărit sub Boleslav I (992 — 1025), urmaşul lui Miezko, care printr-o serie de războaie victorioase a obţinut independenţa faţă de germani, iar în timpul domniei lui a izbutit să alipească statului său şi alte teritorii (teritoriile sîrbilor luzacieni, o bună parte din Slovacia, Moravia, iar pentru un timp scurt şi Cehia), constituind astfel un mare stat al slavilor de apus, care a avut o puternică influenţă în Europa. Victoriile repurtate de Boleslav în războaiele purtate împotriva imperiului german au fost încununate printr-un tratat de pace, încheiat în anul 1018. Hotarul apusean al statului polon a fost trasat de a lungul rîului Szprewa (Spree) şi al cursului inferior al Oderului (Odra). În studiile mai sus-amintite se dau, de asemenea, informaţii generale asupra cercetărilor comunicate în cadrul Sesiunii din iunie 1960 a Academiei

www.dacoromanica.ro

din Varşovia privitoare la geneza şi dezvoltarea statului polon. Lucrările prezentate au abordat teme variate privitoare la problemele de arheologie, antropologie, istorie, etnografie şi lingvistică.

În timpul sesiunii W. Hensel a prezentat rezultatele cercetărilor efectuate în cadrul problemelor privitoare la cultura materială slavă şi polonă distingînd trei perioade: 1) *Cultura Łuzyce* (de la jumătatea mileniului II pînă la 400 î. e. n.), 2) *Culturile preromane şi cultura romană* (pînă la începutul sec. al VI-lea al e. n.), 3) *Geneza culturii poloneze* (din sec. al VI-lea pînă la jumătatea secolului al X-lea). Dintre lucrările comunicate cu ocazia sesiunii din 1960 articolul semnat de Irena Pietrzak-Pawłowska remarcă: studiul lui A. Gieysztor, director al Institutului de istorie din Varşovia, *Les fondements historiques du développement de la culture polonaise*; H. Lowmiański, eminent specialist în cercetările comparate de geneză a statelor slave, se referă în concluziile studiilor sale în special la condiţiile economice şi sociale ale dezvoltării lor. În cadrul sesiunii H. Lowmiański a prezentat o comunicare intitulată *Les fondements économiques et sociaux de la formation de l'Etat polonais et son développement aux Xe et XIe siècles*. Remarcăm de asemenea studiile semnate de T. Manteuffel, *L'Etat de Miezko Ier et l'Europe* şi de G. Labuda privitor la problema suveranităţii statului polonez în sec. X—XI, în legătură cu teoria universalismului imperial (roman şi bizantin). În cadrul lucrărilor aniversării s-a pregătit o lucrare colectivă sub direcţia lui K. Tymieniecki privitoare la originile statului polonez. Volumul cuprinde douăzeci şi opt de studii referitoare la antichitatea slavilor şi la geneza feudalităţii.

Articolele consemnate în cadrul revistei ne dau date interesante atît cu privire la problemele de istorie propriu-zisă cît şi cu privire la conţinutul orientării ştiinţei istorice poloneze contemporane.

5) Th. Schieffer, *Cluny et la querelle des Investitures* (t. CCXXV, fasc. I, p. 47—72). Articolul prezintă rolul mişcării şi reformei monahale din Cluny (mănăstire din Burgundia) şi efectele noii orientări de program în lupta bisericii împotriva „laicizării", adică împotriva subordonării bisericii faţă de puterea laică. Acest lucru a generat în cele din urmă în Europa occidentală lupta dintre autoritatea imperială şi papalitate, cunoscută în istorie sub numele de luptă pentru învestitură. Datele interesante ale articolului urmăresc în genere suita evenimentelor, care au dus la dezvoltarea tezelor noi privitoare la organizarea bisericii, teze susţinute de mişcarea de la Cluny, prezentînd în acelaşi timp date privitoare la situaţia papalităţii şi privitoare la originea conflictului acesteia cu puterea imperială. Autorul nu determină însă în cadrul studiului cauzele social-economice care au stat la baza acestui conflict. Opunîndu-se fărîmiţării care domnea pe vremea aceea şi „laicizării" mereu crescînde a clerului, membrii mişcării de la Cluny căutau să întărească disciplina în biserică şi să creeze o organizaţie bisericească cu adevărat centralizată în frunte cu papa. Membrii mişcării de la Cluny considerau că principalul pericol consta în supunerea episcopilor faţă de suveranii laici: episcopii şi abaţii erau de fapt numiţi de autoritatea laică (regală sau imperială). Decăderea puterii imperiale în timpul minoratului lui Henric al IV (1056—1065) a favorizat consolidarea poziţiilor papalităţii care, exploatînd situaţia ce se crease, a trecut la realizarea unei serii de importante reforme organizatorice în sînul bisericii, în spiritul programului de la Cluny.

6) B. A. Pocquet du Haut-Jussé, *Une idée politique de Louis XI: la sujétion éclipse la vassalité* (t. CCXXVI, fasc. II, p. 383—398). Sînt prezentate aspecte din politica de centralizare a statului, desfăşurată de regele Franţei — Ludovic al XI-lea, politică prin care regele Franţei tindea să înlocuiască raporturile de credinţă vasalică, prin raporturi noi de subordonare a marilor vasali. Politica lui Ludovic al XI-lea (1461—1483) reprezintă o nouă etapă în întărirea regalităţii, etapă care a dus la consolidarea ei

www.dacoromanica.ro

definitivă şi la victoria asupra fărîmiţării feudale. La sfîrşitul domniei lui Ludovic al XI-lea pe teritoriul Franţei nu mai erau decît două regiuni care nu făceau parte din regat: oraşul Calais cu districtul respectiv, care se afla în stăpînirea englezilor, şi ducatul Bretania, care a fost cuprins sub autoritatea regelui Franţei ceva mai tîrziu, în anul 1491. Anul anexării Bretaniei poate fi considerat ca data unificării politice definitive a teritoriului Franţei. Unificarea politică a devenit posibilă (şi acest lucru nu reiese din cadrul articolului) numai datorită dezvoltării forţelor de producţie, separării oraşelor de sate, dezvoltării agriculturii, industriei manufacturiere şi a comerţului, precum şi formării pieţii interne. Toate aceste fapte au determinat închegarea într-o singură unitate politică a regiunilor izolate, cu o viaţă economică proprie.

7) Raymond Cazelles, *Les mouvements révolutionnaires du milieu du XIVe siècle et le cycle de l'action politique* (t. CCXXVIII, fasc. II, p. 279—312). Titlul articolului este mult mai cuprinzător şi mai promiţător decît conţinutul propriu-zis al studiului. Autorul prezintă pe baza unor scheme şi grafice exemplificative un subiect relativ restrîns, compoziţia şi frecvenţa şedinţelor pe grupe de ani, a Consiliului regal, organ principal de guvernămînt în Franţa secolului al XIV—lea. Analiza statistică (din mai multe puncte de vedere) a frecvenţelor şedinţelor Consiliului regal, precum şi a compoziţiei lui în perioada 1345—1360, ne dă posibilitatea de a înţelege mai clar unele evenimente politice semnificative din acest timp. Ar fi fost însă mult mai util dacă aceste date s-ar fi grefat pe o analiză mai minuţioasă asupra multiplelor probleme social-politice de la jumătatea secolului al XIV-lea (războiul de 100 de ani, răscoala de la Paris 1356—1358, Jacqueria, încheierea păcii de la Brétigny — 1360).

8) D. Richet, *Le cours officiel des monnaies étrangères circulant en France au XVIe siècle* (t. CCXXV, fasc. II, p. 359—396), prezintă într-un documentat studiu date privitoare la politica monetară a Franţei în perioada respectivă. Datele şi concluziile autorului sînt bazate pe seria ordonanţelor publicate între 31 august 1493 şi 15 iunie 1566.

9) O. Lutand, *Le parti politique «Niveleur» et la première révolution anglaise* (t. CCXXVII, fasc. I, p. 77—114 şi t. CCXXVII, fasc. II, p. 377—414). Articolul, utilizînd o largă bibliografie asupra problemei, redă aspectele cele mai semnificative ale revoluţiei engleze din sec. al XVII-lea. Dezbinarea politică din sînul armatei şi nemulţumirea profundă a soldaţilor, provocată de concesii ale conducerii independenţilor, au dus în vara anului 1647 la apariţia printre soldaţi şi păturile de jos ale poporului din afara armatei, a unui partid politic propriu pe care adversarii l-au numit „levelleri" (egalitarişti). Reprezentanţii cei mai de seamă ai acestui partid au fost Lilburne, Walwin, Overton, Prince. Rămînînd, în ceea ce priveşte concepţia lor despre lume, nişte reprezentanţi tipic mic-burghezi în ciuda revoluţionarismului lor, ei nu se atingeau de fundamentul societăţii burgheze pe cale de a se forma şi anume de proprietatea privată. Ei cereau desfiinţarea monopolurilor feudale şi a privilegiilor de castă, luptau pentru o aşezare echitabilă a impozitelor şi pentru libertatea conştinţei, dar, în primul rînd, pentru proclamarea şi traducerea în viaţă a dreptului de vot universal. Levellerii doreau să ducă revoluţia mult mai departe decît aveau intenţia s-o facă independenţii. Levellerii constituiau în acea perioadă cel mai democratic partid din tabăra parlamentului. Proiectul unei noi organizări politice a Angliei, numit „Acordul poporului", va deveni programul şi steagul mişcării levellerilor. Se cerea dizolvarea imediată a parlamentului Lung, reorganizarea districtelor electorale, dreptul de vot universal, desfiinţarea impozitelor indirecte şi înlocuirea lor printr-un impozit direct, desfiinţarea monopolurilor şi privilegiilor etc. Frămîntările în legătură cu „Acordul poporului" care aveau loc atît în sînul armatei cît şi în afara ei au luat proporţii atît de mari, încît a fost nevoie

www.dacoromanica.ro

de intervenţie directă a lui Cromwell pentru a îndruma întreaga mişcare pe un anumit făgaş. Dezbaterile care au avut loc în prezenţa lui Cromwell reprezintă o cronică semnificativă a celei mai ascuţite lupte de clasă, dintre exponenţii tendinţelor democratice — levelleri — şi adversarii lor.

10) M. Giraud, *La Compagnie d'Occident (1717—1718)* (t. CCXXVI, fasc. I, p. 23—56). În legătură cu problemele incipiente ale expansiunii coloniale, studiul ne prezintă date semnificative privitoare la fondarea companiei comerciale franceze în vederea exploatării teritoriilor din America de Nord, cunoscută sub numele „La compagnie d'Occident".

11) Roland Lamontagne, *La politique de La Galissonière* (t. CCXXVI, fasc. II, p. 411—416). Pe baza corespondenţei lui Roland Michel Barin de La Galissonière, din anii 1747—1749, corespondenţă păstrată în biblioteca Henry Huntington, San Marino, California, autorul remarcă interesante aspecte din politica exercitată în teritoriile supuse administraţiei franceze din America de Nord. Din fragmentele de corespondenţă publicate reies, de asemenea inedite, aspecte ale rivalităţii franco-engleze în procesul de colonizare a acestor regiuni, precum şi aspecte din lupta populaţiei indigene împotriva forţelor armate şi administraţiei franceze şi engleze.

Dintre articolele de istorie modernă şi contemporană remarcăm:

1) François Crouzet, *Groupes de pression et politique de blocus: Remarques sur les origines des Ordres en Conseil de novembre 1807* (t. CCXXVIII, fasc. I, p. 45—72), comunicare prezentată la Cambridge, sept. 1961.

2) Henri Brunschwig, *Le Congo belge* (t. CCXXVI, fasc. I, p. 201, 212). Articolul remarcă aspecte din politica expansionistă şi colonialistă a diferitelor state occidentale, politică determinată în esenţă de interese strict economice, precum şi iniţiativa directă a regelui Belgiei Leopold al II-lea în procesul de subjugare a Congoului. Deşi populaţia băştinaşă s-a opus încercărilor de subjugare încă din sec. al XV-lea —XVI-lea, Congoul a devenit cu timpul o ţintă a expansiunii colonialiste a ţărilor europene. În 1879—1884 o mare parte a teritoriului din bazinul Congo a fost ocupată de belgieni, devenind proprietatea personală a regelui Leopold al II-lea, iar în 1908, colonie a Belgiei.

3) A. J. Tudesq, *La Banque de France au milieu du XIXe siècle. Etudes des structures sociales* (t. CCXXVI, fasc. II, p. 339—356). Un rezumat al acestui studiu a făcut obiectul unei comunicări la Congresul Internaţional al Ştiinţelor Istorice de la Stockholm — august 1960. Autorul consideră justificat că o analiză atentă a arhivelor de bancă pe o anumită perioadă în vederea studierii structurii sociale (administratori, aparatul de conducere propriu-zis, personalul auxiliar, acţionari) este utilă în cercetarea capitalismului de tip financiar. Dintre concluziile foarte interesante ale studiului remarcăm: a) stabilitatea în general a structurii sociale a băncilor franceze (formarea unei oligarhii financiare), a consiliului general, a personalului superior de conducere, precum şi a principalilor acţionari; b) caracterul oligarhic al acestei structuri; c) ritmul dezvoltării capitalismului financiar considerat pe baza datelor studiate mai accentuat decît ritmul dezvoltării industriale în perioada respectivă.

4) Bernard Schnapper, *La politique des «points d'appui» et la fondation des comptoirs fortifiés dans le golfe de Guinée* (t. CCXXV, fasc. I, p. 99—120). Articolul reprezintă primul capitol al unei lucrări (Politique et commerce français dans le golfe de Guinée de 1837 à 1871) în curs de pregătire la data includerii lui în cadrul revistei. Autorul redă într-un documentat studiu aspecte din politica de penetraţie franceză în Africa şi rivalităţile acesteia cu Anglia. Sînt prezentate aspecte ale expansiunii coloniale preconizate de Guizot, care elaborase un adevărat sistem politic prezentat şi susţinut într-un discurs din 31 martie 1843. Sistemul preconizat, care se bucura de o unanimă apreciere în

www.dacoromanica.ro

cercurile interesate, presupunea formarea unor puncte de sprijin ca o rețea extinsă în diferite centre de pe glob.

5) Adeline Daumard, *Structures sociales et classement socio-professionnel. L'apport des archives notariales au XVIIIe et au XIXe siècle* (t. CCXXVII, fasc. I, p. 139—154). La cel de-al X-lea Congres Internațional al Științelor Istorice de la Roma, prof. E. Labrousse, într-o comunicare intitulată *Voies nouvelles vers une histoire de la bourgeoisie occidentale aux XVIIIe et XIXe siècles (1700—1850)*, a semnalat și a definit pe de o parte obiectivele pe care și le propune o abordare a problemei structurilor sociale, a categoriilor sociale într-o anumită perioadă de timp, iar pe de altă parte a arătat importanța unei asemenea analize în perspectiva înțelegerii și abordării în genere a problemelor de istorie socială. Studiul relevă pe baza cercetării arhivelor notariale diferite aspecte de istorie socială urbană: nivelul de trai, problema originii sociale în diferite sectoare de activitate, diferite aspecte ale relațiilor sociale etc. Autorul încearcă să delimiteze categoriile sociale relativ omogene pe baza profesiunii, venitului, nivelului de viață și cultural. Deși în general criteriile de grupare nu sînt total semnificative, autorul a abordat într-o modalitate nouă o temă plină de interes în special pentru istoria modernă și contemporană.

6) Bertrand Gille, *Finance internationale et trusts* (t. CCXXVII, fasc. II, p. 291—326). Articolul reprezintă o utilă trecere în revistă a cercetărilor întreprinse în problema finanțelor și a trusturilor. Pline de interes sînt observațiile autorului în legătură cu izvoarele pe care se întemeiază asemenea studii. Se remarcă cu acest prilej dificultățile întîmpinate de cercetător pentru a dobîndi acces în arhivele particulare ale marilor trusturi. Se schițează direcțiile principale ale viitoarelor cercetări și se subliniază ca o concluzie necesitatea unei largi colaborări internaționale pentru studierea acestui aspect fundamental al istoriei moderne și contemporane[1].

7) Arthur L. Smith, *Le désarmement de l'Allemagne en 1919. Les vues du général von Seekt* (t. CCXXVIII, fasc. I, p. 17—31). Von Seekt, consilier militar al delegației germane la conferința de pace de la Versailles, reprezenta opinia celor mai agresive și revanșarde cercuri după primul război mondial. Autorul prezintă date semnificative în legătură cu acțiunile directe sau indirecte pe care atît delegația germană cît și consilierul militar von Seekt le exercitau pentru a obține condiții mai favorabile dezvoltării ulterioare a forțelor armate germane. Datele consemnate în rapoartele diferitelor ședințe și expuse în articol sînt extrem de semnificative pentru studiul problemei remilitarizării Germaniei după primul război mondial și concesiilor pe care puterile occidentale le fac în perioada 1919—1925.

8) Amintim, de asemenea, articolul necrolog semnat de A. Dupront despre *Federico Chabod* (t. CCXXV, fasc. II, p. 261—291) profesor de istorie modernă la Roma și președintele Comitetului Internațional al istoricilor. Autor a numeroase lucrări de specialitate, luptător activ în rezistența italiană, Federico Chabod a fost una din figurile de seamă ale istoriografiei contemporane italiene. Principala sa lucrare *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896* se distinge prin situarea evenimentelor de politică externă italiană într-un amplu cadru internațional și prin sublinierea strînsei legături dintre realitățile interne italiene și acțiunile diplomatice. F. Chabod s-a distins și prin eforturile remarcabile îndreptate spre strîngerea legăturilor între istoricii diferitelor țări — participînd activ la pregătirea celui de-al XI-lea Congres Internațional al istoricilor de la Stockholm.

„Revue historique" cuprinde în volumele sale, în afara studiilor propriu-zise, adevărate surse bibliografice (note critice,

[1] Cf. nota bibliografică din „Вопросы Истории" nr. 2, 1962.

www.dacoromanica.ro

recenzii, cronici, liste și bibliografii critice) necesare orientării cercetătorului în domeniul activității și publicațiilor istorice.

În general, rubrica rezervată recenziilor, notelor bibliografice, precum și bibliografiilor tematice și analitice este foarte extinsă în ceea ce privește informațiile privitoare la istoriografia occidentală. Numărul mare al cărților recenzate, comunicările privind activitatea diferitelor instituții de cultură sau activitatea diferitelor seminarii științifice internaționale fac ca rubrica de critică și bibliografie a revistei să fie foarte utilă pentru informarea și documentarea cercetătorilor.

Ca o scurtă caracterizare a publicației în lumina studiilor analizate mai sus remarcăm: limitarea în general a temelor abordate la aspecte secundare, necercetarea problemelor legate direct de istoria claselor și a luptei de clasă, precum și tratarea insuficientă a problemelor de istorie contemporană. Datele cuprinse în studiile revistei pe anii 1961—1962 contribuie, prin materialul documentar folosit, la lărgirea cunoștințelor cercetătorilor istoriei într-o serie de probleme.

P. Simionescu

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÎNIEI

VICTOR POPA, *Problema învoielilor agricole din Ţara Romînească şi Moldova în perioada dintre 1848—1864*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, fasciculus 1, 1961, Historia, Cluj, p. 91—106.

Problema agrară din Ţara Romînească şi Moldova nu a preocupat pînă în prezent pe cercetătorii din Cluj. De aceea, publicarea acestui articol, ca şi a celui semnat de Liviu Botezan[1], constituie un început promiţător şi sînt primite cu interes de specialişti.

Articolul lui Victor Popa tratează o temă interesantă care, deşi a preocupat şi pe alţi cercetători, nu a constituit pînă acum obiectul unui studiu special. Autorul face o prezentare judicioasă a problemei învoielilor agricole, aşa cum s-a pus începînd cu anul 1848 în dezbaterile Comisiei proprietăţii, în legiuirile din 1851, în special în cea a lui Barbu Ştirbei din Ţara Romînească, care ridică în mod mai pregnant problema învoielilor libere, în conferinţa ambasadorilor de la Constantinopol din 11 februarie 1856, în Divanul ad-hoc al Moldovei din 1857, în proiectul de lege rurală alcătuit de Comisia Centrală de la Focşani şi, în sfîrşit, de legea rurală din 1864.

Analiza teoretică a cauzelor luptei boierimii pentru extinderea învoielilor libere este făcută în mod corect. Ceea ce nedumereşte însă pe cititori este faptul că studiul, deşi ar trebui să cerceteze în general problema învoielilor agricole, se opreşte numai la analiza învoielilor pentru „prisoasele" de loc, învoieli care aveau un evident caracter capitalist, dar a căror pondere este cu totul redusă în comparaţie cu învoielile mai mult sau mai puţin libere pentru locul de hrană. Ne aşteptam ca problema învoielilor pentru locul de hrană să facă obiectul principal al studiului.

Din cauză că analiza se opreşte asupra învoielilor pentru prisoase, autorul ajunge la unele afirmaţii şi chiar generalizări greşite. La p. 96 se spune că micşorarea lotului ţărănesc „a fost intenţionată" şi s-a făcut cu scopul „de a obliga pe clăcaşi să apeleze la « rezerva seniorială », să ia « prisoase »", iar la p. 97 se afirmă că în perioada Unirii clăcaşii „sînt constrînşi să ia « prisoase »". Aceste date însă nu sînt exacte. Creşterea rezervei boiereşti pe seama pămîntului clăcaşilor nu s-a făcut cu intenţia de a obliga pe clăcaşi să apeleze la „prisoase" şi deci la învoieli libere. Scopul a fost acela de a da posibilitate întreprinzătorului agricol (proprietar sau arendaş) să extindă culturile proprii de cereale sau alte produse cerute pe piaţă şi nu de a arenda pe baza unor învoieli libere parcele din această rezervă. Cazurile de constrîngere a ţăranilor

[1] *Problema agrară în dezbaterile parlamentare din Romînia în anul 1862*, „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", s. IV, f. 1, 1961, Historia, Cluj, p. 107—136.

www.dacoromanica.ro

pentru luarea de „prisoase" sînt excepționale; în general „prisoasele" se dădeau la cererile și insistențele țăranilor care le solicitau siliți de nevoi. De altfel, proprietarii nu erau bucuroși să dea aceste „prisoase" decît în cazul cînd posedau moșii prea întinse pentru exploatarea cărora nu aveau mijloacele necesare.

Învoielile pentru „prisoase" nu au nici pe departe aceeași importanță pentru transformarea relațiilor de clacă ca răspîndirea învoielilor „libere" pentru locul de hrană. Discuțiile din Comisia proprietății din 1848 și articolele din legiuirile agrare din 1851 privitoare la extinderea învoielilor „libere" nu se referă la „prisoase", acestea nu servesc decît de exemplificare pentru natura învoielilor pe care proprietarii voiau să le extindă asupra locului de hrană al țăranilor. Autorul, dacă ar fi studiat conținutul mai multor învoieli pentru „prisoase", ar fi renunțat să afirme, după Barbu Catargiu, că la baza exportului de cereale din cursul războiului Crimeii ar fi stat producția de cereale de pe „prisoase". Dacă astfel ar fi stat lucrurile, am fi găsit, în această perioadă, o pătură țărănească înstărită în urma cîștigurilor rezultate din „prisoase".

Pentru înțelegerea justă a situației ar fi fost necesar să se analizeze ce sînt „prisoasele", de unde provin ele și cauzele care împingeau pe țărani la luarea unor „prisoase" de loc. Nu este suficientă numai afirmația că terenul ce revenea țăranilor pe baza așezămîntului era prea mic, deoarece au intervenit și alți factori care au silit pe țărani să apeleze la „prisoase".

Tratarea problemei în lumina tezelor lui V. I. Lenin, privind rolul pe care îl are pentru diferențierea țărănimii arendarea sau subarendarea de către țăranii cu oarecari posibilități a unor parcele din locul boieresc, ar fi fost deosebit de utilă pentru înțelegerea de către autor a caracterului și efectelor pe care le avea pentru țărani acordarea de „prisoase" pe baza unor învoieli „libere" (vezi V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, Edit. politică, București, 1958, p. 152).

Aprecierile autorului privind încercarea boierimii de a transforma proprietatea feudală în proprietate absolută burgheză, degrevată de orice obligații față de locuitorii clăcași ai moșiei, ca și tendința de transformare a clăcașilor în simpli chiriași pe moșie nu sînt noi și ele au făcut obiectul mai multor studii publicate în revistele de specialitate din București și Iași, pe care autorul pare să le ignore. De altfel, aceste aprecieri se bazează numai pe părerile pline de perspicacitate ale lui N. Bălcescu și I. Ionescu de la Brad și nu pe documente interne și pe situații concrete, care le-ar fi putut ilustra mai mult.

Acordînd prea mare importanță rolului învoielilor „libere" pentru „prisoase", Victor Popa ajunge la concluzii în care se exagerează gradul de dezvoltare a relațiilor capitaliste în agricultură între 1848—1864. După părerea autorului, învoielile agricole „libere" sînt consacrate prin legiuirile agrare din 1851 ale lui B. Știrbei și Gr. Ghica, mai mult chiar, la p. 104 se afirmă că Gr. Ghica în 1851 a desființat claca, ceea ce este inexact. Legiuirile agrare din 1851 au tins spre extinderea învoielilor „libere", în special cea a lui B. Știrbei, dar nu le-au consacrat. Dimpotrivă, legiuirile din 1851 au consacrat relațiile de clacă. Legea agrară a lui Gr. Ghica nu a desființat claca, adică „boierescul" în Moldova, ci numai a generalizat desființarea dijmei, începută încă din primăvara lui 1848 de către Mihai Sturza.

Exagerarea rolului pe care l-a avut introducerea învoielilor „libere" pentru „prisoase" în dezvoltarea relațiilor de tip capitalist în agricultură se datorește faptului că autorul nu a studiat materialele de arhivă privind învoielile țăranilor și, dacă acestea nu i-au stat la dispoziție, numeroasele studii, articole și materiale privind chestiunea agrară, publicate în ultimii ani în periodicele din București și Iași.

E. N.-M.

www.dacoromanica.ro

ISTORIA UNIVERSALĂ

V. GOLOBUȚKI, *Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648—1654 гг.*, Государственное издательство политической литературы УССР, Kiev, 1962, 360 p.

În războiul din 1648—1654, poporul ucrainean a luptat pentru eliberarea sa de sub dominația panilor poloni și unirea cu poporul rus. Diplomația polonă însă, sprijinită de Vatican și de alte state ostile cauzei poporului ucrainean, a făcut tot posibilul să împiedice înfăptuirea năzuințelor lui. Această latură a problemelor constituie principalul obiectiv al monografiei de față, problema războiului propriu-zis fiind tratată de același autor într-o lucrare specială apărută în 1954 [1].

Bazîndu-și cercetările atît pe material publicat cît și pe informații inedite, autorul înfățișează un tablou complet al istoriei diplomatice a războiului. Din lucrare se poate constata o strînsă împletire a intereselor și scopurilor urmărite de diverse țări și puteri ca: Polonia, Austria, Veneția, Vatican, Turcia, Suedia etc.

Găsim în paginile acestei monografii numeroase referiri la relațiile dintre Moldova și Ucraina în vremea lui Vasile Lupu, atît în ce privește colaborarea în lupte, cît și în privința relațiilor diplomatice. Este vorba, de pildă, de vizita patriarhului Paisie la V. Lupu și la B. Hmelnițki (p. 145), relațiile lui V. Lupu cu polonii, încheierea tratatului cu aceștia, precum și acțiunea diplomatică a lui Unkovski (p. 255—258, 265—266); alianța lui V. Lupu cu B. Hmelnițki (p. 317, 322); o relatare a agentului domnului Moldovei la Constantinopol (p. 293); luptele de la Suceava din 1653 (p. 337). Problemele privind Țara Românească sînt atinse mai puțin, făcîndu-se mențiuni în legătură cu relațiile internaționale ale ei (p. 252, 265) sau cu răscoalele țărănești (p. 38). Prin 1649 și domnul Moldovei se temea de răscoala țăranilor care s-ar putea declanșa sub influența luptei antifeudale a țărănimii ucrainene. Transilvania este menționată și ea în legătură cu unele acțiuni ale puterilor europene (p. 258, 261)[1].

Este important să reținem faptul că unele dintre referirile autorului la relațiile dintre moldoveni și ucraineni au la bază informații inedite (vezi p. 145 — despre vizita lui Paisie; p. 195 — participarea lui Radian Cicerin la campania împotriva Țării Românești, p. 316 — mobilizarea oștilor împotriva Moldovei etc.). Informația cu privire la trimiterea trupelor lui Rakóczi este luată dintr-un fond arhivistic de la Varșovia (p. 330).

Cartea lui V. Golobuțki, consacrată aspectelor diplomatice ale războiului de eliberare a poporului ucrainean din anii 1648—1654, scrisă într-un stil viu și atrăgător, este accesibilă unui cerc larg de cititori.

S. I.

A. I. KLIBANOV, *Реформационные движения в России в XIV—первой половине XVI вв.*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1960, 410 p.

Lucrarea de mai sus este un studiu profund și multilateral al ereziilor din Rusia începînd din sec. al XIV-lea pînă în prima jumătate

[1] V. A. Golobuțki, Освободительная война украинского народа под руководством Хмельницкого (1648—1654), Moscova, 1954, 158 p.

[1] Mai multe referiri se găsesc în cartea din 1954 mai sus citată a aceluiași autor (vezi p. 3, 95, 98, 115—116, 120—122, 125), precum și în lucrarea sa *Запорожское казачество*, Kiev, 1957 (vezi p. 292—294, 362. La p. 293, o sursă inedită din Muzeul de la Dniepropetrovsk). În această din urmă lucrare se găsesc referiri la țările române și pentru epoca anterioară (din anii 1594, 1615, 1622 etc. pentru Țara Românească, p. 132—133, 157, 187, 362; din diverși alți ani pentru Moldova, p. 31, 41, 83, 89, 130, 135, 175, 183, 292 etc.).

www.dacoromanica.ro

a celui de-al XVI-lea. Ereziile sînt — în evul mediu — expresia, în formă religioasă, a criticii şi negării feudalismului — critică progresistă prin esenţa ei. Autorul tratează problemele pe o bază de izvoare istorice şi de istorie literară incomparabil mai largă decît a predecesorilor săi.

Partea întîia a lucrării o formează tocmai analiza complexă (paleografică, lingvistică, de conţinut) a izvoarelor şi este intitulată „Monumentele gîndirii reformatoare ruse". Cel mai vechi este culegerea (sbornikul) *Trifon*, numită astfel după numele celui mai vechi posesor al acestui manuscris şi într-o oarecare măsură şi coautor al lui. Trifon a fost egumen al mînăstirii Vidogoscenskaia din Novgorod. Sbornicul *Trifon* a fost scris, în lumina analizei paleografice şi lingviste — făcută de unii cercetători cărora li se alătură şi A. I. Klibanov — în deceniul al 9-lea al sec. al XIV-lea în oraşul Pscov. Cel de-al doilea monument sînt cărţile (manuscrise) ale lui Ivan cel Negru, scriitor eretic din sec. al XV-lea. Dintre acestea — patru în total — sînt mai importante *Leastviţa* lui Ioan Scărarul (1487) şi *Letopiseţul elinesc* (1485). Cel de-al treilea monument este scrierea lui Theodor Vasilievici Kurîţin (sol în anul 1482 la Matei Corvin) intitulată „Epistola către laodicieni". Comparînd-o cu presupusul original după care a fost tradusă (*S. Pauli Epistola ad Laodicenses* în *Codex Apocryphus Novi Testamenti*, publicat de Johann Albert Fabricius la Hamburg în 1719, p. 871 sq.) A. I. Klibanov arată că „Epistola..." lui Kurîţin are un caracter original şi este aproape identică în unele părţi cu o altă lucrare a epocii: „Написание о грамоте". Ea are o introducere filozofică în care se face o chemare la însuşirea cunoştinţelor de scriere şi gramatică. În acelaşi timp se arată necesitatea ca scrierile să fie adaptate într-o limbă accesibilă poporului. La sfîrşitul sec. al XV-lea apar o mulţime de manuscrise în care pe marginile paginilor sînt explicate expresiile savante sau se dau echivalentele din limba vorbită ale arhaismelor sau cuvintelor străine. Autorul aduce multe exemple ilustrative. Limba vorbită îşi face loc cu şi mai multă tărie în primele cărţi ruse tipărite — ca şi la noi de altfel — spre jumătatea sec. al XVI-lea prin Ivan Feodorov. Ele au avut ca bază tradiţia culturală a umaniştilor timpurii ruşi despre care s-a vorbit mai sus.

Partea a doua a lucrării tratează etapele fundamentale ale istoriei mişcărilor de reformă ruseşti. Autorul prezintă detaliat ereziile din diferitele oraşe şi regiuni ale Rusiei, lupta ideologică şi soborul din 1504. Prima mişcare eretică deschisă a fost cea a stigolnicilor (în Novgorod şi Pscov) căreia îi urmează cele din Tver şi Rostov. Demnă de reţinut este caracterizarea ereziilor din Rusia, care „nu încetează de a fi mişcări de reformă, deşi eforturile lor nu au dus la o luptă pe scară naţională şi nu au fost soluţionate printr-o reformă asemănătoare celei care a avut loc în Germania la începutul sec. al XVI-lea".

În partea a treia, ce încheie lucrarea, autorul prezintă reflectarea în operele sec. al XV-lea şi din prima jumătate a celui de-al XVI-lea a ideilor noi, de reformă. Una dintre aceste opere este *Cuvîntul despre învăţătorii mincinoşi* scrisă de Artemie, egumenul mănăstirii Troiţa, în sec. al XVI-lea. Contrariu celor care propovăduiau ca cei „simpli" să nu citească, Artemie îndeamnă pe *„bogat sau sărac"* să citească fiindcă în cărţi „este mama fiecărui (lucru) bun". Culegerea de texte numită a lui Trifon (amintită mai sus) proclamă dreptul mirenilor de a citi literatura timpului. Aceasta este ideea conducătoare a textelor din care e alcătuită întreaga culegere. În secolele XV—XVI literatura umanistică rusă se îmbogăţeşte şi cu traduceri de opere din filozofii Orientului, de astronomie şi cu traducerea lucrării lui Erasm din Rotterdam, *„De civilitate..."*.

Pentru istoricii şi istoricii noştri literari lucrarea lui A. I. Klibanov este utilă atît pentru materialul şi interpretarea faptelor, cît şi pentru sugestiile pe care ea le oferă celor care vor compara operele discutate cu cele medievale care au circulat la noi.

A. C.

www.dacoromanica.ro

MIHAIL BĂCIVAROV, *Мироглед от на др. Петър Берон* (Concepţia despre lume a doctorului Petru Beron) Държавно издателство, Varna, 1961, 206 p.

Asumîndu-şi sarcina de a face o analiză de pe poziţiile materialismului dialectic şi istoric a concepţiilor despre lume ale doctorului Petru Beron, cercetătorul bulgar M. Băcivarov a dat un studiu serios despre viaţa şi mai ales despre opera vastă a acestui reprezentant de seamă al ştiinţei bulgare din epoca renaşterii, care a trăit mult timp în ţara noastră.

Născut prin 1799 în oraşul Cotel, cunoscut centru meşteşugăresc, negustoresc şi cultural, Petru Beron învaţă mai întîi la Cotel şi Varna, iar prin 1817 vine în Bucureşti unde urmează cursurile la şcoala grecească a lui Constantin Vardalah. Acest mare pedagog şi enciclopedist al vremii a exercitat o influenţă hotărîtoare asupra dezvoltării concepţiilor lui Petru Beron.

Implicat în răscoala din 1821, P. Beron fuge la Braşov unde în 1824 publică primul abecedar bulgăresc („Рибен буквар"). În 1825—1826 P. Beron studiază filozofia la Heidelberg, apoi trece la Facultatea de medicină din München, pe care o termină în 1831. Se întoarce în Ţara Românească şi lucrează ca medic mai întîi la Bucureşti, apoi la Craiova. După cîţiva ani el renunţă la profesiunea de medic şi practică negoţul. El finanţează învăţămîntul bulgăresc dintr-o serie de oraşe din sudul Dunării. După 1840 P. Beron cutreieră marile capitale din occident şi trăieşte aproape 25 de ani la Paris. În această perioadă el se consacră ştiinţei, scriind o serie de opere importante, printre care şi cele 7 volume din *Panepisteme* (Enciclopedie, publicată între 1861—1867) care-l fac cunoscut în lumea savanţilor. Revenind în ţara noastră, P. Beron moare la Craiova, în martie 1871.

El a întreţinut relaţii cu diverşi revoluţionari bulgari care de asemenea au trăit în ţara noastră, printre care şi Gh. S. Rakovski.

Opera vastă a acestui învăţat bulgar, iniţiatorul instrucţiei laice în Bulgaria, nu a fost cercetată pînă acum sub toate aspectele ei. De aceea studiul lui M. Băcivarov, deşi, după propria recunoaştere a autorului, rămîne numai o încercare de sistematizare a concepţiilor contradictorii ale lui P. Beron, constituie totuşi cea mai meritorie contribuţie adusă în problema elucidării rolului lui P. Beron în ştiinţă şi, indirect, la stabilirea locului pe care îl ocupă în relaţiile culturale româno-bulgare. Expunînd mai întîi viaţa şi activitatea lui Beron (p. 9—18), autorul face apoi o caracterizare generală a concepţiilor lui filozofice (p. 19—59), analizează învăţătura lui despre macrocosmos (p. 60 — 131), microcosmos (p. 132—178) şi unele probleme sociologice ale sistemului său natural-filozofic (p. 179—189).

Despre acest patriot şi democrat bulgar, învăţat şi filozof, s-a scris cîte ceva şi în ţara noastră, dar sporadic şi întîmplător (vezi de ex. „An. Ac. Rom. Mem. s. ist.", seria a II[a], XXXVI, 1913—1914, p. 917—922). Cercetătorii noştri pot aduce, pe baza materialului inedit existent în arhivele şi bibliotecile noastre, o contribuţie însemnată la cunoaşterea perioadei, destul de îndelungată, de activitate a lui P. Beron în ţara noastră.

S. I.

* * * *Słownik staropolski* (Dicţionarul limbii vechi polone), tom. I—III (fasc. 17), Wrocław — Cracovia — Varşovia, 1953—1961, 1315 p.

Lexicografia poloneză înregistrează cu legitimă mîndrie apariţia unei opere de o deosebită importanţă culturală: *Dicţionarul limbii vechi polone*. Dicţionarul se publică de Academia Polonă de Ştiinţe, sub îngrijirea unui comitet de redacţie, în frunte cu prof. K. Nitsch. Dicţionarul apare pe fascicule şi tomuri, fiecare tom cuprinzînd cîte 6 fascicule de aproximativ 80 de pagini fiecare, format mare (in folio). În Biblioteca Academiei R.P.R. au intrat pînă acum 17 fascicule, alcătuind tomurile I (443 pagini), II (552 pagini) şi III (320 pagini) şi cuprinzînd literele A—K.

Din studiul introductiv desprindem că lucrările pentru alcătuirea *Dicţionarului*

www.dacoromanica.ro

limbii vechi polone au fost inițiate de Academia Polonă de Științe în ultimul sfert al sec. al XIX-lea. La această vastă operă au lucrat aproape trei generații de oameni de știință. Două sînt motivele care au făcut ca apariția dicționarului să întîrzie pînă acum : în primul rînd, monumentele de limbă veche poloneză au început să fie cunoscute efectiv și să fie publicate științific abia în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, iar descoperirea și publicarea lor au continuat încă în decursul primului sfert al secolului nostru ; în al doilea rînd, o publicație de asemenea natură și proporții este dificilă și ea cere excepțional de multă muncă și migală, precum și un colectiv cu o înaltă calificare științifică, colectiv care abia a putut fi creat.

Ideea alcătuirii unui dicționar istoric al limbii polone a apărut în anul 1873, la prima ședință a secției de filologie a Academiei Polone de Științe. Dar din cauza lipsei unei concepții precise și a unei conduceri unitare, eforturile depuse timp de două decenii, pînă la 1895, s-au irosit fără nici un rezultat. În anul 1895, Jan Baudouin de Courtenay a elaborat instrucțiunile pentru întocmirea dicționarului. Inițial, acest dicționar urma să cuprindă perioada de la începuturile scrisului polonez și pînă la anul 1543. După primul război mondial însă s-a hotărît ca dicționarul să se oprească la anul 1500. Conducerea lucrărilor în perioada dintre cele două războiae mondiale a avut-o, pe rînd, Lóś, Nitsch și Oesterreicher. Pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial s-a făcut tot ce era mai important ca lucrări de adunare și selecționare a materialului, așa că s-a putut începe opera de redactare. Izbucnirea războiului însă a întrerupt lucrările. După război, ele au fost reluate, sub patronajul Bibliotecii Jagiellonice din Cracovia, de prof. K. Nitsch. În 1946, conducerea lor efectivă a fost preluată de prof. S. Urbańczyk. În anul următor a apărut macheta dicționarului, care a fost supusă discuțiilor. La sfîrșitul anului 1948, Comisia pentru limbă a Academiei Polone de Științe a înființat comitetul de redacție al dicționarului, cu prof. Nitsch, președinte, și cu prof. Urbańczyk, director al biroului de redactare. Comitetul a întocmit un regulament, în care s-a stabilit, între altele, ca fiecare articol să fie analizat și aprobat de comitetul de redacție înainte de a fi dat la tipar. În anul 1953 a apărut prima fasciculă a dicționarului. În prezent, președinte al comitetului de redacție este prof. Z. Klemensiewicz, redactor-șef prof. Stan. Urbańczyk, secretar J. Safarewicz și membri Wl. Kuraszkiewicz și W. Taszycki.

Dicționarul limbii vechi polone cuprinde lexicul extras din documentele și textele polone medievale de pînă la anul 1500, publicate în secolele XIX și XX, iar nu și din materialul de arhivă. Dacă cineva a trimis și materiale extrase din manuscrise, acestea au fost introduse în dicționar, dar redacția n-a întreprins cercetări proprii în arhive și n-a recomandat nimănui să le întreprindă, și aceasta din lipsă de fonduri și de personal științific. Aceasta rămîne o sarcină de viitor a lexicografiei poloneze. Documente din sec. al XVI-lea urmează să intre în dicționarul pe care îl pregătește Institutul de cercetări literare, știut fiind că din anul 1514 încep și tipăriturile în limba polonă.

Normele de redactare a dicționarului sînt prezentate în studiul introductiv, ca și lista de texte excerptate. Din monumentele de veche limbă poloneză pînă la anul 1500 s-a luat pentru dicționar fiecare cuvînt, îngrijindu-se ca la fiecare formă gramaticală și la fiecare înțeles al lui să intre în dicționar cel puțin un exemplu. Dicționarul nu este deci o înșirare pedantă de expresii goale, ci fiecare din acestea este prezentată în legătură cu fraza în care apare. Dicționarul poate fi folosit deci și de către nespecialiști. În dicționar n-au fost incluse numele proprii. Principala lui sarcină este de a fi un informator despre vechea limbă polonă. Așa cum este conceput și cum a apărut pînă acum, el poate fi considerat cel mai complet dicționar al limbii vechi polone, în comparație cu alte dicționare polone și, în general, cu alte dicționare de limbă slavă, apărute pînă acum.

Dicționarul limbii vechi polone are o importanță deosebită și pentru istoricii și filologii romîni, care folosesc vechile izvoare

www.dacoromanica.ro

documentare și narative poloneze. Numai cine a utilizat un astfel de izvor știe ce greutăți a întîmpinat și ce mare ajutor îi oferă acum dicționarul pe care îl prezentăm aici. Pe lîngă aceasta, cu ajutorul acestui dicționar putem înțelege și terminologia legată de istoria coloniilor românești din Polonia. Ca exemplificare, redăm termenii „dworzysko" și „dworzyszcze", care în limba românească au dat cuvîntul „dvoriște" și care înseamnă, după dicționar, „gospodărie țărănească de o anumită mărime" aparținînd coloniștilor români (tom. II, fasc. 2, p. 241 — 243), precum și termenii „kniaź" și „knież", care înseamnă „primar al unui sat înființat pe baza dreptului românesc" (tom. III, fasc. 4, p. 305—306).

I. C.

* * * *Sbornik filosofické fakulty brněnské university* (Colecția de studii a facultății de filozofie de la Universitatea din Brno), seria „Istorie", X, 1961, 568 p.

Volumul de care ne ocupăm aci a fost publicat în cinstea prof. dr. Josef Macůrek, șeful catedrei de istorie a U.R.S.S., a Europei Centrale și de sud-est, cu prilejul împlinirii a 60 de ani. Pe prof. Macůrek îl cunoaștem foarte bine nu numai din lucrările sale de istorie, ci și din sentimentele de simpatie, pe care le-a manifestat totdeauna față de poporul nostru. Profund cunoscător al relațiilor istorice din Europa Centrală și răsăriteană, Macůrek a îmbogățit istoriografia cehă cu numeroase studii și lucrări, care l-au făcut cunoscut și dincolo de hotarele țării sale. Elev și continuator al lui Jaroslav Bidlo, el a desfășurat o prodigioasă activitate științifică în diferite sectoare ale disciplinelor istorice. Cele aproape 6500 de pagini cîte numără articolele, studiile și monografiile sale pînă la sfîrșitul anului 1960, reprezintă rodul unei munci îndelungate și perseverente. De aceea, volumul acesta festiv, închinat lui de prietenii, colaboratorii și elevii săi, constituie o apreciere și o recunoaștere binemeritată a activității sale științifice.

Volumul cuprinde un număr de 33 articole și studii, datorite unor specialiști cehi, slovaci, polonezi, români, maghiari și bulgari. Problemele sînt foarte variate și privesc, în general, relații istorice din Europa centrală și răsăriteană. Întrucît spațiul acordat acestei rubrici nu ne îngăduie să subliniem mai pe larg valoarea științifică a întregului volum, ne vom mărgini să semnalăm numai contribuțiile cele mai importante și, în special, cele românești.

În primul rînd, vom aminti studiul lui M. A. Halevy, intitulat *Cercetări noi privitoare la cazari și deplasările lor în Europa centrală-răsăriteană*, în care aduce o serie de precizări pe marginea lucrării lui J. M. Dunlop (cf. *The History of the Jewish Khazars*, Princeton, New Jersey; Princeton University Press, 1954). Autorul reactualizează discuția în jurul problemelor legate de istoria cazarilor și arată, în același timp, deficiențele monografiei de mai sus. Deși Dunlop folosește o bogată bibliografie, totuși el nu cunoaște lucrările specialiștilor români. Pentru a lămuri problema migrației cazarilor și halișilor în direcția Sirmiei, Halevy se ocupă de o serie de nume topice din Transilvania și regiunile carpatine. În legătură cu aceste cercetări, autorul arată importanța documentară pe care o au *Cronica lui Nestor* și *Vita Constantini*. Halevy afirmă că putem urmări căile de pătrundere ale popoarelor migratorii, pornite din ținuturile pontice și caspice spre apus, pe baza toponimiei și realităților etnografice.

Într-un studiu documentat, C. C. Giurescu reia problema așezării husiților în Moldova. La început, autorul arată motivele pentru care husiții s-au refugiat în ținuturile de nord ale țării noastre și nu în Țara Românească. Trei factori au determinat hotărîrea husiților unguri și sași de a căuta azil în Moldova : în primul rînd, presupunerea că biserica de stat ortodoxă ar fi fost mai puțin înclinată să recurgă la persecuții, în al doilea rînd, existența populației maghiare și săsești din cîteva orașe moldovenești și, în sfîrșit, toleranța religioasă a românilor. Pe de altă parte, Moldova

www.dacoromanica.ro

era cunoscută, la data aceea, în mediul universităţii din Praga — leagănul husitismului, cum spune autorul — deoarece, chiar în primul deceniu al sec. al XV-lea se întîlnesc acolo studenţi din părţile Moldovei. Se citează aci cazul lui „Jacobus de Moldavie" care, între 1402—1410, a studiat artele şi dreptul la Praga. Sosirea husiţilor în Moldova a avut loc treptat şi ei s-au aşezat în centrele mai vechi, pe lîngă populaţia sasă şi maghiară. Şapte sînt localităţile în care autorul constată, pe baza ştirilor istorice, prezenţa husiţilor: Trotuş, Bacău, Roman, Tîrgu-Neamţ, Cotnari, Huşi şi Ciubărciu.

Bogdan Petriceicu-Haşdeu şi „manuscrisele" lui Václav Hanka se intitulează articolul semnat de Tr. Ionescu-Nişcov. Pe baza unui material inedit, autorul arată că Bogdan P. Haşdeu, în plăsmuirea falsurilor sale — — *Diploma bîrlădeană din 1134* şi *Hrisovul lui Jurg Koriatovici din 1371* — s-a lăsat influenţat de „manuscrisele" scriitorului ceh, Václav Hanka (1791—1861) [1].

În sfîrşit, Mihail Dan tratează despre *Elementele progresiste* din opera lui Ioan Bogdan. Analizînd activitatea ştiinţifică a acestuia, ca şi legăturile lui cu unii dintre slaviştii ruşi şi cehi de la sfîrşitul secolului trecut, autorul scoate în relief poziţia critică şi progresistă a lui Ioan Bogdan în cîteva probleme importante de natură socială şi politică. În chestiunea naţională şi agrară, în problema religioasă, ca şi în materie de învăţămînt, în calitate de profesor de istoria romînilor la universitatea din Bucureşti, Ioan Bogdan a dat dovada unui spirit ales şi obiectiv. Legat de evoluţia socială şi politică a societăţii romîneşti, într-o perioadă plină de contradicţii şi frămîntări, Ioan Bogdan ne apare, în adevăr, ca o personalitate ştiinţifică şi progresistă.

[1] La începutul sec. al XIX-lea, Václav Hanka, împreună cu Josef Linda şi Václav Alois Svoboda, au falsificat o serie de cîntece epice şi lirice, amestecate cu episoade din perioada precreştină şi care au avut o puternică influenţă asupra ştiinţei şi poeziei cehe din acel timp.

Volumul de faţă fiind o publicaţie anuală a facultăţii de filozofie din Brno, mai cuprinde, pe lîngă bibliografia lucrărilor lui J. Macůrek şi alte colaborări la rubricile: discuţii, materiale şi recenzii.

Tr. I.N.

BARBARA JELAVICH, *Russia and Greece during the Regency of King Othon. 1832—1835. Russian documents on the first years of Greek Independence*, Thessalonic, 1962, 155 p.+4 pl.

Volumul conţine o prefaţă, un studiu introductiv — scris de pe poziţiile istoriografiei burgheze — intitulat *Russia and the greek revolution* (p. 15—33) şi 22 documente +7 documente într-o addendă. Autoarea prezintă în introducere politica Rusiei ţariste faţă de Grecia nu numai în anii 1832—1835, ci încă din jumătatea de deceniu premergătoare izbucnirii însemnatelor evenimente din 1821. Este subliniat rolul important cîştigat de Rusia în Europa faţă de celelalte puteri ale continentului după căderea lui Napoleon, ca şi încadrarea politicii ţariste în sistemul reacţionar al Sfintei Alianţe. Dar paralel se analizează politica de sprijinire a popoarelor supuse Porţii Otomane şi concesiunile impuse Turciei de Rusia în ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea şi la începutul sec. al XIX-lea. Este arătată conlucrarea strînsă stabilită în sec. al XVIII-lea între Rusia şi poporul grec. Se prezintă rolul jucat în această privinţă de fanarioţi, de funcţionarii consulari ai Rusiei de origine greacă, ca şi de clerul grec şi se relevă însemnătatea ce a avut-o pentru Rusia dominarea de către greci a comerţului Mării Negre. În continuare, se analizează situaţia în care s-a găsit diplomaţia ţaristă în 1821, fazele succesive prin care au trecut relaţiile ruso-turce în legătură cu problema greacă, autoarea susţinînd însă că accentul de greutate al diplomaţiei ţariste în sud-estul Europei în acea perioadă nu cădea asupra Greciei, ci asupra Principatelor Dunărene.

www.dacoromanica.ro

Mai pe larg sînt prezentate evenimentele următoare dobîndirii independenței Greciei, împrejurările care favorizează intervenția țaristă în Turcia și încheierea tratatului de la Unkiar Iskelessi din 1833, ca și a convenției austro-ruse de la Münchengrätz și mai ales politica Rusiei față de Grecia în perioada 1832—1835. Barbara Jelavich desprinde patru obiective principale ale diplomației țariste în domeniul relațiilor cu Grecia în perioada regenței din timpul minorității regelui Othon: instituirea în Grecia a unui regim de mînă tare, menținerea unui echilibru aci între Rusia, Anglia și Franța, consolidarea poziției ortodoxiei în Grecia prin convertirea noului rege și determinarea Greciei de a nu duce o politică externă activă, ci una de neutralitate. Autoarea susține că obiectivele urmărite de diplomația rusă în Grecia n-au fost realizate în perioada analizată, dar că în schimb Rusia a dobîndit evidente succese în Principatele Dunărene, succese care n-au fost contrabalansate prin obținerea unei poziții similare la Atena de Anglia și Franța. La aceasta se mai adaugă și faptul — arată autoarea — că în ansamblul politicii sud-est europene din acea vreme a Rusiei „dominația politică la Atena nu era un obiectiv al politicii externe țariste".

Documentele din anexă — rapoarte diplomatice, circulare și instrucțiuni ale diplomaților ruși — care au reprezentat principalul izvor pentru alcătuirea studiului introductiv reflectă amplu politica greacă a Rusiei în anii 1832—1835. Semnificativă este teama diplomației țariste față de o radicalizare a vieții politice din Grecia sau față de izbucnirea unor eventuale tulburări (documentele 6 și 8). Interesante sînt instrucțiunile date lui C. Katakazi în ianuarie 1833 (documentul 9, p. 55—67), instrucțiuni care oglindesc documentat și amplu politica Rusiei față de Grecia în cel de-al patrulea deceniu al sec. al XIX-lea. Mai sînt de reținut documentele referitoare la procesul generalului Colcotroni (documentele 16, 17 etc.). Dintre documentele din addendă — care datează din anii 1821, 1827, 1828, 1830, 1834 — trebuie subliniată deosebita importanță a primelor două: circulara adresată de Nesselrode lui Pahlen, din Laibach, la 18/30 martie 1821, în care se prezintă poziția cabinetului țarului și depeșa circulară confidențială din 22 iunie/4 iulie 1821, trimisă de cabinetul din Petersburg mai multor diplomați țariști, cele două documente reflectînd două faze în politica Rusiei țariste față de evenimentele petrecute în 1821 în Principate. În cel dintîi document se relatează că după moartea lui A. Suțu „un anume Teodor Vladimirescu, fost locotenent de panduri în serviciul Rusiei în timpul războiului" ridicase „steagul răscoalei" în Oltenia, fiind încurajat și de „cîțiva din principalii proprietari ai provinciei'. Se semnalează alăturarea pandurilor și arnăuților la răscoală, ca și neputința forțelor stăpînirii de a face față acesteia, ceea ce arată ca „indispensabilă" prezența trupelor turcești. Documentul mai arată poziția de dezavuare adoptată de țar față de Tudor Vladimirescu și susținerea de către cel dintîi a unei intervenții otomane („Majestatea Sa ar vedea cu plăcere ca guvernul turc să ia fără cea mai mică întîrziere măsurile proprii să restabilească calmul în Principate"). În partea finală a documentului se mai semnalează — ceea ce reflecta teama de revoluție a țarismului — că răscoala „făcuse curînd progrese îngrozitoare" și că Alexandru Ipsilanti pătrunsese la rîndul său în Moldova (p. 123). În cel de-al doilea document — care oglindește situația dintr-o fază mai avansată a evenimentelor — se critică cu energie atrocitățile otomane, declarîndu-se că „guvernul turc, prin măsurile care se încăpățînează a le lua, se pune în afara unei stări de coexistență cu guvernele creștine" (p. 125) și că se impunea ca guvernul turc să „nu poarte distrugerea și moartea în Principate... și să observe o justă și constantă distincție între inocență și crimă"...(p. 127).

Volumul Barbarei Jelavich contribuie prin documentele inedite pe care le pune în circulație la înțelegerea mai adîncă a evenimentelor diplomatice și politice petrecute în sud-estul Europei în cel de-al treilea și cel de-al patrulea deceniu din sec. al XIX-lea. Introducerea prezintă în general corect evenimentele și problemele discutate în documentele din anexă și

www.dacoromanica.ro

addendă. Modalitatea de editare a lucrării folosită de autoare nu satisface însă întru totul. Studiul introductiv este axat aproape în mod exclusiv pe documentele publicate în volum şi pe unele studii anterioare ale autoarei; de aceea, problemele nu sînt suficient de aprofundate. De asemenea, trebuie aduse unele critici modalităţii de publicare a documentelor. Dacă transcrierea este corectă şi greşelile de tipar rare şi neînsemnate, este de remarcat că documentele — unele întinzîndu-se pe pagini întregi — nu sînt precedate de rezumate şi că aceste rezumate nu se întîlnesc nici în lista de documente, ceea ce stînjeneşte rapiditatea de folosire practică a volumului. Tot astfel, indicele de persoane este redat eliptic, în majoritatea cazurilor neindicîndu-se decît numele, iar nu şi pronumele şi niciodată calitatea celor în cauză. Ilustraţiile, ca şi condiţiile grafice ale editării volumului, sînt, în schimb, bune.

D. B.

GHEORGHE KOLIAS, Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Τιμοθέου πρὸς τὸν Πάπαν Πίον Ε′ (1572) (Scrisoare a mitropolitului Timotei către papa Pius V (1572). Text—comentarii). Extras din "Εἰς Μνήμην Κ.Ι. Ἀμάντου", Atena, 1960, p. 391—411 + p. 412 facsimile.

Scrisoarea de care se ocupă Gheorghe Kolias a fost trimisă la 15 martie 1572 de către mitropolitul grec Timotei din Varşovia papei Pius V. Această scrisoare cuprinde ştiri importante, care contribuie la clarificarea politicii ţărilor din apus faţă de Imperiul otoman precum şi faţă de greci, de romîni şi de ceilalţi creştini care trăiau sub stăpînirea turcească. Este un memoriu în care se arată starea din Imperiul otoman şi se propune un plan de acţiune militară împotriva statului turc.

Scrisoarea este adresată papei Pius V, organizatorul Ligii sacre din 1571, care în bătălia de la Naupact (Lepanto) a înfrînt oştile turceşti. În scrisoarea sa, Timotei, care era mitropolit şi exarh pentru toate provinciile Apusului în care locuiau greci, prezintă suferinţele pe care le îndurau popoarele creştine din partea asupritorilor; aduce la cunoştinţa papei că pentru completarea regimentelor de ieniceri, turcii luau de la acei care aveau doi băieţi, unul, iar de la acei ce aveau patru, doi.

Pentru a umple golurile lăsate de vasele pierdute în bătăliile navale se construiau altele noi, în număr de 300, locuitorii din părţile de lîngă Dunăre fiind obligaţi să aducă materiale lemnoase.

S-a cerut — arată Timotei — şi de la domnul Ţării Romîneşti, Alexandru [1], să dea 200 de căruţe cu in, cînepă şi cîlţi, pe care acesta le-a dat. Totodată s-a cerut de la acelaşi domn Alexandru şi un număr de 20 000 de vîslaşi pentru vase; în scrisoare nu se precizează dacă au fost daţi ori nu.

În scrisoarea sa, Timotei intercalează şi un fragment dintr-o scrisoare adresată de sultan domnului Alexandru, în care îi aduce la cunoştinţă că a cucerit insula Cipru şi să serbeze victoria; de asemenea, îi porunceşte ca în primăvară să fie gata să pornească cu trupele turceşti împotriva insulei Corfu, iar apoi să meargă asupra Veneţiei şi asupra Romei. Alexandru, conformîndu-se poruncii primite, a sărbătorit victoria şi autorul scrisorii adaugă că în aparenţă a fost bucurie, dar pe ascuns mare mîhnire şi s-au vărsat multe lacrămi pentru această sărbătorire a victoriei cîştigate de armatele turceşti şi pentru porunca primită să meargă în expediţie împotriva creştinilor.

Timotei mai raportează papei că oştile ţărilor din apus au învins pe turci. Pierzînd multe vase în bătăliile cu creştinii, turcii se străduiau să construiască altele. Mai departe arată că se lucrează cu mare febrilitate la construirea vaselor, că cele 300 vor fi terminate şi că dacă în cursul acelui an nu va fi război, peste doi ani turcii vor avea 600 de vase.

Timotei îl îndeamnă pe papă să pornească cu flota împotriva Peloponezului, unde cetăţile, fiind insuficient întărite, vor fi lesne cuce-

[1] Este Alexandru al II-lea Mircea, nepotul lui Mihnea cel Rău (1568—1574).

www.dacoromanica.ro

rite şi după aceea va fi uşor să pornească direct la Constantinopol, care, avînd ziduri slabe, va putea fi uşor cucerit, căci numai vasele îl apără. În continuare, autorul scrisorii dezvoltă pe larg un plan îndrăzneţ de atac concomitent din mai multe părţi pentru eliberarea creştinilor. Timotei termină scrisoarea, oferindu-se să meargă la Constantinopol să cerceteze care este starea vaselor ce se construiau la Marea Neagră, ce armată avea Imperiul otoman etc.

Într-un post-scriptum, în care dă şi alte amănunte în privinţa planului strategic propus, Timotei mai adaugă : „Cele scrise de mine le-ar fi scris altcineva mai mare, dar se teme să nu cumva să afle nelegiuitul şi să-l piardă. De aceea, în locul lui scriu eu, umilul tău rob" (p. 401). Probabil face aluzie la patriarhul ecumenic, cu care se pare că era în înţelegere.

Sînt interesante pentru istoricii noştri atît ştirile referitoare la expediţia şi planul de alungare a turcilor din Europa, cît şi cele referitoare la obligaţiile materiale ale ţărilor romîne faţă de Turcia.

A. C.-C.

JEAN MASSIN, *Marat* (Paris), 1960, 302 (—306) p.

Dintre marile figuri ale revoluţiei franceze, cea mai calomniată şi mai discreditată de către istoricii reacţionari ai revoluţiei a fost poate persoana lui Jean-Paul Marat, neînduplecatul „prieten al poporului". În cartea de faţă J. Massin îşi propune să prezinte, bazîndu-se pe o analiză riguroasă şi lipsită de prejudecăţi a izvoarelor, figura marelui revoluţionar, a cărui acţiune e caracterizată chiar în primele pagini ale cărţii ca fiind „în unele momente... cea mai importantă din toate acţiunile individuale din timpul revoluţiei franceze" (p. 6). Autorul tratează activitatea lui Marat de pe poziţiile istoricului înaintat, care este de acord cu interpretarea materialistă, ştiinţifică a procesului istoric.

Examinînd sub toate aspectele concepţiile politice şi activitatea lui Marat, autorul arată că din 1774 „prietenul poporului" a început să prevadă natura şi contradicţiile revoluţiei care era gata să izbucnească. După ce revoluţia a izbucnit şi Declaraţia drepturilor omului a fost adoptată, Marat a observat primul că acest act nu este decît o înşelăciune dacă nu abordează şi problema socială. Mai mult, el şi-a dat seama că de revoluţia în curs de desfăşurare nu vor profita în ultimă instanţă decît cei bogaţi, adică păturile de sus ale burgheziei. Marat a prevăzut că o altă revoluţie va veni care va elibera masele celor săraci şi oprimaţi de exploatare. De asemenea, într-o perioadă cînd conducerea burgheză a revoluţiei a slăbit vigilenţa împotriva duşmanului intern şi extern, Marat a fost singurul care a cerut cu vehemenţă instaurarea teroarei împotriva reacţiunii. El a combătut cu tărie pericolul a ceea ce mai tîrziu se va numi bonapartism, pericol reprezentat în persoana unor generali ca La Fayette, Dumouriez sau Custine. În diferite etape ale revoluţiei Marat a susţinut cu înverşunare personalităţile cele mai înaintate împotriva reacţionarilor şi a şovăielnicilor ; el a fost alături de patrioţi împotriva aristocraţilor ; alături de iacobini împotriva feuillanţilor ; alături de montagnarzi împotriva girondinilor ; alături de Robespierre împotriva lui Danton. Observînd mersul revoluţiei, Marat a prevăzut că burghezia va fi, cel puţin provizoriu, cea mai tare şi că soluţia cea mai convenabilă intereselor ei va fi — cel puţin pentru o scurtă perioadă — o monarhie constituţională de tipul celei a lui Ludovic Filip d'Orléans.

J. Massin mai relevă în paginile cărţii sale ura neîmpăcată pe care şi-a atras-o Marat din partea principalei beneficiare a cuceririlor revoluţiei : marea burghezie, care tindea să menţină ordinea socială ce convenea intereselor ei. Marat a fost întotdeauna purtătorul de cuvînt al dezmoştenitilor soartei, fapt care constituie — după autor — originalitatea şi totodată măreţia sa. Aşa se explică de ce ziarul său „L'Ami du

www.dacoromanica.ro

peuple" a avut un răsunet atît de puternic în rîndurile sans-culoților.

Autorul subliniază apoi că acțiunea lui Marat în timpul revoluției nu s-a exercitat atît în legătură cu fiecare din marile evenimente ale vremii luate separat, ci a avut în vedere o necesitate de ordin permanent: intensificarea dinamismului revoluționar al maselor populare. Întreaga activitate a lui Marat a avut la bază conștiința că revendicările maselor populare nu puteau fi identificate cu cele ale bogaților din „tiers état", că mișcarea maselor avea o putere nebănuită pînă atunci și că ceasul instaurării unei adevărate dreptăți și egalități sociale nu putea fi prea departe.

Toate aceste concepții și previziuni ale lui J. P. Marat au dus la asasinarea sa mișelească și, după aceea, la vasta acțiune de calomniere începută în timpul reacțiunii thermidoriene și continuată atît în sec. al XIX-lea, cît și în secolul nostru de către istoricii burghezi reacționari.

Dar, așa cum subliniază și autorul, calomnia și minciuna n-au reușit să șteargă amintirea lui Marat din mințile celor care luptau pentru o societate mai dreaptă și mai bună. În rîndurile a tot ce a avut mai bun mișcarea revoluționară europeană de după 1789—1794, numele lui Marat și al ziarului său, concepțiile sale, vehementele sale articole demascatoare împotriva tuturor exploatatorilor au fost întotdeauna prezente. Astfel, societatea revoluționară organizată de Blanqui la începutul monarhiei din iulie s-a numit „Amis du peuple". În 1848 Raspail a numit ziarul său cu numele popularului ziar al lui Marat. Comunarzii din 1871 au văzut în Marat pe unul din precursorii lor. De asemenea, numele și amintirea activității lui Marat au fost prezente și în rîndurile celor care au participat la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, revoluția al cărui caracter deplin eliberator a fost prevăzut de Marat, deși în mod destul de confuz.

S. C.

* * * *Документы по истории внешней политики Франции 1547—1548 гг.*, sub redacția lui A.D. Liublinskaia, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova — Leningrad, 1963, 503 p.

Filiala din Lenigrad a Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S., unde există un puternic colectiv de istorici sovietici care se ocupă cu istoria medievală a țărilor Europei apusene, depune o muncă intensă pentru cercetarea și publicarea izvoarelor istoriei feudalismului apusean aflate în arhivele din U.R.S.S.

A.D. Liublinskaia, cunoscuta specialistă în istoria medievală a Franței, a publicat și mai înainte o serie de documente referitoare la istoria Franței în secolele XVI—XVII din fondurile Bibliotecii publice din Leningrad și din alte fonduri[1]. În publicația de față, care apare tot sub îngrijirea lui A. D. Liublinskaia, sînt editate pentru prima dată un număr însemnat de scrisori (146) din corespondența secretă a guvernului francez cu reprezentanții săi oficiali în Italia și la Poarta otomană în anii 1547—1548. Documentele sînt luate din colecția lui Guillaume de Lamoignon (1617—1677), cunoscut colecționar de manuscrise și cărți, colecție care în bună parte se află actualmente în posesia Arhivei centrale de stat a actelor vechi din Moscova.

În prefață se arată că 66 de volume din colecția lui Lamoignon au fost cumpărate în 1791 de către P. A. Stroganov și pînă la Revoluția din Octombrie se aflau în proprietatea particulară a acestei familii de magnați ruși, nefiind cercetate de nimeni.

Pe baza documentelor publicate în volumul de față se aduc o serie de precizări în ceea ce privește relațiile internaționale și în special politica externă a Franței în primii ani ai domniei lui Henric al II-lea. Volumul permite să se corecteze unele teze greșite ale istoricilor francezi cu privire la

[1] Cf. „Средние Века", nr. XII, XIII, XIV, XV și XIX; *Документы по истории гражданских войн во Франции 1561—1563 гг.*, Moscova-Leningrad, 1962.

www.dacoromanica.ro

relațiile italo-franceze și spaniolo-franceze la mijlocul sec. al XVI-lea.

De un mare interes sînt scrisorile reprezentanților guvernului Franței la Poarta otomană în care sînt cuprinse știri referitoare la situația creată în sud-estul și centrul Europei după prăbușirea regatului feudal maghiar și ocuparea de către turci a Budei. În acest sens studierea documentelor cu următoarele numere: 3, 11, 15, 22, 33, 36, 37, 48, 76, 103, 120, 127 și 128 prezintă interes nemijlocit pentru cercetarea cadrului extern în care s-au desfășurat evenimentele din cele trei țări romîne la mijlocul sec. al XVI-lea.

Documentele sînt reproduse în limba lor originală, urmate de o traducere în limba rusă.

Volumul este însoțit de regestele documentelor în limba rusă și franceză, de un indice de nume proprii și unul de nume geografice, amîndouă în limba franceză și cu explicații în limba rusă. În anexă sînt reproduse diferitele sisteme de scrieri cifrate folosite în corespondență și descifrarea lor.

În prefață se dă o descriere succintă arheografică a documentelor din fondul lui Lamoignon aflate în arhiva amintită.

L. D.

S. REED BRETT, *The Stuart Century. 1603—1714*, London, Toronto, Wellington, Sydney, 1961, 452 p.

Cartea lui S. Reed Brett se ocupă de istoria Angliei în timpul frămîntatului secol al XVII-lea în care s-a pregătit și s-a desfășurat revoluția burgheză din această țară.

Autorul tratează îndeosebi aspectele istoriei politice și lupta ideologică. S. Reed Brett nu ne dă o analiză profundă și amănunțită a cauzelor social-economice care au stat la baza marilor evenimente politice din sec. al XVII-lea al istoriei Angliei. Arătînd că incapacitatea politică a Stuarților a determinat toată perioada de puternice frămîntări din secolul amintit, S. Reed Brett nu arată că această incapacitate politică era generată tocmai de tendințele absolutiste ale monarhiei care nu se puteau împăca cu năzuințele burgheziei în ascensiune de a-și asigura controlul vieții publice printr-un regim parlamentar.

Regii Stuarți, Iacob I, Carol I, Carol al II-lea și Iacob al II-lea au căutat să ducă o politică fiscală care să le asigure subsidiile necesare consolidării unei poziții independente a regalității față de parlament. Subliniind în repetate rînduri principala tendință a politicii fiscale a monarhiei, S. Reed Brett ne arată că opoziția înverșunată a burgheziei față de noi impozite și de cheltuielile ridicate ale curții se datora activității economice în plină creștere a acestei clase, care nu voia ca resursele ei să fie grevate de sarcini fiscale prea apăsătoare.

Ocupîndu-se apoi de conflictul ideologic dintre monarhie și parlament, autorul arată că opoziția dintre aceste două instituții era ireductibilă, deoarece parlamentul era predominant anglican, iar regele era înclinat spre catolicism. Dar la fel ca și alți istorici burghezi ai revoluției engleze și S. Reed Brett exagerează peste măsură rolul jucat de contradicțiile religioase. Mișcarea puritană, care a dat cei mai de seamă reprezentanți ai opoziției parlamentare, nu făcea altceva decît să oglindească în formă religioasă starea de spirit a burgheziei, a noii nobilimi, a micii-burghezii urbane și a unei părți din țărănime, care voia o organizație bisericească de tip calvin, mai simplă și mai puțin costisitoare.

Revoluției burgheze îi este consacrat un spațiu larg. Dar ceea ce a preocupat pe autor în tratarea acestui mare eveniment din istoria Angliei au fost îndeosebi aspectele politice și militare ale revoluției. Nu avem o analiză precisă și științifică a celor două Anglii care se confruntau: Anglia feudală și Anglia burgheză. Autorul s-a interesat mai mult de trăsăturile de caracter ale diferitelor personaje istorice decît de forțele sociale care au împins la acțiune aceste personaje. Astfel Anglia feudală — care a fost înfrîntă în revoluție și care a încercat sub ultimii doi

www.dacoromanica.ro

Stuarți, Carol al II-lea și Iacob al II-lea, să-și recîștige pozițiile pierdute — era reprezentată de aristocrația de tip feudal, episcopatul anglican cu întreaga lui organizație, o parte a țărănimii din regiunile mai înapoiate ale nord-vestului și o pătură neînsemnată a burgheziei legată de operațiile bănești ale monarhiei [1]. Din Anglia burgheză ale cărei interese erau apărate de Cromwell și de partidul independenților făceau parte: păturile cele mai largi ale burgheziei, noua nobilime interesată în dezvoltarea relațiilor capitaliste, masele sărace ale orașelor și majoritatea țărănimii [2]. De asemenea, trebuie remarcat că S. Reed Brett nu se ocupă decît în trecere de mișcarea radicală a „levellerilor" și de conflictele ei cu independenții. Doar cîteva propoziții sînt consacrate și grupului egalitar al „digger-ilor". La fel ca și alți reprezentanți ai istoriografiei burgheze contemporane, autorul evită cu grijă aprofundarea tratării acelor mișcări sociale, cu tendințele lor radicale, care au premers marilor bătălii de clasă de mai tîrziu.

Numeroase pagini sînt dedicate de autor politicii externe a Angliei în sec. al XVII-lea, îndeosebi politicii de alianță a lui Carol al II-lea cu Ludovic al XIV-lea, politică prin care penultimul Stuart căuta să-și asigure sprijinul și subsidiile regelui Franței în lupta sa — surdă de astă dată — cu parlamentul.

Sfîrșitul sec. al XVII-lea marchează și sfîrșitul luptei pentru putere dintre rege și parlament. Autorul arată că urcarea pe tronul Angliei a lui Wilhelm de Orania a marcat triumful deplin și definitiv al revoluției, deoarece Wilhelm a fost primul rege englez ale cărui puteri au fost definite de parlament, cu alte cuvinte primul rege constituțional al Angliei. De asemenea, lunga serie de războaie, încheiată prin moartea lui Ludovic al XIV-lea, a fost urmată de o perioadă de acalmie. „Whigii", partidul reprezentînd interesele noii nobilimi și marii burgheziei, principalele beneficiare ale revoluției, au dus o politică de pace, necesară bunului mers al marilor lor afaceri comerciale.

În general, cartea lui S. Reed Brett se caracterizează prin expunerea unor lungi serii de fapte, cu precădere politice, lăsîndu-se pe planul doi explicarea cauzelor social-economice ale evenimentelor. De altfel, bibliografia de la sfîrșitul cărții constituie un indiciu al orientării unilaterale a autorului spre istoria politică.

S. C.

[1] B. F. Porșnev, S. D. Skazkin, V. V. Biriukovici, *Istoria modernă*, vol. I, București, 1954, p. 42.

[2] *Ibidem*, p. 42—43.

L. T. MILSKAIA, *Очерки из истории деревни в Каталонии X—XII веков*, Издательство Академии Наук СССР, Moscova, 1962, Academia de Științe a U.R.S.S.—Institutul de istorie, 155 p.

În noua ei lucrare, L. T. Milskaia este preocupată de aceleași probleme spre care și-a îndreptat atenția și în cercetările sale anterioare: modul în care o evoluție locală se integrează ritmului general al procesului de geneză a feudalismului clasic. De data aceasta Milskaia alege o regiune mult cercetată de istorici — Marca de Barcelona. Necesitatea unei reexaminări critice, de pe poziții marxiste, a tezelor vechii istoriografii asupra problemei a determinat pe autoare să întreprindă o nouă analiză a materialului documentar. Documentele cercetate aparțin sec. IX—XIII și au fost publicate abia în ultimii ani de către paleografii catalani; o analiză sistematică a unor izvoare pînă de curînd inedite și care pot sugera noi interpretări ale fenomenelor social-istorice cunoscute reprezintă un fapt pozitiv ce trebuie subliniat ca atare, cu toate că cele 5 cartularii studiate de autoare nu puteau oferi date prea variate, mai ales dacă luăm în considerație faptul că probleme importante, cum ar fi obștea țărănească sau organizarea domeniului feudal, nu sînt reflectate decît sporadic de cartulariile monastice, iar termenii vagi și barbari ai latinei diplomatice catalane fac

www.dacoromanica.ro

dificilă şi uneori imposibilă identificarea categoriilor sociale.

În primul capitol al cărţii, „Dezvoltarea proprietăţii feudale în condiţiile colonizării militare" (p. 13—40), L. T. Milskaia aduce contribuţii preţioase la lămurirea unor aspecte, încă insuficient clarificate, ale procesului de şerbire a coloniştilor; respingînd teza de largă circulaţie a colonizării de ţărani liberi pe terenurile liberate prin Reconquistă, autoarea susţine că cei aşezaţi în Noua Catalonie nu formau obştii libere ca în Castilia, ci erau legaţi de colonizator printr-un contract feudal care le conferea un statut de „hospites". Dacă cercetări ulterioare vor verifica şi pentru alte regiuni ale Spaniei această teză, ea ar putea constitui o explicaţie plauzibilă a mai multor fenomene rămase obscure pînă azi, cum ar fi rapiditatea aservirii coloniştilor liberi, caracterul particular al castelaniei sau predominanţa acelor „praecaria data" în sec. X—XII, singulară în contextul epocii.

În capitolul al doilea al lucrării, „Structura domeniului feudal şi aspecte ale tenurii funciare" (p. 41—70), Milskaia clarifică prin exegeza textelor noi datele documentare mai vechi asupra precariilor oblate, honorurilor şi alodiului catalan, lămurind şi unele aspecte ale contractelor de esartare, legate de specificul regiunii. Faptul că în Catalonia renta în muncă nu este semnalată de nici un document o conduce pe L. T. Milskaia la concluzia absenţei rezervei senioriale pe majoritatea domeniilor feudale. Această teză, deşi, cel puţin în timpul Reconquistei, este justificată de situaţia aparte a Noii Catalonii şi a comitatelor alpine, nu poate fi încă acceptată fără rezerve.

În al treilea capitol, „Asupra problemei caracterului alodiului catalan" (p. 71—102), autoarea dă explicaţii în genere juste pentru multiplele sensuri ale termenilor „allodium" şi „aprisio" în Catalonia medievală, precizînd totodată conţinutul categoriei sociale a alodiştilor colonişti. Combătînd teoriile acelor istorici burghezi care susţin că în Marca Barcelonei ar fi predominat alodiul pur ca formă juridică a posesiunii funciare, Milskaia subliniază necesitatea de a acorda termenului accepţiunea solicitată de conţinutul social al fiecărei perioade în parte.

În ultimul capitol al studiului său, „Premisele apariţiei dreptului iobăgesc în Catalonia" (p. 103—148), L. T. Milskaia, schiţînd condiţia socială a ţărănimii catalane, analizează un caz particular pe care-l consideră tipic pentru Catalonia medievală — cel al evoluţiei relaţiilor agrare într-o localitate din regiunea Tarragonei, relevînd rolul luptei de clasă în modificarea obligaţiilor şi drepturilor ţărănimii semi-libere din regiunile de frontieră la sfîrşitul reconquistei catalane.

Bibliografia sumară a problemei (p. 149—153) încheie o lucrare ale cărei calităţi confirmă încă o dată valoarea şcolii sovietice de cercetători ai istoriei medievale.

R. C.

BIZANTINOLOGIE

* * * *Byzantinische Quellen zur deutschen Geschichte.* Ausgewählt und erklärt von Gustav Soyter. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1950.

* * * *Germanen und Deutsche im Urteil byzantinischer Historiker in getreuter deutscher Übersetzung,* mit Einleitung und einer Stammtafel von Gustav Soyter. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1953.

Preocuparea pentru problemele pe care le pune Bizanţul pentru istorie şi literatură în raport cu istoria Germaniei au fost la început obiectul diletantismului savant ca treptat să devină o problemă serioasă de cercetare a trecutului îndepărtat. Aceasta înseamnă că nu se mai poate trece cu vederea textele care privesc această problemă. Dat fiind că literatura istorică bizantină în întregime nu e

www.dacoromanica.ro

ușor de utilizat pentru că edițiile vechi sînt o raritate în bibliotecile noastre și noile publicații de texte abia au început să apară și totodată pentru că greaca evului mediu — caracterizată printr-un conflict între o moștenire literară unică și limba populară vie evoluată — îngreunează accesul la aceste opere, iar mijloacele auxiliare care stau la dispoziția acelora care totuși încearcă aceasta nu sînt încă suficiente.

Orice întreprindere în acest sens este lăudabilă. Iată de ce activitatea lui Gustav Soyter, printr-o selecționare și comentarii adecvate se caracterizează prin încercări care trebuie recunoscute ca o acțiune de pionierat, cu toate că textele prezentate, în ceea ce privește introducerea și explicațiile istorice și de limbă, au unele lipsuri.

J. I.

F. K. BUBULIDIS, Παλαιογραφικά. Οἱ κώδικες Ἀλεξ. Κολιβᾶ (Paleografice. Codicii colecției Alex. Kolivas). Extras din volumul 65 al revistei „Atena", Tipografia Mirtiadis, Atena, 1961, p. 243—248.

Manuscrisele păstrate în biblioteca lui Alexandru Kolivas au fost cercetate în anii 1914—1922 de Spiridon Lampros, care a publicat și un bun catalog al acestor manuscrise în revista Νέος Ἑλληνομνήμων. Verificînd întreaga colecție, Fedon Bubulidis întregește descrierea făcută de Lampros și semnalează pierderea a 14 manuscrise. Printre manuscrisele pierdute figurează și manuscrisul nr. 8. Cercetătorii români ai dreptului bizantin au motive proprii să regrete această pierdere.

Manuscrisul nr. 8 din Colecția Kolivas cuprinde textul grecesc al *Nomocanonului* lui Manuil Malaxos scris de însuși autorul lui. După cum se știe, *Nomocanonul* lui Malaxos este unul din principalele izvoare ale pravilei românești *Îndreptarea Legii din 1652*. Alcătuitorii acestei pravile au tradus în românește și cu unele adaptări au inclus *Nomocanonul* în textul pravilei. Dar *Nomocanonul* a circulat în multe variante, copiile textului răspîndindu-se în sute de exemplare peste tot în regiunile fostului Imperiu bizantin și în țările române. Cunoscînd cercetările mai vechi ale învățaților greci C. Dyovouniotis și D. Ghinis cu privire la acest *Nomocanon*, C. A. Spulber ajunsese în 1938 la concluzia că manuscrisul nr. 8 din Colecția Kolivas este aproape identic cu manuscrisul nr. 209 păstrat în prezent în Biblioteca Academiei R.P.R.

Continuînd cercetările privitoare la textele grecești ale *Nomocanonului* lui Malaxos, pentru determinarea variantei care s-a tradus în românește la 1652, alcătuitorii ediției din 1962 a *Îndreptării Legii* s-au oprit asupra unui text grecesc care li s-a părut cel mai apropiat de conținutul textului tradus, adaptat și inclus în pravila românească. Ar fi foarte util să putem compara cu privire la acest izvor textele grecești aflate în țara noastră cu cele păstrate în Grecia și mai cu seamă cu acel manuscris nr. 8 din Colecția Kolivas, dacă învățatul grec Bubulidis ne-ar înlesni prin cercetările sale ulterioare cunoașterea acestui manuscris.

Gh. C.

A. BAKALOPOULOS, *Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1453)*, „Byzantinische Zeitschrift", 55 (1962), Heft I, p. 56—65.

Autorul caută în acest studiu să stabilească fluctuațiile pe care le-au înregistrat frontierele statului bizantin în decursul ultimelor decenii ale existenței sale. Cercetarea prezintă dificultăți datorită informațiilor adeseori confuze și contradictorii ale contemporanilor. Pentrn aceasta, A. Bakalopoulos recurge la mărturia cronicilor scurte și la unele izvoare turcești. După campania lui Amedeu de Savoia în anul 1367, acesta cedează Bizanțului întregul litoral al M. Negre de la Sozopolis la Mesembria. Acest teritoriu a rămas însă

www.dacoromanica.ro

puţin în stăpînirea bizantină. După cronica scurtă de la Bologna (codex 3632, f. 252), în anul 1380 turcii ocupă Mesembria, iar cîţiva ani mai tîrziu Vizye şi regiunea învecinată. A urmat cucerirea Thesaliei şi, în sfîrşit, blocada Constantinopolului timp de şapte ani (1393—1399). În această vreme statul bizantin era redus doar la Constantinopol.

În continuare sînt înfăţişate teritoriile alipite Bizanţului după înfrîngerea turcilor la Ankara. Suleiman consimte ca să cedeze Bizanţului o parte din Macedonia şi Thesalia, cum arată Bessarion. Musa însă, în timpul scurtei sale domnii, a reocupat regiunea de litoral între Sozopolis şi Mesembria, dacă ar fi să dăm crezare informaţiei lui Evliya Celebi. În urma ajutorului dat de Manuel al II-lea lui Mehmed, teritoriul bizantin cunoaşte o nouă şi scurtă extindere. În jurul anului 1425, Bizanţul mai stăpînea la M. Neagră Mesembria şi Derkos, iar în regiunea Strimon, Zitouni (*Dukas*, ed. Grecu, p. 245). La moartea lui Ioan al VIII-lea, turcii ocupă Heracleia, portul cel mai important din Propontida. În aceste condiţii Bizanţul se reducea în momentul atacului lui Mahomed al II-lea doar la Constantinopol şi la cîteva oraşe din Propontida.

Credem că studiul lui Bakalopoulos necesită unele corectări. Insula Lemnos nu a aparţinut familiei Gattilusi înainte de cucerirea Constantinopolului, cum crede autorul. Această insulă a fost stăpînită de Bizanţ pînă în ultimul moment. Între anii 1425—1449 despotul insulei era Dumitru Paleolog, iar guvernator, Dumitru Metochites (V. Laurent, *Le dernier gouverneur byzantin de Constantinople — Demetrius Paleolog Metochites*, „Revue des études byzantines", XV, 1957, p. 192—206). Insula a fost promisă apoi lui Giustiniani, condotierul italian, care a luat parte la apărarea Constantinopolului (*Dukas*, ed. Grecu, p. 331). Numai după căderea oraşului Lemnos împreună cu Imbros, Thasos şi Samothrace au trecut la stăpînirea familiei Gattilusi (*Chalkokondylos*, Bonn, p. 469); mai înainte Imbros şi Thasos aparţinuseră Bizanţului (*Critobul*, în C. Müller, *Fragmenta historicorum graecorum*, vol. V, Paris, 1870, p. 103). În ce priveşte Zitouni din Thessalia, acesta nu a rămas sub autoritatea Bizanţului pînă în anul 1425. Pentru anul 1415 avem o mărturie că el era guvernat pentru bizantini de un oarecare Sevastopoulos (N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. I, p. 240). În anul 1423 însă un „Zeffali Zitoni" tratează cu veneţienii ca stăpînitor independent cedarea unor localităţi (C. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, vol. I, Paris, 1880, p. 140 şi 149). De aceea Ch. Hopf pe bună dreptate a considerat Zitouni la acea dată o seniorie independentă (K. Hopf, *Griechenland*, vol. II, Leipzig, 1868, p. 76). Acest Zitouni, azi Lamia, nu trebuie confundat cu o altă localitate cu aceleaşi nume din regiunea Strimon (*Dukas*, ed. Grecu, p. 239 şi 245).

E. Fr.

M. NYSTAZOPOULOU, *Note sur l'anonyme de Hase impropriement appelé toparque de Gothie*, „Bulletin de Correspondance hellénique", LXXXVI (1962), p. 319—326.

Autoarea reia discuţia unor probleme în jurul „Însemnărilor toparhului grec", care a prilejuit pînă astăzi o bogată literatură cu numeroase articole şi în literatura istorică română, deoarece însemnările toparhului probabil că se referă la un ţinut din Dobrogea. În articolul de faţă, care constituie un fragment dintr-un studiu mai dezvoltat, autoarea se ocupă de titulatura dată fragmentelor şi de persoana autorului acestor fragmente. M. Nystazopoulou constată că denumirea dată de către V. Vasilievski este improprie. Într-adevăr, termenul de toparh era folosit de bizantini în sec. IX—XI pentru a desemna o căpetenie străină învecinată cu imperiul. Autorul celor trei fragmente este un funcţionar imperial, om de cultură greacă aşa cum rezultă din textul fragmentelor redactate într-o limbă îngrijită. Această părere este în contradicţie cu acea exprimată de P. Diaconu în coloanele

www.dacoromanica.ro

acestei reviste și care îl consideră o căpetenie locală (P. Diaconu, *Despre datarea valului de piatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota toparhului grec*, „Studii", nr. 5, XV (1962), p. 1233, nota 1).

În concluzie, autoarea propune ca denumirea de „Notele toparhului grec" să fie înlocuită cu aceea de „Anonimul lui Hase", după numele editorului acestor fragmente, sau „Anonimul din Klimata", după numele centrului administrat de funcționarul bizantin — autor al notelor.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

* * * *Български периодичен печат 1844—1944. Анотиран библиографски указател* (Presa periodică bulgară 1844—1944. Indice bibliografic adnotat), vol. I, A — M, Sofia, 1962, 503 p.

La Institutul bibliografic bulgar s-a întocmit o lucrare de proporții privind periodicele bulgare. Volumul I al acestei lucrări a apărut de curînd. El se deschide cu studiul profesorilor G. Borșukov și V. Topencearov privitor la *Nașterea și dezvoltarea presei periodice bulgare*. Autorii leagă nașterea ei de dezvoltarea economică, social-politică și culturală a poporului bulgar. Presa periodică a ajutat mișcarea de eliberare națională a poporului bulgar, ea oglindind în același timp luptele de clasă și politice. Primul periodic, o *revistă*, a apărut la Smirna, în 1844, editat de K. Fotinov și era intitulată „Liuboslovie". Ea a avut un caracter enciclopedic. Primul *ziar* a apărut la Leipzig, editat de I. Bogorov. Autorii scot în evidență faptul că mai mult de jumătate din ziarele bulgare de pînă la 1878 au apărut în Romînia, unde erau condiții deosebit de favorabile, îndeosebi la București și Brăila (p. 5). Presa periodică a fost și „leagănul" celor mai de seamă poeți și prozatori bulgari. Autorii arată condițiile apariției presei socialiste și muncitorești și lupta ei social-politică. Primul ziar socialist „Rosița", în care apar unele teze marxiste, este publicat în anul 1886.

În anul 1892 a apărut revista „Den", în care Dimităr Blagoev aplică, în analiza realităților bulgare, învățătura marxistă. Primul congres al P.C.B. (1919) hotărăște să se mărească formatul ziarului „Rabotniceski vestnik" și de asemenea să se treacă, după posibilități, la ziare specializate, „pentru tineret, pentru femei", de literatură pentru copii și pentru ridicarea culturii generale a proletariatului (p. 14). Acestea apar treptat și se bucură de o largă răspîndire chiar în perioada grea a celui de-al doilea război mondial. Autorii trec de asemenea în revistă dezvoltarea bazei materiale a presei periodice bulgare (diferitele tipuri de imprimare și mașini — prima rotativă a fost introdusă în 1904).

După acest studiu urmează prezentarea generală a indicelui bibliografic făcută de prof. Teodor Borov, directorul Institutului bibliografic bulgar, subliniindu-se ca nou faptul că în indice se dau adnotări la fiecare titlu. În felul acesta cititorul sau cercetătorul este informat asupra conținutului ideologic și asupra altor amănunte privind periodicul respectiv. Așa, de pildă, la „Agrarni problemi" citim: „Revistă de economia agrară cu tendințe progresiste" (p. 55) iar la „Băduștnost" (Viitorul), care a apărut la București în 1864, se arată: „Ziar romîno-bulgar cu orientare revoluționar-democrată" (p. 115). „Viitorul" a fost editat de G. S. Rakovski, iar unul dintre colaboratori a fost B. P. Hașdeu.

În acest volum sînt publicate și principiile tehnice după care s-au întocmit fișele bibliografice, izvoarele și lucrările folosite, semnele convenționale etc. Volumul poate fi consultat cu folos și de bibliografii noștri care lucrează în prezent la continuarea lucrării „Publicațiunile periodice romînești" de N. Hodoș și Al. Sadi Ionescu.

Rod al unui colectiv condus de D. P. Ivancev, avînd ca redactori generali pe T. Bo-

www.dacoromanica.ro

rov, G. Borşukov şi Vl. Topencearov şi un număr de consultanţi şi referenţi, volumul prezentat mai sus este un instrument de lucru preţios pentru istorici.

A. C.

* * * *Tâches et problèmes des Bibliothèques nationales*, Paris, 1960, 135 p. + 5 f. pl.

Problema rolului pe care trebuie să-l aibă bibliotecile naţionale, precum şi aceea a stabilirii metodelor adecvate pentru a urmări îndeaproape şi la timp evoluţia vieţii culturale, ştiinţifice şi sociale a constituit întotdeauna o preocupare pentru specialişti. Problemele dezbătute la Congresul Internaţional de la Bruxelles (1955), precum şi în diferite lucrări şi periodice — care formează obiectul cărţii de faţă — au avut ca scop confruntarea opiniilor reprezentanţilor din diferite ţări în vederea clarificării noţiunii de bibliotecă naţională şi fixării funcţiilor proprii unei astfel de instituţii.

Materialul pe care îl prezentăm este împărţit în trei capitole : a) organizarea bibliotecilor naţionale şi probleme generale (necesităţile bibliotecilor naţionale în legătură cu pregătirea profesională) ; b) activitatea bibliografică a bibliotecilor naţionale (responsabilitatea bibliotecilor naţionale în materie de cooperaţie internaţională, rolul bibliotecilor de stat din U.R.S.S. în activitatea bibliografică a ţării) ; c) bibliotecile naţionale şi colaborarea între biblioteci (cataloage colective, achiziţionarea materialului etc.). Lucrarea se încheie cu discuţiile care au gravitat în jurul caracteristicilor şi în special a deficienţelor unei biblioteci naţionale, deci generală prin structura ei, în raport cu o bibliotecă specializată, care, din punct de vedere al informării ştiinţifice îi este superioară. Cu toate acestea, în lucrare se arată că bibliotecile specializate au lipsuri provenite în special din insuficienţa fondurilor, ceea ce determină un volum mai restrîns de activitate. În privinţa bibliotecilor naţionale din ţările capitaliste europene, acestea îşi vor putea îndeplini funcţiile care le revin numai printr-o reorganizare sistematică, prin formarea unui personal calificat, prin îmbunătăţirea bugetului, reamenajarea clădirilor şi instaurarea unor consultaţii şi colaborări între bibliotecile principale.

Cu totul alta, în comparaţie cu ţările capitaliste europene, este situaţia în ţările socialiste unde cartea este recunoscută ca elementul primordial pentru răspîndirea ştiinţei în masele largi de cititori, unde bibliografia cunoaşte o mare dezvoltare, iar bibliotecile sînt adevărate foruri de cultură pentru cele mai variate discipline. V. I. Lenin, în scrierile lui, se ocupă cu atenţie de problema bibliotecilor. Lucrarea sa asupra bibliografiei marxismului (1915) constituie punctul de sprijin al teoriei şi practicii bibliografiei sovietice. Marea Revoluţie din Octombrie a făcut din bibliotecă o armă de luptă care să contribuie la educaţia comunistă a oamenilor muncii, iar din bibliografie o disciplină auxiliară a ştiinţei. Prin Camera Cărţii înregistrarea bibliografică a tuturor publicaţiilor este asigurată pe întreg teritoriul ţărilor socialiste.

Lucrarea pe care am prezentat-o este utilă specialiştilor din domeniul biblioteconomiei prin experienţa pe care o sintetizează.

A. I.

G. TH. ZORA—F. K. BUBULIDIS, „Βιβλιογραφικὸν δελτίον νεοελληνικῆς φιλολογίας, Β'. 1960" (Buletinul bibliografic al literaturii neogreceşti, II, 1960), Atena, 1961, 76 p.

Seminarul de literatură bizantină şi neogreacă al Universităţii din Atena editează periodic sub îngrijirea profesorilor G. Th. Zoras şi F. K. Bubulidis un foarte util buletin bibliografic. Fascicula a doua a acestui buletin cuprinde 517 titluri bibliografice referitoare la publicaţiile în anul 1960. Autorii buletinului menţionează şi lucrările sau articolele apărute în străinătate, dacă acestea se referă la bizantini sau la greci. Figurează astfel în acest bu-

www.dacoromanica.ro

letin studiile şi recenziile publicate în 1960 de G. Moravcsik, J. Irmscher, H. G. Beck, V. Grecu, Fr. Dölger, R. Guilland, A. Kajdan.

Pentru unele lucrări se dau şi scurte indicaţii asupra conţinutului, dar aceste indicaţii sînt în genere formale, nu relevă metodologia folosită şi nu caracterizează aportul acestor lucrări pentru dezvoltarea cercetărilor în domeniul respectiv. Prin larga lor informaţie bibliografică, autorii buletinului aduc servicii reale şi cercetătorilor din ţara noastră pentru studiul problemelor referitoare la influenţele bizantine şi neogreceşti asupra culturii poporului romîn.

Gh. C.

Rubrica „Insemnări" a fost întocmită de: E. Negruţi-Munteanu, S. Iancovici, A. Constantinescu, I. Corfus, Tr. Ionescu-Nişcov, D. Berindei, A. Cioranu-Camariano, S. Columbeanu, L. Demeny R. Constantinescu, J. Irmscher, Gh. Cronţ, E. Frances, A. Ioachim.

www.dacoromanica.ro

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ Стр.

Д. ХУРЕЗЯНУ, Позиция рабочего движения по аграрному вопросу и классовой борьбе крестьянства в 1907—1917 г.г. 783
Н. ПОПЕСКУ, 60 лет со дня II съезда РСДРП 805
Г. КРОНЦ, Шестикнижие Арменопула 817

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

КОНСТАНТИН Н. ВЕЛИКИ, Румыно-турецкие отношения в феврале-июле 1866 г. Учреждение болгарского Центрального секретного комитета в Бухаресте и его связи с румынским правительством 843

МЕСТНАЯ ИСТОРИЯ

Н. АДЭНИЛОАЙЕ и И. ДЫРДАЛА, Крестьянские выступления в Буковине в период проведения аграрной реформы 1921 г. 869
ИОАНА КРИСТАКЕ-ПАНАИТ, Некоторые вопросы в связи с положением в Бухаресте после 13 сентября 1848 г. 887
Н. СТОЙЧЕСКУ, О водоснабжении города Бухареста до середины XIX века 903
АЛ. БЭРБАТ, Развитие и упадок посреднической торговли в городе Брашове в XIX веке 921

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Итальянская историография последних лет и вопросы финального этапа Рисорджименто (*Дан Бериндей*) 943

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ 951

РЕЦЕНЗИИ 963

ОБЗОР ЖУРНАЛОВ 983

ЗАМЕТКИ 995

www.dacoromanica.ro

SOMMAIRE

ÉTUDES — Page

D. HUREZEANU, La position du mouvement ouvrier dans la question agraire et la lutte de classe de la paysannerie roumaine de 1907 à 1917 783
N. POPESCU, Le 60e anniversaire du IIe Congrès du P.M.S.D.R. 805
GH. CRONȚ, L'*Hexabiblos* d'Harménopoulos 817

NOTES ET COMMUNICATIONS

CONSTANTIN N. VELICHI, Les rapports roumano-turcs pendant la période février-juillet 1866. Création du Comité Central secret bulgare de Bucarest et ses relations avec le gouvernement roumain 843

CONTRIBUTIONS D'HISTOIRE LOCALE

N. ADĂNILOAIE et I. DÎRDALĂ, Les mouvements paysans en Bukovine lors de l'application de la réforme agraire de 1921 869
IOANA CRISTACHE-PANAIT, De quelques problèmes relatifs à la situation à Bucarest après le 13 septembre 1848 887
N. STOICESCU, L'approvisionnement en eau de la ville de Bucarest jusqu'au milieu du XIXe siècle 903
AL. BĂRBAT, Essor et décadence d'une catégorie de commerçants intermédiaires à Brașov pendant la première moitié du XIXe siècle 921

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

L'historiographie italienne des dernières années et les problèmes de l'étape finale du «Risorgimento» (*Dan Berindei*) 943

LA VIE SCIENTIFIQUE 951

COMPTES RENDUS 963

LA REVUE DES REVUES 983

NOTES 995

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

* * * **Istoria Romîniei**, vol. I, 831 p. cu 190 fig. + 16 pl., 45 lei ; vol. II, 1157 p. + 20 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ediția a III-a, 336 p. + 15 pl., ; vol. II, ediția a II-a, 552 p. + 1 pl., banderolate 65,60 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie contemporană**, vol. II, 508 p., 21,90 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. III, 543 p., 23,50 lei.

CRITOBUL DIN IMBROS, **Din domnia lui Mahomed al II lea. Anii 1451 1467.** Ediție de Vasile Grecu, 379 p., 19,60 lei.

PROCOPIUS DIN CAESAREEA, **Războiul cu goții.** Traducere și introducere de H. Mihăescu, 307 p. + 2 pl., 20,40 lei.

* * * **Documente privind Unirea Principatelor**, vol. I, **Documente interne (1857 — 1857)**, 783 p. + 8 pl., 38, 30 lei ; vol. II, **Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856 1859)**, 552 p., 32,30 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821** Izvoare narative, vol. V, 628 p., 23,40 lei.

* * * **Documente privind istoria Romîniei. Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (serie nouă)**, vol. I. **Rapoarte consulare ruse** (1770 1796). **Din „Arhiva politică externă a Rusiei"**, Moscova, 815 p., 43,30 lei.

GEORGE POTRA, **Documente privitoare la istoria orașului București** (1594 1821), 820 p., 34,60 lei.

* * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. I, **Țara Românească**, 961 p., 40,20 lei.

CARL GÖLLNER, **Turcica. Die europäische Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts**, I. Band, 464 p., 26,50 lei.

* * * **Repertoriul manuscriselor de cronici interne sec. XV XVIII privind istoria Romîniei**, întocmite de I. Crăciun și A. Ilieș, 504 p., 27 lei.

ARHEOLOGIE

VLADIMIR DUMITRESCU, **Necropola de incinerație din epoca bronzului de la Cîrna**, 386 p. + CLXIII pl., 89 lei.

D. BERCIU, **Contribuții la problemele neoliticului în Romînia, în lumina noilor cercetări**, 594 p. + 15 pl., 80 lei.

IORGU STOIAN, **Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis**, 384 p., 48,60 lei.

* * * **Materiale și cercetări arheologice**, vol. VIII, 808 p. + 16 pl., 111 lei.

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. I, 309 p. + 1 pl. 46,10 lei.

* * * **Studii și comunicări. Arheologie — Istorie — Etnografie**, vol. IV, 312 p. + 25 pl., 18,70 lei.

www.dacoromanica.ro

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ
„INFORMAȚIA"
BUCUREȘTI

c. 3460

www.dacoromanica.ro

43 856

Lei 8